

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2005

**HISTORIA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE
PRAGENSIS**

Tomus XLV. Fasc. 1–2

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2006

OBSAH

9	<i>Výročí a osobnosti</i>
11	Profesor František Kavka zemřel (Michal Svatoš)
17	Na památku PhDr. Miroslava Truce (Josef Petráň)
19	Soupis prací Miroslava Truce (Jiřina Urbanová)
27	<i>Články</i>
29	Jiří Stočes, Konzervátoři práv předhusitského pražského obecného učení
67	Milan Ducháček, Od historie k etnografii. Univerzitní studia Karla Chotka
95	Jiří Hnilica, Kulturní a intelektuální výměna mezi Čechami a Francií 1870–1925
127	<i>Materiály</i>
129	Rok '89 mýma očima (Libor Pátý)
157	O výjimečných chvílích na této fakultě... i o výjimečnosti této fakulty (Vlastimil Ježek)
159	<i>Kronika</i>
161	XXV. mezinárodní komeniologické kolokvium: Jezuitské školství v době protireformace – země Koruny české a střední Evropa. 12.–13. 10. 2005 (Jiří Havlík)
165	<i>Recenze a zprávy</i>
167	Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc. Festschrift in memoriam Prof. PhDr. Jan Havránek CSc. Studies dedicated to Prof. PhDr. Jan Havránek, CSc., in memoriam. Edd. Michal Svatoš, Luboš Velek a Alice Velková (Jana Ratajová)
169	Werner Tschacher, „Ich war also in keiner Form aktiv tätig“. Alfred Buntru und die akademische Vergangenheitspolitik an der RWTH Aachen 1948–1960 (Jiří Pešek)
172	James Van Horn Melton, Absolutism and the eighteenth century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria (Ivana Čornejová)
173	Friedhelm Golücke, Verfasserlexikon zur Studenten- und Universitätsgeschichte. Ein bio-bibliographisches Verzeichnis (= Abhandlungen zum Studenten- und Hochschulwesen 13) (Petr Svobodný)
174	Maciej Zdanek, Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu (Ivan Hlaváček)
175	Księga – Nauka – Wiara w średniowiecznej Europie. Pod red. Tomasza Ratajczaka przy współpracy Jacka Kowalskiego (Ivan Hlaváček)
176	Czasy katedr – czasy uniwersytetów. Źródła jedności narodów Europy, red. Wiesława Sajdek (Ivan Hlaváček)
	<i>Cizojazyčná shrnutí</i>
65	Jiří Stočes, Die Prager Universitätskonservatoren aus vorhussitischer Zeit
93	Milan Ducháček, Von der Geschichte zur Ethnographie. Das Studium Karel Choteks
125	Jiří Hnilica, Der kulturelle und intellektuelle Austausch zwischen Böhmen und Frankreich 1870–1925

Autoři

PhDr. Milan Ducháček, doktorand Katedry dějin a didaktiky dějepisu PedF UK

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., Ústav dějin UK a Archiv UK

Mgr. Jiří Havlík, doktorand Katedry dějin a didaktiky dějepisu PedF UK

prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Katedra PVH a archivního studia FF UK

PhDr. Jiří Hnilica, doktorand Katedry dějin a didaktiky dějepisu PedF UK a Université Paris 1 –
Panthéon-Sorbonne

Mgr. Vlastimil Ježek, Národní knihovna ČR

prof. RNDr. Libor Pátý, DrSc., Praha

prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., Institut mezinárodních studií FSV UK

prof. PhDr. Josef Petráň, CSc., Ústav dějin UK a Archiv UK

Mgr. Jana Ratajová, Ústav dějin UK a Archiv UK

Mgr. Jiří Stočes, Katedra historie PedF ZČU

PhDr. Michal Svatoš, CSc., Ústav dějin UK a Archiv UK

doc. PhDr. Petr Svobodný, Ústav dějin UK a Archiv UK

PhDr. Jiřina Urbanová, Ústav dějin UK a Archiv UK

Výročí a osobnosti

PROFESOR FRANTIŠEK KAVKA ZEMŘEL

MICHAL SVATOŠ

Dne 20. 10. 2005 zemřel profesor František Kavka, CSc., bývalý ředitel Ústavu pro dějiny Univerzity Karlovy, univerzitní archivář, emeritní profesor českých středověkých dějin Filozofické fakulty UK a významná vědecká osobnost českého poválečného dějepisu. Podstatnou část svého badatelského úsilí věnoval historii Univerzity Karlovy. Kavka zemřel několik týdnů před svými 85. narozeninami (* 21. 11. 1920 v Praze), k nimž mu nakladatelství Paseka připravilo jubilejní sborník.¹

O Františku Kavkovi bez nadsázky platí, že životní osud spojil s pražskou *alma mater*, na niž poprvé vstoupil ještě v předválečném období jako student filozofické fakulty.² Po nucené odmlce v protektorátním období se Kavka na filozofickou fakultu vrátil jako posluchač oboru historie, který dokončil dizertační práci o Zikmundovi Lucemburském.³ Po krátkém působení na středních školách a na Vysoké škole politických a hospodářských věd se vrací na filozofickou fakultu jako odborný asistent oboru historie a zde také získává docentskou a posléze i profesorskou hodnost. Lucemburská doba, jíž zůstal doživotně věrný, ho přivedla i do nově založeného Ústavu pro dějiny Univerzity Karlovy, jehož prvním ředitelem se stal roku 1959.⁴ Ústav pro dějiny UK byl spojen institucionálně a personálně s univerzitním archivem, takže F. Kavka se stal i univerzitním archivářem, nástupcem profesorů A. Bachmanna, G. Friedricha a V. Vojtíška.

Kavkovi bylo spojení s Univerzitou Karlovou vskutku osudné, protože roku 1966 byl pověřen slavnostním projevem ve velké aule Karolina o významu zakladatele pražské

¹ *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám.* Edd. Lenka BOBKOVÁ a Mlada HOLÁ, Praha – Litomyšl 2005, kde je i vzpomínka na Kavkovo celoživotní působení (L. BOBKOVÁ, *František Kavka, historik a učitel*, s. 9–12).

² Základní data o životě F. Kavky najde čtenář v osmé kapitole autorových pamětí (F. KAVKA, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službách českého dějepisectví*, Praha 2002, s. 84–87), na jejichž text odkazují i při dalším výkladu. Osobní spis F. Kavky, uložený v Archivu Univerzity Karlovy v Praze, fond Rektorát UK, i. č. 1695, nepřináší kromě několika dotazníků a detailních údajů o platových poměrech nic podstatného.

³ F. KAVKA, *Strana Zikmundova v husitské revoluci*, Praha 1948/1949, dizertační práce Filozofické fakulty UK. Kavka vydal dizertaci až o padesát let později v podstatně přepracovaném znění v nakladatelství Mladá fronta (F. KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998).

⁴ Zůstane záhadou, proč se prvním ředitelem ústavu univerzitních dějin nestal profesor Václav Vojtíšek, který už v předchozím období působil jako „inspektor univerzitního archivu“ a svým odborným i veřejným působením se zdál nejvhodnější osobou pro místo ředitele Ústavu pro dějiny UK. Faktem zůstává, že volba padla na F. Kavku, který už měl za sebou léta v úřadu proděkana a děkana Filozoficko-historické fakulty UK. Svou váhu zjevně hrálo i Kavkovo zaměření na starší české dějiny, s nimiž jsou spojeny počátky pražské univerzity, Kavkovo politické „zázemí“ a vysoký věk V. Vojtíška.

univerzity Karla IV., od jehož narození uplynulo 650 let.⁵ Řeč byla při následujícím hodnocení činnosti F. Kavky pokládána za jeden z důkazů jeho „revizionistického smýšlení“. Stejně osudné mu bylo i další jubileum – 50 let od vzniku Československé republiky, které připomenul rovněž v karolinské velké aule roku 1968.⁶ Oba projevy, zvláště pak Kavkova interpretace významu pražské univerzity ve středověku a zmínky o úloze T. G. Masaryka v univerzitních dějinách byly důkazem jeho „nespolehlivosti“ pro nastupující režim v okupovaném Československu a příčinou jeho sesazení z ředitelského místa Ústavu pro dějiny UK (1970), důvodem zbavení profesury na filozofické fakultě a nakonec i vyhnání z univerzity samotné. Kavka byl „potrestán“ zrušením členství v KSČ a zbaven všech veřejných funkcí. Odchodem do pražského Státního židovského muzea, kde pracoval v subalterním postavení správce muzejního depozitáře, však jeho kontakty s univerzitním světem neskončily. Stýkal se nadále se svými žáky, oponoval jejich práce a snažil se, aby byla zachována kontinuita bádání o dějinách českého středověku. Sám se učil další jazyk (hebrejštinu), aby mohl lépe zvládnout historický materiál židovského muzea, ale především pokračoval ve vědecké práci na svém „milovaném“ lucemburském období, což přineslo dokončení velké monografie o Karlu IV. a připravilo budoucí uveřejnění práce o císaři Zikmundovi i početnou řadu studií věnovaných lucemburskému období.⁷ Po změně politických poměrů v roce 1989 se nakrátko vrací na Filozofickou fakultu UK, věnuje se rehabilitacím podobně postižených, vydává práce o lucemburské době a jejich panovnících a podílí se na vzniku souhrnného díla o dějinách Univerzity Karlovy.

Pro Kavku bylo postavení ředitele vědecké instituce, zabývající se dějinami pražské univerzity, a titul univerzitního archiváře zavazující, takže se snažil po celou dobu svého působení v Ústavu pro dějiny UK o hlubší poznání a zpřístupnění univerzitních dějin nejen vlastní badatelskou činností, ale i organizační prací. Kavkova odborná erudice, jazykové znalosti, ale i organizační schopnosti a laskavá pobídka stojí tak za mnohými monografiemi, edicemi a soupisovými pracemi o pražských univerzitních dějinách. F. Kavka se s dějinami pražské univerzity, jimž je především věnována pozornost, setkal už při svém zpracování Zikmundovy doby, speciální práci jí však věnoval až v roce 1959

⁵ *Universita Karlova svému zakladateli Karlu IV. 1316 – 1966*, [Praha 1966]. Anonymně vydaná přednáška jasně určuje Kavkovo autorství v tiráži publikace. Francouzskou verzi slavnostní řeči vydala rovněž Univerzita Karlova v roce 1966 (*L'Université Charles à son fondateur Charles IV. 1316 – 1966*, [Praha 1966]). K autorství obou publikací se Kavka přihlásil v bibliografické příloze svých pamětí – F. KAVKA, *Ohlédnutí*, s. 88–98, Bibliografie (1950–2000). Pozdější odsouzení brožury na počátku „normalizačního“ období je nesenou základní výtoku, že autor mylně interpretoval dějiny Univerzity Karlovy, když jí přisoudil především evropský význam.

⁶ F. KAVKA, *Universita Karlova a padesát let Československa*, [Praha 1968]. Přednáška měla značný ohlas mezi posluchači mimo jiné díky zmínkám o profesorech T. G. Masarykovi a E. Benešovi, kvůli pokusu o korektní hodnocení dějinného úseku první republiky a také díky neskrývaným sympatiím k „obrodnému procesu“ roku 1968. Kavka našel v meziválečném období Karlovy univerzity nejen stíny, ale i světlé body, když vysoce ocenil význam univerzity, jejích profesorů, absolventů a studentů pro kulturní úroveň republiky. Základní teze přednášky „přítomnost nemůže nikdy zapřít svou minulost“ stála v příkrém protikladu k stále panující „nejedlovské“ poučce, že komunisté, vládnoucí vrstva poválečného Československa, jsou dědici těch nejlepších historických tradic, k nimž marxistické dějepisceví doby první republiky a působení jejích prezidentů rozhodně nepočítalo. A to byl také bezprostřední důvod následných postihů jeho osoby. „Normalizátorům“ se nyní hodilo i to, že Kavka byl (sloučeným) sociálním demokratem a předsedou Socialistické akademie, která pod jeho vedením připustila šíření nemarxistického myšlení. Viz osobní spis F. Kavky v Archivu UK, citovaný v pozn. 2.

⁷ U prací, které se meritorně netýkají univerzitních dějin, odkazují na autorovu bibliografii, zahrnující jeho odbornou činnost (viz F. KAVKA, *Ohlédnutí*, s. 88–98).

při výročí Dekretu kutnohorského, k němuž napsal nevelký článek o historické tradici Václava mandátu v českých dějinách.⁸ V témže roce, již v postavení ředitele Ústavu pro dějiny Univerzity Karlovy, píše programovou stať o hlavních úkolech historického zpracování dějin Univerzity Karlovy⁹ pro nově založenou ročenku univerzitních dějin *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, o jejíž vznik se podstatnou měrou zasloužil a v jejímž čele pak stál po celé desetiletí.¹⁰ Kavka přichází s míněním, že univerzitní dějiny trpí „jednostranností, nesoustavností a nerovnoměrností ve zpracování jednotlivých dějinných období“. Jde mu tedy o zacelení mezer ve výkladu pražských univerzitních dějin, ale i o (marxistické) přepracování „řady významných momentů“, o zpracování historického vývoje univerzitního studentstva, o zpřístupnění univerzitních památek, o zpracování dějin jednotlivých oborů, které by měly vyústit v novou syntézu univerzitních dějin. Programová stať má spíše tezovitý charakter. V mnoha ohledech je patrné, že Kavka je na poli univerzitních dějin přeci jen nováčkem, a vše navíc přikrývá silný nános násilné ideologizace akcentující „pokrokovost“ univerzity a jejích příslušníků v celém historickém vývoji. Čteme-li Kavkovy řádky po letech, nemůžeme se však ubránit dvojímu pocitu: jednak pocitu splnění nebo lépe řečeno naplnění všech bodů Kavkova programového příspěvku a dále podivu nad úpornou snahou autora zvýšit vědeckou prestiž Univerzity Karlovy v soupeření s hlavní konkurentkou na tomto poli, s Československou akademií věd. Kavka si je přitom vědom i nutných organizačních a institucionálních předpokladů tohoto úkolu, k nimž byly položeny základy vznikem samostatného výzkumného centra s vlastní badatelskou koncepcí a vlastní publikační platformou.¹¹

Teprve v letech 1966 a 1967 uveřejňuje dvě zásadní studie ke středověkým dějinám pražské univerzity.¹² Obě jsou věnovány artistické fakultě a vycházejí ze stejného pramene, jímž je děkanská kniha, obsahující fakultní statuta, memorabilní záznamy pro období druhé poloviny 14. až první poloviny 16. století a matriku uchazečů o bakalářský a mistrovský titul svobodných umění. Zvláště studie o mistrech-regentech je postavena na metodologicky zcela novém základě sociostatistického výzkumu, jímž analyzuje početnou skupinu fakultních ordinářů předhusitského období, aby zjistil, že jde vlastně o nej-

⁸ F. KAVKA, *Dekret kutnohorský a jeho místo v dějinách*, in: Sborník k oslavě 550. výročí Dekretu kutnohorského. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 2, 1959, s. 11–17.

⁹ *Hlavní úkoly současného bádání o dějinách Univerzity Karlovy*, AUC–HUCP 1, 1960, s. 3–16.

¹⁰ Za Kavkova vedení (předsednictví redakční rady) bylo uveřejněno deset ročníků časopisu, který od druhého ročníku vycházel ve dvou sešitech. Naposledy je F. Kavka uváděn jako člen (předseda) redakční rady AUC–HUCP v 1. čísle 10. ročníku z roku 1969. V následujícím čísle, vydaném již po jeho nuceném odchodu z univerzity, je jako vydavatel označen prof. JUDr. Václav Vaněček, tehdejší prorektor Univerzity Karlovy. Kavka vtiskl časopisu také „oborové“ zaměření, které spočívalo nejen v původních studiích a recenzování prací o dějinách Univerzity Karlovy, ale i o dalších evropských univerzitách. Prosadil tak myšlenku, dnes běžně přijímanou, že univerzita jako fenomén evropských dějin musí být zkoumána v širších evropských souvislostech.

¹¹ Že mu nešlo jen o vydávání samostatného časopisu, ale o širší publikační činnost, je patrné ze soupisu titulů uveřejněných pod „hlavičkou“ Ústavu pro dějiny UK v letech 1960 až 1969. Jde o dvě velké řady: prvou představují knižní monografie „Práce z dějin Univerzity Karlovy“, druhou „Sbírka pramenů a příruček k dějinám Univerzity Karlovy“, třetí pilířem publikační aktivity Ústavu pro dějiny UK byl časopis *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, jenž se stal součástí prestižní řady *Acta Universitatis Pragensis*.

¹² První z nich, nazvaná *Mistři-regenti artistické fakulty pražské univerzity do r. 1420. Statistická studie*, in: *Z českých dějin*. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy, Praha 1966, s. 77–95, byla přetištěna v nezměněné podobě v příloze citované knihy vzpomínek F. KAVKY, *Ohlédnutí*, Praha 2002, s. 142–163. Druhá nese název *Organisace studia na pražské artistické fakultě v době předhusitské*, AUC–HUCP 8/1, 1967, s. 7–39.

vlivnější vrstvu pražské univerzity, jejíž sociální složení s převahou měšťanstva a stoupající prestiží českého univerzitního národa v mnohém určuje „artistický“ charakter univerzity a navíc významně formuje její podobu v půlstoletí před rokem 1419. Druhá studie vychází z rozboru fakultních statut a představuje vlastně první pramennou sondu do každodenního života fakulty, soustředěného okolo výuky. Kavkovo zjištění, že podoba pražské výuky se po formální stránce ničím neliší od soudobých univerzit, bylo závažným výsledkem zkoumání. Kavka tak jasně dokázal „propedeutický“ charakter předhusitského obecného učení v Praze, který na jedné straně výrazně formoval husitskou „zemskou“ univerzitu a na druhé straně ovlivnil podobu i dceřiných univerzit ve střední Evropě, jež měly Prahu za svůj vzor. Vedle těchto analytických studií píše ve stejné době první souhrnné práce¹³ a popularizuje výsledky moderních univerzitních dějin pro nejširší veřejnost.¹⁴ V této době se také zapojuje do práce Mezinárodní komise pro dějiny univerzit (tehdy pod předsednictvím J. Le Goffa), která mu dala nové podněty pro práci nad pražskými univerzitními dějinami. A ještě jedno poznání přináší Kavkovi měření s mezinárodním badáním: domácí výzkum je mezinárodně srovnatelný nejen metodologicky, ale i svými výsledky. Kavka sám svou jazykovou výbavou (spolehlivá znalost latiny, němčiny a francouzštiny, k nimž přidává ještě maďarštinu a rumunštinu) a zaujetím pro všední i intelektuální život středověké společnosti se staví po bok západoevropským přívržencům historické školy Annales, čímž se dostává do čela soudobého evropského badání o univerzitních dějinách.

Největším Kavkovým počinem prvé poloviny šedesátých let minulého století bylo uveřejnění *Stručných dějin Univerzity Karlovy*.¹⁵ Kavka zde vystupuje nejen jako autor prvé kapitoly o nejstarších univerzitních dějinách,¹⁶ ale také jako organizátor a „spiritus agens“ první syntetické práce o pražských univerzitních dějinách od dob V. V. Tomka. Je bezpochyby Kavkovou zásluhou, že dokázal zaujmout pro univerzitní dějiny nastupující badatelskou generaci (J. Havránek a F. Šmahel) a spojit je ke společné práci s těmi, kteří se pražským univerzitním dějinám věnovali institucionálně i badatelsky (K. Kučera a M. Truc).¹⁷

Šedesátá léta minulého století, která byla prvním vrcholem Kavkovy odborné práce, přinesla i řadu drobnějších studií, vyplývajících z jeho postavení ředitele badatelského centra pro univerzitní dějiny a z činnosti v Mezinárodní komisi pro dějiny univerzit.¹⁸ Neméně záslužná je jeho činnost organizátorská: podněcuje spolupracovníky ke splnění úkolů, vytyčených v programovém článku z roku 1960,¹⁹ koordinuje vydavatelskou čin-

nost univerzitního ústavu a archivu²⁰ a snaží se o vysoký standard domácího badání.²¹ Poslední samostatná studie o univerzitních dějinách vyšla F. Kavkovi roku 1971,²² kdy už byl nucen opustit učitelskou a badatelskou dráhu. Skutečným epilogem je pak bibliografie prací o Univerzitě Karlově, sestavená spolu s J. Havránkem pro Mezinárodní komisi pro dějiny univerzit.²³

V období nucené pauzy nachází F. Kavka zpočátku jedinou publikační platformu v zahraničí. V této souvislosti by nemělo být zapomenuto jméno bochumského bohemisty F. Seibta, který (nejen) Kavkovi nabídl účast na velkých edičních podnicích typu *Bohemia sacra*²⁴ a především mu dal příležitost publikovat své názory na dobu Karla IV. při příležitosti velkého „karlovského“ jubilea v roce 1978.²⁵

Ani během působení ve Státním židovském muzeu v Praze nepřerušil F. Kavka badatelskou činnost. V osmdesátých letech 20. století spojil své znalosti o historii pražské univerzity s prací na novém působišti a napsal medailonek profesora Německé univerzity v Praze Samuela Steinherze, který vešel do dějin jako protagonista slavné antisemitské „Steinherzovy aféry“ z roku 1922.²⁶ Za stejný podnět vděčí i Kavkova studie o traktátu O lichvě M. Jakoubka ze Stříbra, která vyšla po letech na stránkách časopisu *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*.²⁷

Po návratu na Filozofickou fakultu UK po roce 1989 kromě nového zpracování dříve sepsaných prací nebo překladů starších prací do češtiny uveřejňuje dva svazky karlovské monografie, kterou vědomě koncipuje jako dokončení Šustovy syntézy, vydává historické materiály o svém prvním pedagogickém působišti na Vysoké škole politických a hospodářských věd v Praze,²⁸ podílí se na přípravě čtyřsvazkových *Dějin Univerzity Karlovy*²⁹ a pracuje na pamětech,³⁰ v nichž zachytil v základních obrysech i svou kariéru univerzitního historiografa.

²⁰ Soupis publikační činnosti Ústavu pro dějiny UK byl uveřejňován na druhé předsádce časopisu AUC–HUCP (např. v 11. a 12. ročníku z roku 1971 a 1972, kde je ještě uvedeno Kavkovo jméno).

²¹ Nejlépe je to patrné na odborné úrovni ústavního časopisu AUC–HUCP, který se pod Kavkovým vedením stal zavedeným a prestižním periodikem, věnujícím se intelektuálním a kulturním dějinám českých zemí a nejen historii Univerzity Karlovy. Viz Marie ŠTEMBERKOVÁ – Jan HAVRÁNEK, *Dvacet let Příspěvků k dějinám Univerzity Karlovy. Obsah a rejstříky ročníků 1–20 (1960–1980)*, AUC–HUCP 20/2, 1980, s. 91–138.

²² Kavka se „rozloučil“ s univerzitními dějinami opravdu důstojně analytickou studií *Zur Frage der Statuten und der Studienordnung der Prager theologischen Fakultät in der vorhussitischen Zeit*, *Folia diplomatica* 1, Brno 1971, s. 129–143.

²³ J. HAVRÁNEK – F. KAVKA, *Bibliographie selective de l'Université de Prague*, in: *Bibliographie internationale de l'histoire des universités, Espagne – Louvain – Kopenhagen – Prague – Genève* 1973, s. 165–192. Havránkův a Kavkův bibliografický soupis nám byl s Miloslavou KUBOVOU–MELANOVOU velkým vzorem a podnětem při zpracování *Bibliografie k dějinám pražské univerzity do roku 1622 (1775–1975)*, Praha 1979.

²⁴ F. KAVKA, *Universitätsgeschichte von den Anfängen bis zum Humanismus*, in: F. Seibt (hg.), *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973*, Düsseldorf 1974, s. 406–413, 582, v níž Kavka shrnul ve zkratce své názory na první století existence pražské univerzity.

²⁵ Kavka se na velkém „katalogu“, doprovodným výstavu o Karlu IV. v Norimberku, podílel studií *Die Hofgelehrten*, in: F. Seibt (hg.), *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*, München 1976, 2. Auflage, s. 249–253, 458–459, na níž navázal v knize *Am Hofe Karls IV.*, Stuttgart 1989, zvl. s. 149–160 (česky *Život na dvoře Karla IV.*, Praha 1993).

²⁶ F. KAVKA, *Památce historika Samuela Steinherze*, *Židovská ročenka* 1983, s. 64–67. Přetištěna byla v příloze Kavkových pamětí (F. KAVKA, *Ohlédnutí*, s. 191–195).

²⁷ *Jakoubkův traktát Contra usuram a židovské otázky*, AUC–HUCP 40/1–2, 2000, s. 17–24.

²⁸ F. KAVKA – Blanka ZILYNSKÁ (edd.), *Jak a proč vznikla Vysoká škola politických a hospodářských věd v Praze (VŠPHV) a co bylo důvodem jejího zániku?*, AUC–HUCP 42/1–2, 2002, s. 149–172.

²⁹ *Dějiny Univerzity Karlovy I–IV*. Red. F. KAVKA a Josef PETRÁŇ, Praha 1995–1998. Anglická verze *A History of Charles University*. Eds. by F. KAVKA and J. PETRÁŇ, Praha 2001.

³⁰ Viz F. KAVKA, *Ohlédnutí*, zvl. s. 52–63, 75–79.

¹³ *The Caroline University of Prague. A short history*, Praha 1962. Francouzská verze vyšla o rok později: *Université Charles de Prague 1348–1960. Histoire abrégée*, Prague 1963.

¹⁴ Např. v článku *Středověké univerzity* uveřejněném v populárním časopise *Dějiny a současnost* 6, 1964, s. 4–10. *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*, Praha 1964, 345 s.

¹⁵ F. KAVKA, *Založení univerzity a její vývoj do roku 1409*, in: *Stručné dějiny UK*, Praha 1964, s. 7–43.

¹⁶ Tamtéž, s. 5. Viz F. KAVKA, *Ohlédnutí*, zvl. s. 51–53. Přípravu *Stručných dějin UK* popsal Kavka v samostatné vzpomínce *O počátcích práce na velkých dějinách UK*, AUC–HUCP 39/1–2, 1999, s. 133–135.

¹⁷ F. KAVKA, *Založení univerzity a její vývoj do roku 1409*, in: *Stručné dějiny UK*, Praha 1964, s. 7–43.

¹⁸ *Uniuersytet Jagielloński i Uniuersytet Karola w Pradze, Życie Literackie* 14, 1964, nr. 20, s. 8. *A prágai Károly-egyetem, a pécsi Egyetem és Dél-Magyarország a XIV. században és a XV. század elején*, in: *A Pécsi jubileum tanulmányok*, Pécs 1967, s. 87–95. *Die Gründung der Universität in Prag und ihre Bedeutung für die Entwicklung der tschechischen Kultur*, in: *Les universités Européennes du XIe au XVIIIe siècles*, Genève 1967, s. 26–35. *Slovenští studenti na pražské universitě v 15. a 16. století*, in: *Humanismus a renesance na Slovensku*, Bratislava 1967, s. 137–146.

¹⁹ Asi nejvýznamnější publikací tohoto období se stal popis a soupis fondů Archivu Univerzity Karlovy, který byl de facto kolektivním dílem tehdejších pracovníků Ústavu pro dějiny UK a Archivu UK, v němž se nacházejí vedle obvyklé informativní části o jednotlivých archivních fondech také zasvěcené studie o institucionálních a správních dějinách Univerzity Karlovy. Viz Karel KUČERA – Miroslav TRUC, *Archiv Univerzity Karlovy. Průvodce po archivních fondech*, Praha 1961.

Odborně prošel Kavka zdánlivě paradoxním vývojem, příznačným pro řadu českých historiků poválečného marxistického dějepiscectví: od souhrnných prací tendenčního charakteru přes hluboké analytické sondy dospěl obloukem k nové, kvalitnější a poučenější syntéze, opřené o výjimečné znalosti cizích jazyků, spolehlivou obeznamenost s dobovými prameny a nové pracovní postupy. Kavka měl však ještě něco navíc. Byl výtečným vypravěčem a debatérem, zaníceným učitelem, který dovedl zaujmout posluchače, byl vynikajícím stylistou, měl ohromný smysl pro přesné a elegantní vyjádření, takže jeho odborné práce jsou pro čtenáře opravdovým zážitkem.

O profesoru Františku Kavkovi platí bez jakékoliv nadsázky výstižné rčení, že jeho osudem se stalo 20. století, jež si s ním krutě zahrálo: nejdříve se musel vzdát univerzitního studia za Protektorátu, po válce se pak věnoval více politickému a veřejnému působení než badatelské práci a nakonec ho režim, který pomáhal budovat, vyhnal z univerzitní katedry a z místa ředitele ústavu univerzitních dějin. Nejcitelněji ho však zasáhl tím, že ho zbavil učitelského působení, které považoval za své životní poslání. Kavka však patřil k těm nemnohým, jehož umlčení v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století nezlomilo. Nadále pracoval, psal a žil bohatým kulturním životem. „Normalizace“ mu však vzala nejlepší léta života, v nichž zralý badatel mohl zúročit předchozí studia a předávat své znalosti mladším. A ani doba po roce 1989 nemohla změnit nic podstatného na skutečnosti, že komunistický režim, na němž se aktivně podílel, nezpůsobil jen mnoho osobních tragédií, ale i násilnou diskontinuitu v kulturním a intelektuálním vývoji země, diskontinuitu, s níž se budeme „vyrovnávat“ ještě dlouhá desetiletí. A budiž F. Kavkovi připsáno k dobru, že se všemožně zasazoval, aby generační ztráta, která naši zemi postihla po druhé světové válce, byla co nejmenší.

NA PAMÁTKU PhDr. MIROSLAVA TRUCE

JOSEF PETRÁŇ

Vedoucí Archivu Univerzity Karlovy PhDr. Miroslav Truc zemřel před deseti lety 26. dubna 1996. Větší část života zasvětil dějinám univerzity a pracoval k jejímu soudobému prospěchu. Narodil se v Praze 7. června 1929, po maturitě na Akademickém státním gymnáziu byl v roce 1949 přijat na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy – obor archivnictví. Po čtyřech letech obhájil v semináři prof. Václava Vojtíška diplomovou práci Rukopis Marienthálský a kancelář rožmberská a po ukončení studia byl krátce zaměstnán v Ústředním archivu Ministerstva vnitra (dnešním Národním archivu v Praze), odkud se vrátil na fakultu, kde působil jako asistent v oddělení pomocných věd historických a archivního studia Katedry československých dějin. Spolu s přítelem Karlem Kučerou zároveň pracoval v Archivu Univerzity Karlovy, vedeném tehdy profesorem Vojtíškem. Když archiv splynul v roce 1958 s novým Ústavem pro dějiny Univerzity Karlovy, řízeným docentem Františkem Kavkou, přešli sem Truc s Kučerou trvale, aby se podíleli na projektu dějin univerzity. Ústav záhy získal respekt díky odborným výsledkům, a to nejen doma, ale rovněž v zahraničí, kde navázal spolupráci s pracovišti i osobnostmi podobně tematicky zaměřenými. Tehdy napsal Truc v krátké době významné studie k dějinám pražské jezuitské akademie. Spolu s Karlem Kučerou už v roce 1961 publikovali Průvodce po archivních fondech Archivu Univerzity Karlovy.

Truc se se svými kolegy v roce 1968 účastnil obrodného procesu na rektorátu. V následující „normalizační“ represi byl v létě 1970 Ústav pro dějiny Univerzity Karlovy zrušen a Truc zůstal víc než půl roku bez zaměstnání. Stěží, s přispěním přátel, se mu v lednu 1971 podařilo sehnat místo v ústraní depozitáře Památníku národního písemnictví na Strahově. Při omezených možnostech publikačních se věnoval katalogizaci přírůstků rukopisů a zpracovávání starých tisků. V rámci soupisu typářů, který organizovala archivní správa, zkatalogizoval Truc velkou sbírku pečetidel Strahovského kláštera. Podílel se též na přípravě expozic, k výstavě Willenbergova strahovského skicáře vydal v roce 1987 (spolu s Helenou Domajnovou) katalog.

Do obnoveného Ústavu dějin Univerzity Karlovy se Truc vrátil v polovině února 1990 jako vedoucí Archivu Univerzity Karlovy. Hned vzápětí byl 26. února jmenován členem rehabilitační komise rektorátu, jež měla aspoň zčásti odčinit osobní křivdy spáchané minulým režimem, a po vzniku Komise pro památkovou ochranu a využití Karolina (dnešní Historické komise), jako poradního orgánu rektora, se stal jejím tajemníkem. Jak mohu dosvědčit, vykonal tu hodně prospěšné práce, zejména v přípravných pracích k rekonstrukci Karolina. Měl velký podíl na činnosti přípravné komise pro oslavu 650. výročí založení Univerzity Karlovy jako její tajemník a v souvislosti s programem

oslav se stal redaktorem čtvrtého svazku připravovaných Dějin Univerzity Karlovy, jehož vydání se žel již nedočkal.

Nad rakví PhDr. Miroslava Truce vzpomněl tehdejší rektor prof. Karel Malý jeho zásluhy o Univerzitu Karlovu. Vedle syntetických přehledů, odborných studií z dějin univerzity a dějin její správy zahrnuje jeho dílo edice i archivní pomůcky; nelze přitom pominout jeho účast v redakční radě časopisu AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, kde v recenzích informoval o domácích i zahraničních příspěvcích k dějinám univerzit. Druhým velkým tématem Trucovým bylo studium písemností rožmberské kanceláře 14. a 15. století a je opravdu škoda, že již nestačil dokončit řadu svých pojednání o Popravčí knize pánů z Rožmberka.

Po deseti letech od doby, kdy po dlouhé nemoci, již překonával vůlí k životu, opustil navždy svou pracovnu v archivu, zůstala kolegům spolu se vzpomínkami i řada podnětů, které již nestihl sám uskutečnit.

SOUPIS PRACÍ MIROSLAVA TRUCE

1956

Dvě neznámá pečetidla university Karlovy z doby pobělohorské. – In: Zápisky katedry československých dějin a archivního studia. – [Roč. 1], č. 3 (1956), s. 27–29.

O stavu a úkolech archivu University Karlovy. – In: Sborník archivních prací. – Roč. 6, č. 1 (1956), s. 239–265. – Res. rus., něm.

1957

Návrh na vydání almanachu pražské university z r. 1822. – In: Zápisky katedry československých dějin a archivního studia. – Roč. 2 (1957), s. 83–89.

Zlomky purkrabských účtů choustnických z r. 1375–1378. – In: Jihočeský sborník historický. – Roč. 26, č. 1 (1957), s. 4–9; č. 2 (1957), s. 33–40.

1958

Jižní Čechy a jesuitská akademie pražská. – In: Jihočeský sborník historický. – Roč. 27 (1958), s. 73–80.

Národnostní charakter jesuitské akademie pražské. – In: Sborník prací k počtě 75. narozenin akademika Václava Vojtíška / Red. Václav Husa. – Praha : Universita Karlova, 1958. – s. 49–68. – (AUC – Philosophica et historica 1958, č. 2.)

Studentská léta Ivana Sekaniny. – In: Zápisky katedry československých dějin a archivního studia. – Roč. 3, č. 1–2 (1958), s. 121–133.

1959

Rožmberské pečeti XIV. století. – In: Jihočeský sborník historický. – Roč. 28 (1959), s. 1–11.

Věc: Oberländer. Po stopách jeho pražské činnosti / (spolu s Karlem Kučerou). – In: Tvorba. – Roč. 24 (1959), s. 1210–1211.

1960

K dějinám archivu pražské university v polovině 18. století. – In: AUC–HUCP. – Tom. 1 (1960), s. 91–126. – Res. rus., něm., angl.

Poznámky k fašizaci německé univerzity pražské / (spolu s Karlem Kučerou). – In: AUC–HUCP. – Tom. 1 (1960), s. 203–228. – Res. rus., něm., angl.

Ref.: Dekret kutnohorský a jeho místo v dějinách. Praha 1959. – AUC – Philosophica et historica. 1959, fasc. 2 – In: AUC–HUCP. – Tom. 1 (1960), s. 229–234. – (Mtc.)

1961

Rožmberský kodex řečený Marientálský. – In: Jihočeský sborník historický. – Roč. 30 (1961), s. 1–24.

Ref.: Siegfried Hoyer, Die Gründung der Leipziger Universität und Probleme ihrer Frühgeschichte. – Karl Marx–Universität Leipzig 1409–1959. Beiträge zur Universitätsgeschichte. Bd. 1, Leipzig 1959, s. 1–33. – In: AUC–HUCP. – Tom. 2, fasc. 1 (1961), s. 157–159.

1962

Archiv University Karlovy: Průvodce po archivních fondech / (spolu s Karlem Kučerou). – Praha : Universita Karlova – Státní pedagogické nakladatelství, 1962. – 183 s. – (Sbírka pramenů a příruček k dějinám University Karlovy; Sv. 1)

Ref.: Jiří Kejř, Deklarace pražské university z 10. března 1417 o přijímání pod obojí a její historické pozadí. Sborník historický 8, Praha 1961, s. 133–154. – In: AUC–HUCP. – Tom. 3, fasc. 1 (1962), s. 161–163. – (Mtc)

Ref.: Ewa Maleczynska, Z dziejów interpretacji Dekretu Kutnogorskiego. – Kwartalnik historyczny 66, 1959, s. 716–725. – In: AUC–HUCP. – Tom. 3, fasc. 2 (1962), s. 167–174.

Ref.: Poválečná literatura k dějinám německých universit (8 prací). – AUC–HUCP. – Tom. 3, fasc. 2 (1962), s. 167–174.

1963

Pivovar u Fleků, Praha / (spolu s Karlem Hájkem). – Praha : Reklama obchodu, 1963. – Nestr. [22] s.

Glosy ke vzniku rožmberského urbáře. – In: Jihočeský sborník historický. – Roč. 32 (1963), s. 149–153.

Studie k dějinám University Karlovy v letech 1433–1622. / (spolu s Františkem Šmahelem). – In: AUC–HUCP. – Tom. 4, fasc. 2 (1963), s. 3–60. – Res. rus., něm.

Německé periodikum věnované dějinám erfurtské university. [Beiträge zur Geschichte der Universität Erfurt, Heft 1, 1956–8, 1961.] – In: AUC–HUCP. – Tom. 4, fasc. 1 (1963), s. 129–132. – (Mtc)

Ref.: Josef Polišenský, Politická a literární činnost slovenského humanisty Petra Fradelia ze Stiavnice. Historický časopis 9, 1961, s. 602–616. – In: AUC–HUCP. – Tom. 4, fasc. 1 (1963), s. 137–138. – (Mtc)

!

1964

Historické malostranské vinárny / (spolu s Karlem Hájkem). – Praha : Restaurace a jídelny, 1964. – Nestr. [64 s.]

Historische Kleinseitner Weinstuben. – Praha : Restaurace a jídelny, 1964. – Nestr. [64 s.] Jagellonská universita a české země v 15. a 16. století. – In: AUC–HUCP. – Tom. 5, fasc. 1–2 (1964), s. 135–163.

Pražská universita v období humanismu a renesance / (spolu s Františkem Šmahelem). – In: Dějiny University Karlovy: (Teze) / Zprac. aut. kol. pod ved. F. Kavky. – Praha : Ústav pro dějiny University Karlovy, 1964. – s. 21–33.

Pražská universita v období humanismu a renesance / (spolu s Františkem Šmahelem) – In: Stručné dějiny University Karlovy / Zprac. kol. aut. za red. Františka Kavky. – Praha : Universita Karlova, 1964. – s. 77–121.

Universita pod vládou jezuitů. – In: Dějiny univerzity Karlovy: (Teze) / Zprac. aut. kol. pod ved. F. Kavky. – Praha : Ústav pro dějiny University Karlovy, 1964. – S. 33–43.

Universita pod vládou jezuitů. – In: Stručné dějiny University Karlovy / Zprac. aut. kol. za red. Františka Šmahela. – Praha : Universita Karlova, 1964. – s. 122–145.

1965

Původ cizinců studujících na pražské universitě do roku 1419. – In: Atlas československých dějin. Politické poměry za raného a vrcholného feudalismu 4, mapa e. – Praha 1965. Zahraniční studenti na pražské právnické fakultě v 17. století / (spolu s Karlem Kučerou). – In: Pražský sborník historický. – Sv. 11 (1965), s. 53–73. – Res. něm.

Ref.: Hans Maier, Die Lehre der Politik an den deutschen Universitäten vornehmlich vom 16. bis 18. Jahrhundert. (Wissenschaftliche Politik. Eine Einführung in Grundfragen ihrer Tradition und Theorie. Hrsg. D. Oberndörfer. Freiburg i. Br. 1962, s. 59–116.) – In: AUC–HUCP. – Tom. 6, fasc. 1 (1965), s. 85–86. – (Mtc)

Ref.: M. Boháček, O rukopisech statut pražské university. (Studie o rukopisech 1964, Praha 1964, s. 73–124). – In: AUC–HUCP. – Tom. 6, fasc. 2 (1965), s. 104. – (Mtc)

Ref.: Jiří Kejř, O některých spisech M. Jana z Jesenice. Listy filologické 86, 1963, s. 77–90. – In: AUC–HUCP. – Tom. 6, fasc. 1 (1965), s. 84. – (Mtc)

1966

Karolinum / (Spolu s J. M. Polákem). – Praha : Universita Karlova, 1966. – Nestr. [54 s.] (německá a anglická verze)

Příspěvek k dějinám pražské lékařské fakulty v letech 1638–1654. – In: AUC–HUCP. – Tom. 7, fasc. 1 (1966), s. 81–92. – Res. něm.

Pražská universita a humanistická vzdělanost v českých zemích. – In: Humanistická konference 1966. – Praha : Kabinet pro studia řecká, římská a latinská ČSAV, 1966. – s. 144–160.

Ref.: Studie o díle a osobnosti Jana Marka Marci. (5 článků). – In: AUC–HUCP. – Tom. 7, fasc. 1 (1966), s. 127–128. – (Mtc)

1967

Seznam osob University Karlovy / (spolu s Olgou Müllerovou). – Praha : Universita Karlova, 1967. – 471 s.

1968

Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783 / K vydání přípr. Karel Kučera a Miroslav Truc. – Praha : Universita Karlova, 1968. – 186 s. – (Monumenta historica Universitatis Carolinae Pragensis; T. 1).

Album Academiae Pragensis Societatis Iesu 1573–1617 (1565–1624) / Ed. Miroslav Truc. – Praha : Universita Karlova, 1968. – 129 s.

(Monumenta historica Universitatis Carolinae Pragensis; T. 2).

1969

Ref.: Humanismus a renesancia na Slovensku v 15.–16. storočí. Redig. L. Holotík a A. Vantuch. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967. 508 s. – In: AUC–HUCP. – Tom. 10, fasc. 1 (1969), s. 121–125. – (Mtc)

Ref.: František Kavka, Mistři – regenti na artistické fakultě pražské university v letech 1367 až 1420. (Statistická studie.) Z českých dějin. Sborník in memoriam prof. dr. Václava Husy. Praha, Universita Karlova 1966, s. 77–95. – In: AUC–HUCP. – Tom. 10, fasc. 2 (1969), s. 79–80. – (Mtc)

1971

Ref.: K. Goldmann, Verzeichnis der Hochschulen und hochschulartigen Gebilde sowie ihrer Vorläufer und Planungen in deutsch- und gemischtsprachigen Gebieten unter besonderer Berücksichtigung ihrer (Haupt) Matrikeln. Ein Versuch. Neustadt a.d. Aisch 1967, 411 s. – In: AUC–HUCP. – Tom. 11, fasc. 1–2 (1971), s. 86–88. – (M.)

1972

Rožmberské listiny a kancelář ve 14. století. – In: Sborník archivních prací. – Roč. 22 (1972), s. 54–134.

Hospitalitates Pragenses / (spolu s K. Hájkem). – Praha : Restaurace a jídelny, 1972. – Nestr. [170] s.

1975

Kavárna U zlatého hada. – Praha : Restaurace a jídelny, 1975. – 30 s.

1980

Rec.: Antika a česká kultura. Zpracoval autorský kolektiv za vedení Ladislava Varsla. Praha, Academia 1978. 576 s. – In: Husitský Tábor. Sv. 3. – Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1980. – s. 169–171. – (spolu s Jiřím Kořalkou).

Rec.: Josef Hejnic, Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (13.–18. století). Praha, Academia 1979. 69 s., 8 fot. příl. – (Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 89, č. 2.) – In: Husitský Tábor. Sv. 3. – Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1980. – s. 166–167.

1981

K sociálnímu zařazení Petra Chelčického a Petra Záhorky. – In: Husitský Tábor. Sv. 4. – Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1981. – s. 76–81.

1984

Čestné doktoráty „československých“ spisovatelů z roku 1919. – In: Strahovská knihovna. Sv. 18–19 (1983–1984). – Praha : Památník národního písemnictví, 1984. – s. 245–260.

Rec.: Eva Cironisová, Vývoj správy rožmberských panství ve 13.–17. století. SAP 31, 1981, s. 105–178. – In: Husitský Tábor. Sv. 6/7 (1983–1984). – Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1984. – s. 471–472.

Rec.: Jiří Rak, Vývoj utrakvistické správní organizace v době předbělohorské. SAP 31, 1981, s. 179–201. – In: Husitský Tábor. Sv. 6/7 (1983–1984). – Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1984. – s. 516–517.

1985

Rec.: 800 let Milevska 1184–1984. Připravila a uspořádala rada Jaroslav Berida, František Doubek, Jiří Frey, Marie Marchelová, Pavel Vondrák, František Zeman. Milevsko, Městský národní výbor 1984. 134 s., 51 fot. příl. – In: Husitský Tábor. Sv. 8. – Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1985. – s. 329–330.

Ref.: Studie o dvou jihočeských vesnických školách. (Josef Hejnic, Škola v Kamenném Újezdě a její společenská funkce. Z dějin vesnického školství v 17. a 18. století.) Sborník Národního muzea v Praze, řada C–Literární historie, sv. 25 (1980), č. 3–4, s. 77–122. Josef Hejnic, Škola v Kájově v 17. a 18. století. – Jihočeský sborník historický. – Roč. 51, 1982, s. 185–197). – In: AUC–HUCP. – Tom. 25, fasc. 1 (1985), s. 127–130.

1987

Rec: Antonín Verbík, Purkarec. Minulost a socialistická přítomnost jihočeské obce. České Budějovice 1983, 308 s. – In: Husitský Tábor. Sv. 9 (1986–1987). – Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1987. – s. 441–443.

Rec.: Anna Skýbová, Listy bílé paní rožmberské. Praha, Panorama 1985. 126 s. – In: Husitský Tábor. Sv. 9 (1986–1987). – Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1987. – s. 430–431.

Jan Willenberg. Pohledy na česká města z počátku 17. století : Katalog výstavy v Památníku národního písemnictví v r. 1987 / Připravili Helena Domanjová a Miroslav Truc. – Praha : Památník národního písemnictví, 1987. – Nestr. [16 s.]

1988

Neznámý český rukopisný kancionál z počátku 18. století. – In: Nové poznatky o dějinách starší české a slovenské hudby. Sv. 1, 2 / K vyd. přípr. Petr Daněk. – Praha : Česká hudební společnost, 1988. – s. 173–184.

1989

Vznik Willenbergova strahovského skicáře. – In: Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků. Sv. 5 (1988). – Praha : Státní knihovna ČSR, 1989. – s. 179–198. – Res. angl., rus.

1990

Neznámá varianta turnovského městského znaku / (spolu s Karlem Hündlem). – In: Archivní časopis. – Roč. 40, (1990), s. 141–150.

1991

List Oldřicha z Rožmberka Soběslavským z roku 1384. – In: Táborský archiv. Sv. 3. – Tábor : Státní okresní archiv, 1991. – s. 5–8.

1993

Diplomy doktorů honoris causa po 45 letech. – In: Dějiny a současnost. – Roč. 15, č. 5 (1993), s. 32–35.

Diplomy doktorů honoris causa po 45 letech. – In: Carolinum – oznamovatel Spolku absolventů a přátel University Karlovy. – Č. 11 (1993), s. 1–3.

Nad edicí Monument pražské univerzity. – In: 130 let zemského archivu. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení Zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho. – Praha : Státní ústřední archiv, 1993. – s. 72–81.

1994

K duplice V. Wolfa. – In: Archivní časopis. – Roč. 44, č. 3 (1994), s. 150.
PhDr. Karel Beránek sedmdesátníkem. – In: Archivní časopis. – Roč. 44, č. 3 (1994), s. 169–172.
„Polepšení“ trutnovského znaku. – In: Archivní časopis. – Roč. 44, č. 1 (1994), s. 31–32.
Rožmberští popravci 14. věku. – In: Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela. Sv. 1 / Uspoř. Jaroslav Pánek, Miloslav Polívka a Noemi Rejchrtová. – Praha : Historický ústav, 1994. – s. 191–199.
Studie k Popravčí knize rožmberské I. – In: Tábořský archiv. Sv. 6. – Tábor : Státní okresní archiv, 1994. – s. 5–23.

1995

Dvě neznámá vyobrazení plzeňského erbu. – In: Mínošlostí Západočeského kraje. – Sv. 30 (1995), s. 7–22.
Jubileum je za dveřmi. – In: Forum. – Roč. 1, č. 3 (1995), s. 3–4.
Jubileum je za dveřmi. – In: Carolinum – oznamovatel spolku absolventů a přátel Univerzity Karlovy. – Č. 21, (1995), s. 4–6.
Our Jubilee is Around the Corner. – In: Forum. Charles University Magazine. – Vol. 1, Nr. 1–6 (1995), s. 5–6.
Také výročí. – In: Forum. – Roč. 1, č. 6 (1995), s. 14–15.
Studijní léta Augusta Sedláčka. – In: August Sedláček a pomocné vědy historické. Sborník prací z konference ke stopadesátému výročí narození Augusta Sedláčka / Uspoř. Božena Kopiczková. – Mladá Vožice : Městský úřad, 1995. – s. 29–51.
Rec.: Josef Šusta, Jindřich z Rožmberka. – In: Jihočeský sborník historický. – Roč. 64 (1995), s. 235–236.

1998

Die gesellschaftliche Aufgabe der Prager Karls-Universität in der zweiten Hälfte des 16. und Anfang des 17. Jahrhunderts. – In: Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570–1620 / Hrsg. von Hans-Bernd Harder und Hans Rothe unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman. – Dresden : Dresden University Press, 1998. – s. 203–210. – (Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern. Teil 4 : Schriften zur Kultur der Slaven. Neue Folge des Maisk-Schriften; Bd. 3 (22)).

Nekrology

Miroslav Truc (7. 6. 1929 – 26. 4. 1996) / Josef Hanzal. – In: Zpravodaj Historického klubu. – Roč. 7, č. 1 (1996), s. 31–32.
PhDr. Miroslav Truc (7. června 1929 – 26. dubna 1996) / František Šmahel. – In: Český časopis historický. – Roč. 94, č. 4 (1996), s. 930–932.

Táborská vzpomínka na kolegu a přítele Miroslava Truce / Rudolf Tecl. – In: Jihočeský sborník historický. – Roč. 65 (1996), s. 219–221.
Vzpomínka na Miroslava Truce (7. června 1929–26. dubna 1996) / Ivana Čornejová. – In: Mínošlostí západočeského kraje. – Sv. 32 (1997), s. 234–235.
Za dr. Miroslavem Trucem / Karel Beránek. – In: Archivní časopis. – Roč. 46, č. 3 (1996), s. 172–174.
Za Miroslavem Trucem (7. 6. 1929 – 3. 5. 1996) / Michal Svatoš. – In: Dějiny a současnost. – Roč. 18, č. 3, (1996), s. 43.

Sestavila Jiřina Urbanová

Články

KONZERVÁTOŘI PRÁV PŘEDHUSITSKÉHO PRAŽSKÉHO OBEČNÉHO UČENÍ

JIŘÍ STOČES

Během svého prosopografického výzkumu saského univerzitního národa jsem narazil na české historiografii dosud neznámý případ soudního procesu, který vedl kaminský děkan Berser Zalow z titulu subkonzervátora práv pražského obecného učení proti dvěma rostockým měšťanům.¹ Při pokusu zasadit tento případ do kontextu se ukázalo, že dosud není k dispozici ucelenější studie věnovaná instituci a činnosti pražských univerzitních konzervátorů, navíc některé skutečnosti nebyly od první syntézy univerzitních dějin Václava Vladivoje Tomka² nijak zkoumány. Na druhou stranu novější historiografie traduje několik omylů, na které považuji za nutné upozornit.

Cílem této studie je tedy nejprve obecně vyložit, co znamenal úřad konzervátora ve středověkém církevním právu (I), dále charakterizovat úkoly konzervátorů práv univerzit a podat stručný přehled konzervátorů vybraných evropských univerzit do roku 1420 (II). Stěžejní část textu představuje výklad o ustanovení konzervátorů práv pražského obecného učení a o dalším vývoji této instituce (III). Na základě sestaveného soupisu dosud známých soudních procesů či jiných zmínek o činnosti konzervátorů práv pražského obecného učení (IV) se nakonec pokusím vyvodit určité obecné závěry (V).³

Na úvod ještě dvě terminologické poznámky. Tato studie se bude zabývat pouze konzervátory papežskými. Konzervátory (nikoli však univerzitní) mohl jmenovat i nižší církevní představitel, například biskup. Především ale právní ochránce, někdy rovněž nazývané konzervátory, mohl jmenovat i panovník, což se v případech univerzit stávalo poměrně často (nikoli ovšem v Praze).

Druhá poznámka se týká přesného označení univerzitních konzervátorů. Literatura a koneckonců i prameny hovoří převážně o *konzervátorech univerzity*, *konzervátorech univerzitních privilegií*, *konzervátorech práv a privilegií mistrů, doktorů a scholárů* apod. Tyto termíny budou občas používány i v následujícím textu. Nejpřesnější by však podle mého soudu bylo označení *konzervátor práv obecného učení*. Pokud totiž v nějakém univerzitním městě vzniklo několik univerzitních korporací s vlastními rektory (většina univerzit boloňského typu, ovšem také obecné učení v Praze, od roku 1372 rozdělené na

¹ Jiří STOČES, *Rostocký doklad o činnosti konzervátora práv pražského obecného učení*, in: E. Doležalová – R. Novotný – P. Soukup (edd.), *Evropa a Čechy na konci středověku*. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Praha 2004, s. 395–411. Druhá část studie dokládá skutečnost, že všichni hlavní aktéři procesu byli dříve studenty pražské právnické univerzity.

² Václav Vladivoj TOMEK, *Děje univerzity pražské*, Praha 1849 (Novočeská bibliothéka vydávaná nakladem Českého musea 12), stručnější německá verze V. V. TOMEK, *Geschichte der Prager Universitāt*, Prag 1849.

³ Zároveň je třeba v některých detailech doplnit či korigovat moji výše zmíněnou studii k rostockému procesu.

právníkou a tzv. tří fakultní univerzitu), měly zpravidla stále jednoho společného kancléře a společné konzervátory.⁴

I.

Instituce konzervátorů představovala jednu z forem papežské právní ochrany. Zodpovědnost papeže za křesťany kdekoli na světě, zvláště pak za světský a řádový klérus, se totiž týkala a týká nejen duchovní sféry, ale zahrnuje i úkol bdít nad dodržováním spravedlnosti uvnitř církve i tam, kde je některý z jejích příslušníků ohrožován zvenčí. Jedním z hlavních rysů emancipace církve v čele s papežem v prvních stoletích druhého milénia byl právě důraz na kodifikaci církevního práva a jeho dodržování. Došlo tak mimo jiné k podstatnému rozšíření řad papežových právních zmocněnců a k jejich specializaci. Reformní papežové si totiž byli dobře vědomi toho, že biskupské soudy jsou nedůsledné, pomalé, občas zkorumpované a především ne vždy schopné zjednat nápravu či vůbec zareagovat na přestupky, které se staly v místech vzdálenějších od biskupského sídla (postižení se v těchto případech proto často obraceli přímo na papeže).

První papežští konzervátoři byli jmenováni koncem 12. století k ochraně majetku účastníků první křížové výpravy (*conservatores cruce signatorum*). Během 13. století se počet konzervátorů značně zvýšil, rozšířily se i řady těch, kterým poskytovali ochranu, tedy jednotlivých kleriků a jejich korporací. Zvláště časté bylo jmenování konzervátorů na ochranu majetku a privilegií žebavých řádů. Poměrně záhy se objevuje subdelegace konzervátorských pravomocí na jinou osobu (první doklad je z roku 1238). Kolem poloviny 13. století docházelo ke jmenování konzervátorů již zcela běžně i bez jakékoli předchozí žádosti ohrožovaných. Skutečnost, že určité osobě či korporaci bylo vystaveno privilegium se jmenováním konzervátora či konzervátorů, byla považována za projev papežské přízně a milosti a současně za garanci všech dosavadních privilegií.

Zároveň bylo během 13. století postupně právně kodifikováno postavení konzervátorů jako instituce kanonického práva. Bylo konkretizováno, kdo může být konzervátorem vůbec jmenován⁵ a postupně byly specifikovány konzervátorské pravomoci. Dělo se tak především formou papežských dekretálů – zvláště aktivní byli v tomto ohledu papežové Innocenc IV., Alexandr IV. a Bonifác VIII. Obecně lze říci, že konzervátoři 13. století neměli soudní pravomoc a mohli zasahovat pouze u zjevných útoků či křivd vůči svým chráněncům. Do komplikovanějších sporů, které už vyžadovaly soudní pro-

ces, aby bylo možné vůbec zjistit viníka a určit podstatu a rozsah provinění, se konzervátoři neměli vměšovat. Z této „nevýhody“ se ovšem časem stala jedna z hlavních předností: konzervátoři mohli u zjevných nespravedlností vůči svým chráněncům zjednat nápravu okamžitě, bez zdlouhavého soudního jednání.

Celé 13. století je možné charakterizovat jako určitý zápas mezi konzervátory a jejich opozicí. Konzervátoři ve snaze zajistit svým chráněncům jejich výhody patrně často překračovali své kompetence, což pobuřovalo jednak světské či církevní osoby bezprostředně stojící proti konzervátorům v jednotlivých kauzách, ale i biskupy a další delegované církevní soudce, kteří se cítili být činností konzervátorů obcházeni. Proto také většina koncilů činnost konzervátorů kritizovala a snažila se ji omezit či alespoň usměrnit.⁶ Většina právních pramenů z této doby dokládá snahu udržet činnost konzervátorů v původních mezích, tedy mimo případy vyžadující soudní proces.⁷ Později došlo i k vymezení (resp. omezení) územní působnosti konzervátorů na příslušníky diecéze, kteří navíc nemohli být hnáni k zodpovědnosti, pokud se nacházeli ve větší vzdálenosti než jeden den cesty od hranic diecéze.

Zásadní zlom nastal ve 14. století, a sice za pontifikátu Jana XXII. Konzervátorům bylo umožněno zakročit proti narušiteli v soudním procesu, stíhaná osoba přitom nemusela příslušet k biskupství. Navíc se dosavadní územní omezení rozšířilo na tři až čtyři dny od hranic diecéze. Velmi zajímavý je způsob, jakým došlo k tomuto nebyvalému rozšíření moci konzervátorů. Žádné takové nařízení se nikdy neobjevilo v dekretálech, šlo pouze o jakousi vsuvku do již existujícího vzoru textu listiny ustavující konzervátory ve formulářové sbírce papežské kanceláře. Upravený formulář (podle incipitu arengy označovaný *Militanti ecclesie*) pak byl používán ke stylizaci dalších listin ustavujících konzervátory. Souběžně však byly dále používány i jiné formulářové vzory, které tuto významnou změnu neobsahovaly.⁸

Dosavadní výklad se týkal výhradně konzervátorů jmenovaných papežem, ovšem jak již bylo řečeno, existovali i konzervátoři jmenovaní dalšími církevními osobami a podobně ustanovoval konzervátory (označované v jednotlivých zemích různě) k ochraně jím vydaných privilegií i panovník. K jejich postavení, pravomocem a činnosti však máme k dispozici daleko méně pramenů.⁹

⁶ Poprvé již na prvním koncilu v Lyonu v roce 1245, ale platí to i pro řadu koncilů pozdějších (pisánský, kostnický, basilejský a zvláště pak tridentský). Některá omezení činnosti konzervátorů vydávaly pro určitá území i jednotlivé synody – první roku 1287 ve Würzburgu.

⁷ Mnoho však záleželo na názorech a postojích samotného papeže. Např. Innocenc IV. ve svých vlastních komentářích konstituce *Statuimus ut conservatores*, VI 1.14. 1 (*Corpus iuris canonici*, II, Decretalium Collectiones. Ed. Aemilius FRIEDBERG, Lipsiae 1879, col. 978), která vzešla z prvního lyonského koncilu, popisuje jakési „právní kličky“, které umožňovaly konzervátorům převzít nějaký soudní případ (např. pokud byl obžalován někdo pod ochranou konzervátora, musel být konzervátor kontaktován a měl právo na rozhovor se svým chráněncem – pokud se při tomto výslechu obžalovaný přiznal, stala se jeho vina zjevnou a celý případ mohl převzít namísto soudu konzervátor) či do něj vstoupit. Většina papežů se však snažila hranice působnosti konzervátorů striktně vymežit.

⁸ Můžeme spekulovat o tom, nakolik byl tento „pokoutný“ způsob nebyvalého rozšíření konzervátorských pravomocí zvolen papežem záměrně. Svou roli mohla sehrát i skutečnost, že podle kancelářského řádu papeže Mikuláše III. nepatřily byly týkající se konzervátorů mezi ty, které musely být čteny před papežem (resp. „in audientia publica“) – jejich vyhotovení bylo čistě v pravomoci papežské kanceláře. Výjimku z tohoto pravidla představovaly listiny určené biskupům, králům či jiným vysoce postaveným osobám.

⁹ Tento nástin vývoje instituce konzervátorů vychází ze studie Georg MAY, *Konservatoren der Universitäten und Konservatoren der Universität Erfurt im hohen und späten Mittelalter*, Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte 111, Kanonistische Abteilung 80, 1994, s. 99–248, zde s. 99–119, kde je shrnuta i základní literatura z oblasti dějin kanonického práva. Srov. též *Český slovník bohoslovný*, III. Red. Antonín PODLAHA, Praha 1926, s. 170.

⁴ K termínům „universitas“ a „studium generale“ a jejich vývoji obecně *Lexikon des Mittelalters*, VIII, Stuttgart – Weimar 1999 (Studienaufgabe), sl. 255–257 a 1249–1255; *Dictionnaire encyclopédique du Moyen Âge*, II, sous la direction d'André VAUCHEZ, Paris 1997, s. 1552–1553; Olga WEIJERS, *Terminologie des universités au XIIIe siècle*, Roma 1987 (Lessico Intellettuale Europeo 39), s. 15–45; pro pražské prostředí přehledně *Dějiny Univerzity Karlovy*, sv. 1, 1347/48–1622. Red. Michal SVATOŠ, Praha 1995, s. 58–61 a 166, resp. TÝŽ, *Pražská univerzitní autonomie za Karla IV.*, in: Michal Svatoš (usp.), *Scientia nobilitas*. Sborník k počtí prof. PhDr. Františka Kavky, DrSc., Praha 1998 (Příspěvky k dějinám vzdělanosti v českých zemích 1), s. 57–69, zde s. 58–59 a 61–62; dále Jiří KEJŘ, *Dějiny pražské právníké univerzity*, Praha 1995, s. 26–28 a Peter MORAW, *Pražská právníká univerzita 1372–1419 (Studie k jejím institucionálním a sociálním dějinám)*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC–HUCP) 32/1–2, 1992, s. 7–50, zde s. 18. Srov. též Dana MARTÍNKOVÁ, *Výrazy označující pražskou univerzitu v bohemikálních latinských památkách 14. a 15. století*, Listy filologické 104, 1981, s. 208–211.

⁵ Skupina potencionálních konzervátorů se postupně zužovala na vysoké církevní hodnostáře (biskupové, opati a katedrální kanovníci; později byla tato skupina opět o něco rozšířena, nicméně úzké propojení na církevní hierarchii zůstalo), od roku 1256 nikdo nesměl být konzervátorem svého vlastního konzervátora a konečně mezi konzervátorem a jeho chráněncem neměl být vztah církevní či světské podřízenosti, aby byla zajištěna co největší nezávislost.

II.

První univerzity vznikaly spontánně uprostřed zápasu vůči místním světským či církevním autoritám. Respekt ke své samosprávě prosazovaly tyto korporace mistrů a studentů (či pouze studentů) různými prostředky, v krajním případě secesí, tedy protestním odchodem z univerzitního města. Významnou podporu v tomto zápase o autonomii poskytlo univerzitám středověké papežství, které akceptovalo požadavky univerzitanů a přijalo je jako specifickou a samosprávnou součást církve. To platí i v právní rovině – univerzity měly sice vlastní jurisdikci, nicméně v obecné rovině se řídily kanonickým právem.¹⁰

Většina univerzit tak byla podřízena nejen volenému představiteli své samosprávy, rektoru, ale více či méně formálně i kancléři. Tento úřad byl zpravidla provázán s vysokým církevním postem, většinou biskupem či arcibiskupem diecéze, resp. arcidiecéze, do níž univerzitní město spadalo. Kancléř měl jednak vykonávat nad univerzitou určitý dozor, dále garantoval univerzitě její privilegované postavení, uděloval absolventům licenci *ubique docendi* a případně soudil případy přesahující jurisdikci rektora (často také představoval odvolací instanci od rektorského soudu).¹¹

Druhým typem církevních ochránců univerzity vůči jejímu okolí byli právě konzervátoři. Jejich úkolem bylo zasahovat proti jakémukoli nerespektování univerzitních privilegií ze strany osob či institucí mimo univerzitu, ať už církevních či světských. Univerzitní privilegia se vztahovala jak na univerzitní korporaci jako celek, tak i na každého jejího člena zvlášť. Zatímco kancléř obvykle řešil jen ty nejzávažnější případy, které se týkaly celé univerzity, konzervátoři zasahovali nejčastěji právě na žádost jednotlivých univerzitních příslušníků v jejich v podstatě privátních sporech. Možnost obrátit se na konzervátora práv univerzity tak představovala jednu z mnoha důležitých a zcela mimořádných právních výhod imatrikulace.¹²

Jak již bylo řečeno, od první poloviny 14. století bylo konzervátorům umožněno vést proti narušitelům práv příslušníků univerzit soudní procesy. V řadě papežských bul, ustanovujících univerzitám ve střední Evropě jejich konzervátory, včetně obou bul pražských, jsou přímo označováni jako *conservatores et iudices*.¹³ Soudní procesy vedené před konzervátory práv univerzit bychom dnes asi těžko vnímali jako zcela objektivní, protože soudce byl již z titulu svého úřadu nakloněn žalující straně. Rozsudky a tresty plně odpovídaly kanonickému právu, pohybovaly se od různých pokut po exkomunikaci. Jediný opravný prostředek pro odsouzené představovalo odvolání přímo k papežské kurii.¹⁴

Jako první dostala své konzervátory práv univerzita v Paříži. Již 18. dubna 1231 byli papežem k tomuto úkolu jmenováni arcibiskup z Remeše, biskup z Amiens a jmenovitě tehdejší remešský arcijáhen Hugo z Burgundska. O šest let později byl poslední v této trojici nahrazen amienským děkanem a konečně v říjnu 1246 byla trojice konzervátorů práv pařížské *universitatis magistrorum et scholarium* upravena na remešského arcibiskupa, biskupa v Senlis a děkana tamtéž. I toto privilegium však bylo časově omezené na pouhých sedm let a muselo být pravidelně obnovováno. Vedle těchto papežských konzervátorů jmenoval konzervátory pro pařížskou univerzitu i francouzský král.¹⁵

U ostatních francouzských univerzit došlo ke jmenování konzervátorů značně později. Univerzita v Orléans získala své dva ochránce ve dvacátých letech 14. století od francouzského krále, teprve v roce 1366 byl jmenován konzervátor jejich práv také papežem. V prosinci 1360 jmenoval papež Innocenc VI. konzervátory práv koleje sv. Martiala v Toulouse a o pět let později ustanovil Urban V. již konzervátory k ochraně celé univerzity. I tato univerzita měla také svého královského ochránce. Pro univerzitu v Avignonu jmenoval papež Jan XXIII. konzervátory práv v září 1413. Jejich zvláštností bylo, že všichni zastávali církevní úřady v témže městě (opat kláštera sv. Ondřeje, probošt a děkan kolegiátní kapituly u sv. Petra). Relativně pozdní je jmenování tří konzervátorů práv obecného učení v Montpellier (1421). Ještě pozdější jsou doklady o konzervátorech univerzit v Caen (1439), Bourges (pouze jmenování králem, což souviselo i s ryze královským založením této univerzity – 1463) a Valence (1467 z pověření panovníka, 1495 z pověření papeže).¹⁶

Na univerzitě v Oxfordu se s papežskými konzervátory setkáváme velmi brzo. Již roku 1254 byli do těchto úřadů jmenováni biskupové z Londýna a Salisbury a jejich ochrana byla potvrzena znovu roku 1281. Roku 1395 byla navíc oxfordská univerzita zcela vyňata z jurisdikce všech arcibiskupů a biskupů.¹⁷

Na italských univerzitách byla pozice konzervátorů relativně slabá. Většina univerzit byla schopna se vůči bezpráví na svých členech bránit sama, navíc mezi univerzitou a církevními hodnostáři panovala značná, historicky podmíněná nedůvěra. Boloňská právníci

¹⁰ G. MAY, *Konservatoren*, s. 121–122; Hastings RASHDALL, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, A New Edition in three Volumes. Eds. F. M. Powicke and A. B. Emden, Oxford 1936, vol. I, s. 342 (včetně důležité pozn. 4), 418 a 427; podrobněji Pearl KIBRE, *Scholarly Privileges in the Middle Ages. The Rights, Privileges and Immunities of Scholars and Universities at Bologna, Padua, Paris and Oxford*, London 1961, dle rejstříku (s. 439). Ke královským konzervátorům na francouzských univerzitách srov. *Geschichte der Universität*, I, s. 128–129; H. RASHDALL, *The Universities*, I, s. 295, 417–418 a 428; *Handbuch der Privatrechtsgeschichte*, I, s. 60. Jednotlivá privilegia jsou shromážděna v edici *Chartularium Universitatis Parisiensis*. Edd. Heinrich DENIFLE et Émile CHATELAIN, 4 sv., Paris 1889–1897.

¹¹ G. MAY, *Konservatoren*, s. 122–123. Jednotlivé listiny lze dohledat v edici *Les statuts et privilèges des universités françaises depuis leur fondation jusqu'en 1789*. Ed. par Michel FOURNIER, 4 sv., Paris 1890–1892 (reprint Aalen 1980). V souvislosti s francouzskými univerzitami upozorňují ještě na syntézu Jacques VERGER, *Les universités françaises au Moyen Âge*, Leiden – New York – Köln 1995 (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 7), kde předpokládám další informace k tématu, ovšem zatím se mi nedostala do rukou.

¹² G. MAY, *Konservatoren*, s. 124; P. KIBRE, *Scholarly Privileges*, s. 274; H. RASHDALL, *The Universities*, III, s. 115–116. Marně jsem pátral po zmínce o konzervátorech univerzity v Cambridge jak ve výše uvedené práci Rashdallově, tak v pracích Alan B. COBBAN, *The King's Hall within the University of Cambridge in the Later Middle Ages*, Cambridge 1969 (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought, III/1; TÝŽ, *The Medieval Universities: their development and organization*, London 1975 a především TÝŽ, *The medieval English Universities. Oxford and Cambridge to c. 1500*, Aldershot 1988. Univerzitní správa anglických univerzit byla značně specifická (primární úloha kancléře, absence rektora, velmi silná pozice kolejí apod.), konzervátoři zde zřejmě neměli příliš velký význam.

¹⁰ Jacques LE GOFF, *Intelektuálové ve středověku*, Praha 1999, s. 68–70; Jacques VERGER, *Les universités au Moyen Âge*, Paris 1999 (édition Quadrige), s. 79–83. Ke vztahu církve a univerzit během 13. století zevrubně Jürgen MIETHKE, *Die Kirche und die Universität im 13. Jahrhundert*, in: J. Fried (hg.), *Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und späten Mittelalters*, Sigmaringen 1986 (Vorträge und Forschungen 30), s. 285–320.

¹¹ *Geschichte der Universität in Europa*, Bd. I, Mittelalter. Hg. von Walter RÜEGG, München 1993, s. 126–128; O. WEIJERS, *Terminologie*, s. 194–198; J. VERGER, *Les universités*, s. 34–35; konkrétně pro Prahu *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 65–66.

¹² O. WEIJERS, *Terminologie*, s. 221–222; *Geschichte der Universität*, I, s. 128–129; *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, I. Band – Mittelalter (1100–1500). Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung. Hg. von Helmut COING, München 1973, s. 60.

¹³ Viz oddíl III.

¹⁴ Jak však bude ukázáno později, v Praze občas některá odvolání řešily i nižší církevní soudy. Je možné, že podobně tomu bylo i jinde, každopádně se však jednalo o výjimky.

ká univerzita (resp. obě právnické univerzity¹⁸) získala privilegiem z 10. března 1310 za své konzervátory arcibiskupa z Ravenny a biskupy z Ferrary a Parmy. Roku 1322 a znovu 1326 je však jako její konzervátor ustanoven pouze „domácí“ boloňský biskup. Nějaká dlouhodobá a kontinuální existence úřadu konzervátora je v Boloni značně nepravděpodobná.¹⁹ Pro kolej Castiglioni v Pavii jmenoval papež Evžen IV. v roce 1438 jako konzervátory biskupy z italských diecézí Como a Vercelli a opata kláštera sv. Petra „Ad Coelum aureum“ v Pavii. O konzervátorech pro celou univerzitu nevíme nic.²⁰ Specifickým typem univerzity v Itálii byla univerzita neapolská, založená a zcela ovládaná sicilským králem a jeho úředníky. Podobně papežská univerzita v Římě byla zcela podřízena přímému dohledu kurie.²¹

Španělské univerzity se také dlouho obešly bez papežských konzervátorů. K jejich jmenování docházelo až od 15. století (dříve a poměrně hojně se zde objevují konzervátoři jmenovaní panovníkem). Chronologicky první bylo v tomto ohledu udělení papežského konzervatoria pro univerzitu v dnes francouzském městě Perpignan (1412). Následovala bula Martina V. pro univerzitu ve Valladolidu z 30. prosince 1417, kterou v roce 1446 nahradila nová bula papeže Evžena IV. V nejnámějším univerzitním městě ve Španělsku, Salamance, získala své konzervátory nejprve v roce 1421 pouze kolej sv. Bartoloměje, a to na patnáct let. Teprve 24. února 1432 udělil opět Evžen IV. časově neomezené konzervatorium celé univerzitě. Jejimi ochránci se stali biskupové v Toledu a Leónu a scholastik kostela v Salamance (vedle toho měla univerzita i královské konzervátory). Roku 1464 získala své konzervátory univerzita v Huesce. Univerzity ve Valencii, Seville a Alcalá se dočkaly papežských konzervátorů až na počátku 16. století.²²

Spíše než vzdáleným univerzitám západní a jižní Evropy je však nutné věnovat pozornost Evropě střední. Pražské obecné učení, první v tomto rozsáhlém prostoru, mělo také jako první své konzervátory, kterým bude věnována ještě detailní pozornost. I v tomto ohledu tedy byla pražská univerzita vzorem pro ostatní.

Ze středoevropských univerzit založených v šedesátých letech 14. století získala konzervátory nejdříve univerzita v uherském Pětikostelí (Pécs). Již několik dní po samotném založení univerzity, 12. září 1367, ustanovil papež za konzervátory jejich práv místního biskupa, dále opata z Pécsvárad a nejmenovaného kanovníka z Pětikostelí. Toto ustano-

vení bylo na žádost univerzity znovu potvrzeno 16. ledna 1376 papežem Řehořem XI.²³ O konzervátorech na původní krakovské univerzitě nic nevíme, po tzv. druhém založení v letech 1397–1400 vystupoval jako generální konzervátor univerzitní kancléř, tedy krakovský biskup,²⁴ který však, stejně jako všichni ostatní konzervátoři, mohl své kompetence převádět na subkonzervátory.

Univerzita ve Vídni měla zpočátku konzervátora jmenovaného rakouským vévodou. Teprve papež Jan XXIII. určil 17. srpna 1411 na dobu 25 let papežské konzervátory univerzity, a sice řezenského a olomouckého biskupa a opata kláštera Skotů ve Vídni. Basilejský koncil roku 1434 toto složení konzervátorů pozměnil (řezenský biskup, vídeňský probošt a oficiál pasovského biskupa, sídlící rovněž ve Vídni); důležitější však bylo, že toto druhé privilegium již mělo trvalou platnost.²⁵

Univerzity založené od osmdesátých let 14. století získávaly své papežské konzervátory takřka okamžitě po svém založení. Již 2. ledna 1387 nařídil papež Urban VI. jmenování konzervátorů pro Heidelberg, ovšem fakticky to učinil až Bonifác IX. bulou z 9. listopadu 1389. Původně se jimi stali děkani biskupského kostela v Kostnici, kostela sv. Ondřeje (Andreaskirche) v Kolíně nad Rýnem a kolegiální kapituly Panny Marie v Neustadt an der Hardt, později byli první dva nahrazeni děkanem kapituly sv. Viktora v Mohuči a opatem kláštera v Schönau, nicméně prakticky úlohu ochránce práv univerzity plnil pouze děkan z Neustadtu, případně jím jmenovaní subkonzervátoři.²⁶

²³ Andor CSIZMADIA, *Die Universität Pécs im Mittelalter (1367–)*, Budapest 1965 (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 41), s. 21 (stejná publikace existuje i ve francouzské verzi). V textu není přímo zmíněno, že se jedná o konzervátory, z nastíněné úlohy je to však zřejmé. Druhý otazník vzbuzuje neobvyklé a nejednoznačné jmenování kanovníka mezi konzervátory (který z kanovníků?) – nelze přitom sice vyloučit nepřesnost překladu, ovšem francouzská verze je v tomto ohledu totožná s německou. Biskup z Pětikostelí byl zároveň kancléřem univerzity, v případě sedisvakance ho měl zastoupit generální vikář či oficiál (viz tamtéž, s. 18; srov. edici ve stručné příručce *Régi magyar egyetemek emlékezete/Memoria universitatum et scholarum maiorum regni Hungariae 1367–1777. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez*. Ed. László SZÖGI, Budapest 1995, s. 53–54, kde i odkazy na edice starší. K založení této univerzity srov. ještě Enre KOVÁCS, *Die Gründung der Universität Pécs und ihre Bedeutung für die ungarische Kultur*, in: Les universités européennes du XIVe au XVIIIe siècle. Aspects et problèmes. Actes du colloque international à l'occasion du VIe centenaire de l'Université Jagellone de Cracovie, 6–8 mai 1964, Genève 1967 (International Commission for the History of Universities: Etudes et travaux 1; Institut d'Histoire Genève: Etudes et documents 4), s. 36–47.

²⁴ Jako konzervátora ho však jmenoval polský král Vladislav I. Jagelonský, čili je otázka, zda jde o konzervátora papežského či královského. Kazimierz LEPSZY (red.), *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, Tom I, Kraków 1964 (Wydawnictwa jubileuszowe 21), s. 47 a 49; *Geschichte der Universität*, s. 127. Krysztóf OZÓG v monografii *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagielly (1384–1434)*, Kraków 2004 (Polska akademie umiejętności, Rozprawy Wydziału Historyczno-filozoficznego, ogólnego zboru tom 105) však uvádí, že jednak byl univerzitou označován za konzervátora samotný panovník (s. 38) a zároveň na jiném místě jako konzervátora krakovské univerzity zmiňuje doktora dekretů Andrzeje Łaskarzycy, významného rádce a diplomata krále Vladislava, od roku 1414 poznaňského biskupa, který v letech 1392–1396 údajně studoval na právnické univerzitě v Praze a roku 1405 získal doktorát v Padově (s. 33, 168 a dále podle rejstříku; identifikaci se nepodařilo ověřit, logicky by připadal v úvahu Andreas de Bolkowo, imatrikulovaný roku 1392 do polského národa juristické univerzity – *Album seu Matricula facultatis iuridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418*, in: Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinadeae Pragensis (dále MUPr) II/1, s. 104). K prvnímu založení krakovské univerzity v roce 1364 naposledy Stanisław SZCZUR, *Papież Urban V i powstanie Uniwersytetu w Krakowie w 1364 r.*, Kraków 1999.

²⁵ G. MAY, *Konservatoren*, s. 125–126; H. RASHDALL, *The Universities*, II, s. 244 a zvláště Joseph ASCHBACH, *Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens. Festschrift zu ihrer fünfthundertjährigen Gründungsfeier*, Wien 1865, s. 39, 158, 197, 211 a 225 (konzervátoři ustanovení panovníkem) a s. 250–251 a 267 (papežští konzervátoři).

²⁶ G. MAY, *Konservatoren*, s. 126–127; *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, I. Hg. von Eduard WINKELMANN, Heidelberg 1886, s. 46–48, č. 26; Hermann WEISERT, *Die Verfassung der Universität Heidelberg. Überblick 1386–1952*, Heidelberg 1974 (Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Jg. 1974, 2. Abhandlung), s. 37–39.

¹⁸ K poměru obou univerzit srov. Walter STEFFEN, *Die Studentische Autonomie im mittelalterlichen Bologna. Eine Untersuchung über die Stellung der Studenten und ihrer Universitas gegenüber Professoren und Stadregierung im 13./14. Jahrhundert*, Bern – Frankfurt am Main – Las Vegas 1981 (Geist und Werk der Zeiten 58), s. 56–57 a 94–97; Jürg SCHMUTZ, *Juristen für das Reich. Die deutschen Rechtsstudenten an der Universität Bologna 1265–1425*, Teil 1: Text, Basel 2000 (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte 2), s. 41–43.

¹⁹ G. MAY, *Konservatoren*, s. 120; H. RASHDALL, *The Universities*, I, s. 167, pozn. 3. Edici listin podává *Chartularium Studii Bononiensis. Documenti per la storia dell'Università di Bologna dalle origini fino al secolo XV*, 14 sv., Bologna 1909–1940, které jsem však při psaní této studie neměl možnost používat.

²⁰ G. MAY, *Konservatoren*, s. 121; srov. *Codice Diplomatico dell'Università di Pavia*, II/1. Ed. Rodolo MAIOCCI, Pavia 1913, s. 384–386, č. 510.

²¹ Neapolská univerzita, založená Fridrichem II. roku 1224, během středověku v důsledku měnících se panovnických dynastií několikrát zanikla a byla opět obnovena, úzká vazba na panovníka však existovala vždy – srov. *Geschichte der Universität*, I, s. 34, 97, 107, 128; J. VERGER, *Les universités*, s. 139. Papežskou univerzitu v Římě (zal. 1245) je třeba odlišovat od univerzity „městské“, založené roku 1303.

²² G. MAY, *Konservatoren*, s. 123–124, o papežských konzervátorech v Salamance též H. RASHDALL, *The Universities*, II, s. 87–88. K dějinám španělských univerzit přehledně C. M. Ajo G. y SÁINZ DE ZÚNIGA, *Historia de las Universidades Hispánicas. Orígenes y desarrollo desde su aparición hasta nuestros días*, I. Medioevo y nacimiento universitario, Madrid 1957; charakteristická specifika podává stručně též *Handbuch der Privatrechtsgeschichte*, I, s. 49.

Týž den jako papežská bula pro heidelberskou univerzitu, tedy 9. listopadu 1389, je datována i bula ustanovující konzervátory univerzity v Kolíně nad Rýnem.²⁷ Na vlastní žádost univerzity se jimi stali opat z benediktinského kláštera Gross St. Martin v Kolíně nad Rýnem a děkani kapitul sv. Pavla v Lutychu a sv. Salvátora v Utrechtu.²⁸ Erfurtská univerzita, založená mezi lety 1379 (privilegium avignonského papeže Klimenta VII.) a 1389 (privilegium Urbana VI.), o jmenování konzervátorů požádala také okamžitě a sama je i navrhla. Již 15. dubna 1390 papež jmenoval do tohoto úřadu probošta v Hildesheimu a děkany kolegiální kapituly Panny Marie v Erfurtu a kapituly sv. Petra v blízkém Jechaburku.²⁹ Podle stejného formuláře jako bula ustanovující konzervátory pro univerzitu v Erfurtu byla napsána i listina z 4. ledna 1406, ustanovující konzervátory na univerzitě ve Würzburgu, založené na sklonku roku 1402. Papež Innocenc VII. v ní po předchozím svolení svého předchůdce tímto úkolem pověřil biskupa v Augšpurku, děkana kapituly v Mohuči a děkana kapituly v Haugu u Würzburgu.³⁰ Obecné učení zde však někdy po roce 1413 zaniklo, znovuzaloženo bylo až v novověku.³¹

Lipská univerzita se při svém založení orientovala na papeže pisánské observance. Již 19. prosince 1409, tedy ihned po založení univerzity (papežská listina potvrzující lipskou univerzitu je datována 9. září³²) jmenoval za její konzervátory biskupa a děkana kapituly v Merseburku a děkana kapituly v Naumburku.³³ I v Lipsku se setkáváme se subkonzervátory. Za zmínku také stojí, že merseburský biskup měl zároveň plnit úlohu kancléře lipské univerzity.³⁴ Konečně univerzita v Rostocku, založená roku 1419, získala konzervátory bulou papeže Martina V. z roku 1423.³⁵ V případě ostatních univerzit, které do roku 1420

²⁷ Jistě by stálo za to tyto dvě buly podrobit textové srovnávací analýze a sledovat jejich genezi ve vzájemné souvislosti.

²⁸ H. RASHDALL, *The Universities*, II, s. 256; *Handbuch der Privatrechtsgeschichte*, I, s. 60; Rainer Christoph SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher im 14. und 15. Jahrhundert. Studien zur Sozialgeschichte des alten Reiches*, Stuttgart 1986 (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte, Abteilung Universalgeschichte 123; Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des Alten Reiches 6), s. 246; Wilhelm Paul ECKERT, *Kleine Geschichte der Universität Köln*, Köln 1961, s. 35 (bez datace). Erich MEUTHEN, *Die Alte Universität, Köln – Wien 1988* (Kölner Universitätsgeschichte 1), s. 67 ustanovení těchto konzervátorů datuje až rokem 1392, což je patrně omyl. Bez konkrétních nositelů konzervátorských pravomocí též G. MAY, *Konservatoren*, s. 126.

²⁹ G. MAY, *Konservatoren*, s. 130–132; vývoji instituce konzervátorů erfurtské univerzity je pak věnován zbytek této rozsáhlé a velmi důkladné studie. Srov. též Erich KLEINEIDAM, *Universitas Studii Erfordensis. Überblick über die Geschichte der Universität Erfurt*, Teil 1 – Spätmittelalter 1392–1460, Leipzig 1985 (Erfurter theologische Studien 14), s. 17.

³⁰ G. MAY, *Konservatoren*, s. 127; Franz Xaver von WEGELE, *Geschichte der Universität Würzburg*, 2. Bd., Würzburg 1882, s. 4–8, č. 2 a 3.

³¹ K založení a zániku univerzity kromě uvedené dvousvazkové syntézy F. X. von Wegeleho nověji Franz MACHILEK, *Zur Geschichte der älteren Universität Würzburg*, Würzburger Diözesan-Geschichtsblätter 34, 1972, s. 157–168.

³² *Urkundenbuch der Universität Leipzig von 1409 bis 1555*. Hg. von Bruno STÜBEL, Leipzig 1879 (Codex diplomaticus Saxoniae regiae 11), s. 1–3, č. 1. Dne 2. prosince pak následuje listina míšeňských markrabat a durýnských lantkrabat Fridricha a Viléma, která univerzitě uděluje politická privilegia (tamtéž, s. 3–5, č. 2).

³³ *Urkundenbuch der Universität Leipzig*, s. 5–7, č. 3; první doložený případ s. 19–22, č. 12; G. MAY, *Konservatoren*, s. 127–128.

³⁴ H. RASHDALL, *The Universities*, II, s. 259; srov. *Urkundenbuch der Universität Leipzig*, s. 3, č. 1 a dále s. 18, č. 11, kde se ovšem nehovoří výslovně o kancléři.

³⁵ Elisabeth SCHNITZLER, *Die Gründung der Universität Rostock 1419*, Köln – Wien 1974 (Mitteldeutsche Forschungen 73), s. 26. Autorka zde konkrétně neuvádí, o jaké církevní hodnostáře šlo („einige Dechanten aus den Domskirchen der umliegenden Bistümer“), podotýká však, že roku 1430 byli obměněni. Edice příslušných listin, alespoň pokud je mi známo, dosud neexistují. Starší syntézu Otto KRABBE, *Die Universität Rostock im 15. und 16. Jahrhundert*, 2 Theile in einem Band, Rostock 1854 (přetisk Aalen 1970), jsem v době přípravy článku neměl k dispozici.

ve střední Evropě vznikly a záhy opět zanikly (Budín,³⁶ pruské Chelmno³⁷), ke jmenování konzervátorů patrně nedošlo; každopádně o tom nemáme žádné doklady v pramenech.

Papežské buly jmenující konzervátory na jednotlivých univerzitách, minimálně ve střední Evropě, by rozhodně stály za diplomatickou srovnávací studii, stejně tak by bylo záhodno důkladně porovnat okolnosti, za kterých byly vydávány, církevní úřady, s nimiž bylo konzervatorium spojováno, a jednotlivé osobnosti konzervátorů a jejich aktivitu. Od věci by také nebylo sledovat poměr mezi kancléři univerzit a konzervátory. Pro potřeby této studie však pouze velice stručně zmíníme některé skutečnosti či tendence, které je možné považovat za obecné.

Papežem jmenování konzervátorů se nejprve objevují na univerzitách pařížského typu (Paříž, Oxford), teprve později (pokud vůbec) na univerzitách typu boloňského, a to zejména ve Španělsku. V případě, že univerzita byla založena panovníkem a ten k její ochraně ustanovil svého konzervátora, byli ustanovováni papežští konzervátorů se značným zpožděním, případně vůbec ne. U univerzit střední Evropy byl však úřad konzervátorů zcela obvyklý (kromě Krakova) a u většiny z nich docházelo k jejich jmenování velice záhy po založení (výjimkou byla vlastně pouze Praha a Vídeň). Konzervatoria byla udělována jak na omezenou dobu (zpravidla na jedno až tři desetiletí), tak natrvalo.

Úřad konzervátora byl vždy vázán na nějakou vysokou církevní hodnost, bez ohledu na to, kdo konkrétně ji v tu kterou dobu zastával. Nejčastěji byli každé univerzitě určeni tři konzervátorů, přičemž obvykle jeden z nich byl zvláště významný (arcibiskup či biskup), zato poměrně vzdálený, a jeden měl naopak v církevní hierarchii relativně nižší postavení, ovšem sídlil buď přímo v univerzitním městě, nebo v jeho těsné blízkosti. Zatímco první z nich patrně dodával konzervatoriu důstojnost a respekt, druhý byl právě tím, na koho se členové univerzity nejčastěji obraceli se svými žalobami (Praha v tom nebyla výjimkou – viz dále). Poslední z obvyklého trojlístku konzervátorů se mohl podobat spíše výše popsanému prvnímu či druhému typu, přičemž postupem času je patrná tendence pověřovat úkolem konzervátorů církevní hodnostáře méně vzdálené od univerzitního města, což bylo logické i vzhledem k stále se zahušťující univerzitní síti. Papežská kancelář se také evidentně snažila, aby byla konzervatoria rozdělena rovnoměrně a „nekupila“ se u některého významného obročí. V několika případech úlohu konzervátora zastával kancléř univerzity, většinou ale byly tyto funkce odděleny.

III.

Všeobecně se uvádí, že pražské obecné učení získalo své konzervátory práv bulou papeže Urbana VI. z 31. srpna 1383. Otázkou může být, proč až tak pozdě. Srovnáme-li data založení ostatních univerzit s daty listin, kterými jim papež přičinil ochranu konzervátorů, lze konstatovat, že tento časový posun nebyl nijak neobvyklý. Mohl se odvíjet od politické situace, vstřícnosti konkrétního papeže, jistě do značné míry záleželo i na aktivitě univerzity a její schopnosti privilegium řádně zaplatit. Jak bylo ukázáno výše, teprve u středoevropských univerzit založených v 80. letech 14. století a později začíná být obvyklé, že bula jmenující konzervátory následuje záhy po samotném založení univerzity.

³⁶ K dějinám budínské univerzity založené Zikmundem Lucemburským mohu odkázat pouze na *Régi magyar egyetemek emlékezete*, s. 26–27, resp. 38–39 a s. 63–71, č. 6–8.

³⁷ K založení této univerzity Frank REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln. Die Intentionen des Stifters und die Wege und Chancen ihrer Verwirklichung im spätmittelalterlichen Territorialstaat*, Köln – Weimar – Wien 1992 (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 34), s. 147–169.

Dalším možným vysvětlením „opozdženého“ udělení konzervatoria může být obrovská aktivita a podpora pražské univerzity ze strany jejího prvního kancléře. Není pochyb o tom, že Arnošt z Pardubic poskytoval právní ochranu příslušníkům univerzity minimálně ve stejném rozsahu, jako by to činili konzervátoři.³⁸

Především je ale třeba zdůraznit, že ještě dříve, před konzervátory jmenovanými Urbanem VI. roku 1383 na předcházející žádost univerzity, zasahovali ve prospěch příslušníků pražských univerzit konzervátoři jiní, o nichž však blíže nevíme, kým byli ustanoveni, jaké měli kompetence a kdo konkrétně tento úřad zastával.³⁹ Zmínka o těchto konzervátorech se objevuje v listině z roku 1374, jejímž obsahem je ujednání mezi konšely pražských měst a rektory obou pražských univerzit. V něm si pražští měšťané mimo jiné vymínili, že nikdo z členů univerzity je nebude žalovat před soudem konzervátora, aniž by se nejprve pokusil dovolat práva přímo na radnicích. Teprve pokud by konšelé nebyli ochotni příslušníku univerzity vyhovět, měl postižený požádat rektora o potvrzení své příslušnosti k univerzitě, tzv. signet, a s ním se pak mohl obrátit na konzervátora. Pražané tímto usnesením chtěli předejít dlouhým a nákladným cestám ke vzdáleným konzervátorům.⁴⁰ Zmínka o konzervátorském soudu dokládá, že instituce konzervátora byla v Praze známá již v závěru vlády Karla IV., byť samozřejmě lze namítat, že nemusela mít trvalý charakter⁴¹ a jasné kompetence, tak jak je známe z obou pozdějších papežských bul.

Zmíněná bula Urbana VI. z 31. srpna 1383 ustanovuje jako konzervátory a soudce (*conservatores et iudices*) pražského obecného učení mohučského probošta a děkany vratislavského kostela a královské kaple Věch svatých na Pražském hradě.⁴² Tito konzervátoři měli

³⁸ K významu Arnošta z Pardubic jako univerzitního kancléře srov. zvláště Michal SVATOŠ, *Pražské arcibiskupství a univerzita do husitství*, in: Z. Hledíková – J. V. Polc (edd.), *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Praha 1994, s. 85–96, zde zvl. s. 87–89.

³⁹ Tuto skutečnost řada nových publikací včetně *Dějiny Univerzity Karlovy*, I nijak nezmiňuje. Výjimku tvoří právní historici Miroslav BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace pražské univerzity. Několik postřehů právního historika*, AUC–HUCP 6/2, 1965, s. 5–31, zde s. 27, a J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnícké univerzity*, s. 39.

⁴⁰ V. V. TOMEK, *Děje*, s. 122; stručná zmínka o užívání privilegovaného konzervátorského soudu již v době Karla IV. též v německé verzi V. V. TOMEK, *Geschichte*, s. 53, stejně tak Marie HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář pražské univerzity v první době jejího trvání*, Praha 1948 (zvláštní otisk Sborníku příspěvků k dějinám hlavního města Prahy), s. 19, přičemž tamtéž, na s. 16 se pojednává o zmíněné dohodě, ovšem bez jakéhokoliv zřetel ke konzervátorům. Konečně je třeba připojit informaci, že edici a rozbor této listiny provedl Ivan HLAVÁČEK, *Jeden dokument ke vztahu univerzity a pražských měst v druhé polovině 14. století*, AUC–HUCP 2/1, 1961, s. 89–96, ovšem otázce konzervátorů se nevěnoval. Text naznačuje, že tyto konzervátory sídlili mimo hranice pražské diecéze („...sicut universitas habet conservatorium ratione cuius civis ipsi per studentes super nonnullis causis alibi et extra diocesim trahuntur, unde ipsi civis per magna dampna percipiunt et se cum rebus suis periculis exponunt...“ – tamtéž, s. 95), z čehož vyplývá, že již tehdy se jednalo o osoby, jejichž význam byl srovnatelný s konzervátory pozdějšími. Dokonce si troufám vyslovit čistě spekulativní myšlenku, že Urbanova bula mohla navazovat na nějaké dřívější, nám neznámé ustanovení konzervátorů práva pražského obecného učení, a že složení těchto konzervátorů mohlo být již tehdy stejné či alespoň podobné.

⁴¹ Tomek tvrdil, že „takového konzervatoria bylo učení Pražské hned za císaře Karla dosáhlo na nějaký čas“ (V. V. TOMEK, *Děje*, s. 122). Tento závěr je sice spekulativní, nicméně logický a velmi pravděpodobný.

⁴² Originální listiny je uložen v Archivu Univerzity Karlovy (dále AUK) pod signaturou I/19, edici obsahuje *Codex diplomaticus almae Carolo-Ferdinandae Universitatis Pragensis originem, incrementa, privilegia, iura, beneficia, aliaque fata, tum prospera, tum adversa illustrans*, in: MUPr II, Pragae 1894, s. 217–444, zde s. 271–275, č. 17. Regest též v *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* (dále MVB), V/1–2. Ed. Kamil KROFTA, Praha 1903–1905, s. 73, č. 99. V regestu listiny, který uvádí Karel KUČERA – Miroslav TRUC, *Archiv Univerzity Karlovy. Průvodce po archivních fondech*, Praha 1961 (dále AUK – průvodce), s. 84, č. 19, je chybně uvedeno, že šlo o probošta mohučského a vratislavského a děkana od Věch svatých (srov. inškrpční listiny: „Dilectis filiis preposito Maguntinensi et Vratislaviensi ac omnium Sanctorum in castro Pragensi ecclesiarum decanis“). Stejně chyby se dopustil již Václav VANĚČEK, *Kapitoly o právních dějinách Karlovy University*, Praha 1934, s. 10. Tento omyl převzal a v některých svých textech zopakoval i Michal SVATOŠ, *Diplomatický rozbor listin k dějinám pražské univerzity. Studie k univerzitním*

v případě stížnosti vznesené příslušníkem univerzitní korporace či jeho prokurátorem zasáhnout proti narušiteli univerzitních práv jakéhokoliv stavu buď společně, nebo samostatně, či k tomu pověřit další církevní osobu, a to s využitím soudního procesu, nebo bez něj. K vedení soudních procesů získali konzervátoři rozsáhlé pravomoci včetně ukládání církevních trestů (exkomunikace, interdikt) vůči osobám, které by bránily vyšetřování, nápomocna jim měla být i světská moc. Jediná omezení se týkala geografického rozsahu působnosti konzervátorů (mohli před svůj soud předvolat osoby vzdálené maximálně jeden den cesty od hranic své diecéze) a doby platnosti tohoto privilegia (20 let).⁴³

Představitelé pražských univerzit však usilovali o to, aby právo na ochranu konzervátorů bylo časově neomezené. Tento požadavek se prvně objevil na shromáždění mistrů tří fakultní univerzity v roce 1393, vedle dalších návrhů na privilegia, která by univerzita měla od papeže získat (jednalo se mimo jiné o právo pobírat platy z beneficí dočasně uvolněných kvůli studiu či o rozšíření rektorské jurisdikce). Jednáním v Římě ve věci těchto privilegií byl pověřen mistr Blažej Vlk ze Strážného, děkan kostela Věch svatých a tedy zároveň i konzervátor práva pražského obecného učení,⁴⁴ a za tuto službu mu univerzita slíbila zaplatit 30 uherských zlatých, nehledě na proplacení všech výdajů až do možné výše 200 zlatých.⁴⁵

Těžko říci, nakolik byla mise Blažeje Vlka úspěšná. Požadované listiny vydala papežská kancelář až zhruba o tři roky později, a to na základě další intervence, tentokrát jistého mistra Jindřicha Ruwe.⁴⁶ Bulou papeže Bonifáce IX. z 11. července 1396 se beneficátům povolalo pobývat pět let na studiích v Praze, ovšem s výjimkou některých vyšších úřadů při katedrálních a kapitulních kostelech. Záhy na to, 26. ledna 1397, bylo toto privilegium rozšířeno na lhůtu osmi let a předchozí výjimka byla zcela zrušena.⁴⁷ Téhož dne byla vydána i nová bula potvrzující dosavadní trojici konzervátorů práva pražského obecného učení. Oproti předchozímu privilegii z roku 1383 mohli nyní konzervátoři předvolat i osoby vzdá-

mu diplomatři, II, AUC–HUCP 29/2, 1989, s. 79; TÝŽ, *Pražské arcibiskupství a univerzita*, s. 89; TÝŽ, *Pražská univerzitní autonomie*, s. 67 a konečně též autor v syntéze *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 66 a 79 (zde navíc chybná datace 1387), naopak správně je titulatura konzervátorů uvedena v článku TÝŽ, *Pražská univerzitní koleje Věch svatých*, AUC–HUCP 31/1, 1991, s. 85–93, zde s. 88. Konečně chybné označení církevních úřadů jsem bez bližšího ověření převzal i já (J. STOČES, *Rostocký doklad*, s. 400–402).

⁴³ Vedle této mé interpretace srov. V. V. TOMEK, *Děje*, s. 122–123; TÝŽ, *Geschichte*, s. 53; M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 19 nebo *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 66.

⁴⁴ Základní biografické údaje podává V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, V, Praha 1905 (2. vydání), s. 150, 192, 287, 291 a 294 a Josef TRÍŠKA, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 53 a dodatky k němu TÝŽ, *Příspěvky k bibliografii středověkých pražských osobností*, in: Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 9, 1992 [1993], s. 5–42, zde s. 6. Srov. též Wolfgang Eric WAGNER, *Universitätsstift und collegium in Prag und Heidelberg. Eine vergleichende Untersuchung spätmittelalterlichen Stiftungen im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft*, Berlin 1999 (Europa im Mittelalter 2), s. 81–83.

⁴⁵ *Statuta Universitatis Pragensis*. Edd. Anton DITTRICH et Anton SPIRK, Pragae 1848 (MUPr III), s. 23–25; V. V. TOMEK, *Děje*, s. 125–127.

⁴⁶ MUPr III, s. 28 (zde jako „Mag. Henricus Rvve“); V. V. TOMEK, *Děje*, s. 128 („Jindřich Ruvve“). Mag. Henricus Ruwe alias de Bentorpe byl nejpozději roku 1400 kanovníkem u sv. Víta i na Vyšehradě a zároveň písař („literarum apostol. corrector, scriptor vel abbreviator seu referendarius“) papeže Bonifáce IX. – Ferdinand TADRA, *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310–1420). Příspěvek k diplomatice české*, Praha 1892, s. 221, č. 16; V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 184 a zejména *Repertorium Germanicum. Verzeichniss der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation* (dále RG), II/1. Hg. Gerd TELLENBACH, Berlin 1933–1938 (přetisk Berlin 1961), sl. 470; RG III. Hg. Ulrich KÜHNE, Berlin 1935, sl. 163 a RG IV/1–3. Hg. Karl August FINK, Berlin 1943–1958, sl. 1272–1273. Přehledné biografické údaje by mohla podat práce Christiane SCHUCHARD, *Die Deutschen an der päpstlichen Kurie im späten Mittelalter (1378–1447)*, Tübingen 1987 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 65), která mi nebyla k dispozici.

⁴⁷ MUPr II, s. 334–337, č. 36 a s. 352–354, č. 40 (v textu edice chybně 60), regest v AUK – průvodce, s. 85, č. 38; MVB V/2, s. 559, č. 1014 a s. 596, č. 1075; V. V. TOMEK, *Děje*, s. 127.

lené tři dny cesty za hranicemi svých diecézí. Navzdory přání pražských mistrů bylo však i toto privilegium časově omezeno na 25 let.⁴⁸ Konečně pro úplnost dodejme, že následovala papežská bula rozšiřující rektorovu jurisdikci, datovaná 21. prosince 1397.⁴⁹

Jen za první dvě papežské buly zaplatil údajně zmíněný Jindřich Ruwe papežské kanceláři značnou sumu 101 zlatých. Během několika shromáždění mistrů třífakultní univerzity v červnu 1397 bylo rozhodnuto vykonat sbírku mezi všemi příslušníky univerzity, aby se tyto výdaje Ruwemu vrátily.⁵⁰ Sběrka však u řady univerzitanů, zvláště studentů, nenalezla příliš pochopení. Výhody, které univerzita papežskými bulami získala, se totiž na řadu z nich nijak nevztahovaly, neboť žádné beneficium neměli a pravděpodobnost, že využijí v nějaké při konzervátora, byla zvláště u méně majetných studentů minimální, protože v jejich případě jednoduše nebylo o co se soudit.⁵¹

Zároveň se objevila stížnost saského univerzitního národa, která se přímo týkala konzervátorů univerzitních práv. Saský národ nesl jako křivdu skutečnost, že ani jeden ze tří církevních hodnostářů pověřený konzervatoriem nesídlí v oblastech, z nichž příslušníci saského národa pocházeli. Mohučský probošt byl touto optikou považován za ochránce bavorského národa, vratislavský děkan národa polského a děkan od Všech svatých českého. Sasové „svého“ konzervátora neměli a v případě potřeby se tak museli obracet na konzervátory často příliš vzdálené. Shromáždění konané 7. července 1397 se usneslo, aby byly saskému národu zřízeny na vhodných místech na náklady univerzity dva subkonzervátoři. Saský národ nabídku nepovažoval za dostatečnou. Dva subkonzervátoři se mu zdáli málo, navíc požadovali, aby subkonzervátoři neměli stálé sídlo, ale aby se vzhledem k ohromnému území původu příslušníků saského národa podle potřeby přemísťovali. Na dalším shromáždění mistrů 9. července tedy byla vytvořena komise zástupců tří ostatních národů (mistři Menso z Beckhusen za bavorský, Jan Winkler za polský a Mikuláš z Lito-myšle za český univerzitní národ),⁵² která měla se saským národem vyjednávat. Dohoda se zrodila již za dva dny a ve srovnání s předchozím návrhem byla k saskému národu vskutku daleko velkorysejší. Ke každému ze tří konzervátorů měli být zřízeni pro potřebu saského národa dva subkonzervátoři (tedy celkem šest) vydržovaní univerzitou v určitých místech. Pokud by saský národ chtěl sídlo subkonzervátorů změnit, bylo to možné, ale pak by musel jejich činnost financovat sám.⁵³

U tohoto ujednání je třeba se na chvíli zastavit. Považuji jej za mimořádně zajímavé a je s podivem, že od první syntézy V. V. Tomka mu pozdější historiografie nevěnovala vůbec žádnou pozornost. Příčinou může být také několik těžko zodpověditelných otázek, které se v souvislosti s touto kauzou zákonitě objevují. Začneme však tím relativně jednoznačným:

1. Stížnost saského národa ilustruje postavení univerzitních národů v Praze. Národy představovaly ambiciózní autonomní korporace, prosazující své zájmy nátlakem. Jejich

požadavky nebylo možné v rámci ani jedné univerzity jen tak přejít (je otázkou, zda univerzitní národy v Praze byly opravdu společně oběma univerzitním korporacím, jak to předpokládá novější literatura).⁵⁴ I na třífakultní univerzitě, která se chtěla stále více přibližovat pařížskému vzoru, tak měly zásadní vliv národy v podobě blízké spíše boloňskému pojetí.

2. Představitelé saského národa si byli vědomi své síly, můžeme hovořit o dokladu politické a mocenské emancipace saského národa. Jestliže jeho první stížnost je do značné míry oprávněná a pochopitelná, odmítnutí prvního návrhu a nové, „upřesňující“ požadavky již musely být zbývajícími národy vnímány jako troufalost. Závěrečnou dohodu lze jen stěží označit za kompromis. Samozřejmě, že v hierarchickém vnímání středověku byl konzervátor více než subkonzervátor, ovšem v praktickém ohledu mezi nimi nebyl rozdíl, jejich kompetence byly stejné, takže výsledkem stížnosti bylo, že saský národ získal šest ochránců, zatímco ostatní národy měly pouze po jednom.
3. Už od 80. let jsme v Praze svědky boje mezi univerzitními národy (někteří, zvláště němečtí historikové přímo staví spor o místa v Karlově koleji v roce 1384 jako periodizační mezník, kterým začínají národnostní rozbroje v Praze, vrcholící událostmi kolem Dekretu kutnohorského).⁵⁵ Stížnost saského národa ohledně konzervátorů a její řešení ukazuje, že nešlo vždy jen o prosazování se českého národa na úkor ostatních (a už vůbec ne o národnostní boj Čechů proti Němcům), ale že každý z univerzitních národů jednoduše usiloval o posílení svého vlivu v rámci univerzity tak, jak to bylo obvyklé na univerzitách boloňského typu, a koalice národů se při těchto zápasech přeskupovaly podle aktuálního problému a momentálního poměru sil.⁵⁶

⁵⁴ Klíčovou se v této otázce zdá být interpretace zlomku matriky saského univerzitního národa v Praze, který objevil a vydal Franz DOELLE, *Ein Fragment der verlorengegangenen Prager Universitätsmatrikel aus 14. Jahrhundert*, in: *Miscelanea Francesco Ehrle* III, Roma 1924 (Studi e testi 39), s. 88–102. Zlomek obsahuje zápisy z let 1373–1375 a 1382–1383. Inskripce prováděli konsiliáři saského národa, v dataci je však vždy uveden daný rektor třífakultní univerzity. Řadu zapsaných studentů lze nalézt jak mezi graduovanými umění, tak mezi imatrikulovanými právníky. Doelle sám byl přesvědčen, že nalezl zlomek matriky třífakultní univerzity, která dokládá, že řada studentů později studovala i práva (s. 89–90), jeho interpretaci přejal ještě M. BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace*, s. 17. Novější badání naopak soudí, že jde o část samostatné matriky saského národa, jehož příslušníci byli členové obou pražských univerzit. Srov. např. M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 83, František ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentsvo v předrevolučním období 1399–1419. Statistickosociologická studie*, Praha 1967 (Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, ročník 77, sešit 3), s. 8–9; TÝŽ, *Le mouvement des étudiants à Prague dans les années 1408–1412*, *Historica* 14, 1967, s. 33–75, zde s. 36, pozn. 5; M. SVATOŠ, *Pražská univerzitní autonomie*, s. 65; *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 63–64 (poněkud nepřesně je však vzhledem k existenci dvou univerzitních korporací v Praze tvrzení na s. 15, kde se hovoří o tomto zlomku jako o dokladu „celouniverzitní matriky“, která „byla do husitské doby v podstatě záležitostí univerzitních národů“); J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, s. 10 (na s. 24 však v souvislosti s oddělením právníků J. Kejř píše, že „právníká univerzita také přejala beze zbytku i dělení na národy, jak se osvědčilo dříve“, což by spíše navozovalo představu samostatných národů v rámci každé univerzity). Této problematice se chci v brzké době věnovat podrobněji. K typologii matrik srov. Jacques PAQUET, *Les matricules universitaires*, Turnhout 1992 (Typologie des sources du Moyen Age occidental 65).

⁵⁵ Např. Peter MORAW, *Die Universität Prag im Mittelalter. Grundzüge ihrer Geschichte im europäischen Zusammenhang*, in: *Die Universität zu Prag*, München 1986 (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste 7), s. 9.

⁵⁶ Pražské univerzitní národy byly již dobovými pozorovateli patrně považovány za nositele rozbrojů na univerzitní půdě. Na nových univerzitách, založených ve střední Evropě od 80. let 14. století, k jejich ustavení vůbec nedošlo, nebo mu bylo zabráněno. V návaznosti na práce Morawy to zdůraznil Frank REXROTH, „...damit die ganze Schule Ruf und Ruhm gewinne.“ *Vom umstrittenen Transfer des Pariser Universitätsmodells nach Deutschland*, in: J. Ehlers (hg.), *Deutschland und der Westen Europas im Mittelalter*, Stuttgart 2002 (Vorträge und Forschungen 56), s. 507–532, zde s. 508–510 a zvl. s. 521–525. Méně vyhraněný již Ferdinand SEIBT, *Von Prag bis Rostock. Zur Gründung der Universitäten in Mitteleuropa*, in: H. Beumann (hg.), *Festschrift für Walter Schlesinger*, I, Köln – Wien 1973 (Mitteldeutsche Forschungen 74/1), s. 406–426, zde s. 418–419 (přetisk článku in: Ferdinand SEIBT, *Mittelalter und Gegenwart. Ausgewählte Aufsätze*, Sigmaringen 1987, s. 197–217). Univerzitní národy tak existovaly vedle Prahy pouze ve Vídni a Lipsku.

⁴⁸ MUPr II, s. 346–351, č. 39, regest v *AUK – průvodce*, s. 85, č. 41; MVB V/2, s. 596, č. 1076; *Archiv pražské metropolitní kapituly*, I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (–1419). Edd. Jaroslav ERŠIL a Jiří PRAŽÁK, Praha 1956, s. 174, č. 619; srov. V. V. TOMEK, *Děje*, s. 127 a všechny publikace uvedené v pozn. 42 a 43.

⁴⁹ MUPr II, č. 45, s. 370–374, regest v *AUK – průvodce*, s. 85, č. 45; MVB V/2, č. 1244, s. 673; V. V. TOMEK, *Děje*, s. 127–128 uvádí chybně datum 31. prosince.

⁵⁰ MUPr III, s. 29–31; V. V. TOMEK, *Děje*, s. 128.

⁵¹ V. V. TOMEK, *Děje*, s. 128–129.

⁵² Základní biografie těchto mistrů J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 371, 325 a 405 doplnil v případě Mensona TÝŽ, *Příspěvky*, s. 29.

⁵³ MUPr III, s. 33–35; V. V. TOMEK, *Děje*, s. 129–130; zkráceně TÝŽ, *Geschichte*, s. 58, odkud cituje i G. MAY, *Konservatoren*, s. 125.

4. Aktuální zápas národů na pražském obecném učení posouvá instituci konzervátorů do zcela jiné roviny. Jak je patrné z úvodního přehledu konzervátorů jednotlivých univerzit, počet tří konzervátorů byl obvyklý a jistě symbolický. Všichni tři měli chránit univerzitu jako celek i jednotlivé její členy. O národech se v žádné papežské listině nehovořilo, troufám si tvrdit, že v Římě na ně nikdo nepomyslel. Bula Bonifáce IX. však přišla do specifické pražské situace, v níž si národy úzkostlivě hlídají svoji pozici a snaží se posílit svůj vliv na úkor ostatních. Rozložení konzervátorů bylo ihned v tomto kontextu interpretováno tak, že konzervátorům přísluší podle jejich sídel péče o jednotlivé národy. Dnešní terminologií by bylo možné říci, že otázka konzervátorů byla zpolitizována. Stížnost saského národa a její vyřešení vyvolává zároveň dva dosti závažné problémy, o nichž by měla univerzitní historiografie alespoň začít diskutovat:

1. Stížnost řešila třífakultní univerzita, respektive shromáždění jejich mistrů. Tato instance také nakonec rozhodla o řešení. Jaký byl postoj právnické univerzity? Obrátil se saský národ i na ni? Akceptovala juristická univerzita dodatečně to, co rozhodli artisté, teologové a medicí, či byli její zástupci přizváni k jejich jednání?⁵⁷ Nebo je výše uvedená premisa, že univerzitní národy byly společné oběma univerzitám, chybná a každá z nich měla „svoje“, přičemž popisovanou stížnost podal pouze saský národ třífakultní univerzity? Zásadní překážkou pro jednoznačnou odpověď na tyto otázky je minimum dochovaných pramenů, zvláště absence statut právnické univerzity.
2. Druhý problém je ještě závažnější. Konzervatorium bylo privilegium udělované papežem. Stížnost saského národa tedy měla směřovat ke kurii. Místo toho řešila problém třífakultní univerzita a operovala přitom s institucí subkonzervátorů, bez ohledu na to, že na subkonzervátora mohl delegovat své pravomoci jen papežem jmenovaný konzervátor. Univerzita si navíc osobovala právo rozhodovat o sídle těchto subkonzervátorů a dokonce je hodlala finančně vydržovat. Šlo o jasné porušení kanonického práva! Lze ho interpretovat jako doklad právního diletantismu mistrů třífakultní univerzity? Toto vysvětlení můžeme zřejmě rovnou zamítnout, neboť je všeobecně známo, že řada mistrů svobodných umění práva studovala. Dokládá tedy usnesení mistrů rostoucí ambice univerzity, která si vědomě přivlastňuje právo papeže? Nebo šlo o snahu „svěpomoci“ uvést do praxe papežovo rozhodnutí, aniž by univerzita musela znovu vysílat někoho ke kurii a platit další vysoké částky za nové privilegium? Či snad – a to považuji osobně za nejpravděpodobnější – univerzita spoléhala na osobní kontakty s jednotlivými konzervátory, neboť (jak ukáže následující přehled v části IV.) většina z nich byla zároveň absolventy či dokonce aktivními mistry univerzity. Tyto skutečnosti umožňovaly před-

pokládat, že konzervátoři jmenují subkonzervátory podle přání univerzity. Nechal by se ovšem takto ovlivnit i vzdálený mohučský probošt? Nebyla jeho výměna za hradeckého arcijáhna, k níž došlo tři roky později (viz dále), již tehdy uvažována a očekávána? I při řešení těchto otázek jsme bohužel velmi limitováni absencí pramenů, nicméně snad by bylo možné najít nějaké analogie na jiných univerzitách.

Vrátme se však do července a srpna roku 1397. Snahou po doplnění univerzitní pokladny po velkých výdajích na papežská privilegia byla vedena i další ujednání mistrů. Kromě již zmíněné sbírky, na kterou museli povinně přispět i všichni nově imatrikulovaní pod pohružkou vymazání z matriky (tedy vyloučení z užívání všech univerzitních výsad a nepřipuštění ke zkouškám), bylo ujednáno, že privilegium osvobození z rezidenční povinnosti či ochrany konzervátorů nebo subkonzervátorů bude moci napříště využívat pouze ten, kdo si k tomu vyžádá potvrzení od rektora formou tzv. signetu. Za vydání signetu však museli do univerzitní pokladny zaplatit mistři jeden, bakaláři dva a studenti tři pražské groše.⁵⁸ Všichni konzervátoři a subkonzervátoři byli zároveň univerzitou vyzváni, aby nepřijímali nikoho bez rektorského signetu. Dodatečně ještě přibyla k tomuto ustanovení sankce – kdo by využíval konzervátorů bez signetu, měl zaplatit půl zlatého pokuty. Pouze ve výjimečných případech, kdy si postižený z objektivních důvodů nemohl signet opatřit, mu měla být pokuta prominuta s tím, že poplatek za signet zaplatí dodatečně. Tato ustanovení se stala součástí univerzitních statut, na něž museli všichni imatrikulovaní přísahat.⁵⁹

Jak již bylo naznačeno, roku 1400 byl papežem Bonifácem IX. ustanoven za konzervátora práv pražského obecného učení namísto starého mohučského probošta hradecký arcijáhen při pražské katedrále, který již dříve některé pře pražských univerzitanů soudil, a to jako subkonzervátor pověřený děkanem kapituly Všech svatých mistrem Blažejem Vlkem.⁶⁰ Optikou předchozí stížnosti saského národa to znamenalo, že „svého“ konzervátora ztratil bavorský univerzitní národ, jehož početnost v Praze v důsledku vzniku dalších univerzit v říši na konci 14. století značně poklesla.

Položme si však otázku, nakolik iniciativní v této změně byla pražská univerzita či dokonce český univerzitní národ. Nepopíratelná se v tomto ohledu zdá především aktivita Blažeje Vlka, konzervátora a zároveň aktivního profesora, který s největší pravděpodobností papeži tuto změnu navrhl. Šlo mu opravdu pouze o to, aby bylo vyřešeno jeho přetížení žádostmi o ochranu práv a majetků univerzitních příslušníků, a nebo takticky využil dočasně situace (jeden z konzervátorů byl starý a málo aktivní,⁶¹ záhy však mohl zemřít a být nahrazen) k posílení svých mocenských pozic? Není pochyb o tom, že na hradeckého arcijáhna měl Blažej Vlk daleko větší vliv, ostatně už to, že ho dříve subdelegoval k nějaké práci, naznačuje, že s ním byl spokojen. Konečně se nabízí i vcelku logická úvaha, že Blažej zde vystupoval v zájmu českého univerzitního národa, který tímto papežským nařízením získal dva ze tří konzervátorů „na svém území“, což vedlo beze-

⁵⁸ Pokud dotyčný předtím nezaplatil příspěvek na výše zmíněnou sbírku, jednalo se dohromady o poplatek devíti grošů.

⁵⁹ MUPr III, s. 36–41; V. V. TOMEK, *Děje*, s. 130–131, zkráceně TÝŽ, *Geschichte*, s. 58; M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 21.

⁶⁰ MVB V/2, s. 871–872, č. 1569. Srov. J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, s. 40 (poznámky č. 84 a 85 na s. 44 jsou omylem prohozené). M. SVATOŠ, *Pražské arcibiskupství a univerzita*, s. 89 a též autor in: *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 66 a 79 nepřesně uvádí, že důvodem výměny byla velká vzdálenost mezi Mohučí a Prahou (takto listinu interpretovala již M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 19), listina však označuje za tuto příčinu „etatis defectum“.

⁶¹ Viz předešlá poznámka.

Srov. Sabine SCHUMANN, *Die „nationes“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien. Ein Beitrag zur älteren Universitätsgeschichte*, Diss. FU Berlin 1974, zvl. s. 206–285. Význam národů ve Vídni postupně upadal – viz Wolfgang Eric WAGNER, *Universitätsstift und Kollegium in Prag, Wien und Heidelberg. Eine vergleichende Untersuchung spätmittelalterlichen Stiftungen im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft*, Berlin 1999 (Europa im Mittelalter 2), s. 107 (k otázce univerzitních národů v Heidelbergu srov. tamtéž, s. 213–215) a Astrid STEINDL, *Die Akademischen Nationen an der Universität Wien*, in: K. Mühlberger – T. Maisel (hgg.), *Aspekte der Bildungs- und Universitätsgeschichte 16.–19. Jahrhundert*, Wien 1993 (Schriftenreihe des Universitätsarchivs Universität Wien 7), s. 15–39. Pokud je mi známo, univerzitním národům v Lipsku zatím s výjimkou uvedených práce Sabine Schumann náležitá pozornost věnována nebyla. Obecně k univerzitním národům Pearl KIBRE, *The Nations in the Mediaeval Universities*, Cambridge (Mass.) 1947.

⁵⁷ Na tuto možnost poukazuje zejména M. BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace*, s. 24. Připomíná, že mezi mistry přítomnými na poradách uskutečněných během let 1396 a 1397 nalezneme i ty, kteří byli zároveň imatrikulováni na právech a mohli mít mandát k jednání za juristy. Každopádně Miroslav Boháček nepochyboval o tom, že usnesení ohledně privilegií, která se vztahovala na celé obecné učení, byla i pro juristy závazná.

sporu k posílení jeho pozic a naopak oslabení výsledku předchozího úspěšného nátlaku saského národa ve věci konzervátorů.

Do husitských válek se pak již konzervátoři pražského obecného učení neměnili,⁶² ovšem došlo k dvěma úpravám jejich pravomocí. V podstatě šlo o určitá omezení dosud univerzální platnosti konzervátorské jurisdikce. Tyto výjimky si museli jejich držitelé nějak zasloužit, vyprosit či draze zaplatit. První z nich je privilegium pro míšeňského markraběte Viléma staršího z 18. srpna 1401, podle nějž byli jeho poddaní vyňati z jurisdikce všech ostatních soudců, včetně konzervátorů práv pražské univerzity a podřízení výlučně soudu míšeňského biskupa.⁶³ Wettinové tímto způsobem posilovali svou moc a centralizovali zemi.⁶⁴ Podobných privilegií získali hned několik, koneckonců stejnou politiku uplatňovali i později vůči lipské univerzitě.⁶⁵

Druhé privilegium omezující jurisdikci konzervátorů bylo rozhodně méně závažné, přesto je však s podivem, že dosud zůstalo univerzitní historiografií zcela nepovšimnuté. Získali jej 3. září 1411 klerici a měšťané Vratislavi pro sebe i celou diecézi. Podle něj mohli být v případě, že se jejich jednáním cítil být poškozen mistr, doktor či student pražského obecného učení, který pocházel také z Vratislavi či z vratislavské diecéze, předvoláni pouze před vratislavského děkana, jednoho z konzervátorů.⁶⁶ Bylo tak vyloučeno, ovšem pouze za uvedené podmínky, aby Vratislavští museli na své náklady cestovat k nějakému jinému vzdálenému konzervátoru či subkonzervátoru (např. do Prahy).

IV.

Jak vypadala praktická aplikace výše uvedených papežských privilegií? Kdo vlastně úřady konzervátorů pražského obecného učení konkrétně zastával a nakolik aktivně? Kolik případů museli vůbec konzervátoři řešit, koho a čeho se týkaly?

Následující přehled se pokouší o evidenci všech dosud známých soudních procesů, které na ochranu příslušníků pražského obecného učení ve sledovaném období konzervá-

toři či subkonzervátoři vedli. Evidovány jsou i pouhé zmínky o konzervátorech.⁶⁷ Chronologické řazení je třeba vnímat jako orientační, vychází z datací jednotlivých dochovaných listin. Ty, které se vztahují k počátku sporu, jsou přitom poměrně vzácné, častěji máme k dispozici až listiny vzniklé v průběhu pře či v odvolacím řízení. Na závěr jsou zařazeny doklady, které nelze datovat buď vůbec, nebo jen velmi přibližně.⁶⁸

1) 16. srpna 1391⁶⁹

Mistr a profesor teologie Mikuláš z Gubinu (*Nicolaus de Gubini*)⁷⁰ jako *iudex et sub-conservator iurium et privilegiorum universitatis Pragensis*, subdelegovaný konzervátorem pražského obecného učení a děkanem kapituly Všech svatých na Pražském hradě Oldřichem ze Sulzbachu,⁷¹ vyhláší v přítomnosti klerika, veřejného notáře a studenta pražské univerzity Benedikta ze Zabrušan⁷² rozsudek exkomunikace nad laikem Janem řečeným Synek z Teplíc kvůli nezaplacení uložené sumy peněz.⁷³

2) 19. února 1394⁷⁴

Notářský instrument veřejného notáře *Mauricia* řečeného Purkrabí, syna Petra z Bykve,⁷⁵ v němž Blažej Vlk, děkan kostela Všech svatých na Pražském hradě a konzervátor práv pražského obecného učení zakročuje na ochranu práv studenta pražské univerzity a klerika vratislavské diecéze Jindřicha Jakubova z Schurgastu (*Henricus natus olim Jacobi de Schorgast* – město Schurgast, polsky Skorogoszcz, severozápadně od Opolí).⁷⁶

⁶⁷ Dosud podal částečnou evidenci těchto soudních případů M. SVATOŠ, *Diplomatický rozbor*, s. 79; TÝŽ, *Pražská univerzitní kolej*, s. 88–89 a J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, s. 44, pozn. 86. Poměrně velké množství zmínek eviduje také v rámci biografických hesel J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník a TÝŽ, Příspěvky*, ovšem vzhledem k ne zcela šťastnému způsobu odkazování (sopsis všech pramenů a literatury na závěr hesla bez jasného označení, k jaké informaci se vztahují) je dohledávání konkrétních pramenů poměrně zdlouhavé.

⁶⁸ Zvláště listiny vydané papežem podrobně popisují průběh procesu. K základní představě o papežském či obecně církevním soudnictví ve středověku lze v češtině doporučit články: Aleš PORŮŽKA, *Rímská rota a středověký systém papežských provizí*, *Právněhistorické studie* 35, 2000, s. 21–58 a Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Několik zlomků soudních písemností z církevní praxe druhé poloviny 14. a počátku 15. století*, *Táborský archiv* 12, 2003–2004 [2005], s. 25–52, jinak je nutné používat zahraniční literaturu. Za výraznou pomoc s překlady listin děkuji kolegovi Janu Hrdinovi.

⁶⁹ Archiv Pražského hradu – Archiv metropolitní kapituly od sv. Víta, kodex XCII, *Formularius Martini Terrae archidiaconi Pragensis*, f. 26^b.

⁷⁰ Lužické město Gubin (něm. Guben). K osobě Mikuláše srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 395.

⁷¹ Původně notář cisařovny Anny Svidnické (F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 78, č. 150), jeho studium na pražské univerzitě nelze doložit. K jeho další kariéře V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 62, 145, 165, 171, 192 a 203. Děkanem kapituly u Všech svatých byl v letech 1374 – ante 1392.

⁷² K osobě Benedikta srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 44; F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 243; Josef NUHLÍČEK, *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských*, Praha 1940 (zvláštní otisk Sborníku příspěvků k dějinám hlavního města Prahy), s. 110, č. 332.

⁷³ Na formulář citovaný v pozn. 69 několikrát odkazuje J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, čímž na jedné straně upozornil na pramen univerzitní historiografií dosud nevyužívaný, na druhé straně však je třeba říci, že ač se odvolává přímo na kodex, informace čerpal patrně pouze ze soupisu Antonín PODLAHA, *Catalogus codicum manu scriptorum qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur*, Pragae 1923. Samotný formulář je pramen mimořádně zajímavý a pro dějiny pražských právnických univerzit přínosný, jeho edice či alespoň důkladné přečtení a vyexcerpování by jistě přineslo některé dosud neznámé skutečnosti. Vzhledem k časové tísní a značnému rozsahu tohoto článku jsem se zatím rukopisem zabýval pouze velmi zběžně.

⁷⁴ Regest uvádí Bedřich MENDL, *Z archivních cest (Kladsko – Vratislav – Zhořelec a Budyšín)*, Časopis archivní školy 4, 1926–1927, s. 103–124, zde s. 117. Upozornil na něj M. SVATOŠ, *Diplomatický rozbor*, s. 79.

⁷⁵ Jako veřejný notář doložen v letech 1392–1410. F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 104 a 242 ho uvádí jako z Jíkve; srov. J. NUHLÍČEK, *Veřejní notáři*, s. 102, č. 252; Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, I, A–H, Praha 1947, s. 226.

⁷⁶ Jindřich Jakubův z Schurgastu se neobjevuje v žádné pražské univerzitní matrice. Originál instrumentu byl podle Mendlových zprávy uložen v tehdejší vratislavském státním archivu. Po jeho současném uložení a stavu (nebyl-li během druhé světové války a následujících událostí ztracen či zničen) jsem dosud neměl možnost důkladněji pátrat.

⁶² Zjevného omylu se dopustil Peter Moraw, když uvedl jako výsledek stížnosti saského národa doplnění trojice konzervátorů o děkana z Lübecku – P. MORAW, *Die Universität Prag*, s. 45. Vzhledem k tomu, že jmenování lübeckého děkana jako konzervátora je datováno rokem 1396 (což je dříve, než byla vydána bula Bonifáce IX. o konzervátorech a než vůbec saský univerzitní národ vznesl svůj protest), je jasné, že Peter Moraw zaměnil úřad konzervátora s úlohou exekutora. Děkan vratislavský, lübecký a od Všech svatých v Praze byli ustanoveni exekutory prvního zmiňovaného privilegia z července 1396, kterým papež dovolil studujícím beneficiátům pětiletou absenci v jejich úřadech (srov. MUPr II, s. 338–341, č. 37; *Archiv UK – průvodce*, s. 85, č. 39; V. V. TOMEK, *Děje*, s. 127). Tato chyba byla převzata i do sítě *Geschichte der Universität*, I, s. 128.

⁶³ *Urkundenbuch des Hochstifts Meissen*, II. Hg. von Ernst Gotthelf von GERSDORF, Leipzig 1865 (Codex diplomaticus Saxoniae regiae II/2), č. 757, s. 292–293, regest též v MVB V/2, s. 1050, č. 1828. Listinu refletovala již M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 19. M. SVATOŠ in: *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 66 nepřesně zmiňuje namísto biskupského soudu soud markrabský. J. KEJŘ v práci *Dějiny pražské právnické univerzity* uvádí na s. 40 tuto informaci správně, ovšem v poznámkovém aparátu došlo k již zmíněné záměně odkazů. Toto privilegium mohlo být samozřejmě reakcí na nějaký soudní proces – srov. listinu č. 11 v následujícím přehledu (oddíl IV).

⁶⁴ Srov. např. potvrzení exempcie míšeňskému biskupství 12. prosince 1399 – *Urkundenbuch des Hochstifts Meissen*, II, s. 284–285, č. 751. K tomuto tématu nejnověji Brigide SCHWARZ, *Die Exemption des Bistums Meißen*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 119, Kanonistische Abteilung 88, 2002, s. 294–361.

⁶⁵ Jde zejména o nařízení z 31. března 1411, které stanovovalo, že všichni poddaní míšeňského markraběte mají být příslušníky míšeňského univerzitního národa. *Urkundenbuch der Universität Leipzig*, s. 7–8, č. 4; srov. též s. 8, č. 5 (z 1. dubna 1411).

⁶⁶ *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praeussitici et hussitici illustrantia* (dále ASPB), I–II. Ed. Jaroslav ERŠIL, Pragae 1980, s. 360–361, č. 559; RG III, sl. 375.

3) 17. ledna 1397⁷⁷

Před oficiálem pražské arcidiecéze, doktorem dekretů Janem Kbelem,⁷⁸ a subkonzervátorem pražského obecného učení, profesorem teologie mistrem Mensonem *de Beckhuser*⁷⁹ se Mikuláš, plebán v Uherském Ostrohu, zavazuje k splacení svých pohledávek vůči Fridrichovi, kanovníku kostela sv. Petra na Vyšehradě, Mikšíkovi, purkrabímu na hradě Lukov (severovýchodně od Zlína),⁸⁰ a dalším věřitelům. Protože část dluhů na místě zaplatil, byl zproštěn již dříve a pro jiné dluhy vneseného trestu exkomunikace, který však bude obnoven, pokud by všechny své sliby nesplnil a rovněž neuhradil soudní výdaje.⁸¹ Fridricha a Mikšíka v tomto jednání zastupoval jako prokurátor mistr Konrád z Brakel.⁸²

4) post 9. listopadu 1397 – ante 14. ledna 1401⁸³

Torzovitá listina s několika inserty popisuje procesní postup odvolání Bedřicha z Hasištejna proti rozhodnutí konzervátora práv pražského obecného učení a děkana u Všech svatých na Pražském hradě Blažeje Vlka v jeho sporu s klerikem pražské diecéze a scholárem pražské univerzity Henslinem z Vroutku.⁸⁴ V prvé inserované listině papež Bonifác IX. přikazuje, aby toto odvolání rozhodl opat kláštera sv. Ambrože v Praze Vojtěch.⁸⁵ Druhý insert je notářský instrument notáře Jakuba,⁸⁶ v němž Jan Eliášův, arcijáhen plzeňský,⁸⁷ oznamuje zmíněnému opatu Vojtěchovi, že potvrdil nález konzervátora práv pražské univerzity ve prospěch Henslinův. Vlastním obsahem listiny opata Vojtěcha je potvrzení tohoto rozhodnutí. Inserován je rovněž *libellus* (tedy soudní podání) prokurátora Bedřicha z Hasištejna, již v předchozím sporu zmíněného právníka Konráda z Brakel, kterým se odvolával proti rozhodnutí Blažeje Vlka. Samotný soudní proces před konzervátorem se musel odehrát ještě před listopadem 1397.

5) 9. prosince 1397 – 20. září 1399⁸⁸

Mistr Berser Zalow, děkan kaminský a subkonzervátor práv pražského obecného učení, subdelegovaný konzervátorem Blažejem Vlkem, děkanem kostela Všech svatých na Pražském hradě, vydává půhon na Jana Grulleho, studenta pražské univerzity a klerika kamin-

⁷⁷ *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (dále RBMV), I/6. Ed. Věra JENŠOVSKÁ, Praha 1981, s. 1391, č. 5601.

⁷⁸ Biografii podává J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 263; TÝŽ, *Příspěvky*, s. 21 a zvláště Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské*, Praha 1971 (AUC-Philosophica et Historica, Monographia 41), s. 129, č. 20.

⁷⁹ Základní biografie J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 371 a TÝŽ, *Příspěvky*, s. 29.

⁸⁰ Regest listiny vypracovaný V. Jenšovskou uvádí Mikuláše, plebána v Ostrohu v Olomoucké diecézi a Mikšíka, purkrabího na Loukově. Uvedená identifikace lokalit vychází z příručky Ladislav HOSAK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, 2 sv., Praha 1970–1980. K identifikaci vyšehradského kanovníka Fridricha viz V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 184 (Fridrich z Nové Vsi).

⁸¹ Důvod přítomnosti M. Mensona jako subkonzervátora není z regestu jednoznačně patrný, pravděpodobně však řeší tento případ jako soudce první instance. Popisované jednání u oficiála je tedy buď odvolacím soudem, či – a to asi spíše – snahou o dohodu v situaci, kdy plebán Mikuláš již dlužil více osobám a exkomunikace pro již dříve nesplacené dluhy nevedla k nápravě.

⁸² Srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 70, a TÝŽ, *Příspěvky*, s. 8.

⁸³ *Archív pražské metropolitní kapituly*, I, s. 178, č. 637, s. 182, č. 652 a s. 183, č. 653; RBMV I/6, s. 1528, č. 6096.

⁸⁴ Henslinus z Vroutku se v dochovaných pražských univerzitních matrikách nevyskytuje.

⁸⁵ Jedná se patrně o Alberta Hilsunka, pozdějšího opata ostrovského kláštera, jak naznačují již editoři (viz pozn. 83). Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 227.

⁸⁶ Nelze jednoznačně identifikovat.

⁸⁷ K jeho osobě J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 238–239 a TÝŽ, *Příspěvky*, s. 19.

⁸⁸ *Meklenburgisches Urkundenbuch*, XXIII. Hg. vom Verein für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, Schwerin 1911, s. 338–340, č. 13 218.

ské diecéze, který nejprve požádal konzervátora o ochranu ve své při s dvěma rostockými měšťany, ovšem nedostavil se k druhému stání procesu. Jan Grulle půhon nerespektoval a byl za to jedním z rostockých kněží exkomunikován. Jako právní zástupce rostockých měšťanů vystupuje městský písař Konrád Römer, který podpořen řadou rostockých kleriků podává následně odvolání k papeži vůči neznámému rozsudku subkonzervátora Berse-
ra v neprospěch měšťanské strany. Rozhodnutí papežské kurie není známo.⁸⁹

6) 1. března 1398⁹⁰

Papež Bonifác IX. nařizuje biskupu z Tuy ve Španělsku a opatům kláštera sv. Karla na Novém Městě pražském a kláštera Skotů ve Vídni, aby rozsudek, který vynesl mistr *Henricus de Westernholt*, papežský kaplan a auditor papežského paláce,⁹¹ ve sporu mezi Ondřejem z Javora (*Andreas de Jawor*), klerikem vratislavské diecéze,⁹² a panem Haškem z Lemberka (*nobilis vir Hassco de Lemberg miles Pragensis diocesis*), slavnostně vyhlásili a dohlédli na řádné zaplacení všech peněz, které Hašek Ondřejovi dluží. Z textu listiny dále vyplývá, že Hašek nejprve oloupil jistého laika jménem *Johannes Breme* a uvěznil ho, přičemž od něj vymáhal další peníze za „stravu a byt“. Po propuštění *Johannes* postoupil veškeré své pohledávky (tedy původně ukradené peníze i zaplacené výdaje za vlastní věznění) Ondřeji z Javora, který se jako univerzitní příslušník obrátil na konzervátora práv pražského obecného učení a děkana od Všech svatých Blažeje Vlka. Ten nařídil Haškovi vrátit ukradené peníze (nikoli však výdaje za věznění) a zaplatit soudní výdaje. Hašek se odvolal k papežské kurii, která, jak již bylo zmíněno, v zásadě potvrdila konzervátorův rozsudek. Ondřeje z Javora zastupoval v Římě mistr Rudolf Balhorn.⁹³

7) 1. června 1398⁹⁴

Papež Bonifác IX. ruší exkomunikace vnesené konzervátorem práv mistrů, doktorů a scholárů pražského obecného učení a vratislavským děkanem mistrem Františkem

⁸⁹ Kauze jsem se podrobně věnoval v již zmíněné studii J. STOČES, *Rostocký doklad*. Zde doplňuji nově získanou informaci: na s. 407 jsem nechal jako otevřenou otázku, zda rostocký městský písař Konrád Römer mohl být totožný s osobou stejného jména, která se zapsala v zimním semestru 1419/1420 na nově ustavenou rostockou univerzitu. Podle rostocké archivářky a historičky Elisabeth Schnitzler však Konrád zemřel v roce 1410 a na univerzitu se imatrikuloval zřejmě jeho stejnojmenný syn – viz Elisabeth SCHNITZLER, *Zur hansischen Universitätsgeschichte*, in: G. Heitz – M. Unger (red.), *Hansische Studien*. Heinrich Sproemberg zum 70. Geburtstag, Berlin 1961 (Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte 8), s. 354–387, zde s. 357, reprint in: TÁŽ, *Zur Stadt- und Universitätsgeschichte Rostocks. Kleine Beiträge (1941–1961)*, bearb. von S. Pettke, G. Schlegel und H. Lietz, Rostock 1998 (Veröffentlichungen der Universitätsbibliothek Rostock 126), s. 147–182, zde s. 152, v pozn. 26 uvedeny odkazy na předchozí studie autorky k tomuto tématu. Datum úmrtí Konráda staršího autorka bezesporu uvádí v souladu s místními mně neznámými prameny, proti hypotéze o možném stejnojmenném synovi v řadách imatrikulovaných však stojí skutečnost (která ji ovšem zároveň jednoznačně nevyvrací), že městský písař, reprezentant městské rady na jednáních hanzy a bývalý pražský student Konrád Römer byl nejpozději od roku 1381 příslušníkem klerického stavu (vikář nejprve v Güstrowě, poté v hlavním rostockém kostele Panny Marie). Imatrikulovaný Konrád mladší byl takřka jistě jeho příbuzný, ale mohlo jít třeba o syna některého z Konrádových bratrů – srov. životopis Konráda Römera ve výše jmenované studii J. STOČES, *Rostocký doklad*, s. 405–407, kde i veškeré odkazy na prameny. Biografické údaje k ostatním aktérům procesu tamtéž.

⁹⁰ MVB V/2, s. 679–681, č. 1259.

⁹¹ Srov. RG II, sl. 434, 487–488 a 1363; RG III, dle rejstříku – sl. 439 a 442; RG IV, dle rejstříku (Personenregister, bearb. von Sabine WEISS, Tübingen 1979), s. 134.

⁹² Univerzitní notář Andres Petri de Jawor se jako nemajetný imatrikuloval v roce 1384 do polského národa na pražské právnické univerzitě – *Album seu matricula facultatis iuridicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418*, in: MUPr II, s. 3–215, zde s. 96. Srov. též J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 28; M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 41.

⁹³ Mistr Rudolf není doložen na univerzitě v Praze, ani jsem jeho jméno nenalezl v edicích RG II–IV.

⁹⁴ MVB V/2, č. 1305, s. 709–710.

z Benešova⁹⁵ ve sporu mezi plebánem kostela sv. Benedikta na Hradčanech Janem, řečeným Hánou⁹⁶ na jedné straně a strahovským klášterem a devíti poddanými z Pohořelce na straně druhé. Spor se týkal hranic farnosti sv. Benedikta. Hána se obrátil na subkonzervátora práv univerzity, scholastika kolegiálního kostela sv. Petra na Vyšehradě Mikuláše,⁹⁷ který ovšem spor přepustil již zmíněnému Františkovi z Benešova. Ten se jednoznačně postavil na stranu Hány a vydal exkomunikující rozsudky. Papež, k němuž se postižení strahovští mniši se svými poddanými odvolali, pověřil tímto případem lübeckého biskupa Jana, tehdy zároveň auditora papežského paláce.⁹⁸ Dříve však, než tento pověřený soudce dospěl k rozhodnutí, došlo mezi oběma zneprátenými stranami k mimosoudní dohodě a celý proces skončil žádostí o zrušení rozsudku Františka z Benešova, které papež touto listinou vyhověl.⁹⁹

8) 19. února 1399¹⁰⁰

Oficiál pražské arcidiecéze Jan Kbel vydává jako vrchní arbitr ve sporu o 16 kop grošů mezi Mikulášem řečeným *Czetrwang* z Kladska¹⁰¹ a rytířem Oldřichem z Kostelce (nad Labem), řečeným *Kostellak*, kompromisní rozhodnutí. Pře se předtím jednala před konzervátorem práv mistrů artistické fakulty (sic!),¹⁰² vratislavským děkanem a arcijáhmem pražským Františkem z Benešova. Rozhodnutí oficiála předcházelo jmenování arbitru obou zneprátených stran (na straně Mikuláše mistr Jan z Moravy,¹⁰³ na straně Oldřicha Heršo, měšťan Malé Strany¹⁰⁴), sám Jan Kbel byl oběma stranami uznán jako arbitr vrchní. Z tohoto titulu pak vynesl zmíněný rozsudek, který v zásadě znamená, že Oldřich splatí Mikulášovi své dluhy a ten ustoupí od vymáhání všech pokut a trestů uložených konzervátorem Františkem.

⁹⁵ Základní informace J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 103 a TÝŽ, *Příspěvky*, s. 11.

⁹⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 207.

⁹⁷ Nejedná se o nikoho jiného, než o Mikuláše Geunera, který v tomto roce zastával též úřad rektora právnické univerzity (rektorem juristů byl celkem sedmkrát). Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 164, 178, 183, 223 a 289–291; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 392; J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, s. 34, 36–37.

⁹⁸ Johann Hundebek von Dulmen, rovněž bývalý pražský scholár, srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 237; Rostislav ZELEŇÝ – Jaroslav KADLEC, *Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské (1349–1419)*, AUC–HUCP 18/1, 1978, s. 61–106, zdc s. 90–91, č. 21; *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon*. Hg. Erwin GATZ unter Mitwirkung von Clemens BRODKORB, Berlin 2001, s. 358–359, a zejména Adolf FREDERICI, *Das Lübecker Domkapitel im Mittelalter 1160–1400. Verfassungsrechtliche und personenstandliche Untersuchungen*, Neumünster 1988 (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 91), s. 240–243.

⁹⁹ Hána není nikde v listině zmíněn jako scholár pražské univerzity, nicméně pouze příslušnost k univerzitní korporaci zakládala právo na ochranu konzervátorů. Další zvláštností je titulování Františka z Benešova jako hlavního konzervátora („conservator principalis“). Z toho, že subkonzervátor Mikuláš přenechává při hlavním konzervátoru Františkovi, můžeme snad usuzovat, že Mikuláš byl subdelegován právě Františkem.

¹⁰⁰ RBMV I/7, s. 1712, č. 6789.

¹⁰¹ Pravidelně se jedná o Mikuláše z Kladska (Nicolaus de Glacz), který byl nejprve někdy na přelomu února a března roku 1399 přijat k bakalářské zkoušce na artistické fakultě a již 9. března determinován – *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, pars I, Pragae 1830 (MUPr I/1), s. 339. Determinace byla spíše formálním aktem, spojeným s promócí – srov. *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 117.

¹⁰² Toto vcelku ojedinělé označení konzervátora („conservator iurium et privilegiorum magistrorum artistarum“) podle mého soudu naznačuje, že hlavní zájem na fungujícím konzervátorovi měli mistři třífakultní univerzity, resp. artistické fakulty. Právnická univerzita v tomto ohledu hrála opravdu patrně druhořadou úlohu. Rozhodně však nelze tuto ojedinělou formulaci interpretovat doslovně, tedy jako doklad konzervatoria pouze pro mistry artistické fakulty.

¹⁰³ V originále Johannes Moraws, srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 280.

¹⁰⁴ V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 100–103.

9) 29. dubna 1400¹⁰⁵

Zmíněn v papežských registrech Blažej Vlk, děkan mohučský (sic!), jako konzervátor pražského obecného učení.¹⁰⁶

10) 25. května 1400¹⁰⁷

Notářský instrument notáře Martina Havlova *de Tirmavia*¹⁰⁸ o nálezu Blažej Vlka, děkana od Všech svatých na pražském hradě a konzervátora práv pražského obecného učení v neprospěch scholára Martina, syna Klimenta Mužika (*Muzyk*) z Českých Budějovic¹⁰⁹ v jeho sporu s Bohunkem řečeným Mostek, měšťanem ze Sezimova Ústí, o mlýn na Lužnici, situovaný mezi tamějším klášterem a mostem přes řeku.¹¹⁰ Scholára Martina zastupoval ve sporu prokurátor mistr Petr ze Zderazi (zároveň byl prokurátorem pražské konzistoře),¹¹¹ Bohunka pak jiný prokurátor pražské konzistoře Mořic řečený Machuta z Hostivaře.¹¹²

11) 24. května 1401¹¹³

Papež nařizuje míšeňskému biskupovi, aby znovu prošetřil stížnost Martina Kitzinga z Wetaburku (*Martinus Kyczing de Wetenburg*), klerika naumburské diecéze a scholára pražské univerzity,¹¹⁴ a několika dalších kleriků na jisté měšťany a koňšely z Naumburku, a pokud se prokáže jejich vina, má je exkomunikovat. Text listiny popisuje poměrně dramatický průběh sporu. Majetek Martina z Wetaburku byl během jeho studií v Praze odcizen či zabrán některými naumburskými měšťany. Martin se obrátil na děkana od Všech svatých a konzervátora práv obecného učení v Praze Blažej Vlka, který vynesl nad měšťany rozsudek exkomunikace. Reakcí měšťanů bylo jednak odvolání k papeži a jednak fyzické napadení Martina (toho se navíc zúčastnila řada dalších naumburských měšťanů). Papež pověřil touto pří své auditory, nejprve Mikuláše, biskupa ze Štrasburku,¹¹⁵ a po jeho smrti mistra *Branda de Castelliono*.¹¹⁶ Pře se vyvíjela v Martinův pro-

¹⁰⁵ RG II, sl. 140.

¹⁰⁶ Jedná se evidentně o chybu papežské kanceláře – srov. Michael HOLLMANN, *Das Mainzer Domkapitel im späten Mittelalter (1306–1476)*, Mainz 1990 (Quellen und Abhandlungen zur mittelrheinischen Kirchengeschichte 64).

¹⁰⁷ MUPr II, s. 378–386, č. 47, regest podává též *AUK – průvodce*, s. 86, č. 49.

¹⁰⁸ Identifikace lokality není jednoznačná, může se jednat o Trnavu či Trnávku, každopádně v tehdejší olo-moucké diecézi (srov. Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, II, M–Ž, Praha 1980, s. 601–603). V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 114 uvádí dotyčného notáře jako Martina, syna Havlova z Trnavy na Moravě. F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 245 a J. NUHLÍČEK, *Veřejní notáři*, s. 118, č. 416, zůstávají u latiny a místní název nijak neidentifikují.

¹⁰⁹ Mohl by být totožný s Martinem z Budějovic (Martinus de Budwicz), který byl na podzim roku 1403 zapsán k bakalářské zkoušce na artistické fakultě – MUPr I/1, s. 376; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 351.

¹¹⁰ K tomuto případu srov. M. SVATOŠ, *Pražská univerzitní kolej*, s. 89. V rámci této listiny je inserována bula Urbana VI. z 31. srpna 1383, což je pozoruhodné, protože mezitím již byla vydána bula Bonifáce IX.

¹¹¹ Srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 461 a 551.

¹¹² Srov. F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 137 a 243 a J. NUHLÍČEK, *Veřejní notáři*, s. 109, č. 324; případně V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 124.

¹¹³ MVB V/2, s. 1024–1026, č. 1792; též RG II, sl. 848.

¹¹⁴ Jméno Martina Kitzinga se v pražských univerzitních matrikách nevyskytuje.

¹¹⁵ Žádného štrasburského biskupa Mikuláše nezná ani příručka *Die Bischöfe*, ani klasický přehled Konrad EUBEL, *Hierarchia catholica mediaevi, sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium ecclesiarum antistitum series*, I, Münster 1989.

¹¹⁶ Pozdější biskup v Piacenze a kardinál – srov. RG II, sl. 142 a 1023; RG III, dle rejstříku (sl. 418); RG IV, sl. 281–252 a dále dle rejstříku (s. 40) a K. EUBEL, *Hierarchia catholica*, I, s. 401. V letech 1422–1424 se jako papežský legát zapojil do organizace druhé křížové výpravy a dalších akcí proti husitům – srov. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, III, Praha 1996 (2. vydání), s. 99 a dále dle rejstříku (IV, Praha 1996, s. 409), kde i další literatura.

spěch a ten povzbuzen touto skutečností začal zabírat pro změnu majetky naumburských měšťanů, čímž se náhle role žalující a obžalované strany vyměnily. Martin se tedy obrátil na papeže s žádostí o pomoc a potvrzení původních rozsudků nad naumburskými měšťany a papež pověřuje prošetřením skutečností a případným vyhlášením již vynesených rozsudků v této věci již zmíněného míšeňského biskupa.

12) 25. ledna 1402¹¹⁷

Předvolání jakýchsi osob před konzervátora práv pražského obecného učení a děkana od Všech svatých na Pražském hradě mistra Blažeje Vlka.¹¹⁸

13) 18. května 1403¹¹⁹

Před soudem pražské konzistoře (konkrétně před generálním vikářem Ojřem z Domanic)¹²⁰ došlo k přátelskému urovnání a vyřešení dědického sporu mezi klerikem Jakubem, synem Michala z Bystřice,¹²¹ a jeho bratrem Martinem, který byl předtím projednáván před subkonzervátorem pražské univerzity mistrem Janem Eliášovým.¹²² Svědky tohoto ujednání byli kromě jiných mistr *Laurencius plebanus in Trziebiewlicz*, tedy Vavřínek z Březové,¹²³ a jeho sluha Jan.

14) 24. června 1404¹²⁴

Papež Bonifác IX. nařizuje biskupu ze španělského města Tuy, opatu kláštera Skotů ve Vídni a děkanu vyšehradské kapituly, aby vykonali rozsudek vynesený v papežském paláci, podle něž má rytíř Jan z Fuchsberku *alias de Vinewitz* zaplatit dlužnou sumu peněz klerikovi Janovi z Hradce Králové.¹²⁵ Tento Jan z Hradce žaloval svého dlužníka v době, kdy byl scholářem pražské univerzity, u děkana od Všech svatých na Pražském hradě a konzervátora práv pražského obecného učení mistra Blažeje Vlka, který následně vynesl rozsudek v jeho prospěch. Rytíř Jan z Fuchsberku se odvolal k papežské kurii. Případ dostal k prošetření auditor papežského paláce a papežský kaplan mistr *Johannes Caraczolis*.¹²⁶ Prokurátorem Jana z Hradce Králové byl mistr *Nicolaus Holigveil*,¹²⁷ který se ale u kurie nechal zastupovat mistrem *Johannem Stunckem*.¹²⁸ Rovněž prokurátor

¹¹⁷ A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 232–233.

¹¹⁸ Pramen uvádí chybně namísto Blažeje Benedikta (*Benedictus dictus Lupus*).

¹¹⁹ *Soudní akta konsistoře pražské*, IV. Ed. Ferdinand TADRA, Praha 1898, s. 218–219, č. 125.

¹²⁰ K jeho osobě srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů*, s. 131, č. 24.

¹²¹ U Jakuba Michalova z Bystřice není zmíněna příslušnost k univerzitní korporaci a ani v žádné univerzitní matrice jeho jméno nenalezeme, přesto ho můžeme za scholára považovat (jinak by nemohl svůj nárok vznášet před konzervátorem, resp. subkonzervátorem). Je třeba ho odlišovat od stejné nazývaného pražského kanovníka, který zemřel nejpozději roku 1392 – V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 148, 219.

¹²² Z pramene není jasné, kým byl plzeňský arcijáhen Jan Eliášův jako subkonzervátor pověřen, soudě podle pozdějších dokladů to byl patrně vratislavský děkan M. František z Benešova.

¹²³ Srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 335.

¹²⁴ MVB V/2, s. 1298–1301, č. 2217.

¹²⁵ Zřejmě se jedná o studenta Jana z Hradce Králové, který se stal roku 1407 bakalářem a 1412 mistrem artistické fakulty a později působil jako farář v pražském kostele sv. Martina ve zdi. Druhou možnost představuje muž téhož jména, který se však stal mistrem již v roce 1402 a posléze působil na třífakultní univerzitě jako examinátor, dispenzátor a kolektor a zanechal po sobě i jisté literární dílo – srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 248 a V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 228, event. 265. Nelze ovšem zcela vyloučit ani to, že se jedná o ještě nějakou jinou osobu téhož jména, která nezískala žádný univerzitní gradus.

¹²⁶ K jeho osobě se mi zatím nepodařilo nic bližšího zjistit.

¹²⁷ Ani tohoto muže jsem dosud blíže neidentifikoval.

¹²⁸ Jan Stunck z Marburku, mimo jiné kanovník vyšehradský – srov. RG II, sl. 768 a dále podle rejstříku (RG II/2, s. 207); RG III, dle rejstříku (sl. 462, již po smrti); V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 184.

rytíře Jana z Fuchsberku mistr Jan z Třemošnice¹²⁹ byl u samotného soudního jednání zastupován mistrem *Johannem de Ulsen*.¹³⁰ Průběh sporu komplikovala skutečnost, že se zástupci znesvářených stran nedostavovali k jednotlivým stáním. Nakonec byl auditorem vynesl rozsudek potvrzující nálezu a rozhodnutí konzervátora pražské univerzity. Papež rozhodnutí auditora *Johanna Caraczolis* potvrzuje a nařizuje již zmíněným církevním hodnostářům, aby rozsudek vyhlásili a dohlédli na jeho naplnění.

15) 12. března 1405¹³¹

Papež Innocenc VII. nařizuje biskupům z Tuy a z Litomyšle a děkanu kostela Všech svatých na Pražském hradě, aby vykonali rozsudek, který ve sporu mezi Janem z Hradce Králové, klerikem pražské diecéze, a scholářem pražské univerzity, a rytířem Karlem Petrovým a Annou, manželkou karlštejnského purkrabího Kuneše,¹³² vynesl ve prospěch Jana nejprve mistr Jan Eliášův, plzeňský arcijáhen v pražském kostele, subkonzervátor pověřený děkanem vratislavského kostela a konzervátorem práv pražské univerzity mistrem Františkem z Benešova, a poté potvrdily soudy tři papežských auditorů. Jak je vidět, paralelně s předchozím sporem vedl Jan z Hradce Králové i tento spor druhý. Šlo rovněž o nesplacenou půjčku, poskytnutou ještě v době, kdy byl Jan scholářem pražské univerzity. První soudní instancí byl subkonzervátor univerzitních práv mistr Jan Eliášův z Horšovského Týna, který rozhodl v prospěch žalobce. Odsouzení se ještě za Bonifáce IX. odvolali k papežské stolici. Případ řešil nejprve auditor papežského paláce a papežův kaplan mistr Jeroným Seidenberg,¹³³ posléze ho převzal jiný auditor, mistr *Hermannus Dwerg*.¹³⁴ Prokurátorem Jana z Hradce Králové byl mistr *Jacobus de Subinago*,¹³⁵ prokurátorem obžalovaných Karla a Anny mistr *Wedekind Salczman*,¹³⁶ který se ovšem během procesu nechával zastupovat mistrem Albertem *Swarte*.¹³⁷ Hermann potvrdil nálezu subkonzervátora, ovšem Karel s Annou se opět odvolali. Dalším auditorem, který při posuzování, byl mistr *Ada Usk*,¹³⁸ prokurátoři obou stran se nezměnili. I toto odvolání skončilo potvrzením předchozího rozsudku, ovšem odsouzení podali odvolání ještě do třetice. Tentokrát byl prošetřením pověřen již zmiňovaný auditor Branda, zvolený biskup v Piacenze (*electus Placentinus*),¹³⁹ zastoupení obou stran se nezměnilo. Nález opět

¹²⁹ Srov. ASPB I, s. 883 (rejstřík); V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 155, 168, 183–184, 199; RG II, sl. 724 a 776; RG III, sl. 20, 247, 365.

¹³⁰ Johannes de Eymbeke al. de Ulsen, viz RG II, sl. 777–778 a dále podle rejstříku (s. 210); RG III, s. 83; RG IV, sl. 1843 a dále dle rejstříku (s. 210).

¹³¹ ASPB I, s. 63–65, č. 93.

¹³² Zřejmě Kuneš z Olbramovic – srov. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, VI, Praha 1934 (2. vydání), s. 45. Rejstřík v ASPB II Kuneše nijak blíže neidentifikuje.

¹³³ Srov. RG II, sl. 553 a RG III, sl. 17 a dále dle rejstříku (sl. 447); stručný biogram podává A. PORÍZKA, *Římská rota*, s. 31–32.

¹³⁴ Srov. ASPB II, s. 762 (rejstřík); RG II, sl. 504–505, 1242 a dále dle rejstříku (s. 133); RG III, sl. 172–173 a dále dle rejstříku (sl. 444); RG IV, sl. 1386 a dále dle rejstříku (s. 160–161).

¹³⁵ Biografické údaje zatím nezjištěny.

¹³⁶ Wedekind Salzman von Mühlhausen. Podrobnou biografii podává Robert GRAMSCH, *Erfurter Juristen im Spätmittelalter. Karrieremuster und Tätigkeitsfelder einer gelehrten Elite des 14. und 15. Jahrhunderts*, Leiden – Boston 2003 (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 17), Personenkatalog (CD-ROM v příloze knihy), č. 526.

¹³⁷ Albertus Swarte de Zwolis. Srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 20; RG II, dle rejstříku (s. 11); RG III, sl. 5 a 197; Gottfried WENTZ – Berent SCHWINEKÖPER, *Das Domstift St. Moritz in Magdeburg*, Berlin 1972 (Germania Sacra, Alte Folge, Abt. I, Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg, Das Erzbistum Magdeburg, Bd. 1, Teil 1), s. 523.

¹³⁸ Biografické údaje zatím nezjištěny.

¹³⁹ Viz pozn. 116.

potvrdil předchozí rozsudky. A protože Jan z Hradce Králové vyjádřil obavu z toho, aby byl rozsudek v Čechách respektován, a požádal papeže o podporu při prosazování exekuce, pověřuje papež tímto úkolem tři zprvu řečené hodnostáře.

16) 17. prosince 1405¹⁴⁰

Papež Innocenc VII. pověřuje biskupa z italského města Todi, vratislavského děkana a litomyšlského oficiála, aby vykonali rozsudek, který ve sporu mezi Janem řečeným Sera,¹⁴¹ farářem v Kostelním Hlavnu (okr. Brandýs nad Labem) a panem Něprem z Roupova¹⁴² vynesl nejprve děkan kapituly Věch svatých a konzervátor práv pražského obecného učení Blažej Vlk, a poté i soud kurie. Jádrem sporu byla vesnice Nezdice (jižně od Přeštic na Plzeňsku), kterou Jan Sera údajně vlastnil, ovšem během jeho studia na univerzitě v Praze ji zabral šlechtic Něpro z nedalekého hradu Roupova. Jan se s žádostí o navrácení vesnice a zaplacení ušlých příjmů patrně obrátil na konzervátora práv pražského obecného učení mistra Blažeje, ten však nechal celý případ posoudit doktorem dekretů mistrem Adamem z Nežetic, arcijáhmem hradeckým při pražské kapitule.¹⁴³ Po získání jeho posudku vynesl Blažej rozsudek v prospěch žalujícího Jana. Něpro se odvolal k římské kurii, a to ještě v době pontifikátu Bonifáce IX. Papež nejprve pověřil přezkoumáním rozsudku mistra Jana Eliášova z Horšovského Týna, plzeňského arcijáhna při pražském kostele, který však svůj nálezh vynesl, protože celá pře byla na žádost Jana řečeného Sera podstoupena auditorovi apoštolského paláce a papežskému kaplanu, mistru Mikuláši Vordis (*Nicolaus Vordis*).¹⁴⁴ Prokurátorem faráře Jana byl již v jiné kauze zmíněný mistr *Johannes de Ulsen*, prokurátor Něpra z Roupova v listině není zmíněn. Auditor potvrdil rozhodnutí konzervátora pražské univerzity a zároveň vyčíslil náklady na soudní poplatky, které má odsouzený rovněž zaplatit. Tři církevní hodnostáři, jimž je vlastně listina určena, se pak na papežův příkaz mají postarat o vykonání rozsudku.

17) post 19. prosince 1406 – ante 5. června 1407¹⁴⁵

Blažej Vlk, děkan kostela Věch svatých na Pražském hradě a konzervátor pražské univerzity, příkazuje instrumentem neznámého veřejného notáře všem farářům, aby ve svých kostelech vyhlásili exkomunikaci purkmistra Hanse Ebrhartha, měšťana Konráda Gan-

golfa a celé obce města Kulmbachu v bamberké diecézi, uvalenou na ně kvůli zabránění statků pražské univerzity.¹⁴⁶

18) 13. března 1408¹⁴⁷

Blažej Vlk, děkan kostela Věch svatých na Pražském hradě a konzervátor práv pražské univerzity, příkazuje farářům v Mimoni, aby vyzval jistě obyvatele vsi Pertoltice (patrně Pertoltice pod Ralskem) ke schválení jeho rozhodnutí ve sporu, jenž s nimi před Blažejem vede student pražské univerzity Petr, syn Pavla Heslera ze Žitavy,¹⁴⁸ a zbavil je exkomunikace, jestliže se tomuto rozhodnutí podrobí.

19) roku 1410¹⁴⁹

Mistr Jan Eliášův, arcijáhen plzeňský při pražské katedrále, je vratislavským děkanem a konzervátorem práv pražského obecného učení, mistrem Františkem z Benešova oficiálně ustanoven v Karlově koleji subkonzervátorem a záhy na to řeší spor mezi studentem univerzity, plebánem Johlinem a jakýmsi šlechticem.¹⁵⁰

20) 14. února 1410¹⁵¹

Mistr Blažej Vlk, děkan od Věch svatých a konzervátor práv pražského obecného učení, vydává v přítomnosti Tomáše, plebána v Lobkovicích a scholára pražské univerzity, a Prokopa Bavíka, měšťana Starého Města pražského,¹⁵² rozsudek nad Prokopem, plebánem v Trnávce, kupcem Prokopem a jeho manželkou Markétou kvůli dluhu ve výši 2 kop a 15 grošů, který uvedeným dvěma věřitelům dosud nezaplatili.

21) 25. ledna 1411¹⁵³

Papež Jan XXIII. zplnomocňuje děkana Věch svatých na Pražském hradě, aby zpřisnil exkomunikaci Eberharda a Viléma Czolingera (*Everhardum et Wilhelmum Czoliner*), rytířů pasovské diecéze, kterou vynesl již jeho předchůdce, děkan Věch svatých na Pražském hradě a konzervátor pražského obecného učení mistr Blažej, neboť stále tvrdě odmítají zaplatit dlužnou částku Zikmundu Peysererovi (*Sigismundus Peyserer*), kleriku vratislavské diecéze a scholáru univerzity pražského studia.¹⁵⁴ Rytíři ignorovali již několik předvolání ke konzervátorskému soudu, za což byli Blažejem exkomunikováni až na úroveň odepření účasti na mši, ovšem bez většího úspěchu. Zikmund Peyserer se proto obrátil s žádostí na papeže, aby mu pomohl jeho peníze vymoci a papež

¹⁴⁰ ASPB I, s. 115–117, č. 182.
¹⁴¹ Jan Sera z Předslavi, imatrikulovaný roku 1385 do českého univerzitního národa pražské právnické univerzity jako univerzitní notář. Srov. MUPR II, s. 38; F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 147, č. 4; M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 41; J. NUHLÍČEK, *Věřejní notáři*, s. 106, č. 301; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 306.

¹⁴² V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 113 uvádí Něpra z Roupova mezi lety 1380–1393 jako arcibiskupského hofmistra. Totožnost s Něprem zmiňovaným v listině je však značně diskutabilní.

¹⁴³ K jeho osobě J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 13–14; Z. HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů*, s. 129–130, č. 21. Vzhledem k tomu, že Adam nevyňšel rozsudek, pouze připravil podklady k rozhodnutí, nelze ho podle mě označit přímo za subkonzervátora. M. Blažejovi šlo patrně o vyzkoušení schopností potencionálního dalšího konzervátora – srov. výše popisovanou papežskou listinu, kterou se hradecký arcijáhen stal namísto mohučského probošta konzervátorem práv pražského obecného učení, v níž je přímo zmínka o tom, že hradecký arcijáhen z pověření děkana Blažeje již nějakou při posuzoval a osvědčil se. Trochu však zaráží datace – hradecký arcijáhen byl jako konzervátor ustanoven roku 1400, tato listina, byť byla vydána až po odvolacím řízení, je o více jak pět let mladší. Zdá se však, že takto dlouhé vedení soudních při nemuselo být ve středověku nijak neobvyklé – viz např. poslední datovaný případ tohoto přehledu.

¹⁴⁴ Nicolaus Vordis z dolnosaského města Stade získal své vzdělání na obou pražských univerzitách, dále studoval v Erfurtu a v Boloni. Viz J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 428; J. SCHMUTZ, *Juristen*, II, s. 650, č. 2633; detailní biografie Robert GRAMSCH, *Erfurter Juristen*, Personenkatalog (CD-ROM), č. 659.

¹⁴⁵ *Archiv pražské metropolitní kapituly*, I, s. 217, č. 777.

¹⁴⁶ Inzerována je bula papeže Bonifáce IX. z 26. ledna 1397 o potvrzení konzervátorů pro pražské obecné učení. Listina by si samozřejmě zasloužila větší pozornost, již kvůli zmiňovaným univerzitním statkům (možná šlo pouze o statky nějakého univerzitního příslušníka).

¹⁴⁷ *Archiv pražské metropolitní kapituly*, I, s. 224, č. 801.
¹⁴⁸ Osobu tohoto jména v pražských univerzitních matrikách nenalezneme.

¹⁴⁹ *Archiv Pražského hradu – Kapitální archiv, kodex XCII, Formularius Martini Terrae archidiaconi Pragensis*, f. 15^a. Srov. A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 226, kde se ovšem hovoří nepřesně v plurálu o subkonzervátorech.

¹⁵⁰ „Lis .... Johlini pl. in S., studentis seu scholaris, adversus dominum H. de V. et M.“ (podle A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 226). Žádného takového Johlina z pražského univerzitního prostředí zatím neznáme.

¹⁵¹ A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 235.
¹⁵² Scholára Tomáše, který by byl zároveň plebánem v Lobkovicích, z dosavadních pramenů a biografické literatury neznáme, rovněž o měšťanu Prokopu Bavíkovi mi nejsou známy žádné pramenité zmínky.

¹⁵³ ASPB I, s. 339, č. 508; RG III, sl. 334.
¹⁵⁴ Studenta tohoto jména nikde v univerzitních pramenech doloženého nemáme. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 482, ho uvádí pouze v souvislosti s tímto sporem.

k tomu zplnomocňuje nového děkana od Všech svatých (Blažej Vlk mezitím zemřel, jedná se o mistra Zdeňka z Labouně).¹⁵⁵

22) 7. června 1411¹⁵⁶

Děkan kostela Všech svatých na Pražském hradě a konzervátor práv pražské univerzity mistr Zdeněk z Labouně vynáší v přítomnosti scholára Mikuláše z Domažlic (*Nicolaus de Tusta*)¹⁵⁷ rozsudek exkomunikace nad rytířem Litoldem z Ratiboře.

23) 4. února 1412¹⁵⁸

Oldřich ze Strašic, probošt kostela sv. Apolináře v Praze a subkonzervátor práv pražské univerzity,¹⁵⁹ pověřený Františkem z Benešova, protonotářem papeže, vratislavským děkanem, pražským arcijáhnem a hlavním konzervátorem (*judice et conservatore principali*) práv pražské univerzity, vydává půhon na dva rytíře z okolí Tachova (*Hannusius Heydenreych de Dyethmanwr et Hannussius alias Hanns de Tyssowia*). Všichni klerici pražské diecéze byli podle tohoto nařízení povinni zmíněným rytířům sdělit, že se mají dostavit v pátek po svátku sv. Scholastiky¹⁶⁰ dopoledne (*hora terciarum*) do arcibiskupského dvora. Poznatky o místě, kde se rytíři vyskytují, měly být sdělovány ústně či písemně jistému Ambrožovi, synu Václava z Nového Města pražského.¹⁶¹

24) 2. července 1412¹⁶²

Papež Jan XXIII. nařizuje biskupu z uherského města Veszprém a opatům kláštera Skoťu ve Vídni a kláštera Mogiła (lat. *Clara Tumba*) v krakovské diecézi, aby dopomohli Augustinovi z Nisy, kleriku vratislavské diecéze a bývalému studentu pražské univerzity,¹⁶³ k navrácení částky 500 kop grošů, o kterou se dlouho soudil s panem Hanušem z Lípy (*Hannusius, baro baronie de Lippa*),¹⁶⁴ a k zaplacení všech soudních výdajů. Jednalo se o peníze, které dlužil Hanuš již Augustinovu otci Klementovi a Augustin tuto pohledávku po jeho smrti zdědil. Poněvadž Hanuš odmítl dluh zaplatit, využil Augustin, v té době pražský univerzitní scholár, svého privilegia a obrátil se na konzervátora práv pražského obecného učení, děkana od Všech svatých, mistra Blažeje Vlka. Ten započal s výsledkem svědků, na což reagoval Hanuš z Lípy násilnými činy proti majetku samot-

¹⁵⁵ K osobě M. Zdeňka z Labouně srov. alespoň J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 541 a 553, a TÝŽ, *Příspěvky*, s. 38.

¹⁵⁶ A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 226.

¹⁵⁷ Nicolaus de Tusta byl přijat k bakalářské zkoušce na artistické fakultě 31. května 1380, jiný (?) Nicolaus de Tusta pak byl zapsán k téže zkoušce v druhé polovině září 1381 („in 4 temporibus post exaltationem s. Crucis“) a 15. prosince téhož roku byl determinován – MUPr I/1, s. 195, 200–201. Srov. též J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 424, a zmínku o oltářníku Mikuláši Dudkově z Domažlic, kterou uvádí V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 220 (jednoznačně ztotožnění však není možné).

¹⁵⁸ *Soudní akta konsistoře pražské*, VII. Ed. Ferdinand TADRA, Praha 1901, s. 242–243 (zlomky protokolů, č. 17).

¹⁵⁹ Srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 518; V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 155 a 167.

¹⁶⁰ 12. února 1412.

¹⁶¹ Vlastní příčina půhonu není známa. Vzhledem k tomu, že soudcem byl subkonzervátor pražského obecného učení, šlo jistě o poškození příslušníka jedné z pražských univerzit (je dokonce možné, že jím byl sám Ambrož).

¹⁶² ASPB I, s. 422–425, č. 715. Srov. RG III, sl. 58–59, kde ovšem není žádná zmínka o konzervátoru práv pražského obecného učení.

¹⁶³ Augustina z Nisy není možno v matrikách jednoznačně identifikovat, v úvahu připadá Augustinus Selin de Nysa, imatrikulovaný roku 1391 do polského národa na právnické univerzitě (MUP II, s. 103), Jaroslav Eršl však v regestu zmiňované listiny přisuzuje Augustinovi příjmení Awer.

¹⁶⁴ Zřejmě totožný s pozdějším nejvyšším maršálkem – V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 56.

ného děkana (odcizení dobytka a dalšího zboží).¹⁶⁵ Blažej proto proces přerušil a doporučil Augustinovi, aby se obrátil k vyšší autoritě, tedy k papežské kurii. Stalo se tak ještě za pontifikátu Alexandra V., který spor předal auditorovi papežského paláce a papežskému kaplanu mistru Fridrichovu Deysovi.¹⁶⁶ Prokurátorem Augustina byl mistr Petr Fríde,¹⁶⁷ prokurátorem Hanuše známý doktor dekretů mistr Kuneš ze Zvole,¹⁶⁸ který však byl u procesu zastupován mistrem Hartungem *Molitoris*.¹⁶⁹ Nález auditora nařídil Hanušovi zaplatit celou dlužnou částku. Mistr Hartung se jménem odsouzeného odvolal, rozsudek měl napodruhé přezkoumat auditor mistr *Johannes de Bononia*.¹⁷⁰ Během tohoto procesu se Augustinův prokurátor Petr Fríde nechal zastupovat mistrem Janem Waldeckem.¹⁷¹ I *Johannes de Bononia* potvrdil předchozí rozsudek Fridrichův, ovšem odsouzený Hanuš využil třetí, poslední možnosti odvolání. Do třetice se tedy případem zabýval auditor papežského paláce *Bertoldus de Wildungen*,¹⁷² který však nerozhodl, protože spor byl z jistých důvodů svěřen ještě dalšímu auditorovi, kterým byl mistr Petr Nardi.¹⁷³ Teprve ten potvrdil dosavadní rozsudky a navíc vyměřil Hanušovi k zaplacení poplatky za soudní řízení. Na žádost Augustina z Nisy, který se – patrně zcela odůvodněně – obával, že rozhodnutí auditorů papežské kurie nebude Hanušem *propter eius potenciam et maliciam* respektováno, pověřuje papež tři zmíněné preláty, aby na exekuci dohlédli.¹⁷⁴

¹⁶⁵ „Sed postquam dictus decanus in causa huiusmodi ad nonnullos actus usque ad publicacionem testium, citra tamen conclusionem inter partes ipsas legitime processerat, predictus baro de facto eundem decanum et quosdam homines censuales ecclesie prefate propter huiusmodi processum nonnullis peccudibus et aliis animalibus atque bestiis necnon pluribus aliis bonis mobilibus et rebus ad decanum ecclesie et homines huiusmodi pertinentibus manu armata violenter et nequiter spoliaverat...“ ASPB I, s. 422, č. 715.

¹⁶⁶ Fridericus Deys pocházel z města Paderborn a jeho kariéru lze označit za závrtnou. Jako chudý se imatrikuloval v roce 1382 na pražskou právnickou univerzitu (MUPr II, s. 129), později se stal špýrským kanovníkem, paderbornským děkanem, papežským kolektorem a konečně biskupem v Chiemsee. Vedle početných zmínek v RG II–IV odkazují na jeho biografii: Bernard FOUQUET, *Das Speyerer Domkapitel im späten Mittelalter (ca. 1350–1540)*, *Adlige Freundschaft, fürstliche Patronage und päpstliche Klientel*, II, Mainz 1987 (Quellen und Abhandlungen zur mittelrheinischen Kirchengeschichte 57), s. 435–437, a Christine SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren im späten Mittelalter*, Tübingen 2000 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 91), s. 276. Srov. též J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 108, kde je ovšem uvedena pouze imatrikulace na pražské právnické univerzitě.

¹⁶⁷ Srov. RG II, sl. 975; RG III, dle rejstříku (sl. 478) a RG IV, sl. 3136 a dále dle rejstříku (s. 352); sestavená biografie in: Alfred WENDEHORST, *Das Stift Neumünster in Würzburg*, Berlin 1989 (Germania Sacra, N. F. 26, Die Bistümer der Kirchenprovinz Mainz, Das Bistum Würzburg 4), s. 508.

¹⁶⁸ Jeho mistrovský titul nelze doložit z pražských univerzitních pramenů, právnické vzdělání však v Praze jednoznačně získal (jeho doktorská promoce byla v Praze tou poslední). Později se stal přímo papežským auditorem a ve třicátých letech pak olomouckým biskupem a administrátorem pražského arcibiskupství. Srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 87; A. PORÍZKA, *Římská rota*, s. 32; Peter MORAW, *Pražská právnická univerzita*, s. 36–37; *Die Bischöfe*, s. 518–519.

¹⁶⁹ Hartungus Molitoris de Cappel, srov. RG II, sl. 391, 1228 a 1359 a dále dle rejstříku (s. 102); RG III, sl. 141–142 a dále dle rejstříku (sl. 436); RG IV, sl. 950 a dále dle rejstříku (s. 117).

¹⁷⁰ Johannes de Fuschis al. de Bononia, srov. RG II, sl. 629 a dále dle rejstříku (s. 170).

¹⁷¹ Biografie R. GRAMSCH, *Erfurter Juristen*, Personenkatalog (CD-ROM), č. 667; M. HOLLMANN, *Das Mainzer Domkapitel*, s. 466–467; několik odkazů v RG II–IV (dle rejstříků), ovšem nikdy není uváděn jako adresát papežských písemností.

¹⁷² Srov. RG II, sl. 1195 (totožnost nejistá); RG IV, sl. 238 a dále dle rejstříku (s. 55). Bertold z Wildungen posuzoval také spory M. Jana z Jesenice s Šimonem Burdou a Michalem de Causis a rovněž vystupoval v kostnickém procesu s Husem – Jiří KEJŘ, *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, Praha 1965, s. 57–61; TÝŽ, *Husův proces*, Praha 2000, s. 74–76 a 176.

¹⁷³ Petrus Nardi de Veralestis, srov. RG IV, sl. 3176 a dále dle rejstříku (s. 356). Tento auditor vydal roku 1414 rozhodnutí, že doktorát M. Jana z Jesenice z Boloně je neplatný – V. V. TOMEK, *Dějepis*, III, s. 596; J. KEJŘ, *Husitský právník*, s. 85.

¹⁷⁴ Vzhledem k tomu, že sídla všech tří církevních hodnostářů jsou značně vzdálená, se domnívám, že k naplnění tohoto rozsudku pravděpodobně stejně nedošlo.

25) 1. března 1413¹⁷⁵

Notářský instrument již jednou zmíněného notáře Martina Havlova *de Tirnawia*, v němž Jakub, oltářník v kapli Betlémské,¹⁷⁶ a Václav, farář v Poříčí u Benešova, dávají svou při o roční úrok k rozhodnutí mistru Štěpánu ze Staňkova, děkanu kostela Všech svatých na Pražském hradě a konzervátoru práv pražské univerzity.¹⁷⁷

26) 7. května 1413¹⁷⁸

Papež Jan XXIII. nařizuje biskupům ze Soany (Soana je město ve střední Itálii) a z Litomyšle a boleslavskému arcijáhnovi při pražském kostele, aby uskutečnili rozsudek vyneseny v papežském paláci ve sporu mezi Jindřichem Stangem z Karszowa (*Henricus Stang de Karschaw*), klerikem vratislavské diecéze,¹⁷⁹ a vévodou Bolkem Opolským ohledně určité dlužné částky a dalších věcí, které Jindřichovi v době, kdy studoval na pražské univerzitě, Bolek odcizil. Jindřich se původně obrátil se svou stížností na konzervátora práv pražského obecného učení, děkana Všech svatých na Pražském hradě, který knížete odsoudil. Bolek se však odvolal k papeži Alexandru V.¹⁸⁰ Ten pověřil vedením procesu auditora a papežského kaplana mistra *Johanna de Thomariis*.¹⁸¹ Klerik zastupoval jako prokurátor mistr *Henricus Gherpsted*,¹⁸² vévodovým prokurátorem byl mistr *Nicolaus Falkenberg*,¹⁸³ který však byl přímo u soudu zastupován mistrem *Henricem de Piro*.¹⁸⁴ Nález auditora znamenal potvrzení předchozího konzervátora rozsudku, nicméně Bolkova strana využila ještě dvakrát možnost odvolání. Druhým auditorem, který rozsudek opět potvrdil, byl *Johannes Belli*, biskup francouzské diecéze Lavour (*Johannes episcopus Vaurensis*).¹⁸⁵ Do třetice případ posuzoval nejprve auditor mistr *Henricus Fleckel*,¹⁸⁶ který však posléze předal celý spor auditorovi z Čech, již

¹⁷⁵ Regest podává AUK – *průvodce*, s. 87, originál v tomto archivu pod sign. I/65. Srov. M. SVATOŠ, *Pražská univerzitní kolej*, s. 89.

¹⁷⁶ Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 250.

¹⁷⁷ Základní biografické údaje J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 492–493.

¹⁷⁸ ASPB I, s. 471–475, č. 822.; RG III, sl. 164.

¹⁷⁹ Jindřich se stal v prosinci 1388 společně se svým bratrem Dietrichem (Tydericus) bakalářem pražské artistické fakulty a roku 1403 se jako plebán v „Colmenze“ imatrikuloval na právnickou univerzitu – MUPr I/1, s. 260, MUPr II, s. 113. (Lokalitu „Colmenze“ se mi nepodařilo identifikovat.) Henricus Stange však byl přijat k bakalářské zkoušce již v prosinci 1385. Je otázkou, zda se jedná o tutéž osobu, nebo nikoli (tak usuzuje J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 170–171).

¹⁸⁰ Na základě této skutečnosti můžeme odvodit jméno děkana od Všech svatých, který se případem v první instanci zabýval a v listině není konkrétně uveden. Poněvadž Alexandr V. zemřel po svém krátkém pontifikátu již 3. května 1410, musel Heinrichovu stížnost řešit jako konzervátor ještě M. Blažej Vik, který je jako zesnulý prvně doložen 20. srpna 1410. Data úmrtí uvádím podle Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 779 a J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 53.

¹⁸¹ V RG III a RG IV zmiňován pouze okrajově – viz rejstříky (sl. 463 a s. 257), objevuje se však mimo jiné jako posuzovatel oprávněnosti námítky M. Marka z Hradce o podjatosti soudce ve sporu s M. Janem Husem (J. KEJŘ, *Husitský právník*, s. 48–49; TÝŽ, *Husův proces*, s. 61–62).

¹⁸² Podrobný životopis podává Gottfried WENTZ – Berent SCHWINEKÖPER, *Die Kollegiatstifter St. Sebastian, St. Nicolai, St. Peter und Paul und St. Gangolf in Magdeburg*, Berlin 1972 (Germania Sacra, Alte Folge, Abt. I, Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg, Das Erzbistum Magdeburg, Bd. 1, Teil 2), s. 723–724 a zvláště R. GRAMSCH, *Erfurter Juristen*, Personenkatalog (CD-ROM), č. 200. Jednotlivé zmínky v RG II–IV je tak zbytečně uvádět.

¹⁸³ Srov. RG II, sl. 953 a 1292 a RG IV, dle rejstříku (s. 342).

¹⁸⁴ Srov. RG II, sl. 464, 1365 a 1207; RG III, sl. 161 a dále dle rejstříku (sl. 441); RG IV, sl. 1234 a dále dle rejstříku (s. 145).

¹⁸⁵ Identifikace podle rejstříku ASPB II, s. 798, srov. K. EUBEL, *Hierarchia catholica*, I, s. 518. Tento auditor posuzoval dříve též spor M. Jana z Jesenice s Michalem de Causis (J. KEJŘ, *Husitský právník*, s. 57–58; TÝŽ, *Husův proces*, s. 65 a 74).

¹⁸⁶ Heinrich Fleckel von Kitzbühel, pozdější tridentský biskup a oficiál salcburského arcibiskupa. Srov. RG III, sl. 15, 152–153, 388–389 a dále dle rejstříku (sl. 439); RG II, sl. 1100 a dále dle rejstříku (s. 131); K. EUBEL,

jednou zmíněnému Kunešovi ze Zvole. Došlo také k výměně prokurátora žalující strany, místo mistra Jindřicha Gerspsta se jím stal mistr *Johannes Brun*.¹⁸⁷ I on potvrdil předchozí rozsudek. Papežský auditor mistr Petr Nardi, zmíněný již v jiné souvislosti, byl poté pověřen výpočtem dlužné částky (vedle odcizených peněz byla zahrnuta i hodnota ukradených věcí) a především soudních výdajů. A protože klerik Jindřich Stang vyjádřil pochybnosti, že rozsudek opravdu bude reálně uskutečněn, pověřil papež tři v úvodu zmíněné představitele církevní hierarchie, aby exekuci zajistili.

27) 19. srpna 1414¹⁸⁸

Papež Jan XXIII. nařizuje litomyšlskému biskupu, aby odvolal již vyhlášenou exkomunikaci Václava Vančka z Chvojence (*Wenceslai Wanczek de Chwoynez*), rytíře pražské diecéze, obžalovaného kdysi Václavem Václavem (*Wenceslaus Waczlaw*), klerikem pražské diecéze a tehdy scholárem pražské univerzity,¹⁸⁹ a odsouzeného děkanem od Všech svatých a konzervátorem pražského obecného učení kvůli nesplacenému dluhu.¹⁹⁰ Tomuto rozhodnutí předcházela suplika řečeného rytíře, v níž vysvětloval, že nemohl dluh splatit kvůli chudobě, do níž se dostal, a nyní, patrně s výhledem na brzkou smrt, nabízí za odvolání exkomunikace odstoupení svého majetku. Papež nakloněný této prosbě pověřuje tedy litomyšlského biskupa, aby nejprve prověřil, zda rytíř Václav Vanček opravdu nemá žádné peníze, a pokud ne, aby dohlédl na odstoupení jeho statků a poté zrušil exkomunikaci.

28) 6. prosince 1415¹⁹¹

Kostnický koncil ukládá biskupům z italského města Todí a z Litomyšle a opatu zaháňského kláštera, aby zajistili exekuci rozsudku vyneseno v apoštolském paláci ve sporu mezi Augustinem Awerem z Nisy, klerikem vratislavské diecéze,¹⁹² a rytíři Františkem Klemem z Dytmarowa (*Franciscus Clem de Dytmarzdorf*) a Otou z Klisina (*Otto de Glesyn*) z téže diecéze o jakousi sumu peněz a jiné věci. Augustin se se svojí stížností ve věci nesplaceného dluhu obrátil nejprve na mistra Jana Eliášova, plzeňského arcijáhna při pražském kostele a subkonzervátora práv pražského obecného učení, subdelegovaného vratislavským děkanem a konzervátorem mistrem Františkem z Benešova. Proti subkonzervátorovu rozhodnutí ve svůj neprospěch se rytíři odvolali k papežské kurii. Přezkoumáním rozhodnutí byl pověřen již zmiňovaný auditor apoštolského paláce a papežský kaplan *Johannes de Thomariis*. Augustina při procesu zastupoval jako prokurátor mistr

Hierarchia catholica, I, s. 498, pozn. 12; životopis v příručce *Die Bischöfe*, s. 785–786. V českém prostředí je znám především jako auditor, který vynesl klatbu nad M. Janem z Jesenice (J. KEJŘ, *Husitský právník*, s. 61; TÝŽ, *Husův proces*, s. 76 a 96, pozn. 189).

¹⁸⁷ Dns. Johannes Brun se roku 1384 imatrikuloval na pražskou právnickou univerzitu, do saského národa. (MUPr II, s. 133). Biografická literatura tohoto studenta identifikuje se stejnojmenným mohučským a špýrským kanovníkem a pozdějším würzburským biskupem – Alfred WENDEHORST, *Die Bischofsreihe von 1254 bis 1445*, Berlin 1969 (Germania Sacra, N. F. 4, Das Bistum Würzburg, Teil 2), s. 142–164; M. HOLLMANN, *Das Mainzer Domkapitel*, s. 345–346; B. FOUQUET, *Das Speyerer Domkapitel*, II, s. 354–356; *Die Bischöfe*, s. 904–905; srov. též K. EUBEL, *Hierarchia catholica*, I, s. 273.

¹⁸⁸ ASPB II, s. 555, č. 984.

¹⁸⁹ Scholára tohoto jména univerzitní matriky nedokládají.

¹⁹⁰ Jméno tohoto děkana listina neuvádí. Z obsahu listiny lze maximálně odhadovat (ovšem s velkou nejistotou), že k rozsudku konzervátora došlo poměrně dávno, takže tímto děkanem a konzervátorem mohl být ještě M. Blažej Vik.

¹⁹¹ ASPB II, s. 617–618, č. 1091; srov. RG III, sl. 399, kde ovšem chybí zmínka o předchozím rozsudku konzervátora.

¹⁹² S největší pravděpodobností jde o téhož klerika jako v listině č. 24.

Petr Fride, oba rytíře pak mistr *Hartungus Molitoris*.¹⁹³ Výsledkem procesu byl nález auditora potvrzující předchozí rozhodnutí subkonzervátora Jana Eliášova. Augustin se však obával, že rytíři *propter eorum potenciam* stejně nezaplátí, a požádal tedy o zajištění exekuce papeže, který nyní tímto úkolem pověřuje v úvodu zmíněné biskupy a opata.

29) 12. října 1418¹⁹⁴

Notářský instrument Vítava Havlova z Zinnberku (*Vitus natus Galli de Czinnberg*),¹⁹⁵ kterým Štěpán ze Staňkova, děkan kapituly Věch na Pražském hradě a konzervátor práv pražské univerzity sděluje králi Václavu IV., pražskému arcibiskupu Konrádu z Vechty, královským rádcům a úředníkům (zvláště Voku z Valdštejna, dveřníku krále Václava, a Janu z Bezdědic, purkrabímu vyšehradskému)¹⁹⁶ a purkmistrům a konšelům všech pražských měst, že soudní pravomoc ve sporu o finanční vyrovnání mezi Zikmundem Kbelským, měšťanem Starého Města pražského a příslušníkem pražské univerzity,¹⁹⁷ a Janem Kornhůzkým, rytířem pražské diecéze, která mu jako konzervátoru náleží na základě inserované papežské buly z 26. ledna 1397, delegoval na doktora dekretů Šimona z Nymburka, arcijáhna boleslavského při pražské kapitule,¹⁹⁸ mistra Jana z Moravy, arcijáhna litoměřického tamtéž,¹⁹⁹ a na mistra Zdeňka z Labouně, který byl v té době (kromě řady dalších obročí) již nikoli děkanem, ale proboštem kapituly Věch na Pražském hradě. Dále jsou v instrumentu podrobně popsány úkoly a pravomoci delegovaných osob v této kauze. Za pozornost stojí skutečnost, že ani jedna z nich není označována jako subkonzervátor.²⁰⁰

30) 7. září 1425²⁰¹

Papež Martin V. přikazuje vratislavskému kanovníku Mikuláši Goldbergovi, aby rozhodl spor, který vedl *Johannes Croe*, klerik míšeňské diecéze,²⁰² a rytíř jménem *Henricus Slegel* z téže diecéze a celá jeho rodina. V době, kdy Jan studoval na pražské univerzitě, došlo údajně k odcizení jeho majetku touto šlechtickou rodinou. Při řešení původně Mikuláš, kantor vratislavského kostela, kterého k tomu zplnomocnil konzervátor pražského obecného učení a vratislavský děkan mistr František z Benešova. Nález tohoto Mikuláše není znám, patrně byl proces přerušen. Dále se jim

¹⁹³ Petr Fride zastupoval Augustina i v předchozím jeho sporu (č. 24). *Hartung Molitoris* tehdy stejně jako nyní hájil protistranu.

¹⁹⁴ Národní archiv Praha, 1. oddělení, fond Archiv pražského arcibiskupství – listiny, č. inv. 50.

¹⁹⁵ Srov. F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 248; J. NUHLÍČEK, *Veřejní notáři*, s. 128, č. 573. Odkud tento notář litomyšlské diecéze pocházel, se mi nepodařilo jednoznačně určit.

¹⁹⁶ Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 54 a 59.

¹⁹⁷ Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis*, V, s. 76 a 77. Příslušnost k univerzitě není v univerzitních pramenech doložena.

¹⁹⁸ Srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 485; TÝŽ, *Příspěvky*, s. 35.

¹⁹⁹ Viz listina č. 8. Uvedený notářský instrument nově posouvá hranici jeho úmrtí, dosud se uváděl rok 1417.

²⁰⁰ Na existenci instrumentu upozornil M. SVATOŠ, *Diplomatický rozběr*, s. 79, pozn. 57. Stručný a ne zcela výstižný regest ve strojopisném inventáři tohoto fondu neuvádí výslovně Štěpána jako konzervátora práv univerzity, ani se nezmiňuje o delegaci pravomocí na tři další příslušníky univerzity. Podrobnější regest vypracoval na základě fotokopie originálu kolega Jan Kahuda. Za tuto přátelskou výpomoc mu velmi děkuji.

²⁰¹ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, VII/2. Ed. Jaroslav ERŠIL, Prague 1998, s. 587, č. 1466; srov. RG IV, sl. 1783.

²⁰² Jedná se s velkou pravděpodobností o Jana Kroa z Chotěbuzi (Cottbusu). Roku 1404 se stal v Praze na artistické fakultě bakalářem, roku 1408 mistrem. Po krátkém pobytu na univerzitě ve Vídni, kde získal doktorát medicíny, přednášel tuto disciplínu až do roku 1435 v Krakově (zde se stal roku 1419 rovněž rektorem) – viz J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 267; K. OŽOG, *Učení v monarchii*, s. 25 a dále podle rejstříku.

má tedy z nařízení papeže zabývat zmíněný vratislavský kanovník Mikuláš Goldberg.²⁰³

31) nedatováno [post 1391 – ante 1409]²⁰⁴

Případ zostření exkomunikace jakýchsi laiků Ondřeje řečeného Purger, Jana a Hanuše, kvůli nezaplacení dluhů, které měli vůči scholáru pražské univerzity Janu Petzoldovu.²⁰⁵ V roli soudce vystupuje mistr Václav z Radče, děkan kolegiálního kostela sv. Apolináře v Praze,²⁰⁶ *iudex sive commisarius*, jmenovaný vratislavským děkanem a konzervátorem práv obecného učení v Praze Františkem z Benešova.²⁰⁷

32) nedatováno [ante 30. září 1413?]²⁰⁸

Mistr Jan Eliášův, plzeňský arcijáhen a subkonzervátor pražského obecného učení, vyhláší exkomunikaci jakési vdovy za přítomnosti neznámého scholára pražské univerzity. Tato exkomunikace je následně zpřisněna.²⁰⁹

33) nedatováno [ante 30. září 1413?]²¹⁰

Týž subkonzervátor vyhláší exkomunikaci jistého Maříka (*Mauritium alias Maříkonem*), který odmítl vrátit dlužnou kopu grošů mistru Václavovi.²¹¹

Uváděný soupis si samozřejmě nečiní nárok na úplnost, přestože o ni do značné míry usiluje. Jak ukazuje například zmíněný rostocký případ, lze předpokládat, že o některých sporech vedených ve vzdálenějším zahraničí česká historiografie zatím nemá tušení. Další zmínky o konzervátorech práv pražského obecného učení mohly „proklouznout“ editorům při tvorbě regest, z nichž jsem, pokud nebyla k dispozici edice celé listiny, při sestavování soupisu vycházel. Základní podmínkou pro zařazení „případu“ do přehledu

²⁰³ Vzhledem k tomu, že František zemřel nejpozději 30. září 1413 (J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 103, zároveň je zde ovšem uváděn jako olomoucký arcijáhen v letech 1393–1417, jde zřejmě o překlep), muselo dojít k zahájení prvního procesu již někdy před tímto datem. Proč nebylo kantorem Mikulášem rozhodnuto, můžeme jen odhadovat (jeho smrt, nedostatečná erudice, nedbalost, obavy z obžalovaného šlechtice), velmi pravděpodobně však je, že impulsem k obnovení procesu s jiným soudcem byla stížnost postiženého klerika Jana Kroa k papežské kúrii. Soudce ustanovuje papež, což mimo jiné svědčí o tom, že po smrti Františka z Benešova nový vratislavský děkan o své konzervátorské povinnosti nejevil žádný zájem. K personálnímu složení vratislavské kapituly do roku 1417 existuje těžko dostupná disertace Gerhard SCHINDLER, *Das Breslauer Domkapitel von 1341–1417. Untersuchungen über die Verfassungsgeschichte und persönliche Zusammensetzung*, Diss., Breslau 1937.

²⁰⁴ Archiv Pražského hradu – Kapituluň archiv, kodex XCII, *Formularius Martini Terrae archidiaconi Pragensis*, f. 55^a. K dataci srov. pozn. 207.

²⁰⁵ Takto A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 231. Jan Petzoldův se v pražských univerzitních matrikách nevyskytuje.

²⁰⁶ Základní biografické údaje J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 526–527; TÝŽ, *Příspěvky*, s. 37.

²⁰⁷ Tyto informace jsou výsledkem zběžné četby originálu. Přibližná datace vychází z biografických údajů obou zmíněných osob – M. František z Benešova je jako vratislavský děkan uváděn v letech objevuje v letech 1391–1412, M. Václav z Radče jako děkan kostela sv. Apolináře v letech 1385–1409. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 103 a 527.

²⁰⁸ A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 228. M. Jan Eliášův zemřel před 14. lednem 1429 (J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 238–239), takže tento proces musel proběhnout před tímto datem. Zároveň je možné vyslovit domněnku, že se tak stalo nejpozději roku 1413, kdy zemřel M. František z Benešova (viz pozn. 203), který zpravidla na Jana Eliášova své konzervátorské pravomoci přenášel. K bližší dataci by také mohlo přispět důkladné studium celého originálního textu.

²⁰⁹ Následuje „reaggravatio pronuntiata ab eodem subconservatore contra quendam militem B.“, což se však zřejmě týká nějakého dalšího případu.

²¹⁰ A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 228.

²¹¹ Mistra Václava není možné jednoznačně identifikovat, takže ohledně datace platí totéž co v předchozím případě.

totiž bylo právě výslovně označení příslušného soudce za konzervátora či subkonzervátora práv pražského obecného učení. Existuje přitom několik dalších pramenných zmínek o soudních sporech příslušníků univerzity, které jsou v řadě ohledů podobné až totožné se spory před konzervátorem, ovšem tento není nikde výslovně zmíněn.

Typickým sporem pro soud univerzitního konzervátora by měl být například proces, v jehož závěru Zdeněk z Labouně, děkan kostela Všech svatých na Pražském hradě (a tedy zároveň konzervátor práv pražského obecného učení) exkomunikoval dne 23. prosince 1410 míšeňského landkraběte Fridricha mladšího a jistého *Falce*, purkrabího na Rýzmburku, protože poškodili na úrocích z vesnice Ladovic Jana, syna Petra Eberhardova z Mostu, scholára pražské univerzity.²¹² Potíž je v tom, že nikde v textu listiny se Zdeněk na svou konzervátorskou úlohu neodvolává.²¹³ Je možné, že listina byla takto stylizována záměrně, s ohledem na zmíněné papežské privilegium pro míšeňská markrabata, udělující jejich poddaným exempci z jurisdikce soudu konzervátorů práv pražských univerzit.²¹⁴

Na rozhodnutí některého z konzervátorů pražského obecného učení velmi pravděpodobně reagovalo i odvolání Boreše z Oseka k papežské kurii. Druhou stranou sporu totiž byli scholár Ondřej Otíkův z Prahy²¹⁵ a mistr Brikcí z Žatce.²¹⁶ Část listiny s nálezem vyneseným soudcem pověřeným papežskou kurií Jakubem *de Camplo*²¹⁷ (před ním se procesem zabývali tři jiní) je však ztracena, stejně jako datační formule (přibližná datace 1410–1415) a – jak se domnívám – zmínka o předchozím konzervátorském soudu.²¹⁸

Poněkud jinou situaci představuje spor dvou univerzitních mistrů Mikuláše Zeiselmajstra²¹⁹ a Jana Husa, který 1. dubna 1403 rozhodl zmíněný mistr Jan Eliášův,²²⁰ ale nikde není výslovně řečeno, že by tak činil z titulu subkonzervátora práv jako v případě chronologicky následujícího, resp. souběžného sporu č. 13. Pravděpodobně tomu tak skutečně nebylo, pře formálně nespada do konzervátorovy pravomoci, protože nešlo o hájení práv univerzitního příslušníka proti mimouniverzitní osobě či korporaci, ale o spor dvou univerzitních členů, kterou by měl za normálních okolností rozhodovat rektor.

S jistou opatrností můžeme konstatovat, že zejména zpočátku se příslušníci pražské univerzity ne vždy obraceli se svými stížnostmi na konzervátory. Dokládá to v pramenech zachycená soudní pře studenta Rudolfa z kaminské diecéze s rychtářem v Brandýse, která se řešila roku 1384 před pražskou konzistorií a jejíž výsledek neznáme,²²¹ nebo také spor

mezi scholárem pražské univerzity Janem z Brna a brněnským řezníkem Jaklinem řečeným Ott, Rablinem z Modřic a šafářem Henslinem z Újezda, který rozsoudil 8. března 1392 jako arbitr již v jiné souvislosti zmiňovaný mistr Petr ze Zderazi, tehdy kanovník od sv. Jiljí.²²²

Konečně a zcela na okraj je třeba podotknout, že do přehledu pochopitelně nebyly zahrnuty takové případy, kdy některý z církevních hodnostářů pověřený úřadem konzervátora práv obecného učení, vystupoval zároveň jako konzervátor nějaké jiné církevní instituce. Jako příklad uvedme třeba spor plebána Oldřicha z Přelouče a opatovického kláštera z roku 1394, v němž děkan kostela Všech svatých Blažej Vlk vystupuje rovněž jako konzervátor, nikoli však univerzitních práv, ale patrně klášterních.²²³ Podobně mistr Blažej jako subkonzervátor práv kláštera sv. Anny na Starém městě Pražském (delegovaný olomouckým biskupem Janem XI. Mrázem) vynesl 12. srpna 1404 rozsudek proti Divišovi z Řičan, který tomuto klášteru zadržoval v Řičanech jakési zboží.²²⁴

V.

Na základě právě provedeného soupisu jednotlivých kauz řešených konzervátory práv předhusitského pražského obecného učení je možné vyslovit určité shrnující závěry ohledně jejich postavení a činnosti.²²⁵

Doklady o činnosti konzervátorů máme k dispozici až od 90. let 14. století, přičemž do roku 1397 známe jenom dva, pak je již jejich frekvence poměrně častá a pravidelná (snad s nepatrnou výjimkou let 1407–1410). Až do roku 1415 máme sporů před konzervátorem doloženo poměrně hodně.²²⁶ Po tomto roce už opět jejich počet klesá na pouhé dva, což je však vzhledem k obecné situaci v Praze pochopitelné. Jakékoli závěry ohledně frekvence činnosti konzervátorů ale nelze považovat za dostatečně prokázané, neboť, jak již bylo řečeno, o řadě procesů se z pramenů dozvídáme až v souvislosti s potvrzením rozsudku odvolacím soudem, tedy s časovým posunem. Navíc je otázka, nakolik se zprávy o činnosti konzervátorů v pramenech odrážejí.

Ochranu svých práv u konzervátorů a subkonzervátorů hledali v téměř všech případech studenti. Jedinou výjimkou je jistý Mistr Václav (č. 33), jádro jeho sporu však zatím neznáme. U některých osob, které žalobu vznesly, nemáme jednoznačnou zmínku o jejich příslušnosti k univerzitě, pouze o jejich klerickém stavu. Znovu se tak dokládá známá skutečnost, že univerzitáni byli do značné míry vnímáni jako součást klerické vrstvy. Příslušnost těchto kleriků k univerzitě můžeme vcelku s jistotou předpokládat,²²⁷ jinak by se nemohli obracet na univerzitní konzervátory. Řada z nich však možná svého faktického studia v době sporu již zanechala, ovšem privilegovaného postavení univerzitních příslušníků využívala nadále, zcela v duchu středověké personality práva.

Asi nejvíce studentů z těch, kteří se na konzervátory a subkonzervátory práv univerzity obrátili, studovalo na artistické fakultě. Některé z nich lze doložit jako graduované v artistické děkanské knize. Tři nebo čtyři žalobce nalezneme i v matrice juristů (dva

²¹² Tohoto Jana nelze v univerzitních pramenech nalézt, v úvahu připadá Johannes de Ponte, který získal baka-lářský titul na pražské artistické fakultě 1. května 1394 (MUPr I/1, s. 291), ovšem J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 291, ho ztotožňuje se studentem imatrikulovaným o dva roky dříve na univerzitě v Kolíně nad Rýnem.

²¹³ *Urkunden der Markgrafen von Meissen und Landgrafen von Thüringen*, III, 1407–1418, Leipzig 1909 (Codex diplomaticus Saxoniae regiae I/B, 3), č. 193, s. 177–180. Spor se táhnul minimálně od roku 1405–srov. pozn. k této listině, s. 177.

²¹⁴ Viz oddíl III.

²¹⁵ Nelze v univerzitních pramenech doložit.

²¹⁶ Srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 56.

²¹⁷ Pozdější biskup ve Spoletu, Penne a v Carpentras, viz K. EUBEL, *Hierarchia catholica*, s. 168, 395 a 461; srov. též RG IV – dle rejstříku (s. 173).

²¹⁸ *Archiv pražské metropolitní kapituly*, I, s. 230, č. 824.

²¹⁹ Základní biografické informace J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 386; TÝŽ, *Příspěvky*, s. 30.

²²⁰ MUPr II, s. 399–406, č. 52, regest *AUK – průvodce*, s. 86, č. 54 (sign. originálu v tomto archivu I/54). O sporu podrobněji Václav NOVOTNÝ, *M. J. Hus. Život a učení*, I/1, Praha 1919, s. 87–89.

²²¹ *Soudní akta konsistorie pražské*, II, Ed. Ferdinand TADRA, Praha 1893, s. 284, č. 217 a 219. V tomto případě je však třeba vzít v potaz i datum konání soudní pře. Je možné, že žaloba byla podána ještě před ustanovením konzervátorů bulou z 31. srpna 1383.

²²² A. PODLAHA, *Catalogus*, s. 231–232. K osobě Jana z Brna srov. J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 226 a TÝŽ, *Příspěvky*, s. 19. Přímý doklad o jeho příslušnosti k univerzitě však nemáme.

²²³ *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*, I/4, Ed. Věra JENŠOVSKÁ, Praha 1976, s. 1008, č. 4147.

²²⁴ *Archiv pražské metropolitní kapituly*, I, s. 203, č. 726.

²²⁵ Do závěrečného vyhodnocení byly zahrnuty pouze jednoznačné (tedy číslované) pramenné doklady.

²²⁶ Musím přiznat, že před započítáním práce na této studii jsem takový počet rozhodně neočekával.

²²⁷ Sporné je to ovšem v kauze č. 3.

z nich byli zároveň univerzitními notáři – viz č. 6 a 16, dále č. 26 a možná i 24). Většinu scholárů z výše uvedených pramenů neznáme. Mohli být sice studenty medicíny či teologie, s největší pravděpodobností však studovali artistickou fakultu, ovšem nedosáhli žádného gradu. S jistou opatrností tak můžeme říci, že juristé využívali ochrany konzervátorů méně, než bychom to právě u nich možná očekávali. Snad to souviselo s jejich daleko vyšším sociálním statusem oproti artistům (a s tím souvisejícím větším vlivem ve společnosti a rozsáhlejší sítí známostí), snad se snahou po větší nezávislosti univerzity na církevních autoritách, kterou u univerzity sledující boloňský vzor můžeme předpokládat. Každopádně toto zjištění snad alespoň částečně odpovídá na otázku položenou v části III, totiž proč se o konzervátorech jednalo na třífakultní univerzitě a jaký byl postoj univerzity právníků.

Zajímavé je také sledovat, odkud pocházeli žalující studenti a klerici. Nadpoloviční většinu totiž představují osoby pocházející z Čech. Z cizinců využívali ochranu konzervátorů asi nejvíce příslušníci polského univerzitního národa,²²⁸ žaloby příslušníků saského a bavorského národa jsou doloženy velmi zřídka (č. 5 a patrně č. 17). Můžeme v tom vidět jistý doklad malé důvěry zahraničních studentů v ochranu konzervátorů, kteří se – jak bude ještě zdůrazněno – vesměs rekrutovali právě z domácího univerzitního národa. Podstatné je, že v tomto ohledu se rok 1409 nejvíce jeví jako nějaký výrazný mezník, i dlouho před ním se na konzervátory obracelo poměrně málo cizích studentů.²²⁹

Pokud známe příčiny sporů, jednalo se téměř vždy o majetek, nejčastěji o nesplacené dluhy,²³⁰ o movité věci či feudální statky odcizené zpravidla místním šlechticem či měšťany v době studií. Jistou výjimku představuje pouze spor č. 7 ohledně hranic farnosti. Výjimečně docházelo k osobnímu napadení (např. č. 12) či drancování, ale vždy až v reakci na zahájený proces.²³¹ Do přehledu nebyly uváděny výše dlužných částek, ale často byly velice vysoké (stovky kop grošů).

Odvolací instancí pro soud konzervátorů byl de iure papež. Na kurii se také řada apelačních obracela (díky nim máme informace o 12 případech, což je více jak třetina). Vedle toho se však setkáváme i s odvoláním k soudu oficiála pražského arcibiskupství, a to zejména ze začátku sledovaného období.

Bez zajímavosti není ani zjištění, že pouze ve dvou případech žalující scholár svůj spor nevyhrál (č. 7 a 10).²³² Je ovšem pravda, že u řady z nich konečný rozsudek není znám. Také skoro všechna doložená odvolání k papežské kurii skončila potvrzením rozsudků konzervátorů a subkonzervátorů. Pomineme-li spor č. 5, v němž výsledek odvolání neznáme (je ovšem otázka, zda bylo vůbec doručeno), našli odsouzení od konzervátorského soudu podporu u papežské kurie pouze jednou – ve sporu č. 7. Příznačné přitom

je, že těmito „chybně“ odsouzenými byli strahovští premonstráti.²³³ Svým způsobem není divu, že se církevní soudy téměř vždy přiklonily na stranu kleriků, navíc konzervátorů, ač v roli soudců, měli zároveň za úkol chránit práva členů univerzity, tedy žalující strany. Na druhou stranu možná ty, kteří se nezabývají kanonickým právem, překvapí možnost až trojího odvolání k papežské kurii po sobě, systém prokurátorů a jejich zástupců apod.

Těžko zodpověditelná je otázka, nakolik byly rozsudky od církevních soudů respektovány a nakolik byly účinné, zvláště byli-li odsouzenými vysocí představitelé šlechty či dokonce zeměpán. Často přímo v pramenech zaznívají obavy vítězné strany, že rozsudek respektován nebude, a jistě nebyly bezdůvodné. Navíc si nejsem jist, že např. církevní hodnostáři, pověření papežem k provedení exekuce, byli opravdu schopni rozsudek naplnit, zvláště když jejich sídla byla v řadě případů velmi vzdálená od místa, kde mělo dojít k napravení. Ze shromážděného souboru lze doložit pouze jeden případ, kdy k „napravení“ potrestaného skutečně došlo, ovšem až na smrtelném loži, zřejmě z obavy o vlastní spásu (č. 27).

Hlavní závěry této studie se však týkají samotných konzervátorů a subkonzervátorů pražského obecného učení. Celkem máme doloženu činnost pěti konzervátorů. Mezi nimi jednoznačně převládají děkani od Všech svatých na Pražském hradě, počínaje Oldřichem ze Sulzbachu (č. 1), přes mimořádně aktivního mistra Blažeje Vlka (č. 2, 4–6, 9–12, 14, 16–18, 20, 21, 24, 26 a s velkou pravděpodobností i 27), krátce působícího mistra Zdeňka z Labouně (21–22), až po mistra Štěpána ze Staňkova (č. 25 a 29). Pátým konzervátorem byl vratislavský děkan mistr František z Benešova (č. 7, 8, 15, 19, 23, 28, 30, 31 a pravděpodobně i 13, 32 a 33²³⁴).

O aktivitě mohuškého probošta v roli konzervátora pražského obecného učení nemá jediný doklad. To sice ještě neznamená, že v prospěch některého z příslušníků obou pražských univerzit nikdy nezasáhl, nicméně rozhodně nepochybně, pokud jeho úlohu označíme za marginální a v podstatě pouze deklarativní. Koneckonců právě pro svoji pasivitu (byť danou věkem) byl úřadu konzervátora na žádost Blažeje Vlka zproštěn a na jeho místo byl dosazen hradecký arcijáhen v pražském kapitulním kostele. O jeho činnosti v této nové roli však také nemáme žádné doklady (pouze v listině č. 16 je zmíněn jako jakýsi poradce, který připravuje rozhodnutí konzervátoru Blažeji Vlkovi). Tuto skutečnost můžeme vnímat i jako další doklad účelovosti popisované výměny, byť samozřejmě opět nelze vyloučit některé další nedoložené zásahy hradeckého arcijáhna jako konzervátora.

Konzervátor, na nějž se podle uvedeného přehledu obraceli poškození příslušníci obou pražských univerzitních korporací nejčastěji, mistr Blažej Vlk, se svým úkolům věnoval bezesporu s velkým osobním zaujetím a nasazením. Dokládá to mimo jiné také skutečnost, že se jen málokdy nechal ve svém rozhodování zastupovat subkonzervátory. Jednoznačně je u něj delegování subkonzervátora doloženo pouze v „rostockém“ případě č. 5, kdy je to vzhledem k velké vzdálenosti žalující i obžalované strany od Prahy vcelku logické. Druhý případ delegace ze strany Blažeje (subkonzervátor Menso z Beckenhusen, č. 3) je již výsledkem pouze našich úvah. Ve všech ostatních nám známých sporech Blažej Vlk vynášel rozsudek sám.

²³³ Odvolací soud papežského auditora přitom nestačil vynést rozsudek, protože došlo k mimosoudní dohodě. Podporu papežské kurie premonstrátům tak vlastně nelze jednoznačně doložit, nicméně z díkce pramene a především z výsledku celé pře, která znamená de facto vítězství Strahova, je zřejmá.

²³⁴ Usuzují tak dle subkonzervátora v těchto sporech M. Jana Eliášova z Horšovského Týna, který byl ve všech známých případech delegován právě Františkem z Benešova.

²²⁸ Do polského národa ze zapisovali i studenti z dnešního Saska a Durynska (tedy s největší pravděpodobností i Martin Kitzing – č. 11).

²²⁹ Samozřejmě nelze vyloučit, že ke sporům zahraničních studentů nemáme (či možná, jak ukázal případ č. 5, pouze neznáme) prameny, nicméně si nemyslím, že by jich bylo takové množství, aby bylo vyslovený závěr nutno zásadním způsobem korigovat.

²³⁰ Zajímavé jsou v tomto ohledu podle mého názoru případy č. 6 a 24, které svědčí o odkupu a zdědění dluhů.

²³¹ V jednom případě došlo i na majetky samotného konzervátora (č. 24). Příznačná je jeho reakce – okamžitě přerušil vyšetřování a doporučil žalujícímu obrátit se na vyšší instanci.

²³² Zmiňovaný případ č. 3 mezi prohrané spory univerzitních příslušníků vzhledem k jeho specifičnosti a nejednoznačnosti nezapočítávám. Rozsudek č. 10 v neprospěch scholára je bezprecedentní a v samotném textu instrumentu nijak nezdůvodněný (rozsáhlý popis příčin sporu přitom spíše vyznívá v prospěch žalujícího studenta). Ke kauze č. 7 viz dále.

Přesně opačný přístup vidíme u mistra Františka z Benešova, který sám rozhodl pouze ve dvou sporech (č. 7 a 8), a to na počátku své konzervátorské činnosti, jinak vždy delegoval svou moc na subkonzervátory,²³⁵ především na plzeňského arcijáhna v pražském kostele mistra Jana Eliášova (č. 13, 15, 19, 28, pravděpodobně 32 a 33),²³⁶ a dále v jednotlivých případech na Mikuláše Geunera (č. 7, ten však při vrátil k rozhodnutí Františkovi) a na Oldřicha ze Strašic (č. 23). Řadu subkonzervátorů doplňuje ještě mistr Mikuláš z Gubinu, subdelegovaný už na počátku devadesátých let 14. století děkanem od Všech svatých a konzervátorem Oldřichem ze Sulzbachu (č. 1), a již zmíněný mistr Menso z Beckenhusen, u nějž ovšem nevíme, kým byl delegován (snad Blažejem Vlkem?).

Třetí skupinu soudců představují delegovaní zástupci konzervátorů, kteří ovšem nejsou v pramenech označováni jako subkonzervátoři. Mám na mysli doktora dekretů Šimona z Nymburka, mistra Jana z Moravy a mistra Zdeňka z Labouně (č. 29), vřatislavského kantora Mikuláše (č. 30) a mistra Václava z Radče (č. 31). Jejich právní postavení je značně problematické. Jestliže v prvních dvou případech je možné doufat v jeho rozřešení po důkladném studiu originálů, třetí případ nás staví před otázku, zda označení mistra Václava z Radče jako komisaře (*comisarius*) bylo považováno za synonymum k pojmu subkonzervátor, nebo mělo zcela jiný právní význam.

Stejně jako u studentů – žalobců, i v případě konzervátorů, subkonzervátorů a uvedené skupiny delegovaných soudců převažují osoby s artistickým a teologickým vzděláním, ovšem významná část z nich prošla zároveň alespoň základním studiem práva. Žádný doklad o právním vzdělání nemáme paradoxně právě u konzervátorů Blažeje Vlka, Františka z Benešova, Oldřicha ze Sulzbachu a Zdeňka z Labouně. Štěpán ze Staňkova a všichni subkonzervátoři i ostatní soudci delegovaní konzervátory se v minulosti imatrikulovali na pražskou právnickou univerzitu (s výjimkou vřatislavského kantora Mikuláše, kterého se zatím nepodařilo identifikovat).²³⁷

Sledováním studia konzervátorů se dostáváme k patrně nejdůležitějšímu závěru, který je zcela jasný a evidentní. Pouze u dvou z uvedených konzervátorů, subkonzervátorů a konzervátorů pověřených soudců nelze doložit jejich studium na pražském obecném učení (Oldřich ze Sulzbachu a vřatislavský kantor Mikuláš) a i zde si troufám tvrdit, že ho nejen nelze vyloučit, ale do jisté míry ho můžeme i předpokládat. Všichni ostatní v Praze studovali, dosáhli významných univerzitních gradů a zastávali významné posty v univerzitní samosprávě. Můžeme hovořit o univerzitní elitě, která se postupně stala i elitou církevní, přitom však zůstávala součástí jedné či obou pražských univerzitních korporací (řada z nich na třífakultní univerzitě nadále přednášela).

Původní model, kdy církev poskytovala k ochraně univerzit své přední představitele jako konzervátory, se tak zásadním způsobem modifikoval. Úřady konzervátorů a subkonzervátorů univerzita fakticky personálně zcela ovládla. Zde je podle mého názoru klíč k otázkám uvedeným v III. části této studie. Proto si pražská třífakultní

²³⁵ Bylo to patrně dáno tím, že často pobýval ve Vřatislavi či jinde (byl držitelem dalších obrocí v Praze, na Vyšehradě a v Olomouci, nehledě na jeho pobyt na univerzitě ve Vídni a úřady při papežské kúrii).

²³⁶ O kvalitách M. Jana Eliášova svědčí i skutečnost, že byl minimálně dvakrát pověřen samotným papežem k prošetření nějakého odvolání (č. 4 a 16).

²³⁷ Hypotézu, podle níž právně nevzdělání konzervátorů jmenovali k jednotlivým případům kvalifikované juristy jako subkonzervátory, nelze jednoznačně prokázat, a to především díky osobě M. Blažeje Vlka. Naopak konzervátor M. František z Benešova subdelegoval své pravomoci na juristy pravidelně.

univerzita mohla dovolit rozhodovat o subkonzervátorech. Proto se ale také do složitého „sboru“ konzervátorů logicky promítaly univerzitní spory a zápasy mezi jednotlivými národy.²³⁸

Pražský vývoj v tomto ohledu jistě nebyl nijak výjimečný.²³⁹ Pozdně středověká církev se již bez univerzitních vzdělanců neobešla, ostatně stejně jako panovnícký dvůr a postupně i města. Snad jen mezi šlechtické ctnosti proniklo vzdělání až s humanismem (nepočítáme-li šlechtice ovládající významné církevní úřady). Otázkou pouze je, zda pražské univerzitní prostředí předznamenalo vývoj ostatních středoevropských univerzit, či třeba pokud jde o naznačený proces personálního ovládnutí konzervátorského úřadu, či s ním pouze drželo krok, nebo dokonce zaostávalo. Takto definovaný srovnávací výzkum však teprve čeká na své řešitele.²⁴⁰

JIRÍ STOČES

Die Prager Universitätskonservatoren aus vorhussitischer Zeit

RESÜMEE

Der Institution der Universitätskonservatoren ist in der tschechischen Historiographie bislang noch keine entsprechende Aufmerksamkeit zuteil geworden – dieses Thema wurde stets eher am Rande behandelt, und einige Probleme sind seit Václav Vladivoj Tomek überhaupt nicht reflektiert worden. Zugleich werden aber in der Literatur in einzelnen Punkten Ungenauigkeiten und Fehler tradiert.

Vorliegende Studie gibt zunächst einen allgemeinen Überblick über die Entwicklung dieser Rechtsinstitution im Rahmen des kanonischen Rechts (I). Sie widmet sich sodann detaillierter den Konservatoren der Universitätsprivilegien, wobei besonders den apostolischen, also vom Papst ernannten Konservatoren ihre Aufmerksamkeit gilt. Die Einsetzung dieser Konservatoren wird anhand einiger bedeutender mittelalterlicher Universitäten verfolgt (II), eingehender dann insbesondere in Mitteleuropa (bis 1420). Aus dieser Übersicht werden dann einige allgemeine Erkenntnisse abgeleitet.

Den Schwerpunkt des Textes stellt die Erörterung der Einsetzung der Konservatoren der Prager Universität und der weiteren Entwicklung dieser Einrichtung dar (III). Neben den bislang bekannten Tatsachen wird betont, dass es Konservatoren der Prager Universität in irgendeiner Form bereits vor der päpstlichen Bulle vom 31. August 1383 gegeben hatte.

Des weiteren wird der Kontext eingehend beschrieben, in welchem man die Konservatoren betreffende zweite päpstliche Bulle vom 26. Januar 1397 erlangte, und vor allem der im Anschluss daran erfolgte Protest der sächsischen Universitätsnation analysiert, den der Verfasser als eine Art Kampf um Einfluss der Universitätsnationen im Rahmen des Studium Generale interpretiert. Der Konflikt wurde schließlich auf ziemlich ungewöhnliche Weise beigelegt. In den Kontext dieses Kampfes der Universitätsnationen wird auch die Auswechslung des Mainzer Probstes gegen den Königgrätzer Erzdiakon am Prager Kapitel in der Rolle des Konservators gestellt, zu der es 1400 kam. Am Ende dieses Abschnitts werden zweierlei Beschneidungen der konservatorischen Rechtsbefugnisse festgestellt, die zum einen die Wettiner (1401), zum andern die Stadt Breslau (1411) vom päpstlichen Stuhl erwirkten.

Um die eigentliche Tätigkeit der Prager Universitätskonservatoren kennen zu lernen, hat Verfasser insgesamt 33 sichere und mehrere strittige Quellenzeugnisse zusammengetragen, wobei auch ausländische Editionen sowie bisher unveröffentlichte Quellen exzerpiert wurden (IV). Aus der gemäß unseres

²³⁸ Příznačným dokladem této skutečnosti je i slavnostní pověření subkonzervátora Jana Eliášova konzervátorem Františkem z Benešova přímo v Karlově koleji (č. 19).

²³⁹ Například univerzité v Kolíně nad Rýnem se po dlouholetém diplomatickém úsilí podařilo roku 1508 vymoci si na papeži privilegium, které za konzervátora ustanovovalo rektora. G. MAY, *Konservatoren*, s. 126.

²⁴⁰ Za přečtení rukopisu a podnětné připomínky děkuji doc. JUDr. Jiřímu Kejřovi, DrSc., PhDr. Michalu Svaťošovi, CSc., PhDr. Blance Zilynské a své manželce.

Erkenntnisstandes offenbar vollständigen Quellengruppe hat Verfasser dann seine Schlüsse gezogen (V), die den Gegenstand der vor den Konservatoren geführten Streitigkeiten betreffen, ihre Häufigkeit, die Ergebnisse, die Stellung der klagenden Parteien und vor allem die der Konservatoren selbst. Vergleicht man die Anzahl der von den einzelnen Konservatoren beurteilten Fälle, dann kann auf ihre Aktivität und ihre Vertrauenswürdigkeit für die klagende Partei geschlossen werden. Interessant ist auch ein Vergleich der Fälle, bei denen es zu einer Delegation der Rechtsbefugnis der Konservatoren an Subkonservatoren kam. Als wichtigste Schlussfolgerung hebt Verfasser jedoch die Feststellung hervor, dass alle in den Quellen belegten tätigen Konservatoren gleichzeitig Universitätsangehörige waren, oft direkt aktive Magister, die die unterschiedlichsten Funktionen in der Universitätsverwaltung ausübten. Das ursprünglich vom Papst als besonderes Privileg gedachte Konservatorenamt wurde somit von der Universität personell eigentlich völlig beherrscht, wodurch sie die Möglichkeit erhielt, einerseits de facto in der Rolle des Richters Streitfälle zwischen ihren eigenen Mitgliedern und der Umwelt beizulegen, andererseits auf bedeutende Weise in die Tätigkeit bzw. Struktur der Konservatoren einzugreifen. Es scheint allerdings, als sei dieser Trend nicht nur dem Prager Universitätsmilieu eigen gewesen, doch bleibt eine eingehende vergleichende Untersuchung dazu noch abzuwarten.

OD HISTORIE K ETNOGRAFIÍ UNIVERZITNÍ STUDIA KARLA CHOTKA

MILAN DUCHÁČEK

Když si slovenský etnograf Ján Mjartan vyžádal roku 1956 od svého učitele Karla Chotka materiál pro svůj článek do Slovenského národopisu u příležitosti Chotkových pětasedmdesátin, začal jubilant vzpomínkou na svá gymnaziální léta a atmosféru Národopisné výstavy československé.¹ Nebylo divu. Když Chotek jako student pražského gymnázia v Žitné ulici o nedělích prolézal se spolužáky dírou v plotě na Výstaviště ve Stromovce, vstupoval tím na kolbiště, na němž se opětovně střetly dvě generace české vědecké obce. Tehdejší tercián ještě nemohl tušit, že generační a názorový rozpor, který výstava znamenala, bude zásadním způsobem formovat i jeho pozdější odborné zrání.

Pro většinu učitelů, kteří spoluúčovali Chotkův odborný vývoj, se tato rozsáhlá populární manifestace českého (a okrajově i slovenského) národního sebevědomí stala klíčovou záležitostí. Josef Ladislav Píč, Alois Jirásek, Čeněk Zíbrt, Lubor Niederle, Jindřich Matiegka, Emanuel Kovář, Václav Tille a mnozí další svou aktivitou či pasivitou při přípravných pracích k výstavě dali najevo své postoje k vývoji a pojetí českých společenských věd. Během krystalizace přípravného komitétu výstavy vypluly na povrch dozvuky rukopisných bojů, v nichž starší generace stále více ztrácela pozice i dech. Píč, podobně jako Jirásek, na účast v přípravném sboru rezignoval. Čeněk Zíbrt odmítl roli zprostředkovatele a stáhl se do ústraní, obávaje se ztráty neplaceného místa knihovníka Muzea Království českého, kde tehdy čerstvě vládl právě Píč. Důsledkem toho bylo i rozvázání spolupráce s Luborem Niederlem na nadějně se rozvíjející revue Český lid. Do popředí rozsáhlé národní manifestace se dostala mladší generace posluchačů Masarykových a seminaristů Gebauerových, reprezentující dle tylorovského dělení věd o člověku všechna tři badatelská odvětví: folkloristicko-etnologickou (Emanuel Kovář), archeologickou (Lubor Niederle) a somatologickou (Jindřich Matiegka).² A právě tento triumvirát měl na budoucího prvního profesora etnografie na Karlově univerzitě rozhodující vliv. Zvidavému gymnazistovi však tehdy utkvěla v hlavě spíše vzpomínka na zástupy v krocích, promenujících se před budovou Muzea Království českého, a na rozlehlost holešovických výstavních prostor.

¹ Jde o osmistránkový strojpisný koncept životopisných informací. Na základě stylisticky se překrývajících pasáží soudím, že je to stať, již zaslal Chotek Mjartanovi jako základ pro jeho obsažný článek. Mjartan cituje Chotkovy vzpomínky, avšak neuvádí pramen; citace se shodují se zmíněným strojpisem. Nepublikovaný koncept Chotkových memoárů /8 stran, strojpis/ (dále jen K. CHOTEK, *memoáry*); z pozůstalosti v soukromém vlastnictví rodiny Chotkovy (dále jen rodina Chotkova, pozůstalost). Srov. JÁN MJARTAN, *Jubileum profesora Karola Chotka (1881–1956)*, Slovenský národopis 4, 1956, s. 525–537.

² Srov. Stanislav BROUČEK, *České národopisné hnutí na konci 19. století*, in: D. Blümllová (ed.), Čeněk Zíbrt a kulturní historie. Studie a materiály. Historia culturae II, Studia I (dále Historia culturae II), Pelhřimov 2003, s. 186–211.

Mjartan úvod v tomto duchu očekával. Nestor československé univerzitní etnografie svým žákům a pozdějším kolegům o velké manifestaci národního sebevědomí často vyprávěl. Nikdo z nich onu dobu již nepamatoval, zato Chotek, rodák z Václavského náměstí, trávil prázdniny roku 1895 přímo v centru dění, a tak svými vzpomínkami obvykle dokázal zaujmout posluchače na dlouhé hodiny. Měl ostatně vždy co vyprávět. Za jeho vědeckého působení se událo mnohé, vždyť Chotek svůj první odborný článek o hontské osadě Cerovo vydal již roku 1906 a svou publikační činnost zakončil statí rekapitulující interdisciplinární chápání etnografické práce přesně šedesát let poté.³ Tehdy bylo Chotkovi pětadesát let a do roka se měla uzavřít i jeho předlouhá životní pouť. Odešel v něm zakladatel domácí univerzitní etnografie a, jak napsal v obsáhlém nekrologu jeho žák a dlouholetý kolega Vilém Pražák, též odborník s erudicí, „jaké žádný náš jiný etnograf před ním ani potom již nedosáhl“.⁴ Autor dosud nejlepší publikované souhrnné práce o osobnosti a díle profesora Chotka se zřejmě nemýlil, koneckonců sám v nekrologu nazývá svého přítele a učitele etnografem, antropologem, geografem i historikem.

Autory naprosté většiny podstatných (obvykle jubilejních) článků o prvním docentu a později i prvním profesorovi etnografie na pražské univerzitě⁵ jsou příznačně jeho žáci a spolupracovníci z meziválečných let.⁶ Zejména Vilém Pražák a Drahomíra Stránská, kteří se mohli hlásit k tradici Chotkem založeného univerzitního bádání, rozvíjeli jeho snahu o odborně fundovaný a mnohostranný přístup ke zkoumanému materiálu. V padesátých letech se proto dočkali nevybíravé kritiky a ostrakizace ze strany mladších sva-

záckých kolegů, paradoxně většinou také Chotkových žáků,⁷ a podobně jako Chotek i oni přežívali padesátá léta na okraji akademické obce. Ačkoli se společně s Chotkem podíleli na výchově marxistického dorostu přelomu čtyřicátých a padesátých let, jejich odborná východiska zůstala neměnná, určená úkoly, s nimiž se meziválečné období nedokázalo vyrovnat. Společný úděl outsiderů tak přispěl i k tónu jubilejních článků, jež se nesou v duchu kolegiality a liší-li se v něčem, pak především v míře využití Chotkových vzpomínek. Výjimkou je kritičtější článek Mjartanův, více odražející specifika Chotkova slovenského působení. Jinak převažuje důraz na Chotkovu zakladatelskou roli v oboru (československé) etnografie a hledání objektivních příčin jeho v podstatě nepřilíš rozsáhlé publikační činnosti, aniž by však bylo detailněji zmíněno, jakým způsobem Chotek vůbec dospěl k zájmu o obor, který se v době jeho studií na pražské univerzitě vlastně nepřednášel. Nástínění cesty, jíž Chotek dospěl k tak širokému spektru zájmů, by proto mělo být hlavním cílem této stati.⁸

Mladá léta ve stínu Muzea království českého

Ze všech doposud publikovaných vzpomínek na Karla Chotka to byl jediný Vilém Pražák, kdo se alespoň v krátkém ohlednutí pokusil zdůraznit, jakou roli v Chotkově životě sehrála skutečnost, že své dětství prožil takřka v epicentru živé atmosféry měnicího se velkoměsta, totiž v okolí Václavského náměstí.⁹

Právě rozhraní Nového Města a rozrůstajících se Vinohrad, kde se průmysk bývalých hradeb přelával do zahrad a předměstí s labyrintem ulic a zákoutí činžovních domů, bylo prostorem, který formoval dětský svět Chotkův i jeho vrstevníků. S rostoucí budovou Muzea a měnicím se panoramatem horní části Václavského náměstí jakoby se pomalu utvářelo i Chotkovo rozhodování o tom, čím se chce v životě zabývat. Přestože si jeho otec, zručný a vyhledávaný krejčí, zřejmě přál, aby po něm jeho nejstarší syn¹⁰ a jmenovec převzal řemeslo, mladý Karel se rozhodl následovat svou o šest let starší sestru Marii, jež se vydala vstříč dráze učitelské. Otec však v chlapci viděl svého pokračovatele a zřejmě nechápal, proč by ho měl po dokončení obecné školy posílat dál na studia, když se může vyučit poctivému řemeslu.¹¹ Syn posluhovačky nejspíš neměl příliš smyslu pro

³ Karel CHOTEK, *Cerovo. Národopisná studie*, Národopisný věstník československý (dále NVČ) 1, 1906, s. 65–73, 97–102, 129–135, 161–167, 200–209, 225–234, 273–281 obr., též samostatně. K. CHOTEK, *Význam národopisu ve spolupráci s ostatními vědami historickými*, Český lid (dále ČL) 53, 1966, s. 271–291.

⁴ Vilém PRAŽÁK, *Za univ. prof. Dr. Karlem Chotkem*, Věstník Národopisné společnosti československé (dále VNŠČ), 1967, s. 3–33.

⁵ Zde lze jistě polemizovat s tím, komu coby etnologovi přiznat „akademické prvenství“. Za „národopisce“ či „etnografa“ lze v duchu formalismu článku Zdeňka Urbana považovat kohokoli, kdo měl ve znění habilitace pojem národopis/etnografie/etnologie, nehledě k proměňám pojmů samých. Srov. Zdeněk URBAN, *Z dějin výuky etnografie a folkloristiky na Karlově univerzitě*, ČL 67, 1980, s. 66–69. Termín etnologie či etnografie měli dávno před Chotkem v názvu své habilitace Kostantin Jireček a později i Lubor Niederle a „etnologické“ přednášky vypsalí svého času dokonce již Jan Palacký a Jan Ignác Hanuš. Antonín Robek například za zakladatele českého národopisu považuje (v duchu tvrzení Jiřího Horáka) Josefa Dobrovského, ovšem jemu po bok ihned řadí i Čelakovského a Erbena. Důležitý zde však není název, nýbrž obsah výuky, přednášek i terénní praxe, a v tomto ohledu byl i přes Zibrtova v zásadě filologická čtení o kulturních dějinách Chotek dle mého názoru skutečně prvním domácím odborně připraveným univerzitním etnologem. Srov. Helena BOČKOVÁ, *Pojem „etnografie“ v 19. a na počátku 20. století (Do diskuse k referátu J. Kanderta)*, in: M. Holubová – L. Petráňová – J. Woitsch (edd.), *Česká etnologie 2000* (Praha, vila Lanna 25.–26. října 2000) (dále Česká etnologie 2000), Praha 2002, s. 179–183. Též: H. BOČKOVÁ, *Poznámky k vývoji české etnografie (Do diskuse k článku D. Scheffela a J. Kanderta v Anthropological Quarterly)*, tamtéž, s. 253–265. Srov. Josef WOLF, *Česká cesta od národopisu k etnologii*, Národopisný věstník 13/55, 1996, s. 5–16. K historickým proměnám názvu oboru v mezinárodním kontextu srov. Jean COPANS, *Základy antropologie a etnologie*, Praha 2001, s. 9–13.

⁶ Týká se zejména článků J. MJARTAN, *Dr. Karel Chotek šestdesátročný*, Národopisný sborník 2, vyd. Matice Slovenská, Martin 1941, s. 142–145; Drahomíra STRÁNSKÁ, *Dílo univ. prof. Dr. Karla Chotka. Pozdrav k sedmdesátým narozeninám*, NVČ 32, 1951, s. 225–234; V. PRAŽÁK, *Činnost prof. Dr. K. Chotka v Národopisné společnosti československé*, NVČ 32, 1951, s. 235–243; Albert PRAŽÁK, *Pozdrav profesoru Dr. Karlu Chotkovi*, NVČ 32, 1951, s. 244–245; J. MJARTAN, *Jubileum profesora Karola Chotka (1881–1956)*, Slovenský národopis 4, 1956, s. 525–537; V. PRAŽÁK, *Za univ. prof.*, s. 3–33; R., *Zemřel univerzitní profesor Dr. Karel Chotek*, ČL 55, 1968, s. 1–3. Výtku z faktografické popisnosti si neodpustila již stat o něco mladšího Chotkova žáka: Josef KRAMÁŘIK, *Sedmdesát let profesora Dr. Karla Chotka*, ČL 1951, s. 131–132.

⁷ Ideologická perzekuce se však dotkla i Josefa Voráčka, Antonína Václavíka a dalších. Srov. Josef VÁŘEKA, *Vilém Pražák a československý národopis*, NVČ 5–6, 1970/71, s. 7–21. Též Richard JERÁBEK, *Antonín Václavík a sebekritika*, ČL 76, 1991, s. 216–221. Zajímavý dozvuk atmosféry padesátých let představuje vnitrooborová kauza, glosovaná strůjcem podstatné části dobových denunciací: Otakar NAHODIL, *Totalitní hodnocení totality*, Praha 1995.

⁸ Na Katedře etnologie FF UK bylo roku 1968 obhájeno torzo chotkovské monografie. Srov. Knihovna Katedry etnologie FF UK, sign. V–4: Eva VOMLELOVÁ, *Karel Chotek (Příspěvek k dějinám české etnografie)*, dipl. práce, FF UK 1968 (dále VOMLELOVÁ). Je celkem zřejmé, že vedoucí práce Antonín Robek slečně Vomlelové tuto práci zadal vzhledem k významu zhoršení Chotkova zdravotního stavu, a tudíž poslední šanci na autentické zachycení jeho osobních vzpomínek. Tento úmysl, ať již byla jeho motivace jakákoli, byl zmařen Chotkovou smrtí. Autorka sama uvedla, že údaje získané od Chotka byly „nepřesné a nedokončené“ (VOMLELOVÁ, s. 29). Problém však tkví zejména ve skutečnosti, že si autorka nedala práci s ověřováním Chotkových informacně hodnotných a v zásadě pravdivých sdělení. Absence komparativní kritiky pramenů je zřejmou slabinou celé, i jinak po koncepční stránce rozříštěné práce, těžící většinou z článků Pražákových a Stránské. Naposled se Chotkovou osobností zabývá má práce Milan DUCHÁČEK, *Karel Chotek a spleť cesty českého národopisu*, rigorózní práce Pedf UK, Praha 2004. Též M. DUCHÁČEK, *Přes Kavkaz k habilitaci (Studia a kavkazské cesty etnografa Karla Chotka – kus polozapomenuté kapitoly z dějin české historiografie)*, Marginalia historica 7, Praha 2003, s. 247–304.

⁹ V. PRAŽÁK, *Za univ. prof.*, s. 8; v době Chotkova narození bydleli jeho rodiče „v domě U Monelesů“. I přes údajně časté stěhování se však rodina nikdy výrazně nevzdálila z okolí Václavského náměstí (v případě názvu „U Monelesů“ se spíše než o název domu jedná o jméno domáčího, zřejmě židovského původu); VOMLELOVÁ, s. 31 reprodukuje Chotkovy vzpomínky, neboť tyto údaje nemohla získat jinde.

¹⁰ Karlovi přibylí během šesti let ještě dva bratři, Jaroslav a Radim. Oba však zemřeli v útlém věku.

¹¹ „Rodiče nikdy nepomýšleli dát syna studovat.“ VOMLELOVÁ, s. 32.

učené mudrování a ani jeho manželka, dcera krejčovského mistra ze Ždánic u Kolína, syna proti manželově vůli v jeho tužbách nepodpořila. Ostatně ani mnohem později rodiče nejevili pro synovu univerzitní dráhu přílišné pochopení.¹²

Z dochovaných pramenů se nedozvíme, zda v rozhodnutí jedenáctiletého absolventa obecné školy v Hopfenštokově ulici¹³ hrála větší roli touha udržet pouto s kamarády, či mladistvá snaha vzepřít se otcově vůli. Skutečností zůstává, že v roce 1892 došlo i Chotkovo rozhodnutí pokusit se bez svolení rodičů o složení zkoušky na gymnázium v Žitné ulici. Uspěl.

Rodiče pravděpodobně nebyli synovým jednáním nadšeni. Obávali se především, že studia by mohla přílišně zatížit skromný rodinný rozpočet. Chotkovi se zdaleka neřadili k majetnější měšťanské vrstvě, spíše naopak. Ačkoli děti krejčího „*netrpěly nikdy bídu*“,¹⁴ příjem z otcovy řemeslnické praxe nepředstavoval žádné jmění, a navíc byl zřejmě dost nepravidelný. Úspěch malého Karla v přijímacím řízení však zjevně zapůsobil a rodiče se rozhodli dát synovi šanci dokázat, zda se na studia hodí. Vystavení dokladu o chudobě posléze rodinu zprostito i povinnosti školních poplatků.¹⁵ A nakonec, chlapec to neměl do školy daleko, rodina v té době bydlela ve Štěpánské č. p. 26, nedaleko stejnojmenného farního kostela.

Gymnázia procházela na počátku devadesátých let generační proměnou, neboť v řadách učitelů se začali objevovat první absolventi české univerzity, jako tomu bylo v Žitné v případě Františka Drtiny, teprve nedávno se navrátilivšího ze zahraniční studijní cesty ve společnosti Lubora Niederla.¹⁶ Suplent a zároveň univerzitní docent Drtina byl již žákem Masarykovým, zatímco většina profesorského sboru byla „ze staré školy“. Chotek sám při vzpomínkách na gymnaziální léta zmiňoval pouze dvě jména – Aloise Jiráka a v první řadě Josefa Ladislava Piče. Byli to právě tito dva žáci Václava Vladivoje Tomka, kteří nejvíce ovlivnili nasměrování Chotkova zájmu do oblasti historického bádání. K tomu ale bylo v prvním ročníku nižšího gymnázia ještě daleko.

Z pětácti žáků primy A se zdaleka ne všichni dočkali maturity. Ani Chotek nepatřil mezi premianty třídy, s vyznamenáním prospěl pouze v sekundě. V kolektivu ovšem také nijak výrazně nezaostával, neboť případně lajdáctví během vyvzdorovaného studia otec přísně hlídal. Vedle třídního primuse Emila Hendricha, jenž dokonce pro kabinet dějepisu a zeměpisu kreslil mapy,¹⁷ patřili k výrazným postavám třídy Smíchovák a pozdější poslední předseda protektorátní vlády Richard Bienert a také Viktor Dvorský, budoucí univerzitní docent, právník a hospodářský geograf, s nímž Chotka i po studiích pojily často se křížící životní osudy, vrcholící odbornou spoluprací na mírové konferenci ve Versailles. O ročník výš počínal budovat svůj chrám umění Otakar Theer, naopak o třídu níže

¹² Chotek si údajně stěžoval, že ho rodiče v jeho vědeckých počátcích po ukončení univerzitních studií nepodpořili, ačkoli by si to tehdy již mohli finančně dovolit. Takto vzpomínala na Chotkova vyprávění jeho žačka Dagmar Klímová-Rychnová (rozhovor ze 17. února 2003).

¹³ Dnešní Navrátilova; srov. kádrový dotazník Ministerstva školství, vědy a umění, vyplněný Chotkem dne 23. 2. 1953 (Rodina Chotkova, pozůstalost); srov. VOMLELOVÁ, s. 31.

¹⁴ VOMLELOVÁ, s. 31.

¹⁵ Vysvědčení o chudobě, potvrzené magistrátem hl. m. Prahy 25. 9. 1892. Rodina Chotkova, pozůstalost. Dokument uvádí průměrný týdenní příjem tehdy již šestičlenné rodiny 6 zlatých. I když tento údaj je s velkou pravděpodobností účelově podhodnocený, rodina na tom s předpokládanými padesáti zlatými na měsíc na počátku devadesátých let nebyla právě nejlépe.

¹⁶ Archiv Akademie věd ČR (dále AAV), fond Lubor Niederle, k. I, i. č. 12, rkp. Lubor NIEDERLE, *Z mého života* (dále L. NIEDERLE, *Z mého života*), s. 11.

¹⁷ *Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Žitné ulici 1896–1897* (dále *Výroční zpráva + ročník*), s. 54.

nastoupil své pětileté gymnaziální intermezzo Jaroslav Hašek, aby se v polovině kvinty odporoučel do učení k materialistovi Kokoškovi Na Perštýně.¹⁸

Gymnázium přineslo dospívajícímu chlapci i první kontakty se širším kulturním děním. Studenti rozhodně nemohli přehlédnout fakt, že část jejich profesorů aktivně publikuje a účastní se veřejného i vědeckého života.¹⁹ Angažovanost Aloise Jiráka při organizaci výstavní sekce České chalupy na jubilejní výstavě byla všeobecně známa, navíc byla devadesátá léta i Jiráskovým nejpłodnější tvůrčím obdobím, během něhož pracoval současně na více než pěti svých děl, namnoze velkých cyklů jako je F. L. Věk či U nás. Svůj nesporný epický talent ovšem Jirásek nedokázal uplatnit v hodinách. V suché, učebnicové strohosti jeho výkladů, jež se často omezily pouze na předčítání holého učebního textu, nezřídka prostřednictvím studenta,²⁰ lze také hledat příčinu toho, proč si Chotek, jehož dějepis a zeměpis během studia zaujaly, cenil mnohem víc výkladů a erudice Josefa Ladislava Piče. Pič byl již na počátku devadesátých let soukromým docentem,²¹ redigoval Památky archeologické a místopisné, kde zveřejňoval výsledky svého rozsáhlého terénního výzkumu. Ačkoli byl Jirásek Chotkovým prvním a nejstálejším profesorem dějepisu a zeměpisu,²² zvědavý student zřejmě přivítal, když byla Jiráskovi na školní rok 1896/1897 udělena vyžádaná dovolená „za příčinou literárních prací“²³ a jeho úvazek převzal Pič.

Prohloubený výklad o starověku (již pro vyšší stupeň gymnázia) měl zřejmě oproti Jiráskovi diametrálně odlišný charakter. Navíc se Pič stal roku 1893 kustodem archeologických sbírek Národního muzea a tato činnost nezůstávala studentům ústavu utajena. Pič zhusta využíval možnosti předvést studentům výsledek svých archeologických výzkumů ve středních Čechách²⁴ a jejich odbornou instalaci a katalogizaci, jejíž systém sám koncipoval.²⁵ Je pravděpodobné, že Chotek již předtím navštěvoval se slávou zpřístupněné muzejní sbírky, avšak jeho zřejmě první návštěva Muzea, spojená s kustodovým odborným výkladem o archeologických sbírkách, se uskutečnila exkurzí 13. ledna 1897.²⁶ Je

¹⁸ *Výroční zpráva 1893–1894*, s. 74; srov. Radko PYTLÍK, *Toulavé house*, Praha 1971, s. 61.

¹⁹ Ostatně i část učebnic nesla jména současných či bývalých učitelů ústavu v Žitné, například Obecný zeměpis prvního ředitele ústavu Antonína Tille. Zde se také Chotek na titulním listu řecké mluvnice poprvé setkal se jménem Niederle. Šlo o významného klasického filologa Jindřicha Niederla, předčasně zemřelého otce Chotkova budoucího učitele.

²⁰ V tomto duchu líčil svým tehdejší pomocným vědeckým silám Josefu Hanzalovi a Karlu Kučerovi vzpomínky na svá gymnaziální léta jiný Jiráskův žák a absolvent gymnázia v Žitné, pozdější archivář hlavního města Prahy Václav Vojtíšek. On to také často byl, kdo svou rychlou četbou k nelibosti spolužáků suploval Jiráskův výklad (dle osobního sdělení Petra Čorneje). Vojtíšek nastoupil do ústavu v Žitné ve školním roce 1894–1895, byl tedy o dva ročníky níž než Chotek; srov. např. *Výroční zpráva 1896–1897*, s. 71. Tato neutěšená situace logicky vyplývala z Jiráskovy obrovské tvůrčí aktivity během devadesátých let, kdy spisovatelovu energii zcela pohlcovala múza a na činnost pedagogickou mu již zjevně nezbývaly síly.

²¹ Venia legendi mu byla udělena pro dějiny rakouské již 21. 6. 1883. Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě*, III, Praha 1968, s. 40.

²² Učil Chotkův ročník po celou dobu studia s výjimkou sekundy (suplent Jaroslav Charvát) a kvinty (Pič). *Výroční zpráva 1892–1900*.

²³ *Výroční zpráva 1896–1897*.

²⁴ V době, kdy Chotek dokončoval primu, publikoval Pič výsledky svého „prorývání se českým královstvím“ pod názvem Archeologický výzkum ve středních Čechách (1893–1897). Jednalo se o zhodnocení rozsáhlého terénního výzkumu, který se stal materiálovou základnou pro Pičovo monumentální a stěžejní dílo Starožitnosti země české, na němž pracoval po zbytek svého života.

²⁵ K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 302–303. Pič svou muzejní metodu poprvé předvedl při práci na retrospektivním oddělení jubilejní výstavy roku 1891.

²⁶ *Výroční zpráva 1896–1897*, s. 65.

nasadě, co Chotka v Muzeu lákalo, když „zvířata mu neimponovala“.²⁷ Nevyřešené otázky, vzdálené tajemno a neujasněnost původu archeologických nálezů vnímal kvintán ovšem s úplně jiným zaujetím, než tehdy běžné středoškolské pojetí dějepisu, prezentující dějiny jako uzavřené a provždy daný proces.²⁸ Na historii jej tedy neupoutala patectická líčení slavných vítězství a porážek či pohnuté osudy velkých osobností, jež měly být hybnou silou dějin. Obraz politického dějepisu z učebnic Sobkových, Tomkových či Gindelyho²⁹ nebyl tím, co přivedlo Chotka k hlubšímu zaujetí pro historii. Mnohem spíše to byly právě dojmy z návštěv muzejních sbírek, jež v něm podněcovaly zájem o způsob života starých Slovanů i lidské společnosti vůbec. Ani později během univerzitního studia se mu, na rozdíl od většiny jeho spolustudentů, nestaly středem zájmu velké dějinné procesy a ideje, nýbrž to, co bychom dnes s odstupem času zřejmě nazvali mikrohistorií a dějinami každodennosti.

Svůj zájem začal ovšem zhodnocovat osobitým způsobem – údajně se naučil všem popiskům v archeologickém oddělení nazpaměť.³⁰ Nevíme sice nic o tom, do jaké míry Pič reflektoval na studentův zájem, ale je možné, že i popud k pravidelným návštěvám Náprstkova muzea a tamější knihovny³¹ vzešel z některé podobné školní exkurze. Z výše uvedeného nástinu rozdílného pojetí výuky také vyplývá, proč v porovnání s Pičovými zkušenostmi z terénu³² a jeho nimbem univerzitního docenta hodnotil později Chotek Jiráskovy výklady jako „vědecky nepodložené“.³³ V době středoškolských studií ale k Jiráskovi takto kritický určitě nebyl, výše zmíněný náhled je evidentně až výsledkem pozdějšího kritického odstupu.³⁴ Ostatně Jirásek tehdy nebyl kulturněhistorickým črtám, potažmo národopisu vzdálen. Z přípravných prací k jeho románům vznikla série článků o architektuře, kroji i pověstech, uveřejněných v Osvětě, Květech nebo i v prvních ročnících Českého lidu. Kromě členství v Lidovědném sboru Archeologické komise při České akademii navíc později působil i v muzejním kroužku Selské síně česko-moravsko-slez-

sko-slovenské.³⁵ V ostré názorové diferenciaci národopisné generace devadesátých let však stejně jako Pič stanul na konzervativních pozicích.

Kromě vlivu Pičova a Jiráskova si Chotek z gymnázia odnesl další vklad. Jeho obdiv k velkým jménům světové literatury měl zřejmě své počátky v hodinách češtináře Jana Máchala. Chotek četl díla ruských romantiků, z nichž si oblíbil především Lermontova, ale oproti tomu měl rád i Dickense.³⁶ Jakkoli se Chotek ve svých vzpomínkách o Máchalovi nezmiňuje,³⁷ z výročních zpráv ústavu je znát, že se tento češtinář, budoucí univerzitní profesor, od svých oborových kolegů pojetím výuky i vlastními nároky lišil.

Výuka na ústavu v Žitné tedy obrátila Chotkův zájem k nejstarší historii, a to především k osudům slovanských národů. Napomohla tomu zejména orientace odborných zájmů jeho učitelů.³⁸ Nelze sice předpokládat, že by středoškolský student četl odborné práce svých učitelů,³⁹ je však možné poukázat na skutečnost, že Chotkovy zájmy nedokázala uspokojit jinak pečlivě doplňovaná žákovská knihovna, obsahující mnohé klasické a namnoze i nové tituly literatury domácí a zčásti i zahraniční.⁴⁰

Návštěvy v knihovně Náprstkova muzea mohly být ovšem motivovány i touhou poznat exotické muzejní sbírky. Ostatně záliba v četbě dobrodružných, ale i Verneových románů byla toho času vlastní většině dospívajících chlapců a ani Chotek v tomto ohledu zřejmě nebyl výjimkou. Přitažlivost dalekých krajů zde dost možná jitičila chlapcovu fantazii i touhu poznat ono prostředí blíže. I Chotek sám zmiňuje, že u Náprstků vídal „naše cestovatele, z nichž nejoblíbenější byl St. Vráz“.⁴¹ Navíc tyto návštěvy skýtaly nové poznatky, například první letmé kontakty s antropologií a jménem Aleše Hrdličky.⁴²

Zůstává otázkou, do jaké míry se mohl v Chotkově zájmu o studium lidové kultury promítnout zážitek z Národopisné výstavy československé v roce 1895. Jeho pozdější konstatování

²⁷ Srov. VOMLELOVÁ, s. 31; autorka uvádí, že se Chotek „obdivoval archeologickým a mineralogickým sbírkám, zvířata a historické oddělení mu neimponovaly“. Přihlédneme-li k paradoxu mezi odsudkem sbírek historických a obdivem k archeologickým, zůstává otázkou, do jaké míry zde Vomlelová interpretovala či spíše reprodukovala Chotkovo vyprávění správně. Srovnání s jiným pramenem zde její výklad poněkud relativizuje, respektive vyvrací a uvádí na pravou míru. Je jím Chotkovo pozdní líčení tehdejších muzejních sbírek (které ovšem Vomlelová znala, nebo alespoň znát měla, neboť článek uvedla mezi svými prameny): „Oddělení přírodovědná, například mineralogie, byla v té době již nejen bohatá, ale i vědecky uspořádaná. Také historická část byla na výši. Zde zvláště překvapovaly archeologické sbírky nejenom množstvím exponátů, umístěných v prostorných sálech, ale též vědeckým výběrem a způsobem vystavení, tedy celou problematikou, ovšem své doby a vědeckých názorů pořadatele oddělení.“ Zhodnocení kvality Pičova muzeologického systému se zřetelem k době vzniku je tu evidentní, stejně jako poukázání na fakt, že archeologické sbírky byly pochopitelně součástí oddělení historického. K. CHOTEK, *Význam národopisu*, s. 272.

²⁸ Takový dojem si přinesl ze střední školy např. i Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní*, Praha 1963, s. 34.

²⁹ Viz rubrika Seznam knih učebních in *Výroční zpráva 1892–1900*.

³⁰ VOMLELOVÁ, s. 31.

³¹ K. CHOTEK, *memoáry*.

³² Pič mj. také procesoval velkou část Evropy. Tyto zkušenosti se s velkou pravděpodobností také promítly do jeho výkladu zeměpisu. Osobní zkušenost zde byla pro školní výklad nepochybným kladem. Srov. Rudolf TUREK, *Josef Ladislav Pič*, *Český časopis historický* (dále ČCH) 58–59, 1947/48, s. 254–255.

³³ VOMLELOVÁ, s. 33.

³⁴ V tomto hodnocení se Chotek zásadně rozchází se svým generačním souputníkem a kolegou, folkloristou Jiřím Horákem, který naopak hodnotil Jiráskovy národopisné statě velmi kladně a považoval je za objevné. Srov. Jiří HORÁK, *Alois Jirásek a náš národopis*, in: M. Hyšek (ed.), *Alois Jirásek*. Sborník statí a vzpomínek k jeho 70. narozeninám, Praha 1921, s. 332–338. Podobně Jiří HORÁK, *Národopis československý*, in: *Československá vlastivěda*, díl II. – *Člověk*, Praha 1933, s. 398n.

³⁵ S odstupem času se zřejmě právě tato Jiráskova účast v kroužku, který se stal o muzejní expozici lidové kultury, stala podkladem k Chotkově kritice jeho metod a srovnávání s Pičem. Zatímco Pičův systém byl na svou dobu vědecky erudovaný, muzejní expozice lidové kultury – reprezentovaná „stísněným interiérem bohatého mlýna, malým modelem formanského vozu se spřežením a kolekcí výšivek, které byly spíše dekorací než odbornou expozicí“ – byly výrazem krajní nekonceptnosti. Přestože Chotek kritizoval tehdejší úroveň národopisných sbírek v Muzeu, o jejichž modernizaci později mnohokrát usiloval, negativní hodnocení vědecké erudice Jirásky zde vycházelo především z jeho romantického vztahu k lidové kultuře jako takové. Srov. K. CHOTEK, *Význam národopisu*, s. 272–273.

³⁶ Dle sdělení Chotkova bývalého asistenta Ludvíka Barana v rozhovoru 20. 1. 2003. Chotkův vztah k ruskému romantismu potvrzují i konkrétní zmínky v jeho cestopisné stati K. CHOTEK, *Z Tiflisu do Vladikavkazu*, in: *Třicátá pátá výroční zpráva c. k. státní reálky a vyš. gymnasia v král. věnném městě Novém Bydžově 1908–1909*, s. 7–14. Toto tvrzení, stejně jako Chotkovu pozdější zálibu v prózách Romaina Rollanda (*Dobry člověk ještě žije*, Jan Kryštof), již zmiňovala ve svých vzpomínkách Dagmar Klímová (rozhovor ze 17. 2. 2003). Potvrzuje to i to málo, co zbylo z Chotkovy rozsáhlé soukromé knihovny.

³⁷ Absence vzpomínek na jiné osoby je do velké míry způsobena tím, že tazatelé i autoři memoárových článků se většinou ptali pouze na možné Chotkovo ovlivnění v rámci národopisu. V tomto směru ovšem např. Máchal mnoho nevykonal, respektive vykonal méně než Pič. Bohužel dochované informace jsou v tomto směru dosti kusé a ze stejných důvodů se bohužel nedostává podkladů ani pro Chotkova vysokoškolská studia. Jako i jinde zde opět chyběl širší interdisciplinární vhled.

³⁸ Kromě slavistických studií Máchalových sehrála jistě roli tematika Jiráskových próz.

³⁹ Ačkoli například Pičova popularizační práce *Dějiny národa ruského* (Praha 1889) se snadno mohla uplatnit jako gymnaziální četba, respektive mohla figurovat v četbě gymnazisty. Srov. R. TUREK, *Josef Ladislav Pič*, s. 254. Stejně tak by bylo možné uvažovat o Chotkově čtenářském kontaktu s Památkami archeologickými a místopisnými, kde publikované články nabývaly rázu veskrze popularizačního. Jakékoli pramenné podklady pro toto tvrzení ovšem chybí.

⁴⁰ Srov. seznamy pravidelně doplňovaných titulů knihovny in: *Výroční zprávy 1892–1900*. O pečlivosti vedení a doplňování sbírek knihovny a možné přístupnosti odbornějších titulů v případě zájmu svědčí i *Seznam knihovny učitelské*, část II. odd. VI. – Filologie moderní, tamtéž 1899–1900. Učitelská knihovna skutečně obsahovala většinu zásadních titulů domácí proveniencí a i mnoho zahraničních.

⁴¹ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1.

⁴² K. CHOTEK, *Vzpomínky na Aleše Hrdličku (1869–1943)*, *Časopis lékařů českých* (dále ČLČ) 6, 1957, s. 186.

vání, že studenti akci vnímali spíše než jako badatelskou inspiraci především coby politicky manifest, je jistě do značné míry pravdivé.⁴³ Organizování výstavy mělo zřetelný politický podtext, navíc umocněný veřejně známými komplikacemi ze strany vídeňské vlády i českých Němců. Účast na výstavě byla pochopitelně vnímána jako vlastenecká povinnost, ovšem pro pražské studenty a mládež obecně byla nepochybně i velkou atrakcí. „*Chodili jsme na výstavu každou neděli, třeba na černo, skrz plot*“, vzpomínal Chotek.⁴⁴ Jak již bylo zmíněno výše, onoho léta trávil prázdniny v Praze a měl tudíž příležitost takřka přímo z domova sledovat vítání krajovery delegací před budovou Muzea na Václavském náměstí.⁴⁵

Ačkoli sváteční projevy venkovské kultury, na něž byla národopisná výstava zaměřena především, se nestaly středem Chotkova pozdějšího vědeckého zájmu, netřeba pochybovat o tom, že do mysli vnímavého terciána se zážitky z výstavy zapsaly skutečně intenzivně. Neshledával ještě podstatně negativní rysy celé akce. Nakonec i jeho učitelé velikou manifestací národního uvědomění a svébytnosti české kultury hodnotili kladně, živíce tak v sobě dozvuky romantických představ o lidové kultuře a tradicích jako nositelích kulturního odkazu starých Slovanů. Příslušnost ke konzervativnímu táboru obránců Rukopisů ovšem hrála v jejich postojích důležitou roli.

Jeden z aspektů národopisné výstavy je ale třeba v souvislosti s dalším vývojem Chotkova odborného zájmu zmínit. Jedná se o spoluúčast Slováků. Ačkoli se jistě jednalo o jednu z prvních skutečných demonstrací československé vzájemnosti, Slovensko i nadále zůstávalo pro Čechy spíše exotikem. Pro Chotka tak byla slovenská účast na výstavě zřejmě prvním přímým kontaktem se zdánlivě blízkým, ale přesto téměř neznámým tématem, jež se mu mělo stát celoživotním zájmem.

Ve vědeckých kruzích to byl vedle pilotní studie Jaroslava Vlčka o dějinách slovenské literatury⁴⁶ právě Josef Ladislav Pič, kdo se svými ranými odbornými spisy již koncem sedmdesátých let pokoušel poukázat na význam slovenské (a rumunské) menšiny v postupně maďarizovaných Uhrách. Vzhledem k politické situaci byl však nucen své prvotiny otisknout za hranicemi a jeho habilitační spis, nesoucí se v duchu obhajoby teze o autonomii Slováků v rámci raně středověkých Uher, se na mladé české univerzitě setkal s rezervovaným přijetím.⁴⁷ Tento prvotní odstup sice značně poznamenal vztah čerstvého docenta k univerzitnímu prostředí, ve svých snahách o zdůraznění slovenské historické autonomie Pič ovšem neustal. Angažoval se i jako redaktor prvního a jediného sborníku Jednoty československé (1887),⁴⁸ vbrzku zaniknuvšího spolku, jenž byl však obnoven právě v souvislosti s Národopisnou výstavou československou. Ačkoli nevíme, zda a do jaké míry projevoval Pič sklony své teorie implikovat do středoškolského učiva,

⁴³ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ V. PRAŽÁK, *Za univ. prof.*, s. 8–9.

⁴⁶ Jaroslav VLČEK, *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy*, Praha 1881.

⁴⁷ Již Pičova dizertace se týkala slovenské otázky v Uhrách (Josef Ladislav Pič, *Ein Beitrag zur Kritik der ungarischen Geschichtsquellen*). Z raných publikací se pak jedná o J. L. Pič, *Nástin politických a literárních dějin Slováků za posledních sto let*, Slavjanskij sborník I–II, Petrohrad 1875, 1877 a jeho pozdější dizertační práci J. L. Pič, *Ueber die Abstammung der Rumänen*, Lipsko 1880. Pič svými teoriemi uvedl celou habilitační komisi (v čele tehdy ještě s Tomkem, dále zde figurovali Goll a Kalousek) do značných rozpaků, jež byly ovšem způsobeny nejen problematičností tématu samotného, ale i zřejmou rezervovaností vůči Pičovu poněkud nekritickému zacházení s prameny (o jeho postoji v otázce rukopisné nemluví, zde měl ovšem ještě hlavní slovo Tomek). Srov. R. TUREK, *Josef Ladislav Pič*, s. 252–255. Z tohoto článku vychází ve svém compendiu i K. Kazbunda, podkládáje ovšem svá tvrzení Pičovým habilitačním protokolem (K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 38–39).

⁴⁸ R. TUREK, *Josef Ladislav Pič*, s. 254.

při výkladu o svých (doslova) muzejních sbírkách se jim zřejmě přinejmenším nevyhnul. Je tedy možné uvažovat o tom, že i vliv osobních zájmů profesora Piče stojí u počátků Chotkových zájmů o Slovensko, podnícených poprvé účastí slovenské delegace na národopisné výstavě.⁴⁹

Velký motivační vliv při zájmu studentů o výstavu jistě sehrála i Jiráskova osobní angažovanost ve výstavním výboru. V něm se sešla velká část tehdejší „lidovědné“ elity v celé širší názorového i politického spektra od laických, avšak agilních konzervativců z okruhu Osvěty po mladé univerzitní učence, tíhnoucí k masarykovskému realismu. Vzájemná rivalita a rozbroje na sebe nenechaly dlouho čekat.⁵⁰

Základní problém tkvěl v koncepci celé výstavy.⁵¹ Způsob prezentace svátečních a výjimečných jevů sice dostatečně vyhovoval manifestačnímu rázu celé akce, ovšem hned vzápětí se toto pojetí stalo terčem kritiky z odborných kruhů. Byli to především odchovanci Gebauerova filologického semináře Jan Jakubec a Václav Tille, kteří vyslovili nové a zásadní kritické požadavky na zaměření národopisného a folkloristického bádání⁵² do oblasti každodenního života a nikoli pouze momentů svátečních a výjimečných.⁵³ Výsledkem sporu o koncepci národopisné výstavy bylo rozštěpení české obce národopisců na dva tábory, z nichž jeden požadoval hlubší formulaci národopisných problémů a kritickou analýzu zkoumaného materiálu, zatímco druhá skupina, zahrnující především početné, a tudíž v celkovém dopadu vlivné laické (a především neuniverzitní) sběratelské kruhy, zůstala v euforickém opojení úspěchem výstavy a oživila tak do značné míry romantické představy o malebném venkovu i čistotě a stáří lidových tradic. V krajní podobě se pak tato vlna laického zájmu o národopisné jevy projevila v přejímání prvků tradiční tvorby do průmyslové výroby (tzv. svéráz). Na jedné straně tedy výstava vzbudila vlnu všeobecného zájmu o vnější projevy lidové kultury, na straně druhé ovšem toto pojetí způsobilo zásadní dehonestaci národopisu v odborných kruzích příbuzných věd, z níž se oboru ve skutečnosti nepodařilo nikdy zcela vymanit. Především mladší historici se často doslova vysmívali většinově prezentovaným názorům o původnosti, čistotě a starobylosti prvků v lidových kulturních projevech.⁵⁴ Odmítavé postoje historiků se

⁴⁹ Přímý popud pro zkoumání slovenského materiálu však přišel až na univerzitě s vlivem Niederlovým. Chotek sám počátek svého dlouholetého zájmu stručně charakterizoval slovy: „Snad působila i vzpomínka na Národopisnou výstavu.“ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 2. Jak vidno, Chotek sám přímý vliv národopisné výstavy značně relativizoval.

⁵⁰ Více o názorové diferenciaci tzv. generace Národopisné výstavy československé S. BROUČEK, *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979; též S. BROUČEK, *Národopisná výstava československá a česká společnost*, in: J. Pargač (ed.), *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*, Praha 1996, s. 13–30. Srov. Jan JAKUBEC, *Niederlovo působení při Národopisné výstavě československé a při Národopisném muzeu československém*, NVČ 10, 1916, s. 1–5; Jan JAKUBEC, *Moravské „obrázky“ lidové*, Naše doba 2, 1895, s. 75n; Emanuel KOVÁŘ, *Národopis a úkoly Národopisné společnosti československé*, Národopisný sborník československý (dále NSbČ) I, 1897, s. 1–13; L. NIEDERLE, *Fr. Ad. Šubert*, NVČ 10, 1916, s. 97–101; L. NIEDERLE, *Z mého života*, s. 13, 16, 19.

⁵¹ Srov. K. CHOTEK, *Význam národopisu*, s. 273n.

⁵² Zde už dochází k základní diferenciaci terminologie, kdy se národopis (etnografie) má zabývat hmotnou složkou toho, co je chápáno jako lidová kultura, a folkloristika složkou duchovní. I toto rozdělení je ovšem značně vágní, přesto se u nás v zásadě užívá dodnes.

⁵³ Nejvýstižněji vyjádřil toto stanovisko Václav TILLE, *O studiu lidu a pohádek*, ČL 4, 1895, s. 116; podobně srov. nejrozsáhlejší kritický ohlas výstavy v Jan JAKUBEC, *Národopisná výstava československá*, Naše doba 2–3, 1895–1896.

⁵⁴ Srov. názory Maxe Dvořáka, jak je zachytil J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 87–88. Dvořák sám přitom započínal svou vědeckou dráhu v Zibrtově semináři, byť i zde pracoval s despektem. Srov. Jan ŠTŮVÍČEK, *Karel Rozum, Max Dvořák a Čeněk Zibrt*, Národopisný věstník 19/61, 2002, s. 102–107. Srov. Chotkovy kritické názory, uveřejněné ve vzpomínkovém článku o Niederlovi: „Tyto diletantské výklady nutně vyvolaly reakci, a to ve smyslu zcela opačných teorií. Byli to historikové, zvláště historikové umění, kteří bez rozboru

ovšem staly základem dichotomie, jež měla pro vzájemné kontakty nově se rodících odvětví historického bádání velmi negativní dopad.⁵⁵

Přestože se Vilém Pražák ve svém článku pokusil vytvořit obraz Chotka bryskně analyzujícího pokleslou formu výročního zvyku v prostředí Středních Čech,⁵⁶ stalo se mu zde bezděky přání otcem myšlenky. Dotkl se ovšem důležitého aspektu Chotkovy osobnosti, jímž bylo citlivé vnímání sociálních rozdílů ve společnosti. Chotkova názorová orientace byla v rozjitřených gymnaziálních letech pravděpodobně silně levicová a ačkoli se sám nikdy neangažoval v žádné politické straně, kritický odstup a realistický pohled na sociální problematiku si uchoval i v pozdějších životních postojích. Aniž bychom se pouštěli do mnohdy zavádějících tezí o sociálním determinismu, nelze přehlédnout vliv osobnosti Chotkova otce, o němž Chotek sám řekl, že byl „přesvědčeným socialistou“.⁵⁷ Mladistvému rozhořčení z neutěšeného stavu života chudých vrstev poskytovala ovšem Praha přelomu století četné podněty. Vnímavou mysl šestnáctiletého mladíka zasáhl v neposlední řadě i prožitek vyhocené nacionalistické atmosféry pražských dnů po krachu Badeniho jazykových nařízení.⁵⁸ Sextán Chotek se stal nejen svědkem, ale spolu s dalšími spolužáky i aktivním účastníkem protiněmeckých demonstrací na přelomu listopadu a prosince roku 1897.⁵⁹

Ze všech nabytých zkušeností a krystalizací okruhu zájmů dospěl Chotek v závěru studia k rozhodnutí, že jeho další směřování se bude ubírat na univerzitu s cílem stát se středoškolským profesorem s aprobační dějepis a zeměpis. Toto střízlivé uvažování vyplynulo i z předpokladu, že povolání středoškolského pedagoga skýtá velkou míru sociální jistoty. Chotek se tehdy zdaleka nezaobíral myšlenkou na akademickou dráhu. Podněty k habilitaci přišly až později a z jiných, nových zdrojů, jež přineslo právě univerzitní prostředí.

a studia lidové kultury zaujali stanovisko naprosto odmítavé. Podle jejich výkladu je současná vesnice i jako celek i ve svých podrobnostech produktem posledních dvou století nebo o málo starší. Její hospodářská závislost na městě formovala její kulturu hmotnou i duchovní. Poněvadž však vesnice své předlohy nepochopila, ani pochopit nemohla, jsou prý její hodnoty bezcenné. Toto odmítavé stanovisko školy historické nebylo metodicky správné. Nejde přece jenom o závislost vesnice na městě; je tu také vliv církve, velko-
statku, podmínek přírodních, vývoje historického a jiné; je nutno srovnávat i úroveň vesnic různých etnických skupin. Teprve takový rozbor dá vědecký závěr o hodnotě a významu lidové kultury.“ K. CHOTEK, *Lubor Niederle a národopis*, ČL 52, 1965, s. 262.

⁵⁵ Srov. Chotkovo hodnocení rozkołu in K. CHOTEK, *Význam národopisu*, s. 274. Tento moment v českém prostředí v zásadě znamenal rozchod historie a etnografie, což (i bez ideologické deformace obou oborů v komunistickém období) znemožnilo pozdější interdisciplinární spolupráci v tom smyslu, jak k ní došlo po 2. světové válce např. ve Francii, a jež našla své výsledky např. v pracích školy Annales. Důsledky této vzájemné izolace se všemi negativními dopady pro obě disciplíny přetrvávají u nás namnoze dodnes.

⁵⁶ V. PRAŽÁK, *Za univ. prof.*, s. 9.

⁵⁷ Tamtéž. Srov. tendenčně zabarvené pojetí Chotka jako mladistvého levicového radikála in VOMLELOVÁ, s. 32n. Tamtéž zmiňovaná účast studentů na dělnických agitkách v hostinci U Medvídků se však zřejmě zakládá na pravdě; autorka zde opět pouze reprodukuje Chotkovy vlastní vzpomínky. Chotek ovšem naslouchal názorům svého otce a dozvuky rozhovoru nad sociální nespravedlností se odrazily i v jeho pozdějších literárních pokusech. Pražákovo zdůrazňování faktu, že se Chotek jako „politicky již značně vyspělý“ student „zajímal pozorně o dělnický život“, se však jeví jako dobově tendenční a poněkud nekritické. Odhlédneme-li od nemožnosti aktivní politické angažovanosti nezletilého jinocha, absenci konkrétního vyhraněného postoje k sociální otázce by bylo lze u studenta z chudé rodiny devadesátých let 19. století považovat za neobvyklou sociální ignoranci. Sociálním ignorantem však Chotek skutečně nebyl. Srov. V. PRAŽÁK, *Za univ. prof.*, s. 9.

⁵⁸ O Chotkově pohledu na události roku 1893 v souvislosti s bojem socialistů o všeobecné hlasovací právo a vyhlášením výjimečného stavu v Praze všechny prameny i literatura zcela mlčí.

⁵⁹ Chotkovy vzpomínky tomu nasvědčují. Jejich barvitá reflexe v podání Vomlelové, v němž skupina studentů včetně Chotka odlákává povykem policii do vedlejších ulic, zatímco dělníci rozbíjejí majetek bohatých průmyslníků, lze ovšem s klidným svědomím odsoudit do říše robkovských ideologických plakátků. Srov. VOMLELOVÁ, s. 32–33.

Po květnovém písemném souboji s překladem Vergilia, Vinařického a Herodota, pojednáním o velikosti a slávě Římanů (v němčině) a zapeklitostí aritmetiky a geometrie přišel závěr gymnaziálního studia. Proběhl úspěšně, ač nikoli výborně dne 11. 7. 1900.⁶⁰ Brzké zakončení v přednáškových sálech pro Chotka ovšem znamenalo rázné přehodnocení dosavadních zkušeností.

Odběhlec z lásky synovské

Chotkovým příchodem do poslucháren filozofické fakulty začal být pevněji a jasněji formován jeho vztah k historii i k objektu pozdější vědecké specializace. V dalším směřování a růstu osobnosti mladého aspiranta středoškolské profesury lze konkrétně vysledovat, proč a do jaké míry můžeme Karla Chotka považovat za specifického příslušníka druhé generace žáků rozvíjejících odkaz Jaroslava Golla. Ačkoli současné směřování českého národopisu se zdá být historickému bádání mnohdy vzdáleno, je nepopíratelnou skutečností, že kořeny metodologie a inspirační zdroje české, respektive československé národopisné vědy spočívají do značné míry v myšlenkovém dědictví Gollovy školy.

Přestože Chotek sám se později za historika nepovažoval, je toto jeho sebehodnocení do velké míry důsledkem příliš ostrého vymezení kontur českého historického bádání v první polovině 20. století. Gollovo postupné formování metod a rozsahu univerzitního historického studia šlo v závěru Chotkových gymnaziálních let ke své vrcholné podobě. Vhled do specificky komplikované situace, v níž se absolvent gymnázia v Žitné ulici svým vstupem na akademickou půdu ocitl, je klíčem k pochopení Chotkova výjimečného, ač nepřilíš výrazného postavení mezi osobnostmi ovlivněnými Gollovým pedagogickým působením.

Chotek se zapsal na filozofickou fakultu ve chvíli, kdy došlo k dovršení koncepce historických studií. Od Gollovy programové metodické stati *Dějiny a dějepis*⁶¹ uplynulo dvanáct let, během nichž se jeho dřívější rankeovsko-pozitivistický názor poněkud proměnil a ostří jeho někdejší kritiky, adresované formující se kulturní historii, bylo mnohde otupeno. Přispělo k tomu zejména postupné odborné profilování nových odvětví historické vědy, jejichž původní obsahová nejasnost a mnohdy i polemická vyhocenost vůči tradičním formám historického bádání budily Gollovu oprávněnou nedůvěru. Kulturní historie byla v jeho očích zdiskreditována především diletantskými výpady přírodovědců vůči politickému dějepisectví.⁶²

Právo na důstojnou existenci rodící se disciplíny na půdě české univerzity vydobýval svou pilnou přednáškovou i publikační činností Čeněk Zíbrt,⁶³ jenž se pro tento obor

⁶⁰ Archiv Univerzity Karlovy, katalog studentů FF UKF 1900 – zimní běh, č. 152; srov. *Výroční zpráva 1899–1900*, s. 68–69; *Výroční zpráva 1900–1901*, s. 48–50

⁶¹ Athenaeum 1888–1889, s. 73–77, 93–103. Těž in *Jaroslava Golla sebrané spisy drobné*, I, Praha 1928, s. 1–27.

⁶² Golla zejména rozladila stať přírodovědce Du Bois-Reymonda *Kulturgeschichte und Naturwissenschaft*. J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, in: Jaroslava Golla sebrané, I, s. 6.

⁶³ Čeněk ZÍBRT, *Kulturní historie. Její vznik, rozvoj a posavační literatura cizí i česká*, Praha 1891, s. 43n. Zíbrt rozhodným způsobem obhájil oprávněnost vstupu „Kulturgeschichte“ na univerzitní půdu prostřednictvím argumentace, vycházející ze sporů německých „politických“ historiků, jimž obratně oponoval především Eberhard Gothein svým spisem *Aufgaben der Kulturgeschichte* (Lipsko 1889). Nelze zde nezmínit Zíbrtovu mnichovskou zkušenost a inspiraci myšlenkami tamějšího profesora kulturní historie Wilhelma H. Riehla. S Riehlem se Zíbrt seznámil na společné studijní cestě s Luborem Niederlem na jaře 1889. V mni-

Ačkoli cílem Chotkova studia bylo od počátku učitelství na střední škole, nebyl z těch studentů, kteří navštěvovali pouze přednášky nezbytně nutné k nabytí učitelské způsobilosti. Ze seznamu zapisovaných přednášek i z absolvovaných kolokvií vyplývá, že jeho studium bylo motivováno konkrétním zájmem. Tím se Chotkovi stalo poznání vývoje života nižších sociálních vrstev, především venkova. Již na gymnáziu bylo zřejmé, že velké dějinné ideje a kauzální nexus politických událostí Chotkovi na rozdíl od většiny jeho generačních souputníků neimponovaly. Navíc se do jeho zájmu o způsob života nižších vrstev obyvatelstva promítal i doznívající mladistvý názorový radikalismus, který se však měl během univerzitních studií proměnit ve schopnost kritického pohledu na zkoumaný materiál a ovšem i na bádání samé.

Univerzita měla na Chotkovo odborné zrání zásadní vliv. Od většiny přednášejících, s nimiž se během studií intenzivněji setkával, si do své další životní pouti odnesl část jejich názorů i přístupů k vědecké práci. Prvním, ač nikoli nejvýraznějším vlivem bylo působení Jaroslava Golla. Jeho prostřednictvím se Chotek seznamoval se souvislostmi světových dějin od římského starověku po sedmnácté století. Zásadnější však byla účast v historickém semináři, který v prvních letech Chotkových studií prošel výraznou proměnou. Přelom století znamenal pro historické obory především nebyvalý nárůst počtu posluchačů, což si vyžádalo rozdělení praktické seminární výuky do dvou ročníků. Goll se o nejdůležitější součást odborné přípravy historikovy podělil se svými nejlepšími žáky, a tak Chotek stanul v zimním běhu 1901/1902 mezi vůbec prvními seminaristy Pekařovými.⁷³ S největší pravděpodobností právě z Pekařova popudu si jako téma své seminární práce vybral tematiku sociálních a hospodářských dějin. Tento především v německých zemích aktuálně akcentovaný pohled na dějiny se v době Chotkových studií postupně dostával do středu Pekařových zájmů a během deseti let se rozrostl z raného náznaku v podobě rozborů pramenů k dějinám Kojakovic⁷⁴ v jedno z nejvýraznějších děl české historiografie, *Knihu o Kosti*. Chotek se stal posluchačem prvního Pekařova ohlasu tematiky sociálních dějin, přednáškového kurzu „Přehled českých dějin sociálních a hospodářských“.⁷⁵ Je příznačné, že právě z tohoto předmětu podstoupil u Pekaře i kolokvium. Zmíněná Chotkova seminárka, reflektující i vlivy Zibrtovy, analyzovala doklady k středověkým sociálním vztahům a hospodářským dějinám v Dalimilově kronice. Stala se také prvním Chotkovým úspěchem, neboť Pekař, jemuž se líbila, ji „v přednášce citoval jako svůj pramen“.⁷⁶ Společně s Gollem pak oba ohodnotili Chotkovu seminární práci jako výbornou.⁷⁷

⁷³ Pekař se tehdy poprvé ujal vedení nižšího ročníku historického semináře. Srov. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 163.

⁷⁴ Theodor ANTL – Josef PEKAŘ, *Kojakovice. Materiály k dějinám české vesnice*, ČCH 7, 1901, s. 163–187. Již krátce po své habilitaci Pekař jevil poměrně živý zájem o aktuální metodické spory především mezi německými historiky a zapojoval se i do polemik na stránkách ČCH. Srov. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 192. Ostatně nové podněty, jež přinášely sociální a hospodářské dějiny, vnímal intenzivně i Josef Šusta, pocházející ovšem, na rozdíl od selského syna Pekaře, ze zcela odlišného sociálního prostředí. Srov. J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 66–67.

⁷⁵ Přednáška se konala v zimním semestru 1903.

⁷⁶ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1.

⁷⁷ Název práce zněl *Kronika Dalimilova jako pramen dějin sociálních a hospodářských ve 13.–14. století*. Srov. vysvědčení seminární ze 7. 4. 1904, rodina Chotkova, pozůstalost. Vyšší ročník historického semináře absolvoval Chotek u Golla. Bohužel jediným odrazem jeho dojmů ze semináře je Vomlelovou zachycená vzpomínka, v níž Chotek letmo zmínil, že Goll „mu dával cenné metodické rady.“ Srov. VOMLELOVA, s. 55. Tato seminární práce později posloužila Chotkovi i jako základ pozdější dizertace. Tehdy však byly odborné posudky již podstatně kritičtější.

Historický seminář přinesl ovšem Chotkovi víc než pouhý přechodný pocit radosti z prvního ocenění vlastní práce. Minuciózní metoda kritiky pramene a pozitivistická rekonstrukce objektivních historických fakt jej naučila odstupu od zkoumaného materiálu a zbavila ho i dozvuků mladických představ o romantické idylčnosti starých dob.

Chotek se ale seznámil i s Masarykovým vůči Gollovu akademickému chápání „vědy pro vědu“ polemicky vyhrcovaným pojetím filozofie dějin. Avšak přestože později aktivně participoval na realizaci Masarykovy ideje československého státu, dokázal v odborné práci zůstat věrný gollovské kritické linii a odmítal vnášení ideologizujících prvků do výsledků vědeckého bádání.⁷⁸

Revize výkladů starších dějepisců a odhalování nové výpovědní hodnoty již dříve vyloučených pramenů odkrývaly Chotkovi základní problém kritické vědecké práce, s jehož úskalími se pak potýkal během celé své vědecké dráhy. Gollovské školení Chotkovi ukázalo, v čem spočívají nedostatky laicky pojaté, pramenně nepodložené a metodicky nekoncepční syntézy. Naučil se chápat, že vyslovení sumarizujícího hodnotícího soudu musí nutně předcházet detailní zkoumání jednotlivých aspektů problému a po jeho pečlivé analýze přichází ještě nutnost komparace. Teprve na základě kritického srovnávacího studia může dojít k vytvoření kvalitního a vědecky erudovaného syntetického díla. Především v tomto momentě byl Chotek skutečně dědicem kritických metod Gollovy školy.⁷⁹ Základní ideou jeho pozdější práce byl požadavek série monografií, předcházejících syntetickému zpracování látky.⁸⁰ Toto tvůrčí dilema zásadním způsobem ovlivnilo celou Chotkovu vědeckou dráhu.

Vedle noblesně vzletných, avšak vyrovnaných čtení Gollových⁸¹ na Chotka zapůsobily především elektrizující přednášky Josefa Pekaře, jež se svým živým, dynamickým podáním a bystrými vhledy do dějinného procesu⁸² diametrálně lišily kupříkladu od introvertní suchopárnosti monotónního deklamování Josefa Kalouska.⁸³ I přes Kalouskovo staromilectví však působily jeho přednášky svou tichou přívětivostí přitažlivě.⁸⁴ To byl zřejmě důvod, proč v prvních letech studia vedle výkladů Gollových a Pekařových dával

⁷⁸ Neodmítal ovšem využití výsledků seriózní vědecké práce ve veřejné sféře a v politice. Chápal nutnost širší společenské funkce vědy, ale snažil se bránit její pragmatické politizaci. V tomto ohledu byly Chotkovy názory v konfrontaci s aktuálním politickým děním podrobeny tvrdé a dlouhodobé zkoušce.

⁷⁹ Srov. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 172–173. Chotek přejal gollovskou kritičnost i do své metody národopisného studia. Srov. Chotkovo zhodnocení dosavadního vývoje národopisné vědy in K. CHOTEK, *Úvod. Lidová kultura hmotná československého lidu*, in: *Československá vlastivěda, řada II – Národopis*, Praha 1936, s. 143; srov. reflexe Chotkovy metody u jeho žáků: „Najprv musíme mať dobré a dôkladné popisy z rozličných disciplín národopisu a až potom môžeme prikrôčiť k prácam porovnávacím, vysvetľovacím a syntetickým.“ J. MJARTAN, *Dr. Karel Chotek*, s. 142–143. Podobně D. ŠTRÁNSKÁ, *Dílo univ. prof.*, s. 230–233.

⁸⁰ Tento požadavek ovšem již roku 1897 vyslovil ve svém programovém článku, předjímajícím vytvoření národopisné syntézy, i Emanuel Kovář. Srov. E. KOVÁŘ, *Národopis a úkoly Národopisné společnosti československé*, NSbČ 1, 1897, s. 12–13.

⁸¹ Chotek patřil k posledním studentům, kteří zažili Golla v plném pedagogickém nasazení. Počínajíc studijním rokem 1904/05 byla Gollova učitelská povinnost snížena na polovinu a tři roky nato se vlivný pedagog definitivně vzdal svého působení v semináři. Ohlašoval se zde i počátek jisté deziluze z měnící se univerzitní atmosféry a vědomí, že pražská univerzita již sama není schopna zvládat rostoucí počet uchazečů o studium. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 358n.

⁸² Nejednalo se už o „čtení“, nýbrž o přednášky v dnešním pojetí (tj. o projev, přednášený ex cathedra bez opory souvislého písemného konceptu). Hluboký dojem z Pekařových přednášek si odnesla celá generace jeho posluchačů. Srov. Jan SLAVÍK, *Z mých styků s Josefem Pekařem*, *Národní osvobození* 22. 4. 1937.

⁸³ Konkrétní témata a podrobnosti k přednáškám, jež Chotek na FF UKF absolvoval, respektive do nichž byl zapsán, viz příloha této práce.

⁸⁴ K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 83–84.

Chotek před čteními Novotného a Šusty přednost Kalouskovi. Ve zpětném pohledu zaráží zejména fakt, že Chotek při svém studiu zcela minul právě působení výjimečného řečníka Josefa Šusty.⁸⁵ Zřejmě ho nelákala témata Šustových raných, italským pobytem inspirovaných přednášek, která se (jako v případě „Dějiny papežství v době renesanční“) výrazně rozcházel s objektem studentových zájmů.⁸⁶

Vzhledem k pozdějšímu Chotkovu směřování hrálo nepochybně svou roli i profilování jeho zájmu o slovanskou problematiku a oblasti východní Evropy a Balkánu, a to díky časové shodě jeho studií s počátky univerzitního působení čerstvého docenta Jaroslava Bidla. Ačkoli z jeho čtení Chotek bezpochyby získal faktografické základy k dějinám Slovanstva (zejména v „Dějinách národů slovanských“), přednášku pojednávající i o tématu jeho pozdější habilitace si ve třetím ročníku již nezapsal.⁸⁷ Přesto postava Jaroslava Bidla vytváří po Píčově zájmu o Rusko a osudy Slováků druhý mezník v krystalizaci Chotkova slavjanofilství.

Výběr přednášek svědčí v Chotkově případě o eminentním zájmu o odlišný výklad dějin, než jaký skýtalo tradiční politické dějepiscectví. Než se však dobereme hlavních zdrojů Chotkova pozdějšího zájmu o národopis, je třeba zmínit ještě jeden aspekt, jímž se Chotek lišil od většiny svých studujících kolegů, a tím byl zájem o zeměpis.

Setkání s osobou profesora Jana Palackého, jenž byl hlavní oporou univerzitního studia geografie, přineslo Chotkovi stejný pocit znechucení a rozčarování jako jeho slavnějším předchůdcům: „Byl spíše karikaturou.“⁸⁸ Tento dojem zřejmě ještě umocnil časový odstup dalších deseti let. Syn Františka Palackého byl tehdy zjevně poznamenán nejen svým podivínstvím, nýbrž i stářím, maje již dávno za sebou dobu, kdy iniciativně překládal významná a progresivní vědecká díla světové proveniencí, např. Guizotovy Dějiny vzdělanosti v Evropě.⁸⁹ Přestože byl Palacký roku 1902 penzionován, přednášel sporadicky i nadále.⁹⁰ Po jeho odchodu zůstal garantem výuky zeměpisu pouze obětavý Václav Švampera, jenž se tehdy stal protagonistou oboru, stále ještě chabě sekundujícího

⁸⁵ Ačkoli se s ním zřejmě setkal v závěrečném ročníku historického semináře, kdy se Šusta poprvé z Gollova pověření podílel na jeho řízení. Srov. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 231. Později Chotek v dopise svému příteli Václavu Chaloupeckému napsal: „Poměr mezi Šustou a mnou byl od studentských dob skoro chladný, skoro odmítavý byl s Friedrichem.“ Koncem 30. let a za protektorátu se Chotkův a Šustův vzájemný poměr změnil: „Šli jsme dokonce často spolu a hovořili velmi přátelsky. A nejvíce mne překvapilo, když mi k šedesátinám poslal velmi vřelý dopis, na který jsem s nadsázkou (podtrhl M. D.) odpověděl, že se hlásím k němu jako jednomu ze svých učitelů.“ AAV, fond Václav Chaloupecký, k. 3, Chotek Chaloupeckému 3. 6. 1946.

⁸⁶ Z jakých důvodů však absolvoval pouze jeden přednáškový kurz Václava Novotného není zcela jasné. Podobně jako u Šusty mohl hrát roli fakt, že problematika náboženských dějin zřejmě nepatřila k Chotkovým doménám. Navíc husitské období, jež bylo jádrem Novotného přednášek, poslouchal Chotek již u Kalouska. Příčinou mohlo být dost možná i časné konání přednášek, neboť Novotný byl nucen přizpůsobit dobu svých čtení pracovní době v místodržitelství archivu (K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 218). Ačkoli si již v prvním semestru Chotek plánoval zapsat Novotného „Dobu Karla IV.“, neucínil tak. S Novotným jako přednášejícím se pak setkal až na konci třetího ročníku při závěrečné části jeho husitského přednáškového cyklu, totiž o „Jednotě Bratrské v 15. století“. Viz příloha tohoto článku.

⁸⁷ Jednalo se o Rusko za vlády Kateřiny II. Chotkův habilitační spis se týkal expanze Ruska na severní Kavkaz, ovšem zdaleka ne striktně z hlediska historického – tehdy již Chotek v terénu formuloval základy své v českém prostředí novátorské etnologické metody. Více viz M. DUCHÁČEK, *Přes Kavkaz*, s. 247–304.

⁸⁸ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1.

⁸⁹ Guizotovu knihu, publikovanou v Paříži roku 1828, Jan Palacký přeložil a vydal roku 1851. Význam Guizotova v západní Evropě mnohokrát znovu vydávaného díla s entusiasmem, avšak věcně ocenil Zibrta. Srov. Č. ZÍBRT, *Kulturní historie*, s. 29–31.

⁹⁰ Chotek má jeho přednášku o Řecku zapsanou ještě v letním běhu 1903. Vzhledem k jeho názoru na Palackého lze však předpokládat, že si ji skutečně pouze zapsal.

historií v důsledku pouze jediné přípustné kombinace pro aprobaci k učitelství na středních školách.⁹¹

Přes výše uvedený odsudek se však Chotek v náhledu na zeměpis od většiny studentů lišil, neboť náležel k oné minoritě, která o geografické problémy jevila zájem. Zajímal se především o geologii, jež ho lákala už na střední škole.⁹² Zeměpis navíc kromě potřebné orientace v historické geografii nabízel i bližší seznámení s exotickými kraji a etniky, se kterými se jako gymnazista setkával při návštěvách Náprstkova muzea.

Z Chotkových pozdějších prací i pedagogických názorů lze vysledovat, že kladl velký důraz na význam vlivu prostředí na život člověka a společnosti a zdůrazňoval důležitost vzájemné interakce přírodních podmínek, způsobu života a kulturní úrovně jednotlivých lidských společenství pro celistvé pochopení struktury společenských vztahů. Do jaké míry mu mohl odpovědi na tyto otázky nabídnout Švampera, či zda je tento pohled až výsledkem jeho pozdějších antropologických studií, lze těžko rozhodnout.

Letmé setkávání se s přednáškami z vedlejších předmětů zprostředkovávalo dospívajícímu mladíkovi rozšíření kulturního rozhledu. Základní přehled o světové literatuře získával z úst tehdejšího poslance říšské rady a koryfeje českého básnictví Emila Frída (Jaroslava Vrchlického). Výklady stárnoucího lyrika jej zřejmě zaujaly, hodlal si později zapsat i jeho výklad o Dantovi. Nevyhnul se ani opětovnému shledání se svým středoškolským češtinářem Máchalem v přednášce o nejmodernější české literatuře, navštěvoval také bohemistické přednášky Jaroslava Vlčka. Sporadicky zřejmě poslouchal i čtení Jana Gebauera, stejně jako dějiny německé literatury u Arnošta Krause. Německé klasiky poznával v přednášce Jana Krejčího, moderní německou literaturu pak prostřednictvím Václava Mourka. Jeho zájem o Rusko jej také vícekrát vábil do hodin ruštiny lektora Karla Štěpánka, ovšem nikdy se skutečně nezapsal. Ruština se mu však na rozdíl od základů italštiny měla ještě mnohdy hodit.

To vše ale byly v porovnání s vedlejšími a nezkušebními přednáškovými cykly z kulturní historie, archeologie a antropologie jen podružné zkušenosti. Největší ovlivnění si totiž Chotek odnesl z přednášek Čenka Zibrta a především Lubora Niederla, jenž se mu stal na mnohá léta učitelem, vzorem a v neposlední řadě také autoritou, která držela ochrannou ruku nad jeho vědeckým vzestupem.

Pozdější Chotkovy vzpomínky na přednášky Čenka Zibrta byly sice pozitivní, avšak v hodnocení jejich úrovně značně rezervované. Chotek si Zibrta vážil jako schopného a pilného sběratele, jenž však nebyl schopen sebrat materiál kriticky zhodnotit.⁹³ Zdůrazňoval, že se Zibrta v přednáškách nevěnoval národopisu, nýbrž kulturním dějinám. Poukázal na nesystematičnost a tématickou roztržitost Zibrtových výkladů i na skutečnost, že se probíraná témata týkala povětšinou městské, a nikoli vesnické kultury.⁹⁴ To vše

⁹¹ Ačkoli je v Dějinách Univerzity Karlovy III uvedeno, že po penzionování Palackého spravovali geografický seminář a vedli výuku Lubor Niederle a meteorolog František Augustin, z Chotkova indexu nevyplývá, že by tato změna měla nějaký reálný dopad, zejména ne v přednáškové činnosti Niederlově. Augustinovo jméno se v Chotkově indexu objevuje pouze jednou, a to u dvouhodinové přednášky z oceánografie (zimní semestr 1902/03), na niž se však nakonec vůbec nezapsal. Naopak v posledním ročníku navštěvoval přednášky z historické geologie u Jana Woldřicha, jenž se stal později i jeho zkoušejícím při skládání učitelské způsobilosti. Osudy geografického semináře i výuky samotné byly až do založení Geografického ústavu v roce 1910 přinejmenším hektické. Srov. *Dějiny Univerzity Karlovy*, III. Red. František KAVKA a Josef PETRÁŇ, Praha 1997, s. 286–287.

⁹² Vzpomeňme jeho fascinaci mineralogickými sbírkami v Muzeu.

⁹³ Dle vzpomínek L. Barana v rozhovoru ze dne 17. 2. 2003.

⁹⁴ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1. Srov. VOMLELOVÁ, s. 36.

je ovšem hodnotící pohled národopisce s odstupem několika desetiletí.⁹⁵ Přesto vnímal Zíbrta jako ve své době pro etnografii nejpovolanější osobu, jež se ale zahltla bibliografickou prací.⁹⁶

Setkání se Zíbrtovými výklady a objevování metodických úskalí kulturněhistorického bádání tvoří v Chotkově odborném zrání velmi významný přelom. O tom, že v době studií Chotka Zíbrtova bádání mimořádně zaujalo, hovoří skutečnost, že si od druhého ročníku zapsal všechna čtení, jež Čeněk Zíbrt během oné doby ohlásil.⁹⁷ Celkem sedm navštívených přednáškových kurzů⁹⁸ a tři u Zíbrta absolvovaná kolokvia (s výbornými výsledky) svědčí o tom, že Chotka do jeho přednášek vedlo více než pouhý zájem o rozšíření obzorů. Zíbrtova „čtení“ sama o sobě skutečně zcela naplňovala toto označení, neboť pečlivě připravené přednáškové texty obsahovaly kromě vlastního výkladu i úvodní a kontaktní fráze.⁹⁹ Poslech Zíbrtových přednášek, pronášených poněkud ustrašeně servilní dikcí,¹⁰⁰ nebyl pro posluchače s pouhým letným zájmem o méně obvyklá zákoutí historické vědy ničím záživným. Ovšem pro zájemce o odkrývání sociokulturních aspektů v dějinách byla Zíbrtova čtení nevyčerpatelným zdrojem poznatků. Chotek bezesporu náležel k druhé skupině.

A tak počal mladý adept historické vědy vstřebávat poznatky, na něž mnozí z ostatních studentů, chápající historii jako vznešenou disciplínu, odhalující ve „varu minulosti velké myšlenky“,¹⁰¹ shlíželi s netajeným despektem. Pro pozdější národopisné bádání bylo významné především poznávání široké škály pověstí a pověr, jež charakterizovaly duševní svět lidí minulých dob. Zkušenosti z výkladů o kulturněhistorickém obsahu českých kronik a pramenech ke kultuře rudolfínské doby Chotek posléze obratně využil při analýze textů Dalimilovy kroniky v rámci Pekařova a Gollova semináře.¹⁰²

Hlavním Zíbrtovým příspěvkem k formování názorů mladého studenta však byly přednášky, v nichž objasňoval vývoj, rozsah a objekt zájmu kulturní historie. Ve výkladech založených na Zíbrtových ohromujících bibliografických znalostech a přehledu o moderní literatuře se Chotek setkával především s aplikováním evoluční teorie v pojetí britské-

ho antropologa Edwarda Burnetta Tylora¹⁰³ a ruského historika a sociologa Nikolaje Ivanoviče Karějeva. Kombinace tezí těchto badatelů tvořila základní jádro Zíbrtova pojetí oboru „Kulturgeschichte“.¹⁰⁴ V jeho výkladu propojení Karějevova dialektického vztahu mezi pragmatikou a kulturní historií a Tylorovými tezemi o tzv. přežitcích (survivals), vycházejícími z Darwinova evolucionismu, tvořilo syntetický celek.¹⁰⁵

Zíbrtova metoda měla nesporně solidní teoretický základ, avšak překonání úskalí jejího praktického uplatňování, vyžadující především sebrání a utřídění obrovitého množství pramenného materiálu pro komparativní studium, bylo úkolem přesahujícím síly jednotlivce.¹⁰⁶ To se výrazně projevilo i na Zíbrtově činnosti coby redaktora jinak pro kulturní dějiny, etnografii i folkloristiku zásadní revue Český lid. Množství vyloženě laických a deskriptivních příspěvků je sice dodnes cenným informačním zdrojem pro studium lidové kultury, ve své době byla ovšem kolísavá kvalita obsahu Zíbrtova časopisu zřetelným dokladem reálné neujasněnosti cíle a metod disciplín, zahrnovaných do tzv. „lidovědy“. Doba velkých polyhistorů již minula a rozsah Zíbrtových vědeckých zájmů a publikačních aktivit zdaleka nebyl natolik jednotného rázu, aby poskytoval příležitost k vytvoření široce založené syntézy v duchu Niederlových Slovanských starožitností.¹⁰⁷ Často kritizovaná nesystematičnost Zíbrtova výkladu tu svým způsobem vytvářela živnou půdu pro konstruktivní kritiku a hledání jiných úhlů pohledu. Zíbrt byl pro Chotka nesporně základním exkurzem po literatuře, to ale nelze považovat za zásadní impuls metodický. Zíbrtova metoda byla v zásadě filologická, závislá na pramenech písemné povahy. V oblasti etnografického výzkumu Zíbrt spoléhal především na laické spolupracovníky. Patří mu jistě zásluha za shromáždění a záchranu značného množství materiálu, leč způsobem nekritickým, nekulí systematickým. To mu vyčítal v recenzi habilitačního spisu již Emanuel Kovář, ač ani jemu nebylo dopřáno rozvinout bádání jiným směrem. Soudě podle toho, kam Chotek směřoval své zájmy po ukončení studií, jej však zřejmě více zaujala hodnota pramenů nikoli písemné, ale materiální povahy, a v tomto ohledu nemohlo Zíbrtovo v zásadě filologické pojetí studentovým nárokům dostát.

⁹⁵ Navíc je tento názor zřejmě ovlivněn i donedávna tradičním pohledem na Zíbrtovu osobnost a dílo. Do jisté míry se zde opakuje i situace s hodnocením Jana Palackého. Chotek si zřejmě ve svých vzpomínkách nechtěl příliš zadat. Střídmost těchto hodnocení pouze potvrzuje hypotézu, že se v případě Chotkovy krátké strojípisné biografie nejedná o fragment autobiografie, nýbrž o koncept určený k oficiální citaci.

⁹⁶ K. CHOTEK, *Předmluva*, in: Emil František Burian, *Vojna*, Praha 1955, s. 10–11.

⁹⁷ Lze předpokládat, že tento poměrně náhlý zájem o Zíbrtovy výklady měl své kořeny v iniciativě Niederlově. Niederle patrně doporučil Chotkovi, u něhož viděl upřímný zájem o sociokulturní problematiku, aby navštěvoval Zíbrtovy přednášky, a to i přesto, že od Niederlova odchodu z redakce Českého lidu (1895) mezi oběma vědci nepanovaly právě přátelské vztahy. Pro tuto hypotézu hovoří i fakt, že kdyby Chotkova motivace k návštěvě Zíbrtových čtení a přistoupení k pravidelným kolokviím spočívala v jeho předchozích osobních (byť i letných) kontaktech se Zíbrtem coby kustosem muzejní knihovny v době středoškolských studií, zapsal by si jeho čtení zřejmě již v prvním ročníku. Je ovšem otázka, do jaké míry jej mohla v počátcích studií odradit Zíbrtova příslušnost k muzejní skupině. Prameny v této otázce bohužel zcela mlčí.

⁹⁸ Dějiny pověry ve středověku, Prameny středověké historie kulturní, Kulturně-historický obsah českých kronik, Bohuslav Balbín, Doba Rudolfa II., Úvod do všeobecné historie kulturní, Všeobecná historie kulturní.

⁹⁹ J. BLÜML, *Univerzitní přednášky*, s. 17, pozn. č. 22.

¹⁰⁰ Srov. Zíbrtovu charakteristiku z pera vnímavého pozorovatele Josefa Šusty. J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 85 a též dosud nejhlubší rozbor Zíbrtovy osobnosti in: D. BLÜMLOVÁ – J. BLÜML, *Život Čenka Zíbrta*, in: *Historia culturae II*, s. 9–40. Výraz Zíbrtova obličje na fotografiích, zejména pozdních, působí skutečně dojmem nepřilíh sebevědomého, zkroutěného muže. Srov. fotografii publikovanou v medailonu J. V. ŠIMÁK, *Čeněk Zíbrt*, Praha 1932.

¹⁰¹ Viz vyjádření Josefa Šusty a Maxe Dvořáka. J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 85n.

¹⁰² Kladný posudek Gollův i Pekařův naznačuje, že kritická aplikace metod kulturní historie pod rouškou sociálních a hospodářských dějin nebyla vůdčím osobnostem historické vědy zcela nepřijatelná.

¹⁰³ Srov. Václav SOUKUP, *Dějiny antropologie*, Praha 2004, s. 284n.

¹⁰⁴ J. BLÜML, *Univerzitní přednášky*, s. 14–16. O Karějevovu dělení historie tamtéž, s. 17, pozn. 25. Podrobněji D. BLÜMLOVÁ, *Nikolaj Ivanovič Karějev a jeho myšlení o dějinách*, in: *Historia culturae II*, s. 253–271.

¹⁰⁵ Tento metodický základ zřetelně vyplývá již z textu Kulturní historie, kde je Zíbrtovo stanovisko i přes záplavu bibliografického materiálu zřetelně patrné. Význam článku Josefa Blümila o Zíbrtových čteních spočívá především v tom, že tyto teze dokládá na základě znění Zíbrtových přednášek, uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví a Archivu Národního muzea.

¹⁰⁶ Neschopnost vyrovnání se s tímto obrovitým dilematem bez opory delší metodické tradice nové historické disciplíny zaváděla nesčetné podněty ke kritice z tábora „klasických“ historiků. Nutno uznat, že většina kritických ohlasů byla oprávněná, avšak obvykle ignorovala právě ono problematické východisko. Svou roli navíc sehraoval i Zíbrtův poněkud barokně rozháraný styl psaní, budící dojem nadbytečnosti. Logickým výsledkem těchto sporů bylo Zíbrtovo zahořknutí, nedůtklivost a pocit zneuznanosti, ostatně vlastní celé muzejní skupině. Osobní antipatie však hrála svou roli i u Golla. Srov. jeho a Pekařovy nevybíravé a pohrdavé výroky o Zíbrtovi ve vzájemné korespondenci. J. KLÍK (ed.), *Listy úcty*, s. 457, 459, 481, 484, 505, 561. Zíbrtova tragédie je o to smutnější, že ač byl v historii žákem Tomkovým, jeho zájem o kulturní dějiny měl kořeny v moderním bádání, které poznal jako člen Gebauerova filologického semináře. Byla to především touha mladého badatele po co nejsnadnějším přístupu k pramenům, co Zíbrta přivedlo skrze funkci muzejního knihovníka do konzervativního tábora. Přes jeho novátorství na něj neprávem dopadla generalizace a marginalizace, pocházející původně z Gollovy osobní nedůvěry vůči Pičovi. Přitom je až zarážející, jak jsou si osudy osamělých starých mládenců Piče a Zíbrta, duševně trpících absencí citového rodinného pouta, podobné.

¹⁰⁷ Toto Niederlovo dílo se dá bez nadsázky považovat za poslední záchvěv ducha velkých polyhistorů v české historiografii. Jeho vznik však umožnila jedině neuvěřitelná badatelská sebekázeň a doslova sebeobětování autorovo.

Zíbrtovy metodické přednášky zahrnovaly poznatky z oblasti etnologie, sociologie, archeologie, antropologie, folkloristiky, kulturní historie a vlastně všech pomezích historických a společenských oborů,¹⁰⁸ vymykajících se tradičnímu pojetí politických a náboženských dějin.¹⁰⁹ A právě tyto tematicky barevné výklady významným způsobem doplňovaly odborné archeologické přednášky Lubora Niederle. Niederle totiž ve skutečnosti neměl na rozsáhlejší metodické výklady v rámci svých přednáškových cyklů o archeologii a Slovanských starožitnostech čas. A tak se v předválečné době bývali přátelé svým univerzitním působením výrazně doplňovali. Přestože každý z nich zakotvil v jiném názorovém táboře, jejich společná zahraniční i redakční zkušenost, ovlivnění Tylorem, zájem o dějiny kultur a především badatelská doména v doposud ne zcela definovaných historických oborech z nich činila více než jen generační soupeřníky.

Za nejvýznamnější moment Chotkova odborného zrání lze bezesporu považovat právě setkání s osobností archeologa Lubora Niederle.¹¹⁰ On to byl, kdo svými přednáškami získal tápajícího mladíka pro zkoumání reziduí staré kultury. Chotek měl pro tohoto charizmatického a oduševnělého i neurózami stíhaného muže velkou slabost, jež se mísila s uctivým obdivem. Přestože filozofická fakulta oplývala v době jeho studií plejádou výrazných osobností, Chotek na první místo stavěl Niederle. Ostatně jeho líčení je více než výmluvné: „Ani později, kdy jsem poznal řadu vynikajících profesorů cizích univerzit, nenašel jsem mu rovna. Působil už svým zjevem – připomínal Mánesa. Ale imponoval také obsahem i formou přednášek. Jeho čtení nebyla povinná, ale měl tolik posluchačů, jako kdyby byly předmětem státních zkoušek.“¹¹¹ Při takové míře osobního zaujetí se nelze divit tomu, že když se Goll pokoušel Chotka „získat pro historii“,¹¹² zůstal student ve svém směřování „věren Niederlovi“.¹¹³

Niederle stál pravděpodobně také u kořenů Chotkova odklonu od Píče. K vyjasnění Chotkova rozporu muselo vzhledem k veřejně známým osobním invektivám dojít velmi rychle. Ostrá názorová polemika mezi Píčem a Niederlem sice do jisté míry tříbila badatelskou sebekritičnost obou rivalů,¹¹⁴ za polemikami zdánlivě odborného rázu se však více než jen Píčova snaha o odstranění odpůrce pravosti Rukopisů z univerzitní půdy rýsovaly kontury nenaplněné touhy po akademické kariéře. Píč se zřejmě obával toho, že jeho aspirace na profesuru archeologie mohou být ohroženy právě ambicemi Gebauerova a Gollova mladého chráněnce. Nemýlil se, rok po uzavření cesty k habilitaci pro rakouské dějiny obsazením tohoto postu osobou Josefa Pekaře byl přes Píčovovy protesty schválen i extraordinariát Niederlův a zdálo se, že naděje stár-

¹⁰⁸ Příznačné překrývání objektů zájmu jednotlivých nevyhraněných disciplín ukáže například porovnání shodných titulů v programových státech Zíbrtových a Kovářových. Srov. E. KOVÁŘ, *Přehled dějin folkloristiky*, NSbČ 1, 1897, s. 71–109; Týž, *Nástin dějin etnologie*, Atheneum 8, 1890–1891, s. 158–236.

¹⁰⁹ Ještě v Zíbrtově nekrologu psal Karel Stloukal nikoli s pochopením o jeho činnosti: „... na poli, které Zíbrt nazýval kulturně historickým a které skutečnost ztotožnila s folklorem...“ Karel STLOUKAL, *Ceněk Zíbrt (nekr.)*, ČČH 38, 1932, s. 132.

¹¹⁰ Chotek sám později napsal: „Upoutal mne jako učitel na universitě od první hodiny. Myslím, že více, než Jaroslav Goll.“ Srov. K. CHOTEK, *Význam Lubora Niederle v československém a slovanském národopise*, Slovenský národopis 2, 1955, s. 504–518.

¹¹¹ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1. Stejný citát uvádí J. MJARTAN, *Jubileum*, s. 526.

¹¹² V tomto smyslu VOMLELOVÁ, s. 35. Pokud lze z nejasné formulace něco usuzovat, jednalo se nejspíše o Gollovy pokusy motivovat Chotka k obrácení zájmu směrem k tradičním metodám a oblastem historického bádání, vida jeho směřování k disciplínám v Gollových očích diskutabilních a neperspektivních.

¹¹³ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1.

¹¹⁴ R. TUREK, *Josef Ladislav Píč*, s. 256.

noucího praktického archeologa na rozšíření docentury se tím nadobro uzavřely. Nebylo tedy divu, že vzájemná názorová konfrontace nabývala často podoby ostrých osobních výpadů, které přešly v permanentní nevraživost, trvající až do Píčovy tragické smrti.¹¹⁵

Dojmy z prvních Niederlových přednášek Chotka evidentně uchvátily. Setkání s pojetím vědy o „starožitnostech“ v přednášce „Archeologie zemí českých s úvodem historickým“ bylo zároveň Niederlovou otevřenou konfrontací s pojetím Píčovým. Namísto lyricky romantizujícího „odkrytí roušky z dob dávno minulých a volání z hrobů pokolení zmizelých, aby svědectví vydala o sobě i o vlasti naší z té šeré minulosti, do které žádný paprsek nezapadá“, jak charakterizoval své bádání Píč,¹¹⁶ objevil se Chotkovi před očima obraz komparace širokého materiálu na základě odborné literatury, vytríbená univerzitní věda na úrovni své doby, nikoli muzejní antikvářství.

Niederle si tedy Chotka získal nejen svým charizmatem, ale i progresivitou přístupu, který se přesto v návaznosti na obrozenou tradici odvolával na dílo Šafaříkovo. Pochopitelně tu sehrála roli i Niederlova badatelská ukázněnost a také vysoké nároky, jež na své frekventanty kladl. Jeho (nepovinná) semestrální kolokvia prý byla pověstná: „Žádal nejenom přednesenou látku, ale chtěl, aby aspoň v některé otázce postupoval si kandidát literaturu nebo archeologický materiál hlouběji a samostatně. Proto Niederlova vysvědčení, alespoň v mé době, byla vzácná.“¹¹⁷ Přesto Chotek získal celkem čtyři a přiřadil se tak do skupiny Niederlových žáků, z nichž se však většina věnovala jinému odvětví antropologie – archeologii.¹¹⁸ Niederlovo vytyčené „veliké životní dílo bylo příčinou, že se soustřeďoval jen na svou vědeckou práci a neměl času věnovat se výchově žáků“.¹¹⁹ Navíc „jich bylo více, než by si byl přál“, takže se mu „stalo těžkým vyhovět všem“.¹²⁰

Niederlovy přednášky se staly Chotkovi velkou inspirací, a to i pro jeho pozdější pedagogickou činnost.¹²¹ Poslední český polyhistor doplňoval svůj výklad pohotovými a pozoruhodně obratnými nákrety, mapami a náčrtky ornamentů, jež byly odrazem jeho

¹¹⁵ Rok před Chotkovým příchodem na univerzitu Píč dokončil první díl své obřímí syntézy Starožitnosti země české, zatímco Niederle intenzivně pracoval na prvním svazku svých Slovanských starožitností. Spor se již definitivně přesunul do roviny konfrontace univerzitního a muzejního křídla historiků. Zatímco Píčovi byla znemožňována univerzitní dráha, Niederle za tuto antagonii platil daní, jež v mnohem nasměrovala jeho badatelské metody směrem k akademičnosti – byl mu totiž uzavřen přístup k archeologickým sbírkám v Muzeu. Srov. L. NIEDERLE, *Z mého života*, s. 15–16. Niederle o tom praví: „S celou muzejní družinou nebyla možná spolupráce, byl jsem odkázán sám na sebe a jen na teoretické působení na univerzitě. To bylo též příčinou, proč jsem se tak pilně obrátil k teorii Slovanských starožitností a praktických výkopů jsem zůstal vzdálen.“ Jak vidno, každý z rivalů vnímal svůj úděl osobitě bolestným způsobem. Přesto si Niederle Píčovu sverepou zásti vykládal zřejmě mylně. O vzájemných sporech po smrti Píčově totiž napsal: „Lituji toho dnes, poněvadž jsem přesvědčen, že Píč nebyl zlý člověk. Ale viděl ve mně, jako ve všech odpůrcích RKZ člověka, jehož je nutno odstranit z vlivných míst z národních důvodů.“ Tamtéž. Z řečeného do jisté míry vyplývá, proč Chotek jako Píčov žák upoutal Niederlovu pozornost. Je možné, že si Niederle iniciaci Chotkových kontaktů se Zíbrtem chtěl, věda o Chotkových sklonech k muzeologii, zajistit „svého člověka“ v Muzeu. Prameny zde ovšem opět mlčí.

¹¹⁶ J. L. PÍČ, *Starožitnosti země české*, I – Čechy předhistorické 1, Praha 1899, s. I – předmluva.

¹¹⁷ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1.

¹¹⁸ Byli to zejména Chotkovi generační soupeřníci Albín Stocký, Josef Schránil, Emanuel Šimek a pozdější Chotkův kolega na bratislavské univerzitě Jan Eisner. Tyto čtyři jmenuje Niederle ve svých pamětech v souvislosti s vlastní spokojeností s jejich prací a akademickým umístěním. L. NIEDERLE, *Z mého života*, s. 20.

¹¹⁹ K. CHOTEK, *memoáry*, s. 1.

¹²⁰ L. NIEDERLE, *Z mého života*, s. 20. Srov. K. CHOTEK, *Lubor Niederle – jeho osobnost*, NVČ 31, 1948–1950, s. 5–13.

¹²¹ Na Niederlův vrozený pedagogický talent s obdivem vzpomínal i jiný posluchač jeho přednášek, Karel Kazbunda. Srov. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 301.

neutuchajícího zaujetí pro výtvarné umění.¹²² Nejen touto demonstrativní přednáškovou metodou, ale i díky vzácně kritické nestrannosti v ožehavých otázkách národnostních sporů si učitel získal studentův respekt a obdiv, který přetrval i do dob pozdějšího přátelství a vědecké spolupráce.

A právě Niederlovy práce v oblasti národnostní statistiky a demografie stály u kořenů Chotkových etnografických zkušeností z terénu. Přes nestrannost přístupu „padni komu padni“, jehož následkem ztratil Niederle po uveřejnění svého názoru v otázce složitých národnostních sporů v Makedonii přízeň bělehradského profesora Jovana Cvijiće,¹²³ nepřistupoval Chotek k Niederlovým závěrům nekriticky. Když vyšla v Národopisném sborníku studie Národopisná mapa uherských Slováků,¹²⁴ Chotek neváhal a po navázání kontaktů se slovenskými vlastenci se o prázdninách rozjel ověřit si Niederlovy akademické závěry přímo v terénu na slovensko-maďarském etnickém rozhraní. Právě zde začíná Chotkův skutečný badatelský zájem o slovenskou tematiku, jež se mu následně stala takřka osudovým určením v celé jeho životní dráze.

Byl to tedy především Niederlův vliv, který dovedl Karla Chotka od mladického rozumování nad aktuálními sociokulturními problémy až ke konkrétnímu zájmu o etnografickou a celkově antropologickou tematiku. Na Niederlův popud se také později začal Chotek věnovat studiu fyzické antropologie pod patronátem Jindřicha Matiegky, Niederlova přítele a nadšeného badatele v oblasti, již pro nedostatek znalostí medicíny Niederle sám před lety opustil, uchovává si však přesvědčení o jejím významu pro odbornou přípravu všech adeptů odvětví antropologické vědy v duchu Tylorově.¹²⁵ Chotek se rozhodl pro větev etnografickou, vědom si toho, že na rozdíl od archeologie je vědecké bádání v tomto oboru vlastně teprve v plenkách. Pozdější částečný příklon ke studiu veskrze přírodní disciplíny (fyzické antropologie) je také náznakem skutečnosti, že studium historie ani jejích speciálních disciplín Chotkovi nedalo dostatečné odpovědi na otázky, jež se během nabývání univerzitních zkušeností vynořovaly. Sám vzpomínal, že po studiích „*nebylo nikoho, kdo by (mu) objasnil, co je lidová kultura, co národopis má studovat a jaké jsou jeho cíle*“.¹²⁶ Meritum studií, totiž pochopení principů vývoje sociokulturních vztahů a hodnoty lidové kultury ve vztahu k historii, se stále ztrácelo kdesi v nedohlednu.

Přesto se po čtyřech letech Chotkův pobyt v přednáškových sálech Klementina, Kaulichova domu a dalších budov univerzity chýlil ke konci. Začátkem dubna 1904¹²⁷ požádal o připuštění ke zkušební komisi s tím, že nutná kolokvia z pedagogiky a filozofie již úspěšně absolvoval. Jako domácí úkol z dějepisu mu byla tradičním postupem uznána

práce z Gollova a Pekařova semináře (to ještě netušil, že to nebude naposled, co ji předloží zkušební komisi) a koncem července odevzdal i zeměpisný elaborát, pojednávající o „Rozšíření a povaze oceánu a činnosti mořské vody“. Listopadové schválení práce mu umožnilo složit zkoušky z pomocných předmětů, tj. češtiny, němčiny, latiny a řečtiny. Filologické preludium nedopadlo právě nejlépe, velmi dobrá z rodné řeči nemohla i při tradiční vysoké náročnosti zkoušek z klasických jazyků vyvážit dostatečně z němčiny i latiny. V řečtině dopadl „dobře“.

Po prosincovém uznání dosavadních výsledků si tehdejší suplent na Vyšší dívčí ve Vodičkově ulici nechal půlroční lhůtu na přípravu a v posledních květnových dnech léta roku 1905 psal klauzury. V dějepise obecném se vypořádal s expanzí Římanů na východ a účastí Francie v třicetileté válce; v rakouském dějepise pak měl podat přehled pramenů k českých dějinám v první polovici čtrnáctého století. Zeměpisné téma znělo „Jaderské moře“. Výsledek měl klesající tendenci – výborný, velmi dobrý a dobrý.

7. a 8. června odpovídal při ústní zkoušce především na Gollovy a Pekařovy otázky, neboť oba historici byli členy zkušební komise pro učitelství na gymnáziích a středních školách. Přestože výsledek nezněl právě *summa cum laude* (obecný dějepis pouze dostatečně, rakouský chvalitebně a zeměpis dobře), byl nakonec prohlášen komisí za „dobrý“. Dne 10. června 1905 byl Karel Chotek uznán „*za způsobilého vyučovati dějepisu a zeměpisu na vyšších gymnasiích a školách reálných*“.¹²⁸ To už měl ovšem za sebou rok suplentury na pražských středních školách a v jeho hlavě se rodila myšlenka na odbornou publikaci.

Prázdniny po absolutoriu zavedly Chotka do jižní části Horních Uher, na Slovensko, kde se po delším putování dostal do okolí hontské osady Cerovo. Tam jej uvítal evangelický farář Stanislav Zoch, s nímž byl Chotek již dříve v kontaktu díky členství ve spolku slovenských studentů Detvan. Teprve zde, když se ocitl sám v terénu, jenž nabízel přehřel materiálu k prozkoumání, začal Chotek připravovat svou první etnografickou sídelní monografii. Jasně si uvědomoval, jak málo se Slovensko v hontské každodenní realitě podobá Slovensku pražských studentských spolků. Teprve zde v terénu se tedy začal rodit Karel Chotek – etnograf. Materiál shromážděný v Cerovu se mu stal nejen podkladem pro první odbornou stať, ale Niederlovi se stal i popudem k tomu, aby mladého badatele začal systematicky připravovat pro vědeckou dráhu.

¹²² Tyto sklony byly dědictvím jeho bouřlivých bohémských let, kdy se vzepl vůli svých ochránců, kteří jej chtěli učinit následovníkem jeho zemřelého otce, klasického filologa. Rozhodl se tehdy pro studia umění u Miroslava Tyrše, a přestože studia pro Tyršovu smrt nedokončil, záliba ve výtvarném umění i vlastní tvorba se mu staly životním koníčkem. Svě Slovanské starožitnosti ilustroval sám. Srov. Niederlovy vzpomínky na bohémská léta a přátelské svazky se známými umělci. L. NIEDERLE, *Z mého života*, s. 4–6, 8–10n. Srov. K. CHOTEK, *Lubor Niederle*, s. 5–6.

¹²³ L. NIEDERLE, *Makedonská otázka*, Praha 1901.

¹²⁴ L. NIEDERLE, *Národopisná mapa uherských Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900*, NSbČ 9, 1903, s. 223n.

¹²⁵ Rezignace na studium antropologie v celém jejím rozsahu vede Niederleho k hlubší specializaci, jejíž směr vyjadřuje i změněné znění habilitace z roku 1898 – pro archeologii a etnologii. Niederle k tomu poznamenal: „Antropologii jsem opustil, protože jsem viděl, že nemám pro hlubší bádání v ní dostatečných studií medicínských.“ L. NIEDERLE, *Z mého života*, s. 19.

¹²⁶ VOMLELOVÁ, s. 39.

¹²⁷ 11. 4. 1904, tj. čtyři dny po obdržení Gollova a Pekařova seminárního vysvědčení. Srov. Chotkovo Vysvědčení učitelské způsobilosti. Rodina Chotkova, pozůstalost.

¹²⁸ Tamtéž.

PŘÍLOHA

Seznam přednášek zapsaných a navštěvovaných Karlem Chotkem během studií na FF UKF (1900–1904)

V Chotkově pozůstalosti, jež se nachází v soukromém vlastnictví rodiny Chotkovy, se zachoval nejen Chotkův index se zapsanými přednáškami a zápočty, ale i soubor vysvědčení ze zkoušek, kolokvií a historického semináře. Porovnáním údajů se zápisovými protokoly Katalogu studentů v Archivu Univerzity Karlovy (*Seznam přednášek, které studující slyšeti míní*) vznikla následující tabulka, poskytující obraz Chotkových studijních preferencí. Lze v ní nalézt odraz zjevného nadšení studenta prvního ročníku a jeho počáteční zmatek při zápisu, i fakt, že navštěvování přednášek z vedlejších studijních oborů nebývalo prioritou. Také zde vyplývá na povrch, že ne vše, co zaznamenal kvestor při zápisu do katalogu, lze považovat za bernou minci při rekonstrukci studijní trajektorie. Proces zápisu spočíval nejprve v zapsání kurzů, jež posluchač plánoval navštěvovat, do katalogu. Následně kvestorovo potvrzení tamtéž však zřejmě ještě nemuselo nutně znamenat, že zápis posléze potvrdí do posluchačova indexu i přednášející a přijme studenta do kurzu. Pokud však není uvedeno jinak, byl Chotek na daný kurz řádně zapsán do katalogu i u přednášejícího a obdržel i platný zápočet.

Prameny

AUK – *Katalog studentů FF UKF 1900–1904* (dále Katalog)
Index lectionum Karla Chotka, pozůstalost Karla Chotka, soukromé vlastnictví rodiny Chotkovy (dále Index)
 Soubor kolokviálních a seminárních vysvědčení Karla Chotka, pozůstalost Karla Chotka, soukromé vlastnictví rodiny Chotkovy

Název přednášky	Přednášející	Hodinová dotace	Datum složení zkoušky / Poznámky
<i>1900–1901 Zimní běh</i>			
Filosofie praktická	Masaryk	4	V indexu škrtnuto, v katalogu nezapsáno
Dějiny středověku	Goll	3	
Dějiny hnutí husitského	Kalousek	3	26. 3. 1901 – výborně
Dějiny rakouské ve století 15. a 16.	Pekař	3	13. 3. 1901 – výborně
Diplomatika zemí českých	Friedrich	3	V indexu škrtnuto, v katalogu nezapsáno
Archeologie zemí českých s úvodem historickým	Niederle	3	10. 3. 1901 – výborně
Doba Karla IV.	Novotný	2	V katalogu i indexu škrtnuto/nezapočteno
Vybrané části české literatury doby starší	Gebauer	2	V katalogu i indexu škrtnuto/nezapočteno
Horo- a vodopisný přehled kontinentů	Palacký	2	
Rakousko-uherská říše	Palacký	3	
Zeměpisný seminář	Palacký	4	V indexu škrtnuto, v katalogu nezapsáno
<i>1901 Letní běh</i>			
Dějiny středního věku	Goll	3	

Název přednášky	Přednášející	Hodinová dotace	Datum složení zkoušky / Poznámky
Dějiny rakouské ve století 15. a 16.	Pekař	3	
Historická etnologie Evropy až do konce starověku	Niederle	4	9. 7. 1901 – výborně
Všeobecné dějiny evropských literatur	Frida	3	
Umění francouzské XVIII. stol.	Chytil	1	V katalogu škrtnuto, v indexu není
Nauka o vůli	Čáda	3	V katalogu škrtnuto, v indexu není
Filosofie dějin	Masaryk	4	
Opera 19. stol. a vliv její na rozvoj hudby české	Hostinský	3	
Všeobecný horopis	Palacký	4	
Geografický seminář	Palacký	4	
<i>1901–1902 Zimní běh</i>			
Dějiny pedagogiky	Drtina	3	
Dějiny 15. a 16. století	Goll	3	
Dějiny národů slovanských	Bídlo	2	
Dějiny české od nastoupení krále Ladislava 1453	Kalousek	3	
Dějiny rakouské	Pekař	3	9. 4. 1902 – výborně
Dějiny rakouské 19. století	Pekař	2	
Encyklopedie pomocných věd historických	Friedrich	5	
Národopis Evropy	Palacký	3	
Slovanské starožitnosti – původ národů slovanských	Niederle	4	17. 4. 1902 – výborně
Dějiny pověry ve středověku	Zíbrt	2	7. 3. 1902 – výborně
Vybrané části české literatury doby starší	Gebauer	2	V indexu podpis vymazán, zapsán / nezapočteno
Od husitství k humanismu	Vlček	3	Zapsán / nezapočteno
Dějiny německé literatury	Kraus	5	Zapsán / nezapočteno
Seminář historický	Pekař	2	
Seminář geografický	Palacký	4	V katalogu uvedeno, v indexu nezapsáno
<i>1902 Letní běh</i>			
Vývoj pedagogiky a školství v 19. stol.	Drtina	3	V katalogu i indexu uvedeno, ale škrtnuto
Teorie vědy	Čáda	3	
Dějiny 15. a 16. století	Goll	3	
Rusko za Petra Velikého	Bídlo	2	
Dějiny české za krále Ferdinanda	Kalousek	3	
O podvrženích v pramenech dějin českých	Kalousek	2	
Dějiny rakouské	Pekař	3	
Dějiny rakouské 19. století	Pekař	2	9. 4. 1902 – výborně
Cvičení diplomaticko-paleografická	Friedrich	3	
Slovanské starožitnosti	Niederle	3	10. 7. 1902 – výborně
Prameny středověké historie kulturní	Zíbrt	2	
Kulturně-historický obsah českých kronik	Zíbrt	1	4. 7. 1902 – výborně
Malířství 19. století	Matějka	1	
Seminář historický	Pekař	2	

Název přednášky	Přednášející	Hodinová dotace	Datum složení zkoušky / Poznámky
<i>1902-1903 Zimní běh</i>			
Sociologie	Masaryk	5	Katalog uvádí, ale nezapsán/nezapočteno
Úvod do filosofie	Dršina	2	Katalog uvádí, ale nezapsán/nezapočteno
Dějiny římské v době císařské	Goll	3	
Dějiny rakouské III.	Pekař	3	
Přehled dějin sociálních a hospodářských	Pekař	2	28. 3. 1903 – výborně
Latinská paleografie	Friedrich	5	Katalog uvádí, ale nezapsán/nezapočteno
Itálie	Palacký	1	
Evropa	Švambara	3	
Vývoj geografie 19. století	Švambara	1	
Slovanské starožitnosti	Niederle	2	
Slovanský národopis	Niederle	2	
Malířství a sochařství 19. století	Matějka	1	
Goethe a Schiller	Krejčí	2	
Literatura česká 1880-1900	Máchal	2	
Bohuslav Balbín	Zíbrt	1	Katalog neuvádí, ale v indexu započteno
Doba Rudolfa II.	Zíbrt	2	Katalog neuvádí, ale v indexu započteno
Oceanografie	Augustin	2	Nezapsán, katalog neuvádí, index ano
Metodika	Čáda	3	Nezapsán, katalog neuvádí, index ano
Výklad a četba Božské komedie Dantovy	Frída	1	Katalog uvádí, ale nezapsán/nezapočteno
Ruská mluvnice s praktickými cvičeními	Štěpánek	2	Katalog uvádí, ale nezapsán/nezapočteno
Počátky mluvnice vlašské	Maleček	2	
<i>1903 Letní běh</i>			
Dějiny středověku	Goll	3	
Jednota Bratrská	Novotný	2	
Dějiny rakouské	Pekař	3	
Rakousko v 2. polovině 19. století	Pekař	2	
Řecko	Palacký	1	
Afrika	Švambara	3	
Slovanský národopis (v katalogu škrtnuto)	Niederle	2	Nezapsán/Niederle dovolená pro nemoc
Malířství a sochařství	Matějka	2	
Filosofie náboženství	Masaryk	1	
Dějiny estetiky	Hostinský	3	Zapsán / nezapočteno
Didaktika středoškolská	Dršina	3	
Problémy noetické	Čáda	3	
Historický seminář	Goll	2	7. 4. 1904 – výborně
Úvod do všeobecné historie kulturní	Zíbrt	1	
Všeobecná historie kulturní	Zíbrt	2	
<i>1903-1904 Zimní běh</i>			
Dějiny středověku	Goll	3	

Název přednášky	Přednášející	Hodinová dotace	Datum složení zkoušky / Poznámky
Dějiny 16. století	Goll	2	
Rakousko v době třicetileté války	Pekař	3	
Vybrané kapitoly z dějin českých	Pekař	2	
Politický zeměpis Evropy	Švambara	2	
Slovanský národopis	Niederle	2	
Ruská mluvnice	Štěpánek	2	Katalog uvádí, ale nezapsán/nezapočteno
Básně Adama Mickiewicze	Černý	2	
Dějiny literatury české	Vlček	3	
Historie německé literatury doby nové	Mourek	3	
<i>1904 Letní běh</i>			
Dějiny středověku	Goll	3	
Rakousko v 2. polovině 19. století	Pekař	5	
Historická geologie	Woldřich	3	
Praktická cvičení v laboratoři	Woldřich	2	Index neuvádí, v katalogu škrtnuto
Cvičení geologická	Woldřich	2	Index neuvádí, v katalogu škrtnuto

MILAN DUCHÁČEK

Von der Geschichte zur Ethnographie. Das Studium Karel Choteks

RESÜMEE

Der Aufsatz beschäftigt sich mit den Studienjahren von Karel Chotek, dem späteren ersten Lehrstuhlinhaber für Ethnographie an der philosophischen Fakultät der Karlsuniversität. Dabei werden vor allem jene Momente zusammengefasst, die den Absolventen des historischen Seminars von Goll und Pekař dazu veranlassten, dass er nach Beendigung seines Studiums nicht weiter im Geiste der traditionellen Geschichtsauffassung tätig war, sondern stattdessen begann, systematisch auf die Herausbildung eines im tschechischen Milieu neuen universitären Faches abzielen. Die bisherige Fachliteratur, die vor allem aus Aufsätzen zu seinem Jubiläum besteht, schenken Choteks Vorbereitungen auf ein Universitätsstudium keinerlei Beachtung. Der Aufsatz versucht also, den Weg zu rekonstruieren, den der Schüler von Alois Jirásek und Josef Ladislav Pič vom Prager Gymnasium in der Žitná während seiner Studienzeit an der Prager Universität eingeschlagen hatte. Chotek war einer der ersten Absolventen des historischen Seminars von Pekař und hatte auch die Anfänge von Pekařs Vorlesungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte miterlebt. Während seines Studiums orientierte sich Chotek jedoch vor allem auf die Vorlesungen von Čeněk Zíbrt und Lubor Niederle. Gerade diese beiden Persönlichkeiten standen an der philosophischen Fakultät für eine andere Auffassung des Geschichtsstudiums als die von Goll vertretene. Ihnen ist es auch zu verdanken, dass Chotek nach Studienabschluss nicht an das Wiener Institut für Geschichtswissenschaft oder an eine der deutschen Universitäten ging, sondern systematisch über die Problematik der Feldforschung nachzudenken begann und sich mit dem aktuellen Stand der europäischen Ethnologie vertraut machte, die als Bestandteil der Wissenschaft vom Menschen im Geiste der nach dem britischen Anthropologen Edward Burnett Taylor vorgenommenen Einteilung der anthropologischen Disziplinen verstanden wurde. Dank seiner Universitätsausbildung begründete er die einheimische Ethnographie vor allem als eine historische Wissenschaft.

KULTURNÍ A INTELEKTUÁLNÍ VÝMĚNA MEZI ČECHAMI A FRANCIÍ 1870–1925¹

JIŘÍ HNILICA

Studiu vazeb, které pojily české země se zahraničím, je v poslední době věnována zvýšená pozornost. Nejinak je tomu i u historie česko-francouzských styků. Přibývá odborných studií i souhrnných prací.² Do této debaty chce přispět také tento článek. Ukáže na hlavní proudy, které určovaly kulturní spolupráci mezi oběma zeměmi během padesáti pěti let přelomu 19. a 20. století. Doba je ohraničena dvěma symbolickými mezníky. Rokem 1870, kdy dochází v důsledku francouzsko-pruské války k vzdušnému první vlny českého frankofilství, a rokem 1925, kdy je v Nîmes s velkou pompou odhalena socha E. Denisovi. Půjde o nastínění vývoje kulturních vazeb mezi Čechami a Francií v rámci sledování rozvoje českého frankofilství (stranou zájmu musí kvůli své šíři zůstat krásná umění), o česko-francouzské vztahy z pohledu vědeckých institucí a univerzit, o česko-slovensko-francouzskou spolupráci ve školství a o poměr českých studentů k Francii a jejich zájem o studium v této zemi. Nicméně je třeba zdůraznit, že doba mezi roky 1870–1925 je ze zahraničně-politického hlediska rozdělena na dvě zcela rozdílná období. Významný český historik O. Urban si dokonce položil ve svém článku z roku 1992 otázku: Existuje česká zahraniční politika před rokem 1914? Po rozboru událostí se vyjádřil o samostatnosti českého vystupování značně skepticky: „České země a s nimi česká společnost byly státněpoliticky integrovány do habsburské monarchie a jako takové rovněž v cizině vnímány.“³ Situace se ale změnila ve chvíli, kdy západní mocnosti postupně podpořily úsilí České národní rady o vytvoření samostatného státu. Dne 29. června 1918 tak učinil i francouzský ministr zahraničních věcí Stephen Pichon (1857–1933). Vztahy československo-francouzské tak byly z tohoto pohledu již zcela

¹ Příspěvek je zkrácenou a upravenou verzí rigorózní práce *Kulturní a intelektuální výměna mezi Čechami a Francií (1870–1925). Příspěvek k česko-francouzským vztahům*, obhájené na Pedagogické fakultě UK v září 2004.

² Z těch zásadních jmenujme doktorské práce I. Vlčka (Ivo VLČEK, *La France et les pays tchèques de 1871 à 1914. Etude sur la diplomatie, l'opinion publique, les doctrines politiques et leur indépendance*, thèse de doctorat, Strasbourg 1970 (dále VLČEK)), S. Reznikowa (Stéphane REZNIKOW, *Francophilie et identité tchèque (1848–1914)*, thèse pour le doctorat de l'École des Hautes Etudes en Sciences Sociales sous direction K. Pomian, 1999 (dále REZNIKOW)); tato zásadní práce je k náhlednutí v CEFRESu a v roce 2002 byla publikována u H. Championa v Paříži) a L. Merciera (Laurent MERCIER, *La Tchécoslovaquie des Français. Perceptions et conceptions des pays Tchèques et de la Slovaquie par les Français de la IIIe République*, thèse de doctorat, obhájeno 12. 10. 2000 na Université de Paris X – Nanterre); dále množství výborných studií Antoina Marèse, Pavly Horské a Mileny Lenderové i existenci dvou zásadních sborníků z konferencí k česko-francouzským vztahům: *Francúzsko a stredná Európa. Vztahy medzi Francúzskom a strednou Európou v rokoch 1867–1914. Vzájomné vplyvy a predstavy*. Ed. Bohumila FERENCŮHOVÁ, Bratislava 1995 a *Frankreich und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge zum französischen Einfluss in Ostmitteleuropa*. Hgg. von Ferdinand SEIBT und Michael NEUMÜLLER, München 1990.

³ Otto URBAN, *Existuje česká zahraniční politika před rokem 1914*, in: B. Ferenčuhová (ed.), *Francúzsko a stredná Európa*, s. 8–14.

normální. Československo se aktivně zapojilo do mezinárodní diplomacie. Absence diplomatických vztahů na nejvyšší úrovni mezi oběma zeměmi v 19. století vyvolává dodnes ve Francii metodologické potíže. Ve vztazích česko-francouzských se totiž nejedná o kontakty mezi samostatnými státy, a jak zdůrazňují P. Renouvin a J.-B. Duroselle v klasickém úvodu do studie mezinárodních vztahů, „výzkum mezinárodních vztahů se zabývá zejména analýzou a vysvětlením vztahů mezi politickými jednotkami územně organizovanými podle území, tzn. mezi státy“ (přeložil J. H.).⁴

Ve vztazích mocné republiky s koloniálními ambicemi a malého národa usilujícího o upevnění svého autonomního postavení v rámci mnohonárodnostní monarchie se i kulturní spolupráce rozvíjela značně nerovnoměrně, resp. jednosměrně. Až na výjimky se vždy jednalo o absorbování francouzských vlivů v českých zemích. V tomto ohledu zaostávala taktéž spolupráce československo-francouzská. Jako příklad uvědme nevyváženost v oblasti výměny studentů. Přestože československá vláda každoročně vypisovala pro francouzské studenty zhruba deset ročních stipendií, objevují se o nich zmínky v českém studentském tisku jen zcela výjimečně, nepatrné jsou i jejich aktivity ve studentských organizacích.⁵

Studovaná doba je nicméně zcela zásadní pro kulturní formování českého národa. Od šedesátých let 19. století prožívali Češi jedno z nejvýznamnějších období svých novodobých dějin. Čeština se prosadila na poli literatury, v rámci státního školství i vědy. Český národ dohnal své zpoždění v kulturním vývoji a od 90. let se podílel i na evropském vývoji. Francouzské vlivy jsou v této evoluci zvláště důležité. Není náhodné, že v této době se prostřednictvím Zeyerových (1841–1901) básnických parafrází Karolínské epeje objevuje v českém povědomí výraz sladká Francie, a je jen charakteristické, že se užívá a jako synonymum Francie zůstává živý po několik generací.

Ve chvíli, kdy se navazují oficiální diplomatické vztahy, se v korespondenci poprvé objevuje i termín intelektuální výměna či spolupráce. Rozuměla se tím snaha o vytvoření specializovaných organizací a podpora konkrétních styků v oblasti vědecké a univerzitní. Styky mezi institucemi a osobní vztahy suplovaly však již předtím korektní diplomatické vazby mezi zeměmi. Poválečná spolupráce mezi institucemi i jedinci tak v mnohém navazovala na již dříve navázané kontakty. V tomto ohledu jsou tudíž obě období spojena v jeden celek.

České kulturní vazby na Francii

Doba do první světové války

Protifrancouzské citění po napoleonských válkách právě tak jako důraz kladený prvními národními buditeli na všeslovanskou myšlenku a blízkost německého prostředí vedly k tomu, že doba po roce 1814 až do poloviny 40. let je charakterizována největší nepří-

⁴ Pierre RENOUVIN – Jean-Baptiste DUROSELLE, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris 1964, s. 1.

⁵ Francouzští státní příslušníci tvořili nepočetnější skupinu stipendistů československé vlády za celé období československé republiky. Souviselo to jednak s bilaterálními vztahy mezi oběma zeměmi, zároveň je v tom nutno spatřovat tradiční vstřícnost československé vlády k Francii. Oficiální propaganda věřila, že právě výměna studentů je nejlepším prostředkem k upevnění a zkvalitnění česko-francouzských vztahů. Mezi školními roky 1920/1921 až 1935/1936 byl počet stipendií následující: 20/21 – 11, 21/22 – 6, 22/23 – 5, 23/24 – 10, 24/25 – 8, 25/26 – 9, 26/27 – 9, 27/28 – 10, 28/29 – 7, 29/30 – 13, 30/31 – 14, 31/32 – 4, 32/33 – 10, 33/34 – 11, 34/35 – 12, 35/36 – 9. Srov. *Školské a kulturní styky s cizinou*, Praha 1937, s. 182–183.

tomností francouzského vlivu v českých zemích v celém 19. století. Výjimkou potvrzující pravidlo byl Jungmannův překlad Chateaubriandovy Ataly (1805), který je považován za zrod moderní české prózy. Omezené ohlasy na francouzské události se projevyly také v době červencové revoluce roku 1830.⁶ Tato událost měla i svou dohru v Praze, neboť sesazený Bourbon Karel X. našel se svým zmenšeným dvorem přístřeší na Pražském hradě (24. 10. 1832–28. 5. 1836).⁷ Později se na českou otázku snažili ve Francii upozornit František Zach (1807–1892)⁸ a Vilém Gabler (1821–1897).

Po roce 1848 se právě Francie stala zemí, kam směřovala česká emigrace. Tak byla od 50. let 19. století započata „tradice“, představující asi nejznámější oblast česko-francouzských vztahů. Roku 1852 se v Paříži usadil malíř Jaroslav Čermák (1830–1878) a o dva roky později i jeho kolega Soběslav Hippolyt Pinkas (1827–1901).⁹ Dějiny české umělecké kolonie v Paříži, častěji však spíše její mýtus, musíme považovat za jeden z nejzajímavějších aspektů česko-francouzských styků a málokdo z českých malířů před válkou opomněl posilnit svého ducha pařížskou kávou a jejím tvůrčím nábojem. Po svém propuštění z vězení zamířil do města nad Seinou propagovat českou věc a konspirovat proti Habsburkům i Josef Václav Frič (1829–1891).¹⁰ Fričův pobyt také nepřímo ovlivnil i českou literaturu, neboť roku 1863 za ním přijel na měsíční návštěvu spisovatel Jan Neruda (1834–1891). Svůj pařížský pobyt považoval za osudový pro své demokratické smýšlení. „Nabral jsem si duševního kapitálu pro celý život“, říkal ještě po třiceti sedmi letech.¹¹ Zanechal o něm zajímavé a historicky důležité svědectví ve svých *Pařížských obrázcích*.¹²

V oblasti krásné literatury a výtvarných umění se Češi začali na Francii orientovat ve větším měřítku v 70. letech 19. století. F. V. Krejčí na to upozornil v Hipmanově Nation tchèque a později v příspěvku pod charakteristickým názvem *O vlivu francouzském na novou literaturu českou*, opět v Hipmanově Českém světě (r. 1904).¹³ Krejčí podotýká, že literární vývoj jde v ruku v ruce s vývojem politickým, a proto přišel rozhodný zvrat právě kolem roku 1870. V literatuře i v krásných uměních byla patrná snaha o vymanění se z německého vlivu. Zájem o Francii a její spisovatele byl probuzen nejen díky bohatství

⁶ Ivan PFAFF, *Česká přínáležitost k západu v letech 1815–1878*, Brno 1996, s. 51–53.

⁷ Anton NOVOTNÝ, *Autour de l'exil de Charles X à Prague*, Europe Centrale (dále EC), 18. 10. a 1. 11. 1930 a Josef DOSTÁL, *L'arrivée de Charles X à Prague*, EC, 17. 8. 1935. Za pobytu královského dvora dvakrát Prahu navštívil (roku 1833) i zapálený royalista Chateaubriand, který o městě zanechal svědectví ve svých *Mémoires d'outre-tombe*. Naposledy je citoval Josef POLIŠENSKÝ, *Tisciletá Praha očima cizinců*, Praha 1999, s. 99. V té době se v Čechách usazuje i Joachim Barrande.

⁸ „Zach doit être considéré comme le père de la propagande tchèque en France, pour ne pas dire à l'étranger.“ REZNIKOW, s. 54.

⁹ Pascal VAREJKA, *Les artistes tchèques en France à la fin du XIXe et au début du XXe siècles*, Etudes tchèques et slovaques N° 4, 1983–1884, s. 10–11.

¹⁰ Fričův pobyt v Paříži byl již několikrát zpracován. Nejpodrobněji Jiří BENDA, *Kulturní a politická činnost J. V. Friče v době jeho emigrace ve Francii v letech 1860–1867*, in: J. V. Frič a demokratické proudy v české politice a kultuře, Sborník statí ČAV, Praha 1956, s. 151–198 a Věra BUBENÍČKOVÁ, *J. V. Frič a jeho vztahy k Jaroslavu Čermákovi a Soběslavu Pinkasovi*, tamtéž, s. 377–402. O Fričových životních peripetiích podrobně také Josef Václav FRIČ, *Paměti*, II a III, Praha 1960 a 1963.

¹¹ Národní listy, 19. 10. 1890. Srov. I. PFAFF, *Česká přínáležitost*, s. 63, pozn. 60.

¹² Pařížské obrázky do souvislosti zařadil a francouzskému čtenáři zpřístupnil Antoine MARES, *Les Tableaux parisiens et le séjour de Jan Neruda en France en 1863*, Etudes tchèques et slovaques N° 5, 1985, s. 69–101. Neruda je vydával v Hlasu od 28. 6. 1863 do 23. 10. 1863. Notre Dame, Vojsko, Polosvět a Na hřbitvech vyšlo v Rodinné kronice. Jednotlivé pasáže je možné také nalézt v mnohých Nerudových sebraných spisech, například v *Díle Jana Nerudy*, III. Drobná prósa, Praha 1926, s. 9–95.

¹³ František Václav KREJČÍ, *O vlivu francouzském na novou literaturu českou*, Český svět 1 a 2, 5. 10. 1904 a 21. 10. 1904, s. 5–7 a 49–52. Šlo o překlad článku původně uveřejněného v 6. čísle Nation tchèque, vydávaném publicistou a propagátorem česko-francouzských vztahů Karlem Hipmanem (1864–1914).

a velikosti jejich děl, ale podpořily jej i sympatie politické.¹⁴ „První velký propagátor“, který se překlady zasloužil o poznání francouzské literatury, byl Jaroslav Vrchlický (1853–1912). Předělovými jsou jeho překlady V. Huga od r. 1874, dále pak kniha *Poesie francouzská nové doby* (1877) a konečně *Moderní básníci francouzští* (1894).

Ve stejné chvíli, kdy Vrchlický překládal soudobou francouzskou poezii, Julius Zeyer (1841–1901) objevil Francii středověkou. Na přelomu 80. let bylo nicméně povědomí o francouzské literatuře stále ještě omezené – „*sympathie české vyhledávaly si tehdy ve francouzské literatuře nejradyji to, co bylo romantické, liberální a brilliantní formou oslňující*“. Neznámými zůstávali autoři Balzac, Stendhal, Baudelaire a Flaubert, Zola byl jen „*úkaz pornografické literatury*“. Rozhodující dohnání moderních proudů Krejčí přisuzuje generaci 90. let. Také vliv moderní francouzské kritiky na kritiku českou, reprezentovanou F. X. Šaldou, mu je „*velice interessantní kapitolou vztahů česko-francouzských*“.¹⁵ Sám Šalda, který si velmi vážil Flauberta a Balzaca, o ovlivnění francouzskou literaturou poznamenal: „*Nevytýkám naší mladé literatury, že podléhá vlivu francouzskému, vytýkám jí naopak, že mu nepodléhá dost hluboce... U nás se s literární Francií většinou jen koketuje – koketuje zcela vnějškově a povrchně. Myslí se, že celá Francie je Paříž a ještě hůře: myslí se, že celá Paříž jsou bulváry...*“¹⁶ Šalda zde zachytil i druhou tvář českého frankofilství. Kritika módnosti a povrchnosti v příklonu k Francii zůstane společná době předválečné i poválečné.

Hloubku francouzského kulturního vlivu v oblasti literatury v předválečných Čechách rozebral S. Reznikow.¹⁷ Na následujícím grafu, který od něj přejímám, si povšimněme zejména faktu, že překladů z francouzské literatury nepřestává přibývat po celé 19. století, přičemž výrazné přelomy se manifestují až na začátku let 70. a v polovině 90. let. Další poznatek, který vychází z Reznikowovy analýzy, je ten, že francouzština byla zdaleka nejpřekládanějším jazykem. 85 % těchto překladů bylo z oblasti krásné literatury.¹⁸

O velkém rozšíření francouzské kultury v předválečných Čechách svědčí i fakt, že 33 % premiér Prozatímního, Národního a Vinohradského divadla v tomto období bylo francouzskými překlady. Nutno podotknout, že nejsilněji se tento vliv projevil v období let 1862–1892, pak začal slábnout.¹⁹

O výrazném rozvoji francouzského vlivu u nás v 80. letech svědčí i založení Alliance Française v květnu 1886. Jednalo se o první pobočku Alliance ve střední a východní Evropě. U jejího vzniku bylo zřetelně přítomno jak patriotické cítění členů, tak tato vzedmutá vlna frankofilství, kdy se slušelo, aby každý dobrý patriot podporoval podobnou organizaci. To bylo dobře patrné ze slov jejího prvního předsedy Soběslava Pinkase.²⁰ Rozvoj české sekce byl následně značný a její místo při formování pražské kultury je nezastupitelné.

¹⁴ Český svět, 1, 1904, s. 5.

¹⁵ Český svět, 2, 1904, s. 50.

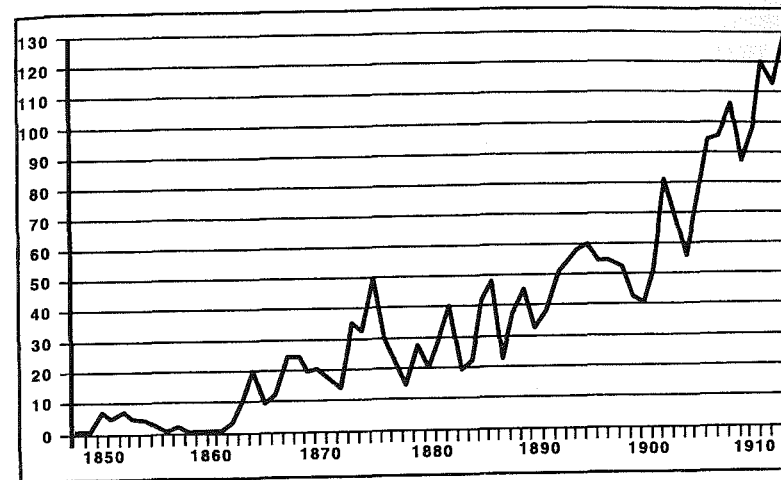
¹⁶ František Xaver ŠALDA, *O umělecké kultuře, umělecké mravnosti a francouzském vlivu u nás*, Kritické projevy 7, Praha 1953, s. 46.

¹⁷ REZNIKOW, s. 606.

¹⁸ Tamtéž, s. 609.

¹⁹ Tamtéž, s. 612.

²⁰ „Dovoňte, dámy a pánové, abych vám připomněl, že český jazyk zde požívá stejných práv jako jazyk francouzský. Dokonce bych řekl, že k tomu, aby se člověk stal užitečným členem našeho spolku, je mnohem důležitější, aby byl prodrchnut vlasteneckým cítěním a upřímně podle svých sil se snažil přispívat k duchovnímu vývoji našeho drahého národa, než aby se blýskal větší či menší zběhlostí ve francouzštině.“ Citováno podle S. REZNIKOW, *Předchůdkyně Francouzského institutu – Alliance française v Praze 1886–1914*, in: *Z historie Francouzského institutu v Praze*, Praha 1993, s. 15.

Graf 1: Knižní překlady z francouzštiny do češtiny 1850–1914

Doba po první světové válce

Živé profrancouzské sympatie se ještě znásobily válkou a přidalo se k nim všeobecné nadšení z čerstvě získané samostatnosti, za kterou bylo i podle oficiální propagandy nutno děkovat právě francouzskému spojenci. Po vynuceném válečném mlčení začaly francouzské kroužky vznikat ještě před říjnem 1918.²¹ Podnikatel Václav M. Havel později vzpomínal, že „*příznakem očekávaného příchodu čtyřdohodových armád a diplomatů k nám bylo i to, že se mládež z měšťanských rodin začínala pěstovat francouzská konverzace... v roce 1917 byl založen Francouzský klub. Akce klubu byly tehdy společensky na slušné úrovni a po převratu se klub neminul svým cílem*“, neboť „*členové Francouzského klubu se ujali prvních francouzských vojáků a důstojníků*“.²² Od přelomu let 1918/1919 se potom tento trend rozvinul zcela ojedinělou měrou. Několik desítek nových poboček Alliance française, které vznikly po celé zemi, a ve východních Čechách zvláště, jasně dokumentovaly klima doby. Pro zlepšení organizace všech sekcí Alliance začala od 30. března 1922 v Praze vycházet *La Revue française de Prague* (Pražská francouzská revue). Jejím šéfredaktorem se stal Daniel Essertier (1888–1931), který patřil k hlavním postavám meziválečné francouzsko-české kulturní spolupráce.²³ Revue se podle svého programu nechtěla stát jen zpravodajem Alliance française, ale toužila informovat o všem důležitém z literárního, uměleckého, filozofického, vědeckého a ekonomického dění jak v Československu, tak i ve Francii; souhrnem: chtěla vzájemně „*sblížit obě země*“.²⁴

²¹ O předválečných frankofilských sdruženích srov. Louis FELLER, *La revue de l'enseignement*, b.d., Archiv hl. m. Prahy, Correspondance tchèque, korespondence, cizí výstřižky 1912–1936, nečíslováno. Podobné kroužky chtěly zejména sloužit svým členům jako místa pravidelných setkávání, kde by byla pěstována francouzská konverzace. Feller zmiňuje zejména Alliance française, Cercle français de l'Université, Société des Amis de la France, Cercle français de la Polytechnique a Cercle français de Prague.

²² Václav Maria HAVEL, *Mé vzpomínky*, Praha 1993, s. 112 a 119.

²³ D. Essesier byl vzděláním sociolog. Mezi lety 1920–1926 vyučoval na Francouzském institutu. Zemřel po tragické nehodě v Aténách r. 1931. Do francouzštiny překládal zejména práce T. G. Masaryka.

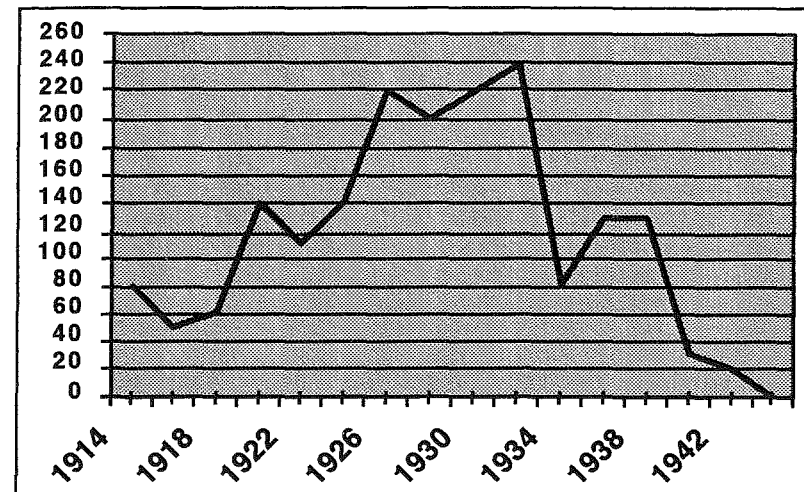
²⁴ *Revue française de Prague* 1, 30. 3. 1922, s. 1.

V její existenci se konečně realizovalo dlouholeté úsilí o vydávání francouzsky psaného periodika, které by ve francouzštině pravidelně informovalo o dění v Čechách, potažmo v celém Československu.²⁵ Toto skoro až módní profrancouzské nadšení pokračovalo i v následujících letech.

První polovina dvacátých let se pak může bez nadsázky považovat za nejfrankofilštější období českých dějin. Například v Praze tehdy již bylo poněkud „přespolkováno“ a menší sdružení musela omezovat svou činnost či se spojovat s jinými. Charakteristický byl příklad francouzského kroužku na univerzitě (Cercle français des Etudiants tchécoslovaques). Jeho sekretář J. Reiss popisoval v dopise svým kolegům do Brna v roce 1927 pražskou situaci poněkud roztrpčeně: „Společenské večery slavnostního ruchu let po Převratu byly časté a velmi reprezentační... Na těchto večerech bylo přítomno několik francouzských hostů... Vzhledem k reprezentačnímu a propagačnímu rázu těchto podniků nebylo nikdy vybíráno vstupné, režie se hradila ze subvence poskytované ministerstvem školství ve výši 2000 korun.“ vzpomínal a pokračoval: „Tato hojná činnost však počala v r. 1924/5 narážeti na obtíže dvojího druhu: jednak upadl zájem kolegů o Cercle, což zajisté souvisí s všeobecným poklesem zájmu o studentskou spolkovou činnost, jednak vzrostla konkurence v podobě vzrůstajícího počtu francouzských spolků v Praze... O tom, že podniky společenské, tj. taneční, přesunuly se ze spolků etických na spolky profesorně-taneční a na tzv. dancingy apod. (bez programu) není zajisté třeba vykládati.“²⁶

Tento trend je dobře doložen na následujícím grafu, který mapuje knižní překlady z francouzštiny publikované v meziválečném Československu.²⁷ Překladačské aktivity dobře ukazují kulturní vliv té které země na českou kulturu. Z grafu vyplývá, že doba po první světové válce je charakterizována výrazným nárůstem francouzských překladů. Proces trval s mírným kolísáním až do první poloviny třicátých let. Pak následoval výrazný propad. V době kolem Mnichova se situace vrátila na úroveň poloviny dvacátých let. Poté již zcela logicky překladů výrazně a nezadržitelně ubývalo. Dodejme ještě, že podobný význam jaký mají pionýrské překlady francouzských básníků od J. Vrchlického pro vývoj české poezie 19. století hrály v meziválečném období překlady Karla Čapka (1890–1938) *Francouzská poezie nové doby*.²⁸

Můžeme shrnout, že v meziválečném Československu byly francouzské vlivy všudy přítomné a velmi silně zde navíc rezonoval i oficiálně udržovaný mýtus o výjimečnosti česko-francouzského přátelství. Jak dobře upozornila již M. Lenderová, vytvářel se tak „obraz Francie a Francouzů v podobě, v jaké ho česká společnost chtěla mít, která však vždy neodpovídala realitě“.²⁹ Na počátku 30. let se začal stále častěji v pohledu na Francii objevovat i kritičtější tón. V této souvislosti se hojně cituje *Kniha o Francii* od pařížského dopisovatele Práva lidu Gustava Wintera (1889–1943).³⁰ Wintrovi se v žádném př-

Graf 2: Knižní překlady z francouzštiny do češtiny 1914–1945

padě nesmí podsouvat, že by Francii neměl v lásce. Víru ve šťastnější budoucnost této země neskrýval ani v roce 1941, když po všech tragických událostech prohlášoval: „to není konec Francie“.³¹ Domníval se však, že je potřeba vidět věci tak, jak jsou. Ve výtahu ze své knihy napsal: „Pokud je láska uvědomělá, není slepá. Věříme, že můžeme prohlásit, že jsme nezavřeli oči před žádnou chybou Francie. Nezamýšlíme Francii představovat jako idol, ale spíše jako příklad, který bude pro nás někdy i nenásledováníhodný.“³² Události spojené s mnichovskou dohodou česko-francouzské vztahy osudově poznamenaly. Zatímco roky 1870 či 1914 byly dávány za příklad sblížení mezi oběma národy, rok 1938 se stal symbolem zrady.

Vědecká a univerzitní výměna mezi Čechami a Francií

Studijní pobyt F. L. Riegra a V. V. Tomka

Rozvoj kultury a vědy národa je velmi provázán. Tak i české vědecké kontakty s Francií sledovaly podobný vývoj jako styky v jiných oblastech. Reprezentanti českého národa se začali soustavněji rozhlížet po Evropě hned po skončení dramatických a vcelku neúspěšných revolučních událostí let 1848/49. Během postupného zmrazování občanských a politických svobod, vylučujícího veřejné působení, se Francie stala první evropskou zemí, kam obrátili svou pozornost. Mezi nejvýznamnější patří pobyt Františka Ladislava Riegra (1818–1903), který byl již velmi dobře zpracován, a studijní cesta Václava Vladivoje Tomka (1818–1905). Ta většinou zmiňována není.³³ Rieger přijel do Paříže

²⁵ Srov. zajímavý článek: Alain SOUBIGOU, *Les relations culturelles franco-tchèques de l'entre-deux-guerres: ambiguïtés d'un âge d'or*, *Moderní dějiny* 7, 1999, s. 197–228.

²⁶ EC, 19. 4. 1930, s. 524.

²⁷ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), Všestudentský archiv, k. 78, Cercle français des Etudiants tchécoslovaques, korespondence 1925–1931, dopis z 26. 1. 1927.

²⁸ Tabulka byla vytvořena podle materiálů distribuovaných během přednášek A. Marèse na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v červnu 2005. Srov. též A. MARES, *Les relations franco-tchécoslovaques 1918–1939*, Mémoire d'habilitation, Université de Paris 1 – Panthéon – Sorbonne, septembre 2003, s. 294–300.

²⁹ Karel ČAPEK, *Francouzská poezie nové doby*, Praha 1920.

³⁰ Milena LENDEROVÁ, *České frankofilství jako sociokulturní fenomén*, *Český časopis historický* (dále ČČH) 1, 1996, s. 74.

³¹ Gustav WINTER, *Kniha o Francii*, Praha 1930.

³² G. WINTER, *To není konec Francie*, Londýn 1941.

³³ Karel KAZBUNDA, *Pobyt dra. Fr. Lad. Riegra v cizině r. 1849–1850*, *Zahraniční politika* 1929, s. 749–762, 913–934, 1016–1036. K Tomkově cestě nejlépe Václav Vladivoje TOMEK, *Paměti z mého života*, I, Praha 1904, s. 335–344.

2. 5. 1849. Hned od počátku navázal styky s představiteli maďarské (Teleki, Szarvady) a polské emigrace (Czartoryski). Tyto známosti ho kompromitovaly v očích rakouských úřadů – podle V. V. Tomka měl kvůli tomu „*velké nesnáze, tak že některý čas musil se ostýchati navrátiti se do vlasti*“.³⁴ Rieger však přijel do Paříže v první řadě studovat politickou ekonomii. Bylo to vůbec poprvé, co významný reprezentant českého národa odejel do města nad Seinou za studiem. Domů psal: „*Nyní jsem se dal do studování... k němuž zde v Paříži nalézám převýborné prameny a všelikou příležitost a podporu, kteréž bych jinde nikdy nenalezl*“.³⁵ Rieger si během svého pobytu cílevědomě budoval národohospodářskou knihovnu a chtěl se z tohoto oboru po svém návratu habilitovat. Jeho politický škraloup však zabránil, aby se o habilitačním řízení reálně uvažovalo. Rieger bezpochyby patří k průkopníkům tohoto oboru u nás, a „*kdyby mu byla habilitace umožněna, byl by z něj vyrostl velmi raný národohospodář na úrovni doby a my bychom byli připraveni o svého vůdčího politika v 19. století*“.³⁶ Rieger zůstal v zahraničí až do roku 1851, aby se vrátil do Prahy jako vyzrálý nadějný politik, který navíc posílil své postavení svatbou s dcerou „otce národa“ Františka Palackého roku 1853.

Roku 1849 rozhodlo Thunovo ministerstvo školství zřídit druhou katedru historie v Praze. Podle posledních vědeckých trendů při ní měl být zřízen i odborný seminář. V. V. Tomek, který se znal se Lvem Thunem od dob pořádání děčínského archivu, byl na toto místo navržen pod podmínkou, že uskuteční studijní cestu po prestižních německých univerzitách a že zavítá také do Paříže na Ecole des Chartes, kde měli ten „*nejpravější historický seminář*“.³⁷ Protože cestování mělo trvat celý rok, ministerstvo mu na základě jeho žádosti udělilo stipendium 1000 zlatých.³⁸ Zdůrazňuji, že se jednalo o první vládní stipendium udělené Čechovi pro poznání francouzských vzdělávacích institucí, a navíc pro poznání historických věd. Paříž vybral Tomek jako svou první zastávku. Roli při výběru hrál i fakt, že mu chybějící finanční prostředky pomohl vyrovnat F. Palacký, který Tomka požádal o výpisy z pamětí účastníka Basilejských jednání Carleria, uložených v Bibliothéque Nationale. Tomek se musel od prvopočátku vyrovnávat s kardinálními těžkostmi. Přiznává, že „*maje jeti do Paříže, neměl jsem dostatečné známosti jazyka francouzského*“, a tak mu velmi pomohlo „*že se tehdaž nacházel Rieger v Paříži, od něhož jsem se mohl nadíti nejochotnějšího prostřednictví*“.³⁹ Poslední konverzační hodiny mu před odjezdem nedával nikdo jiný než Vilém Gabler (1821–1897), který mu vytvořil i itinerář cesty a dal mu adresu na Hôtel Britanique, kde v té době dlel Antonín Springer (1825–1891). Do Francie tehdy neexistovalo přímé vlakové spojení a jezdilo se přes Drážďany, Lipsko, Belgii, Valenciennes a Amiens (!). „*Cesta do Paříže byla tehdaž dlouhá... Trvalať tři dni a dvě noci*“.⁴⁰ Tomek přijel tedy 25. února. Rieger mu zařídil přístup na Ecole des Chartes, kde byli přijati 8. března. Tehdejší ředitel Guérard Tomka odkázal na svého náměstka Mas-Latrieho. Tomek si poznamenal, že ho Mas-Latrie zavedl na přednášky, kde bylo shromážděno patnáct až dvacet žáků ze tří ročníků. Jejich náplní byly všechny pomocné vědy historické z pohledu teoretického i praktického. Tomek nic-

méně pro svou jazykovou indispozici strávil většinu času v Paříži studiem latinského rukopisu či ve společnosti svých přátel z Čech. Odjel na konci března, aby byl ještě před Květnou nedělí doma. Při zakládání katedry se ale nechal mnohem více ovlivnit německými univerzitními vzory (Berlín, Göttingen).

Tomkův měsíční pobyt strávený ve městě nad Seinou je i pro pozdější dobu charakteristický pro českého návštěvníka. Paříž na „výletníka“ vždy hluboce zapůsobila, problémem nicméně zůstala jazyková bariéra. Češi se tak uchýlovali do péče svých krajanů, kteří se ve městě již vyznali. Nezůstávali nikdy příliš dlouho a pařížský pobyt jim sloužil hlavně k inspiraci a k „načerpání“ evropského ducha. Výborným svědectvím o typech, které do Paříže zajížděly, a o jejich motivacích k pobytu nalezneme v jednom „ryze francouzském“ románu Václava Hladíka (1868–1913) – *Dobyvatelé*.⁴¹ Češi přijíždějí do Paříže „dobývat“ životní zkušenosti a vědomosti – malíř Mádner, nacionalistický filozof Vorlík, budoucí průmyslník Korn – nebo „dobývat“ elegantní životní styl – šlechtic Rovenský, zralá dáma Bémová, a pak se však vždy vrací domů. Ti, co ve Francii zůstali natrvalo a odřízli se tak od své vlasti, jsou v Hladíkově knize do jisté míry životní ztroskotanci – houslista a stárnoucí gigolo Skýpal a nakonec sám novinář Hurych. Paříž je zde zkouškou. Přes všechnu lásku a obdiv, kterými ji můžeme zahrnovat, však město zůstává jen učebnicí života, přes kterou se připravujeme na povznášení situace doma. Jiný rádo-by pařížský román *Romantické* od Emanuela Čenkova již tuto dokumentační hodnotu rozhodně nemá.⁴²

Protestní memorandum Královské české společnosti nauk

První skutečně manifestační krok, který měl jasně poukázat na sympatie české veřejnosti k Francii, byl učiněn v roce 1870. A vzešel právě z okruhu učenců. Nemám na mysli známé memorandum českého sněmu z 8. prosince, ale manifest Královské české společnosti nauk (KČSN).⁴³ Definitivní redakce memoranda, jehož obsah se dohodl na zasedání instituce 2. listopadu, byla učiněna o čtyři dni později. Manifest je tedy i prvním českým veřejným vystoupením na podporu Francie v době francouzsko-pruské války. Význam tohoto faktu je potvrzen tím, že v té době byla Královská česká společnost nauk nejvýznamnější učenou společností země a výzvu adresovala přímo Alfredu hraběti Potockému (1822–1889), od dubna 1870 ministerskému předsedovi Rakouska-Uherska. Podepsaní, to znamená prezident Společnosti František Palacký a tajemník Jan Erazim Vocel, apelovali ve jménu KČSN a Ženevské konvence (z r. 1864) na hraběte Potockého, aby použil veškerého svého vlivu k ochraně francouzské metropole před ničivým bombardováním. Česky tento dokument nebyl dosud publikován. Jeho plné znění je uvedeno v příloze tohoto příspěvku.

Z textu je patrné, že se provolání staví za humánní a univerzální základ ochrany kulturního dědictví. Paříž je nejenom hlavním městem Francie, je také uměleckou a vědeckou metropolí Evropy, nezastupitelnou i pro české země. Barbarství války by bylo před

³⁴ V. V. TOMEK, *Paměti*, s. 337.

³⁵ Rieger Palackému z Paříže v srpnu 1849. Citováno podle I. PFAFF, *České příležitosti*, s. 59, pozn. 38.

³⁶ Tamtéž, s. 59.

³⁷ V. V. TOMEK, *Paměti*, s. 336.

³⁸ Tamtéž, s. 335.

³⁹ Tamtéž, s. 337.

⁴⁰ Tamtéž, s. 337.

⁴¹ Václav HLADÍK, *Dobyvatelé*, Praha 1910.

⁴² Emanuel ČENKOV, *Romantické*, Praha 1919.

⁴³ Manifest byl publikován 10. listopadu v německých novinách *Politik* a v *Correspondance Slave*. Jeho opis je uložen v Archivu Akademie věd ČR, fond KČSN, k. 49, i. č. 219. Zde jsou i další dokumenty k této kampani. Manifest nebyl v češtině nikdy publikován. V plném znění ho z *Correspondance Slave* přejímá Václav ZÁČEK v článku *Les tchèques et la France en 1870*, EC, 18. ledna 1936, s. 42–44, nikterak ho však nekommentuje.

soudem dějin neospravedlnitelné. Tuto reputaci si Paříž uchová po celou studovanou epochu.

Protestní akce byla organizována společně s Ossoliňského Institutem (Ossolineum).⁴⁴ Poláci jednali jako první. Kníže Jerzy Lubomirski, kurátor Institutu, předal memorandum podobného obsahu ministerstvu zahraničních věcí 27. října 1870. Společně odpovědi se adresáti dočkali 13. listopadu. „C. k. náměstník“ ministerstva zahraničních věcí kníže Dietrichstein-Mensdorff odpověděl, že neutrální mocnosti nemohou v žádném případě zasáhnout proti bombardování ve jménu Ženevské konvence z roku 1864, „*týkajících se předmětu obmezeného, totiž zvelebení zdravotnictví a zlepšení osudu nemocných a raněných vojáků*“, která se tímto nevztahovala na ochranu veřejných knihoven a vědeckých institucí.⁴⁵ Zůstane jen na obou mocnostech, které jsou ve válce, jakým způsobem se k tomuto problému zachovají a jak si své počínání zodpoví před vzdělaným světem. Tento manifest, přestože jeho bezprostřední dopad byl téměř nulový, zůstává prvním konkrétním aktem kulturní solidarity mezi Čechami a Francií. Tato solidarita navíc nebyla poplatná probuzenému frankofilství. Jak dokládá Archiv Akademie věd, Královská česká společnost nauk svou spolupráci s Francií předtím i později naplňovala jen občasnou výměnou časopisů. Ani oba signatáři nebyli svou činností na Francii specializováni. Jan Erazim Vocel (1802–1871) byl především zakladatelem české archeologie a vliv francouzské historiografie na práci F. Palackého nebyl také nijak rozhodující.⁴⁶ Zemský historiograf se přesto stal ve vývoji česko-francouzských vztahů osobou do velké míry symbolickou. Profrancouzské manifestace doprovázejí oslavu 100 let od jeho narození v roce 1898 i odhalení jeho pomníku v roce 1912. Významná *Revue des Deux Mondes* otevírá a uzavírá svůj předválečný zájem o dění v Čechách právě články o Františku Palackém. Palacký konečně také velmi ovlivnil při studiu českých dějin dvě klíčové osoby odborného zájmu o Slovanů ve Francii – Ernesta Denise (1849–1921) a Louise Légera (1843–1923).⁴⁷

Rozvoj odborného zájmu o Slovanů ve Francii

Zájem o Slovanů byl v zemi galského kohouta patrný od počátku 19. století. Dlouhou dobu bylo pozitivním reprezentantem tohoto světa Rusko, a to díky emigrantům a bohaté ruské kolonii žijící v Paříži. Avšak tyto sympatie se radikálně vytratily ve chvíli, kdy ruské jednotky krutě potlačily polská povstání 1830–1831 a 1863 a v roce 1848 také maďarskou revoluci. Carské Rusko se tak stalo synonymem despotické tyranie a veřejnost se začala zajímat o Poláky.⁴⁸ Posilování pozice Pruska a jeho konečné vítězství nad habs-

burským i francouzským císařstvím však situaci silně pozměnilo. V tisku se začalo hovořit o spojení se „slovanskou rasou“⁴⁹ a zejména s transformovaným Ruskem proti pruské hegemonii. Politické plány šly ruku v ruce s ohlasem ruské literatury.⁵⁰ Vznik konkrétních institucí zajímajících se o slavistiku vycházel tudíž předně z tohoto zájmu. Významný francouzský historik M. Espagne k tomu dodává: „*Je zřejmé, že zakládání a rozvoj univerzitního vyučování cizích jazyků a kultur je od počátku spojen s politickým nátlakem. Slavistika není výjimkou v tomto pravidle*“ (přeložil J. H.).⁵¹ Největší slovanský stát nebyl u zrodu prvního konkrétního zájmu o slovanskou otázku. První katedra vzniklá v roce 1840 byla zasvěcena Polsku, jeden z hlavních zakladatelů oboru ve Francii Louis Léger věnoval své doktorské teze (1868) zejména střední Evropě. Přesto od 80. let minulého století ruská literatura doznává značného ohlasu a od té doby až do přítomnosti se studium ruštiny stává základním kamenem oboru ve Francii.

První pokus o rozdělení studia cizích literatur na jednotlivé kulturní oblasti se odehrál na Collège de France. Katedra slovanských jazyků a literatur tam byla mezi lety 1840–1845 obsazena Adamem Mickiewiczem (1798–1855). Jeho nominace byla podepsána ministrem veřejného vyučování Victorem Cousinem (1792–1867) 8. září 1840 i díky podpoře významného ekonomy Léona Fauchera (1804–1854). Mickiewicz byl jmenován zejména proto, že byl reprezentantem utiskovaného národa a slavným básníkem snícím o sjednocení všech Slovanů kolem Polska.⁵² Jeho nástupcem se stal v letech 1845–1857 Cyprien Robert (1807–?). Robert byl zejména romantik snící o národním povznesení jižních Slovanů. Hájil ideu jejich sjednocení tentokrát bez ruského vlivu. V roce 1857 zmizel, aniž by o sobě zanechal zprávy. Robert byl vystředán Alexandrem Chodžkem (1804–1891). Chodžko pocházel ze staré polské rodiny usazené v Paříži a byl odborníkem přes slovanské jazyky. Toto zaměření se promítlo i do organizace jeho kurzů. Od roku 1885 na Collège de France začal působit Louis Léger. Po jeho smrti v r. 1923 nastoupil André Mazon (1881–1967). Ve studiu slovanských jazyků hrála rozhodující roli L'École des langues orientales. První generace profesorů byla reprezentována zejména Paulem Boyerem (1864–1949). Boyer, který studoval i v Moskvě, působil na katedře ruštiny od jejího vzniku roku 1891. Zůstal tam padesát let. Boyer byl lingvistou, ale také organizátorem vědeckého života. Ne náhodou to byl on, kdo byl po válce jmenován čestným prezidentem Ústavu slovanských studií (Institut des Études slaves) v Paříži. Do stejné generace jako Boyer přísluší i lingvista Antoine Meillet (1866–1936). Meillet, původem z Moulins, byl zaměřen zejména na srovnávací lingvistiku, na jejímž ustanovení jako disciplíny se velmi podílel. Patřil také k hlavním osobnostem École pratique des hautes études (založena 1868).

I přes nepopíratelný význam těchto tří institucí pro ustanovení slovanských studií v samostatný obor ve Francii zůstává rozhodující zřizování specializovaných kateder

⁴⁴ Ossoliňského Institut ve Lvově v Haliči byl založen na základě knihovních sbírek příslušníka starobylého polského rodu Josefa Maxmiliána Ossoliňského (1748–1826).

⁴⁵ Národní listy (dále NL), 312, 15. 11. 1870. Ženevská dohoda (konvence) byla mezinárodní úmluva z 22. srpna 1864. Měla ulehčovat situaci zraněných a nemocných, zdravotní péči uznávala za neutrální a nedotknutelnou. Rakousko ke smlouvě přistoupilo až po porážce u Hradce Králové (1866).

⁴⁶ Josef VÁLKA, *Palacký a francouzská liberální historiografie*, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity, C33, 1986, s. 101–109.

⁴⁷ K tomu nejlépe jubilejní sborník *Památka na oslavu stých narozenin F. Palackého*, Praha 1898 a články Louise LÉGERA, *Vzpomínka na Fr. Palackého*, tamtéž, s. 153–157 a Ernesta DENISE, *Vzpomínky a úvahy o Palackém*, tamtéž, s. 158–164. Jedná se o jediné příspěvky francouzských autorů v tomto sborníku. Angličané jsou zastoupeni v osobě W. R. Morfila, C. E. Maurice a kosmopolity F. Lützowa. Francouzským literátům, které Palacký vzájemně seznámil, připadlo prestižnější místo v první části knihy.

⁴⁸ L'hôtel Lambert a polská knihovna se nacházely na ostrově sv. Ludvíka. Na jejich zřízení se podílela hlava polské (pravcové) emigrace kníže Adam Jerzy Czartoryski. Janine PONTY, *Visite du Paris des Polonais*, in: A. Kaspi – A. Mares, *Le Paris des Étrangères depuis un siècle*, Paris 1989, s. 45–54.

⁴⁹ Dodávám, že pojemem „raça“ se v této souvislosti označuje etnická příslušnost, stejně tak jako celek slovanských národů.

⁵⁰ O Rusku jako o zemi na cestě k liberalizaci se začíná mluvit od 70. let 19. století. Charakteristické jsou z tohoto pohledu články v *Revue des Deux Mondes*. O Rusku je zde po celou naši studovanou dobu eminentní zájem. Anatole Leroy-Beaulieu (1842–1912) byl dokonce roku 1872 vyzván šéfredaktorem listu F. Bulozem ke studijní cestě do Moskvy. Leroy-Beaulieu následně posílá do *Revue* ze svých cest mnohé studie. Roku 1881 je shrnul v důležité knize *L'Empire des tsars et les Russes*. *Revue* publikuje i první práce nejvýznamnějšího překladatele z ruské literatury ve Francii Melchiora de Vogüé (1848–1910).

⁵¹ Michel ESPAGNE, *Le paradigme de l'étranger, les chaires de littérature étrangère au XIXe siècle*, Paris 1993, s. 330.

⁵² *Le grand Robert des noms propres*, tome 4, Paris 1989, s. 2104.

v rámci fakult. První katedra ruštiny byla zřízena v Lille a jejím vedoucím byl od roku 1892 Emile Haumant.⁵³ Haumant se zajímal zejména o rusko-francouzské vztahy a o jižní Slovany. Nepřekvapí tedy, že se jako odborník podílel na definitivní podobě vytvoření Jugoslávie na mírové konferenci ve Versailles. Když byly v roce 1902 zřízeny na Sorbonně přednášky o ruském jazyce, byl jimi pověřen právě Haumant. Zůstal tam až do roku 1926. Po katedrách v Lille a v Paříži vznikla poslední předválečná katedra ruštiny, spojená zejména se jménem Julese Légrase v burgundském Dijonu. Další, koho nutno jmenovat v této souvislosti, je Ernest Denis, který nastoupil od roku 1900 na katedru soudobé historie na Sorbonně.⁵⁴ Mezi osobnostmi, které se výrazně podílely na československo-francouzské spolupráci po roce 1918, byl také Louis Eisenmann (1869–1937). Eisenmann začal na Sorbonně přednášet o maďarském jazyce a literatuře od roku 1913. Tehdy již měl díky své práci o Rakousko-uherském vyrovnání z roku 1867 dobré jméno přes otázky Rakouska-Uherska.⁵⁵ Mezi lety 1915–1918 Eisenmann působil na ministerstvu války jako specialista na střední Evropu a aktivně pomáhal české emigraci. Dne 1. 4. 1919 se připojil k francouzské vojenské misi v Československu jako politický poradce generála Pellého. Habilitoval se pro slovanské civilizace na Sorbonně, řídil časopis *Le Monde slave* a byl ředitelem Francouzského institutu v Praze.

Další významná vlna fundací kateder zaměřených na studium střední a východní Evropy proběhla ve 20. let 20. století. V té době se ustávají i první pravidelné tiskoviny: *Le Monde slave* a *Revue des études slaves*. V období před první válkou podobné periodikum neexistovalo. *Revue des études russes* vycházející v l. 1899–1900 a *Revue des études franco-russes* vydávaná v l. 1901–1911 se, jak už vyplývá z názvů, nevěnovala všem Slovanům. O nich se francouzská veřejnost dovídala zejména z významné *Revue des Deux Mondes*.

Institucionální zabezpečení vědecké výměny – Ústav slovanských studií v Paříži, Institut Ernesta Denise v Praze

Založením zmiňovaného Ústavu slovanských studií (Institut d'Études slaves) v Paříži a Francouzského institutu v Praze vyvrcholila institucionalizace česko-francouzské vědecké výměny. Jejich význam si uvědomoval i E. Denis, když poslední den svého posledního pobytu v Československu (říjen – prosinec 1920) napsal prezidentu Masarykovi dopis. Mimo jiné v něm stálo: „*Ústavy jako jsou Francouzský institut v Praze a Ústav slovanských studií v Paříži, zabezpečují již nyní pravidelný vývoj vědeckých styků mezi Francií a Československem. Tak jako tomu bylo ve středověku, spojí se i nyní university pařížská a pražská ve společném úsilí. Francie a Čechy budou se čím dále tím lépe poznávat a tudíž i milovat.*“⁵⁶ Vyvrcholily tak snahy o lepší zajištění slovanských studií ve Francii, o kterých se začalo hovořit již v průběhu válečného konfliktu. Od poloviny

⁵³ I. Haumant byl Alsasan ze Sarrebourg. Své vzdělání dokončoval na Ecole des Chartes a na Škole východních jazyků. Oženil se s dcerou Alfreda Rambauda, učitele historie na Sorbonně a v letech 1896–1898 ministra veřejného vyučování.

⁵⁴ Espagne dokonce k Denisovi poznamenává: „Le moment politico-historique dans la fondation des études slaves en France est symbolisé par la personne et l'œuvre d'Ernest Denis.“ M. ESPAGNE, *Le paradigme*, s. 332.

⁵⁵ Louis EISENMANN, *Le compromis austro-hongrois de 1867. Etude sur le dualisme*, Paris 1904. Díky péči V.-L. Tapiého byla tato kniha znovu vydána roku 1968 a tato druhá edice jasně svědčí o kvalitě díla. Druhé vydání Paris 1968.

⁵⁶ Jindřich VANČURA, *Arnošt Denis*, Praha 1923, s. 279.

roku 1916 se pod Denisovým vedením jednalo o zřízení čtyř nových kateder na Ecole des langues orientales – českého, polského, srbochorvatského a bulharského jazyka a katedry historie a zeměpisu slovanských národů na filozofické fakultě Sorbonny. V té době se také začala prosazovat myšlenka o nutnosti založení stálé instituce, „*jejímž posláním by byl rozvoj a koordinace*“ všech slovanských studií ve Francii a která by nesloužila jen vědeckým účelům a jako místo setkávání studentů a vědců, ale pořádáním přednášek a výstav by přibližovala Slovany široké francouzské veřejnosti.⁵⁷ Nejsnadnějším se ukázalo zřízení jazykových kateder, na kterých se začalo vyučovat již za války. O realizaci zbylých projektů se začalo vážně hovořit až v době pařížské mírové konference, probíhající od ledna 1919.

Tehdy byl člen české delegace Ferdinand Špišek (1877–1970) pověřen, aby pracoval na navázání školských a kulturních styků s Francií. Špišek, který vystudoval romanistiku na pražské univerzitě a působil jako středoškolský profesor, se o vzdělávací systém Francie zajímal již v předválečné době. Snad právě proto mu byla dána na tomto postě přednost před dalšími možnými kandidáty.⁵⁸ Špišek následně rozvinul široká jednání s Denisem, Meillem, Haumantem a dalšími slavisty. O výsledcích informoval ministra Gustava Habrmana (1864–1932) a státního tajemníka v ministerstvu školství F. Drtinu (1861–1925).⁵⁹ Největším problémem se ukázala zejména finanční stránka věci. Denis proto postupoval do velké míry samostatně a v březnu 1920 se dočkal „*splnění svého snu*“.⁶⁰ Na zahajující schůzi Slovanského ústavu 9. 3. byly přijaty stanovy a bylo zvoleno 26 členů rady (Conseil d'administration), které za sebe vybral správní výbor (Bureau de direction). Za prezidenta Ústavu byl jednomyslně vybrán E. Denis. A. Meillet se stal vědeckým ředitelem, L. Eisenmann generálním tajemníkem. Podle stanov tvořili ústav členové činní, členové dárci a členové dopisující.⁶¹ Ústav slovanských studií byl od prvo počátku francouzskou vědeckou společností. Jeho předsedou a generálním tajemníkem se mohli stát jen francouzští profesori vysokých škol v Paříži. Svou činnost soustředil na studium všech slovanských národů. Aby se podtrhl jeho nadstranický význam, ustoupilo se od původně zamýšleného názvu Institut slave (Slovanský ústav).⁶² Jednotlivé slovanské národy pracovaly při Institutu v tzv. národnostních sekcích. Měly vlastní správu a do ústavní rady vysílaly vždy po jednom delegátovi s jedním poradním hlasem. V prvním roce vznikla jen československá (F. Němeček) a jugoslávská sekce, Rusové přistoupili v roce 1921 a Poláci ještě o dva roky později.

Počáteční činnost Institutu byla značně skromná. Za sídlo Denis prosadil malý dvoupatrový dům nedaleko Lucemburské zahrady a bývalého Muchova ateliéru, v klidné Micheletově ulici č. 9, hned vedle svého bytu. Získal ho levným pronájmem od svého švagra.⁶³ Na rozhodujících krocích pro zabezpečení Ústavu se poněkud kuriózně podíle-

⁵⁷ Podle projevu A. Meilleta při slavnostním otevření ústavu. *Inauguration de l'Institut d'Études Slaves de l'Université de Paris le 17 octobre 1923*, s. 12–13.

⁵⁸ V této souvislosti se hovořilo o Hanuši Jelínkové, ten byl však v té době vázán na ministerstvu zahraničních věcí. V září 1919 odejel na žádost ministerstva školství do Paříže i E. Čenkov, jeho zaměstnavatel mu však odmítl poskytnout delší dovolenou s odůvodněním přemíry práce na magistrátu a Čenkovou nenahraditelností.

⁵⁹ F. ŠPIŠEK, *Významné osobnosti*, s. 7.

⁶⁰ J. VANČURA, *Arnošt Denis*, s. 272.

⁶¹ Arnošt DENIS, *Ústav pro studium slovanství. Paříž středisko slavistiky v cizině*, Praha 1921, s. 2. Srov. Yves MILLET, *L'Institut d'études slaves et la Tchécoslovaquie*, *Revue des Études slaves* 1–2, 1979, s. 21–31.

⁶² Tamtéž, s. 6.

⁶³ J. VANČURA, *Arnošt Denis*, s. 272.

la až Denisova smrt. 12. 8. 1921 byl v československé poslanecké sněmovně odhlasován jako projev vděčnosti učencovi vládní návrh o dotaci jednoho miliónu franků pro zřízení katedry E. Denise na Sorbonně a definitivní vybavení Ústavu slovanských studií.⁶⁴ V listopadu téhož roku Československo financovalo koupi celého domu č. 9 i s bývalým Denisovým bytem. Po následných stavebních úpravách byl 17. 10. 1923, při první oficiální státní cestě T. G. Masaryka do Francie, Ústav slovanských studií slavnostně otevřen. Obřadu se tehdy po boku Masaryka a Beneše zúčastnil francouzský prezident Étienne-Alexandre Millerand (1859–1943), ministr veřejného vyučování Léon Bérard a desítky dalších osobností francouzského i českého kulturního života. Denisův nástupce v předsednictví ústavu A. Meillet, rektor Sorbonny A. Appel a konečně i sám T. G. Masaryk ve svých slavnostních projevech hovořili o konečném kroku při prospěšném kulturním a vědeckém sblížení Francie a slovanských zemí a o nadějných vyhlídkách do budoucnosti.⁶⁵

Ústav se stal posléze skutečným centrem meziválečné slovanské Paříže. Zájemci zde měli k dispozici čítárnu novin a časopisů, Denisovy sbírky se staly základem rozsáhlé knihovny. Sídlo sem přenesly slovanské studentské spolky. Péčí A. Meilleta začal od roku 1921 vycházet i dlouho plánovaný časopis *Revue des Etudes slaves*. Definitivní zakotvení Ústavu slovanských studií do existujících akademických struktur proběhlo konvencí ze 14. 3. 1922, kdy byl připojen k Université de Paris. 20. 1. 1923 byl pak oficiálně propojen i s Francouzským institutem v Praze.⁶⁶

Francouzský institut v Praze, nazývaný tehdy Denisovým jménem (Institut Ernest Denis), patřil k nejvýznamnějším oficiálním fundacím pro propagování francouzské kultury v Čechách. Podle A. Marèse byl v období mezi válkami „*Institut Ernesta Denise... přímo výrazem kvality vztahů mezi Francií a Československem*“.⁶⁷ Francouzská vláda se po válce rozhodla Institut zřídit podle vzoru obdobných ústavů, které tehdy existovaly zejména ve Florencii, Londýně, Madridu, Petrohradu a Římě. Prvořadou úlohou Institutu mělo být „*podporování intelektuálních styků mezi oběma zeměmi a pomoc českému publiku sblížit se s francouzskou kulturou*“.⁶⁸ Účinnou podporu takové myšlenky poskytovala i československá vláda. Největším problémem se nejprve ukázalo materiální zabezpečení ústavu. Skromné začátky byly dokumentovány tím, že první provizorní prostory musel zakoupit dlouholetý předseda české Alliance Française Ladislav Pinkas v Ostrovní ulici.⁶⁹ Do svého dnešního sídla ve Štěpánské č. 35 se Institut přesunul až ve třicátých letech.

Aktivita Institutu se soustředily na dva druhy kurzů. Za prvé to byly kurzy uzavřené, určené pro pravidelné, zapsané posluchače. Jejich zaměření bylo hlavně literární, probíraly se zde také dějiny francouzské filozofie. Na druhém místě to byly kurzy veřejné. Nejčastěji se jednalo o jazykové kurzy určené pro širokou veřejnost či speciální přednášky

⁶⁴ Na nově zřízenou katedru slovanské historie a civilizace nastoupil L. Eisenmann.

⁶⁵ *Inauguration de l'Institut d'Etudes Slaves de l'Université de Paris le 17 octobre 1923*, Paris 1923. O Inauguraci nám zachoval vzpomínku i literární historik, kritik a teoretik Václav Černý, který byl vybrán jako zástupce českých sekcí na francouzských gymnáziích. Václav ČERNÝ, *Paměti*, 1 (1921–1938), Brno 1994, s. 63.

⁶⁶ *Inauguration de l'Institut d'Etudes Slaves*, s. 1.

⁶⁷ A. MARES, *Miniaturní univerzita 1920–1951*, in: *Z historie Francouzského institutu v Praze*, Praha 1993, s. 29.

⁶⁸ *Národní listy*, 3, 11. 1920.

⁶⁹ A. MARES, *Miniaturní univerzita*, s. 30.

pro středoškolské profesory a studenty. S podporou československé vlády byly při Institutu zřízeny kurzy pro ruské studenty, kteří emigrovali z bolševického Ruska, stejně tak jako lekce češtiny pro francouzské stipendisty. Institut také podporoval organizaci přednášek různých Francouzů, kteří zavítali do Čech, měl vazby na další instituce, jež se zabývaly výukou francouzského jazyka a šířením francouzské kultury v Československu – Ecole française de Prague a Federaci Alliance Française. Každé dva roky se v Hradci Králové pořádaly prázdninové kurzy určené učitelům středních škol. Při Institutu byla konečně také vybudována knihovna, přesahující 5000 kusů knih. Pro motivování studujících mohl Institut vydávat i vlastní diplomy. Po dvou semestrech účastník obdržel „brevet d'études françaises“, po čtyřech semestrech „certificat d'études français“. Počet těch, co se účastnili „uzavřených“ kurzů, byl odhadován na 300, těch, co se účastnili otevřených lekcí, byl prý mnohem větší.⁷⁰ Těžké začátky byly překonány nadšením, léta 1924–1925 se však ukázala ještě složitější. Ředitel André Tibal (*1882) si do Paříže stěžoval zejména na stále zdrženlivější přístup univerzity vůči kurzům, které Institut pořádal, dále pak na velmi chabé praktické znalosti, které se vyžadovaly na studentech romanistiky a budoucích středoškolských profesorech.⁷¹ Studium na univerzitě zůstalo totiž hlavně filologickou disciplínou. Rozhodující změny nastaly v polovině roku 1925. A. Tibal odešel na Sorbonnu a řídicí výbor jmenoval ředitelem ústavu Louise Eisenmanna.⁷² Ten kvůli svému značnému vytížení v Praze příliš často nepobýval a jeho zástupcem, a tudíž novým správcem institutu, se stal Alfred Fichelle (*1889).⁷³ Po reorganizaci se Institut stabilizoval a rozšířil svou činnost, která se nepřestala rozvíjet až do konce 30. let. Své dveře opět – tentokrát však na nepříliš dlouhou dobu – otevřel v roce 1946.

Česko-francouzská kulturní a intelektuální spolupráce nebyla oficiálně podporována jen v rámci dvou výše uvedených institucí. Obě vlády se ji snažily pojmout širěji, a umožnit tak výměnu v oblasti všech vědních oborů. Z tohoto důvodu byla podepsána mezi Francií a Československem smlouva upravující jejich vzájemné „*vztahy vědecké, literární a školské*“. Dohoda byla sepsána 25. 6. 1923 v Paříži, v dubnu 1924 ji schválila československá vláda a 27. července téhož roku k ní připojili své podpisy prezident Masaryk a ministr zahraničí Beneš.⁷⁴ V deseti člancích se zde upravovala zejména spolupráce mezi univerzitami a dalšími vysokoškolskými institucemi. Jedním z cílů bylo umožnit nejlepší vědcům obou zemí, tedy i těm, kteří pracovali mimo klasické vzdělávací ústavy, působení – až v délce jednoho roku – v druhé zemi s tím, že by zde požívali stejných práv a výhod jako jejich kolegové (čl. 1–5). Dalším důležitým bodem byla dohoda, že se českým a francouzským studentům bude započítávat pobyt strávený v jedné či druhé zemi do studijních plánů. Zároveň se jim umožňovalo ukončit v jedné či druhé zemi své studium

⁷⁰ Vycházím zejména z článku André TIBALA, *Les organisations françaises. Rapprochement intellectuel franco-tchécoslovaque en Tchécoslovaquie*, in: *Science et industrie*, N° Spécial en Tchécoslovaquie, 1924.

⁷¹ Srov. A. MARES, *Miniaturní univerzita*, s. 30–31.

⁷² André Tibal, rodák z francouzského Montauban u Toulouse, byl prý „opravdovým přítelem Československa“. Původně působil jako docent na univerzitě v Nancy, po válce přednášel dějiny francouzské literatury na pražské univerzitě. Při odchodu z Prahy velmi litoval osobních rozepří a rivalit v univerzitním prostředí. F. ŠPÍSEK, *Významné osobnosti*, s. 27.

⁷³ A. Fichelle přišel do Prahy v třiceti jedna letech a zůstal zde až do roku 1939. Povoláním byl vědecký geograf, tento předmět vyučoval i v Brně na univerzitě a na Vysoké škole technické. V roce 1925 získal doktorát na Přírodovědecké fakultě UK. Po návratu do Paříže působil na Ecole de langues orientales vivantes. Za svou činnost v česko-francouzských vztazích byl vyznamenán řádem Bílého Iva.

⁷⁴ Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále AMZV), *Déclaration relative aux relations scientifiques, littéraires et scolaires*, Paříž 25. 6. 1923, sign. L263a.

um diplomu (čl. 6). Třetí důležitou dohodou pak bylo zřízení stálé komise při obou ministerstvech školství. Tato komise, rozdělená na dvě podkomise se sídlem současně v Praze a Paříži, se měla pravidelně starat o agendu intelektuální a kulturní výměny mezi oběma zeměmi, organizovat výměnu profesorů, upravovat uznávání gradů a diplomů, organizovat výměny studentů a každoročně vybírat stipendisty (čl. 7–9). Podkomise mohly konzultovat své závěry s různými odborníky, zůstávaly nicméně podřízeny ministerstvu školství, potažmo ministerstvu zahraničních věcí. Můžeme tedy shrnout, že období let 1918–1925 bylo zásadní pro vytvoření oficiálních institucí a dohod, které měly upravovat a rozvíjet další česko-francouzskou spolupráci. Plody těchto počínů začaly dozrávat až po roce 1925, zejména pak ve 30. letech.

Česká univerzita a další vědecké instituce

Pro emancipaci české vědy a kultury měl rozhodující význam vznik samostatné české vysoké školy, vytvořené rozdělením „staroslavné“ Karlo-Ferdinandovy univerzity na část českou a německou (podle zákona z 28. 2. 1882).⁷⁵ Z české univerzity se stalo skutečně středisko ambiciózní národní vědy, což se ukázalo ve známém sporu o Rukopisy. Mladá generace vědců byla charakterizována pozitivismem. Jedním z jeho nejvýraznějších zastánců se stal historik Jaroslav Goll (1846–1929). Jaké byly vazby nové dějepisné školy sdružené kolem Gollova historického semináře na Francii?⁷⁶ J. Goll se znal se zakladatelem novodobé francouzské historické školy Gabrielem Monodem z dob svého studia v německém Göttingen v letech 1867–1968.⁷⁷ Jejich společné nahlížení na historickou vědu vyvrcholilo ve vzájemné spolupráci, kdy Goll mezi lety 1878 a 1904 pravidelně uveřejňoval shrnující referáty o české historické produkci v *Revue historique*.⁷⁸ Rubriku nazývanou „Bohême“ posléze přejal jeho žák Josef Šusta (1874–1945), který zde publikoval od 20. let 20. století. Dobrou představu o obsahu těchto příspěvků si můžeme udělat na základě knihy *Posledních padesát let české práce dějepisné*, která vyšla roku 1926.⁷⁹ Francouzský vliv na českou historiografii byl pak dále oslaben faktem, že Gollův oblíbený žák Karel Ladislav Hofman (1876–1903), který byl do Paříže cíleně vyslán na jeden semestr roku 1901, zemřel zanedlouho po návratu. O svém studiu Hofman informoval historickou obec na stránkách Českého časopisu historického. Jeho první kroky

⁷⁵ K rozdělení univerzity a k jejím dějinám nejlépe Jan HAVRÁNEK – František KAVKA, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, Praha 1997. Jaroslav GOLL, *Rozdělení pražské univerzity Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné univerzity české*, Praha 1908. Jedná se o jeho rozšířenou instalační přednášku, kterou měl dne 19. listopadu 1907.

⁷⁶ Katedře dějin na české univerzitě se věnoval již K. KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě*, II, 1882–1918, Praha 1968. Vazbám české historiografie na Evropu se naposledy věnovala Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví a Evropa. Recenzní a informační oddíl Českého časopisu historického a Musea království Českého na přelomu 19. a 20. století*, ČCH 100/4, 2002, s. 815–838.

⁷⁷ Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha 1991, s. 171–173.

⁷⁸ Spolupráci navázal G. Monod, když se na Golla 14. června 1876 obrátil s „une proposition que je comptais vous adresser depuis longtemps; c'est vouloir bien vous charger d'être notre correspondant pour la Bohême... Il faudrait nous envoyer une fois par an (je pense que cela suffirait pour la Bohême.) un article sur les travaux historiques récents, sur le mouvement historique dans son ensemble, sur les personnages marquants dans la littérature historique...“ Monod Gollovi 14. 6. 1876, pozůstalost J. Golla v Archivu Akademie věd České republiky (dále AAV). Příležitostnou korespondenci oba historici udržovali i následující léta.

⁷⁹ Jaroslav GOLL (ed.), *Posledních padesát let české práce dějepisné. Soubor zpráv Jaroslava Golla o české literatuře historické vydaných v Revue historique v letech 1878–1906 a souhrnná zpráva Josefa Šusty za léta 1905–1924*, Praha 1926. Sám Šusta nejsilněji prožil svůj zahraniční pobyt ve Vatikánských archívech v Itálii. Do Francie se badatelsky vypravil v dubnu a květnu 1910. Jeho pobyt zařizoval H. Jelínek. Šustovy dopisy navíc tvoří nejzajímavější část jeho zachovalé korespondence s historiky. Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), pozůstalost H. Jelínka, dopisy došlé od J. Šusty.

zde nebyly snadné: „První dojem, jakým organizace vysokého školství v Paříži na cizině působí, je dojem rozdrobenosti a nesourodosti, dojem něčeho skoro chaotického...“⁸⁰ Z českých historiků do románské oblasti v předválečném období nejvíce pronikl Vlastimil Kybal (1880–1959). Jeho pařížský studijní pobyt se datuje do první polovice roku 1906. Přesné svědectví o svých plánech, cílech a snahách o navázání kontaktů s francouzskou vědou zanechal v dopisech J. Gollovi, jemuž v té době zařizoval jeho jubilejní pařížskou dovolenou.⁸¹ Kybal se tehdy počal ve svém studijním zájmu odvracet od středověkých církevních dějin, což nakonec negativně poznamenalo vztah mezi oběma historiky. Protože byl přitahován diplomatickými kontakty doby Jindřicha IV., upřel svou pozornost i k soudobé francouzské historiografii, které nakonec věnoval knihu *Francouzská metoda historická* (1908).⁸² Úhrnem se však dá říci, že Francie hrála ve vzdělání mladých českých historiků mnohem slabší místo, než tomu bylo s prostředím německým. Před válkou se v Paříži na krátkém studijním pobytu zastavil ještě Zdeněk Nejedlý (1878–1962) a archeolog Lubor Niederle (1865–1944).⁸³

Oborem na Francii přímo orientovaným pak byla romanistika. Románská studia do Prahy uvedl žák slavného Gastona Parise Jan Urban Jarník (1848–1923).⁸⁴ Pod vlivem Jarníka a jeho nástupce Maxmiliána Křepinského (1875–1971) se románský seminář orientoval zejména na filologii. Jediným, kdo se v této době na univerzitě věnoval romanistice z literárního hlediska, byl Prokop Miroslav Haškovec (1876–1935), který od roku 1910 vedl literární sekci rozděleného semináře. V této souvislosti by neměl být opomenut také Václav Tille (1867–1937), který sice stál mimo katedru romanistiky, ale od října 1911 byl držitelem stolice srovnávacích dějin literatur. O výuku mluvené francouzštiny se staralo několik francouzských lektorů, přičemž po dlouhou dobu v semináři působil pouze jeden jediný. I to svědčí o tom, jaký význam byl živému jazyku přikládán. Situace se poněkud zlepšila na konci prvního desetiletí dvacátého století. Vzhledem k tomu, že výuka francouzštiny byla zcela nedostatečná, byl r. 1898 z Jarníkova podnětu založen Akademický kroužek francouzský. Spolek měl za účel, jak se uvádělo v paragrafu 1 spolkových stanov, „praktické pěstování řeči francouzské a seznamování se s její literaturou novější“.⁸⁵ Tohoto cíle se mělo dosáhnout „vzájemným sebevzděláváním členů a ušlechtilou zábavou“ a dále pak zřízením knihovny a čítárny časopisů, čtením nebo scénickým předváděním uměleckých děl, deklamováním a přednáškami.⁸⁶ O činnosti spolku jsme

⁸⁰ Ladislav HOFMAN, *O organizaci historického studia na vysokých školách v Paříži*, ČCH 8, 1902, s. 284–303. Hofman ve Francii udělal dobrý dojem „člověka srdce ušlechtilého a čistého“, jak napsal E. Denis po Hofmanově smrti J. Šustovi. Citováno podle *Posledních padesát let*, s. 135, pozn. 1.

⁸¹ „Považuji to za svou povinnost (která se ostatně rozumí sama sebou), navázat zde styky s franc. historiky, a pomoci nich pokusit se, až přijde doba, o sblížení naší produkce historické se širším světem... Tyto známosti opravují poněkud můj pessimistický soud o Francouzích, jak je znám z ulice, z novin, ze společnosti a – ze sněmovny...“ Napsal Kybal Gollovi v příloze dopisu z 15. března 1906. Archiv AAV, pozůstalost J. Golla, dopisy došlé – VI. Kybal. Zde je pak dalších 18 dopisů z let 1904–1907.

⁸² František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 551.

⁸³ 4. dubna 1898 Z. Nejedlý informuje o svém studentském pobytu v Paříži J. Golla. Josef HANZAL – Blanka SVADBOVÁ (edd.), *Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky*, Praha 1978, s. 80.

⁸⁴ Romanistice a lektorátům praktických jazyků se v nedávné době podrobně věnovala Marie ŠTEMBERKOVÁ, *Praktická výuka románských jazyků na české univerzitě v Praze do konce první světové války*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC–HUCP) 42/1–2, 2002, s. 85–103; TÁŽ, *Výuka románských jazyků na Univerzitě Karlově za první republiky*, AUC–HUCP 43/1–2, 2003, s. 135–172.

⁸⁵ AUK, Všešudentský archiv, k. 243, Stanovy akademického kroužku francouzského z 26. 10. 1898.

⁸⁶ Tamtéž, paragraf 2.

dobře informováni ze zachovaných jednacích protokolů. V zimním semestru probíhal cyklus několika přednášek univerzitních lektorů nebo známých frankofilů (Hladík, Čenkov, Marten). Přestože byl kroužek otevřen všem studentům, naprostou většinu jeho členů tvořili studující romanistiky; právníci a technici byli spíše výjimkami. Kroužkem prošli za studentských let všichni pracovníci česko-francouzské výměny. Jeho činnost byla přerušena v roce 1915 poté, co francouzští lektori museli opustit habsburskou monarchii, mnozí čeští členové byli povoláni do zbraně a zastavil se i přísun francouzských časopisů. K obnovení činnosti spolku došlo až na přelomu let 1918/1919.⁸⁷

Na pražské technice se začala francouzštině věnovat pozornost ještě před jejím rozdělením a vznikem samostatného Českého polytechnického ústavu (1869). Prvním učitelem francouzštiny zde byl George Felix Benoist. O jeho přednášky byl značný zájem a navštěvovalo je až 18% všech studentů.⁸⁸ Nepřekvapí to, když si uvědomíme celoevropský vliv francouzských technických ústavů té doby. Jeho nástupcem se stal Léon Grellepois – Čech s francouzsky znějícím jménem.⁸⁹ Grellepois dával podle studijních programů v letním i zimním semestru tři hodiny francouzštiny týdně. Jejich obsah bohužel programy nespécifikují.⁹⁰ Od školního roku 1885/1886 převzal výuku gymnaziální profesor a překladatel Jan Herzer (1850–1903).⁹¹ Zůstal na technice šest let, do školního roku 1891/1892. Herzer se zaměřil na výklady z francouzské literatury 18. a 19. století. Postupně přidával hodiny francouzské konverzace, ale převážně jazykovědné zaměření jeho přednášek studenty techniky nijak nezaujalo. Po celou dobu jeho působení se v katalozích posluchačů objevilo pouze dvacet tři jmen. Po Herzerově odchodu zůstal post učitele francouzského jazyka neobsazen až do roku 1904/1905, kdy nastoupil Louis Feller.⁹² Feller začal přednášet o moderní francouzské literatuře a zejména pořádat praktická cvičení (*Exercices pratiques: Lecture, explication et compte rendu verbal de textes modernes*). Předválečný zájem vyvrcholil, když se na kurzy přihlásilo v školním roce 1912/1913 259 zájemců. Fellerovo jméno je také spojeno se založením francouzského kroužku Cercle français de Polytechniciens tchèques de Prague, jehož hlavní činností bylo pořádání týdenních konverzačních schůzek a v zimním semestru pak specializovaných přednášek.⁹³ Feller zůstal na technice až do roku 1918, kdy byl vystřídán Eugènem Besteauxem. Jeho pozice však byla jen dočasná a býval uváděn pouze jako suplující učitel. Je překvapující, že na nově vzniklém Českém vysokém učení technickém se výuka francouzského jazyka stabilizovala až v druhé polovině 20. let, kdy byla navázána spolupráce s Francouzským institutem.

⁸⁷ AUK, Vřestudentský archiv, karton 78, Akademický kroužek francouzský, jednací protokol.

⁸⁸ Praga PRÍDALOVÁ, *Z historie výuky jazyků na pražské české technice*, Acta polytechnica – Práce ČVUT v Praze, 8 (VI, 3), 1987, s. 8.

⁸⁹ L. Grellepois se narodil r. 1834 v Sychrově. Po absolvování pražské techniky odešel do Paříže, kde působil nejprve na Ollendorfově učilišti. Po návratu do Prahy si založil soukromý vzdělávací ústav Ecole de français a vyučoval na Československé obchodní akademii a pražském reálném gymnáziu. 6. 12. 1864 byl jmenován mimořádným učitelem francouzského jazyka České vysoké školy technické v Praze.

⁹⁰ *Programy císařsko-královské české vysoké školy technické v Praze* jsou uchovány v kompletní řadě od roku 1861/1862 v Archivu ČVUT. Spolu s *Katalogy posluchačů pražské techniky, Protokoly ze zasedání profesorského sboru a Dějiny technického učení v Praze* od Alberta Vojtěcha VERFLÍKA (Praha 1910–1925) jsou jedinými dochovanými dokumenty ke studiu cizích jazyků na této instituci.

⁹¹ J. Herzer byl doktorem filozofie a románským filologem, vyučoval na českém reálném gymnáziu v Praze, byl přísežným tlumočnickem u zemského soudu. Zabýval se také metodikou francouzštiny a jeho největším počinem je sestavení česko-francouzského slovníku v r. 1898.

⁹² K jeho osudům srov. M. ŠTEMBERKOVÁ, *Praktická výuka*, s. 90–92.

⁹³ Kroužek získal povolení k pravidelnému vyvěšování zpráv o své činnosti 9. 5. 1905. Archiv ČVUT, Protokoly ze zasedání profesorského sboru, k. 4. O jeho činnosti srov. L. FELLER, *La culture française à Prague*, Le Siècle, 13. 11. 1913.

Vedle univerzity a Českého vysokého učení technického působily v českých zemích ještě další dvě důležité instituce – tradiční Královská česká společnost nauk a Česká akademie věd a umění (ČAVU; přesné označení znělo Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění). ČAVU byla ustanovena císařem 23. 1. 1890 a svoji veřejnou činnost zahájila slavnostním shromážděním dne 18. 5. 1891. Prvním předsedou Akademie se stal Josef Hlávka (1831–1908), který stál s dalšími předáky staročeské strany od prvních chvil u snah o její založení. Na modernějších stanovách založená ČAVU měla dovršit emancipaci české vědy. Dětila se na čtyři třídy – tři vědecké (I. třída – filozofické, státní, právní a společenské vědy; II. třída – vědy matematické, přírodní, fyzikální, přírodovědecké a zeměpisné; III. třída – jazykověda) a jednu třídu uměleckou (se sekcemi výtvarného, slovesného a hudebního umění). Přestože hlavním zájmem zakladatelů bylo pěstovat českou vědu v českém jazyce, ČAVU se stejně tak jako KČSN nemohla a ani nechtěla vyhnout mezinárodní vědecké spolupráci.⁹⁴ Ta se v předválečné době rozvinula v několika rovinách – volbou zahraničních členů, podporou studijních cest českých badatelů, propagační činností a výměnou publikací a spoluprací v rámci mezinárodních institucí.

Volba zahraničních členů do ČAVU nebo do KČSN se stávala velmi dobrou cestou k navázání osobních vědeckých kontaktů. Mezi lety 1851–1914 jich KČSN zvolila 210, ČAVU byla v tomto ohledu skromnější. Nejčastěji volili zahraniční členy badatelé ze třídy přírodních věd. Z hlediska národností pak byli nejvíce vybíráni Slované (Rusové, Poláci, Jihoslované). Francouzi byli „přespolními“ členy zvoleni do roku 1914 v jednadvaceti případech v KČSN. Osm jich bylo zvoleno do ČAVU. Volba právníka Girarda nebyla v předválečném období nikdy potvrzena.⁹⁵ J. Mandlerová již na konci 60. let 20. století velmi přehledně ukázala, že čeští badatelé si k vědeckým cestám vybírali zejména německy mluvící kraje. Roli zde jistě hrála jejich jazyková a kulturní blízkost českému prostředí. Francie byla hned na druhém místě v počtu žádostí o stipendium. Zájemců přibývalo po celou předválečnou dobu.⁹⁶ Slabší pozici zaujímala Francie ve studijních podporách Národohospodářského ústavu, založeného roku 1907.⁹⁷ Publikáční

⁹⁴ V poslední době o tom pojednal Jiří BERAN, *Foreign relations of the Royal Bohemian Society of Science and Czech Academy of Sciences and Arts from 1851 to 1914*, in: Acta historica rerum naturalium necnon technicarum 9, Praha 1977, s. 49–86 a Magdaléna POKORNÁ, *Zahraniční kontakty ČAVU*, in: J. Pokorný – J. Novotný (edd.), Česká akademie věd a umění 1891–1991: sborník příspěvků k 100. výročí zahájení činnosti, Praha 1993, s. 65–87.

⁹⁵ Viz J. BERAN, *Foreign relations*, s. 56–57. Přehled všech zahraničních členů vydali Alena ŠLECHTOVÁ – Josef LEVORA (edd.), *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*, Praha 2004. Přehled „přespolních“ členů ČAVU je pro předválečnou dobu následující: E. Denis, historik, zvolen 1893 do I. tř. – roku 1916 byl vyškrtnut; L. Léger, zvolen 1899 do I. tř.; R. Dareste de la Chavanne (1824–1911), právo – právní historie, zvolen 1903 do I. tř.; A. Meillet (1866–1936), filolog, zvolen 1909 do III. tř.; P. A. Besnard (1849–1934), malíř, zvolen 1912 do IV. tř.; A. J. Dagnan – Bouveret (1852–1929), malíř, zvolen 1912 do IV. tř. – za války se členství vzdal; L. O. Merson (1846–1920), malíř, zvolen 1912 do IV. tř.; A. Rodin (1840–1917), sochař, zvolen 1912 do IV. tř. Zvláště volba z roku 1912 se dočkala značné publicity v rámci česko-francouzských vztahů. Correspondance tchèque o ní informovala všechny velké francouzské deníky.

⁹⁶ Technici tvoří třetinu celkového počtu zájemců. Humanitní obory jsou zastoupeny častěji než směry přírodovědní. Nejvíce přitahoval zájem o klasickou a románskou filologii, archeologii a dějiny umění. Jana MANDLEROVÁ, *K zahraničním cestám učitelů vysokých škol v Čechách v l. 1882–1918*, Dějiny věd a techniky (dále DVT) 1, 1969, s. 232–246, zejména přehledná tabulka s. 233. TÁŽ, *Příspěvek ČAVU k zahraničním cestám českých vědců na sklonku rakousko-uherské monarchie*, Zprávy Čs. Společnosti pro dějiny věd a techniky 12/32, 1969, s. 13–21.

⁹⁷ Národohospodářský ústav udělil stipendium například V. V. Crkalovi, kterému se v Paříži podařilo uchytit a stal se později dopisovatelem do českých listů a aktivním členem pařížské kolonie. Státní ústřední archiv (dále SÚA), Národní rada česká, k. 324/2, Návrh na zřízení Informační kanceláře v Paříži, 10. 8. 1910. O Národohospodářském ústavu viz J. MANDLEROVÁ, *Ke vzniku a činnosti Národohospodářského ústavu při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v letech 1907–1930*, Sborník historický 20, 1973, s. 107–142.

činnost patřila k hlavním starostem obou institucí. Výměna vydaných prací s okolním světem byla důležitou součástí mezinárodní spolupráce. KČSN, která měla zahraniční styky o století delší než ČAVU, spolupracovala v tomto ohledu s více než 500 zahraničními institucemi.⁹⁸ Zaslaly se hlavně periodické publikace Věstník, Rozpravy, Almanach. Jediné předválečné periodikum v cizím jazyce vycházelo péčí II. třídy ČAVU. Byl to Bulletin international. Na přelomu století se objevila možnost vstupu ČAVU či KČSN do nově ustanoveného Mezinárodního svazu akademií (Association internationale des académies). Ten se ustanovil v říjnu 1899 v lázních Wiesbaden. Sdružoval německé univerzity, akademie z Francie, Ruska, Spojených států a Spojeného království. Každá země byla zastoupena jednou institucí (za Rakousko-Uhersko se jednalo o Akademii vídeňskou i budapeštskou). Když se české zemské instituce pokusily před první světovou válkou do Asociace zapojit, bylo to vždy z „vyšších míst“ negováno.⁹⁹ V tomto směru bylo mezinárodní zakotvení českých vědeckých institucí značně omezeno. Situace se zásadně změnila po první světové válce.

Mezinárodní zakotvení české vědy

Vznik československého státu velmi hluboce poznamenal i organizaci české vědy. Vrcholné vědecké instituce mohly na mezinárodním poli poprvé vystupovat nezávisle a samostatně. Navíc ke své prezentaci a k široce koncipované spolupráci nacházely státní ideovou i finanční podporu. Tento proces se uskutečňoval v době, kdy se po skončení první světové války rozvoj vědeckých styků lišil nejen „dalším kvalitativním růstem, nýbrž i významnými změnami v organizaci“.¹⁰⁰ Přípravy k obnovení vědecké spolupráce začaly již na počátku roku 1918. Zástupci dohodových mocností, tj. vědeckých společností Velké Británie, Francie a Spojených států, se potom v říjnu 1918 usnesli na založení Mezinárodní rady badatelské. Její ustavující shromáždění se konalo v červenci 1919 v Bruselu. Československo se za člena Rady formálně přihlásilo 1. ledna 1923. Cílem instituce se stala koordinace a rozvoj výzkumů v přírodních vědách. Neměla nicméně nahrazovat aktivity již existujících ústavů a v tomto směru schválila stanovy Národní rady badatelské i československá vláda. Pro organizaci spolupráce ve společenských vědách vznikla v říjnu 1919 v Bruselu jiná instituce – Mezinárodní svaz akademií. ČAVU do ní díky činnosti Bohuslava Braunera (1855–1935) vstoupila hned vzápětí. Výborně to manifestuje změnu, ke které v mezinárodní spolupráci české vědy došlo v porovnání s rokem 1900, kdy ČAVU žádala o přijetí do obdobné instituce marně. Dlouholetým aktivním činitelem svazu byl následně Václav Tille. Jak naznačila M. Pokorná, na Francii se orientovala i další činnost ČAVU. Směřovala sem značná část studijních cest, se státní podporou byla ve Villefranche-s.-Mer zřízena československá přímořská biologická stanice.¹⁰¹ Zajímavým pokusem v prezentaci výsledků české vědy na mezinárodní scéně bylo vydávání Revue des travaux scientifiques. Jednalo se o společný projekt KČSN a ČAVU, podporovaný zpočátku ministerstvem školství i minister-

⁹⁸ Archiv AAV, fond KČSN, k. 67, i. č. 330. Srov. M. POKORNÁ, *Zahraněční kontakty*, s. 69.

⁹⁹ Prvního řádného zasedání 16. 4. 1901 se nicméně za české země zúčastnil K. Jireček. Podal o tom zprávu pod charakteristickým názvem *Z výletu do Paříže*, *Osvěta* 7, 1901, s. 592–598.

¹⁰⁰ J. LEVORA, *Československá národní rada badatelská – její význam a účast v mezinárodní vědecké spolupráci*, DVT 3/82, 1982, s. 147–161.

¹⁰¹ M. POKORNÁ, *Zahraněční kontakty*, s. 65–87.

stvem zahraničních věcí. Redakce (V. Mathesius, B. Kučera, později J. Dobiáš) plánovala publikaci v rámci jednoho tisíce výtisků. Mathesius byl přesvědčen, že podobný sborník „je pro prezentaci české vědy za hranicemi nutný, protože jediné tímto způsobem by se světová věda upozornila na vysoký stav vzdělanosti v Republice československé a na intenzivní pěstování všech oborů vědních u nás a jenom tak by se utužily dosavadní a navázaly nové styky s vědou zahraniční“.¹⁰² Sborník měl dva svazky – společenskovědní a matematicko-přírodovědecko-technický. Usiloval o prezentaci veškeré důležité odborné činnosti v Československu, vycházely zde i překlady zásadnějších studií. Byl redigován ve francouzském a anglickém jazyce. Díky značné složitosti organizace a zřejmě finanční nákladnosti projektu tento počín nikdy nedosáhl výraznějšího úspěchu. Sborník informoval o české vědě až s několikaletým zpožděním, v zahraničí o něm nikdo moc nevěděl. Je charakteristické, že svazky Revue des travaux scientifiques, uložené v knihovně České akademie věd, jsou dodnes nerozřezány. V této souvislosti ještě dodejme, že v roce 1929 chemik Emil Votoček (1872–1952) inicioval společně s Jaroslavem Heyrovským (1890–1947) vydávání Collection des travaux chimiques de Tchécoslovaquie.

„Ideálním“ pokusem o organizaci mezinárodní vědní spolupráce se však stala instituce, o jejímž vzniku se hovořilo poprvé v prosinci 1920 na úvodním zasedání Společnosti národů. Z tohoto podnětu byla v srpnu r. 1922 v Ženevě ustanovena Komise pro studium otázek mezinárodní duševní spolupráce (Commission de Coopération Intellectuelle).¹⁰³ Komise však nevyvíjela příliš velkou činnost a rozhodující podnětem se stala až finanční podpora francouzské vlády. Hlavní sídlo instituce bylo přeneseno do Paříže. Tak vznikl v Paříži Ústav pro duševní spolupráci (Institut de coopération intellectuelle). Posledním počinem vycházejícím ze stejných cílů organizace všeho intelektuálního života byl vznik Konfederace duševních pracovníků (Confédération des Travailleurs Intellectuels). Jejím prvním českým členem se stal bývalý blízký spolupracovník francouzské vojenské mise a zvláště generála Pellého, Emanuel Siblík, který byl zvolen podšéfem informační sekce. Ve funkci ho později vystřídal Hanuš Jelínek.¹⁰⁴ Československá sekce Konfederace duševních pracovníků se vytvořila 26. 10. 1924 a sídlila ve Vojtěšské ulici. V jejím prohlášení stojí, že „...programem konfederace jest sjednotiti a hájiti ideových i hmotných zájmů všech pracovníků myšlenky, kteří šíří kolem sebe světlo pokroku, krásy a bratrství... Duševní pracovníci již povahou své práce, která má-li býti na výši doby, musí se mezinárodně pronikat a doplňovat, musí býti vždy nositeli zdravého a pokrokového internacionalismu... Hlásí-li se dnes naše konfederace k spolupráci s Mezinárodní konfederací duševních pracovníků, činí to v plném vědomí, že posílí tím vývoj pokroku a že organizovaným vědomím jednoty duševní práce přispěje k procesu sbratření lidstva. Svaz Společnosti Národů nalezne v duševních pracovnících československých nejoddanější služebníky jedné z největších myšlenek J. A. Komenského“.¹⁰⁵ Čeští „duchovní pracovníci“ se tak definitivě přihlásili o svůj podíl na mezinárodní scéně.

¹⁰² V. Mathesius na ministerstvu školství 25. 11. 1921, Archiv AAV, fond KČSN, k. 58, i. č. 293. Tento karton obsahuje i další, bohužel neúplné dokumenty k vydávání Revue des travaux scientifiques.

¹⁰³ Zpráva o srpnovém zasedání byla 19. 10. 1922 zaslána i do KČSN, Archiv AAV, fond KČSN, k. 55, i. č. 280.

¹⁰⁴ Institut de Coopération Intellectuelle. AMZV, Praha, Zastupitelský úřad Paříž, k. 60.

¹⁰⁵ SÚA, NŘČ, k. 185, i. č. 112.

Čeští studenti a Francie

Studium ve Francii

Po celé 19. století odcházeli Češi za prohloubením svých studií nejčastěji do Vídně, Innsbrucku a Štýrského Hradce. Mimo habsburskou monarchii hrály prim díky snadnější dostupnosti německé země. Jen výjimečně motivovaní jedinci, disponující navíc i nezanedbatelnými finančními prostředky, odjížděli dále, do Francie či Anglie. Přitažlivost Francie, resp. Paříže vzrostla od 60. let 19. století pro studenty krásných umění. Ostatní obory zůstávaly stále stranou. Situace se zlepšila na přelomu století, kdy byl roku 1897 vydán ministerský výnos, že se posluchačům filozofie začne započítávat čas strávený na zahraniční univerzitě do povinných osmi semestrů.¹⁰⁶ Tím se ovšem zvětšila motivace pro studenty těch oborů, ve kterých by studium v zahraničí mohlo být prospěšné, např. pro studenty romanistiky, estetiky, filozofie, historie, dějin umění atd. Pařížský pobyt však nebyl zajímavý jenom pro ně, mladý Karel Čapek ku příkladu strávil svůj jarní semestr roku 1911 na Sorbonně zájmem o anglistiku a germanistiku. Zorganizovat cestu do Paříže však nebylo vůbec jednoduché. Roli hrál nejen pohled společnosti: „*jeti na studie do Paříže byla v očích velké většiny maloměstáků jakási zpupná vyzývavost a lehkomyšlné dobrodružství*“¹⁰⁷ nesnadné bylo i získání potřebných finančních prostředků. O úspěchu cesty pak rozhodovalo, zda mladík překonal jazykovou a kulturní bariéru: „*Český student se cítil v Paříži ztracen. Nebylo nijak postaráno o jeho přijetí jeho informování, o společenské uvedení, byl zůstaven sám sobě. Obratní se přizpůsobili poměrům, ostýchaví odcházeli z Paříže nespokojeni.*“¹⁰⁸ Podpoře zájmu o studium ve Francii se věnoval i francouzský konzulát v Praze, který byl založen roku 1897 a od té doby dodával česko-francouzským vztahům jistý druh oficiálního, byť ve skutečnosti ne příliš významného lesku.¹⁰⁹ Za jednu z hlavních příčin nezájmu českého studenta o tuto zemi považoval konzul Paul Claudel tamní nesnadné existenční podmínky.¹¹⁰ Zanechal nám o tom svědectví v dopise, který zaslal v roce 1910 do Paříže po obdržení brožury Livret d'Etudiant (Studentské knížky). Předně pochválil české studenty za jejich živé profrancouzské sympatie, „zájem o věci ducha“ a jejich intelektuální potenciál. Podle informací, které měl k dispozici, uváděl, že hlavní příčiny, pro které se čeští studenti Francii vyhýbají, je nejisté zajištění pobytu a obvyklý strach z drahoty ve městech, který je navíc udržován a podněcován Němci. Od těch by se měla francouzská strana poučit ve strategii, protože Němci dělají v Čechách hodně pro propagaci svých škol. Pro zlepšení situace bude podle Claudela nutné poskyto-

¹⁰⁶ H. JELÍNEK, *Zahučaly lesy*, Praha 1947, s. 142.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 146.

¹⁰⁸ V. DEYL, *Denisův dům*, in: 1. kalendář čsl. kolonie v Paříži, 1930, s. 35–36.

¹⁰⁹ Prvním předválečným pražským konzulem byl A. M. de Valois. V roce 1903 byl vystřídán hrabětem de Chapedaine. Po krátké době na jeho místo nastoupil v Čechách velmi oblíbený J. M. Colomiès. Ten byl r. 1909 odvolán a nahrazen básníkem a diplomatem P. Claudelem. V roce 1912 nastoupil konzul Ferté. Posledním francouzským diplomatem na tomto postu před první světovou válkou byl F. G. O. Laporte, který z Prahy odejel 13. srpna 1914. Po roce 1918 nastoupil, tentokrát již na francouzské velvyslanectví v Buquoyšském paláci, Clément-Simon, který byl v roce 1921 vystřídán F. Cougetem. O šest let později do Prahy přijel nový velvyslanec F. Charles-Roux, nejvýraznější francouzský diplomatický zástupce meziválečného Československa.

¹¹⁰ K pobytu P. Claudela v Čechách zejména M. LENDEROVÁ, *Francouzský konzul v Českém ráji (Přátelství P. Claudela a Z. Braunerové a M. Martena)*, Z českého ráje a podkrkonoší 8, 1995, s. 81–96. TÁŽ, *Česká zkušenost Paula Claudela (Svět depeší, svět deníků)*, ČČH 97/3, s. 539–566. Podrobně sborník *Cahiers Paul Claudel*, č. 9, Prague – Paris 1977. Zde zejména V. CERNÝ, *Paul Claudel a Čechy*, s. 15–118 a P. F. ENJAL-RAN, *Paul Claudel consul à Prague*, s. 213–330.

vat jasné a stručné informace s údaji o cenách ubytování, dopravních prostředků, praní atd. Studenti si tak budou moci plánovat svůj rozpočet již předem. Domníval se, že by bylo vhodné uvádět adresy lidí, kteří hovoří česky nebo německy, aby usnadnili Čechům jejich první kroky v cizí zemi.¹¹¹

Po této stránce byla již delší dobu nezastupitelná úloha dvou Pařížanů – L. Légera a E. Denise. V. Deyl vzpomíná, že po skončení Denisových přednášek na Sorbonně, kam Češi chodili již jen z úcty k učiteli, „*následovali ho obyčejně naši studenti do jeho kabinetu, aby mu přednesli rozmanitá přání, žádosti všeho druhu, aby se vykážali s pražským doporučením na něho. Denis měl pro každého laskavé slovo, všichni si odnášeli poučení, o něž jim běželo. Ti kteří ho znali blíže, zůstali až na konec a pak ho doprovázeli Luxembourgskou zahradou do rue Michelet č. 9, kde měl svůj dům... Denis ostatně české studenty ochotně k sobě zval, někdy jim svěřoval drobnější práce překladové, pořizování výtahů apod. Každý by byl pro něho udělal daleko více. Velmi rád za takových příležitostí zaváděl Denis rozhovor na české poměry a kulturní či politické a dané mínění podroboval vždy diskusi. Největším vyznamenáním bylo pozvání k Denisovým na večeri. Pro českého studenta byla to namnoze jediná příležitost seznati blíže intimní prostředí francouzské rodiny. Díky vzácné povaze paní Denisové, vzorné družce velkého muže, zůstal českému studentovi dojem z francouzské rodiny ten nejlepší.*“¹¹²

K usnadnění začátků pomáhal také fakt, že se Češi zpravidla ubytovali na stejných místech, ve stejných hotelech. Často zde byl někdo z dřívě příchozích, který nováčka zasvěcoval. K tomuto účelu byla velmi praktická i Česká beseda. Rozhodujícím počinem k organizaci slovanského studentstva v předválečné Paříži pak bylo ustanovení Association Franco-Slave. Její první zasedání proběhlo 6. 3. 1909 pod předsednictvím E. Denise. Asociace se měla stát informační kanceláří pro všechny slovanské studenty vstupující na pařížskou univerzitu. V paragrafu 5 spolkových stanov se uvádělo, že Asociace vstoupí i do přímého styku se všemi studentskými organizacemi ve slovanských zemích.¹¹³ Spojující „všeslovanská“ idea spolku nicméně velmi záhy zanikla. Neaktivnějším prvkem byli Bulhaři a Poláci, a snad právě kvůli jejich postojům se Asociace stránila Rusové. Ti si jako nejpočetnější slovanská komunita v Paříži založili sdružení vlastní.¹¹⁴ Zasedání probíhala dvakrát týdně. Sloužila ke konverzaci a seznámení slovanských a pozvaných francouzských studentů. Pravidelně se pořádaly i taneční zábavy a výlety do okolí Paříže. Asociace sídlila v budově právnické fakulty v rue Cujas.

Přes veškeré snahy však zůstával počet českých studentů omezený. V říjnu 1904 se na zahajovací přednášce Sorbonny podle přímého účastníka sešlo jenom šest Čechů.¹¹⁵ Podobná byla situace i na dalších institucích. Můžeme se zmínit o Svobodné škole politických věd, právě zde se totiž pod vedením Sorela, Légera či bratrů Leroy-Beaulieu formovala nová generace čechofilů a škola musela být tedy známá i v Praze. Čteme-li však soudobé záznamy, můžeme snadno konstatovat, že zde Češi skoro žádní nebyli. Mezi lety 1896–1906 zde studovalo 646 cizinců, z toho 126 Bulharů, 100 Poláků, 44 Rusů.

¹¹¹ Archives du Ministère des Affaires étrangères (dále AMAE), Nouvelle série, Autriche-Hongrie, 51, Claudel Pichonovi, 16. března 1910.

¹¹² V. DEYL, *Denisův dům*, s. 35.

¹¹³ *Český student v cizině, Association Francoslave v Paříži*, Studentská revue 3, 1909, s. 53.

¹¹⁴ Jiří SEDLÁČEK, *Slovanskí studenti v Paříži*, Studentská revue 7, 1909, s. 170–172.

¹¹⁵ A. SOUVENIR (pseudonyme), *Český student v cizině*, Studenský Almanach, 1906, Praha, s. 94.

Z Čechů za stejné období školu absolvovali jenom tři.¹¹⁶ Za celou předválečnou dobu se mi pak podařilo zjistit pouze pět českých jmen, které školou prošly. Jen Ladislav Pinkas a Václav Dostál zde strávili celé tři roky. Nejznámější Češi, kteří se v rue Saint-Guillaume zastavili – Karel Kramář v roce 1883 a Edvard Beneš v roce 1905 – zde nepobyli dále než jeden semestr. Nezájem o studium ve Francii dokládá i fakt, že jediným Čechem, který psal a obhajoval svou dizertaci v předválečném období ve Francii, byl Edvard Beneš. Za téma si vybral národnostní problematiku v Rakousku-Uhersku. Jeho práce vyšla v Dijonu roku 1908 pod názvem *Le problème autrichien et la question tchèque. Etudes sur les luttes politiques des nationalités slaves en Autriche* (Rakouský problém a česká otázka. Studie o politických bojích slovanských národů v Rakousku).¹¹⁷

Závěrem si zaslouží být zmíněn ještě jeden z českých studentů předválečného období v Paříži – Hanuš Jelínek (1878–1944). Nejen kvůli tomu, že nám o své zkušenosti zanechal výborné, bohatstvím informací oplývající, a proto tak často citované vzpomínky, ale zejména proto, že se do města na Sekvanou později vrátil, aby na Sorbonně vedl od 11. ledna 1910 jednosemestrální kurz o české literatuře.¹¹⁸ Tento počín se sice nepodařilo zřejmě kvůli nezájmu odpovědných politických kruhů (K. Kramář) a nevrzivosti českého univerzitního prostředí (V. Tille) zopakovat, jednalo se nicméně o vůbec první akci podobného významu a charakteru v rámci česko-francouzských kulturních vztahů.¹¹⁹

Studentské profrancouzské manifestace

Čeští studenti projeví své profrancouzské sympatie poprvé po francouzsko-pruské válce roku 1872. Od té doby jejich manifestace, které měly často protiněmecký osten a symbolické místo v nich zastávala Štrasburská univerzita, nerozlučně patřily do rozvoje česko-francouzských vztahů. V roce 1872 proběhla slavnostní inaugurace nové německé univerzity ve Štrasburku. Mezi jinými delegacemi se jí zúčastnila i ještě nerozdělená Karlo-Ferdinandova univerzita, reprezentovaná rektorem a známým německým historikem Čech Konstantinem Höflerem (1811–1897). Ten dle očekávání blahopřál štrasburským studentům a profesorům jménem celé pražské univerzity k přistoupení do svazku Německé říše a neopomněl se nelichotivě zmínit i o českém národě. Na 500 českých doktorů z Prahy adresovalo vzápětí protest proti projevu na štrasburskou radnici a 845 studentů, členů Akademického čtenářského spolku, se 5. 5. 1872 obrátilo na noviny *République Française* s výrazně frankofilským projevem odsuzujícím německé válečné a kulturní barbarství.¹²⁰ Akce vyvolala radostnou a děkovnou reakci na mnohých francouzských univerzitách a její připomínku můžeme dodnes nalézt na pamětní plaketě v budově Štrasburské univerzity.¹²¹

¹¹⁶ Vlastimil KYBAL, *Emil Boutmy a L'Ecole libre des sciences politiques v Paříži*, *Lumír* 35/2, 1906, s. 79–83.

¹¹⁷ Marianne SEYDOUX – Mieczysław BIESIEKERSKI, *Répertoire des thèses concernant les études slaves, l'URSS et les pays de l'Est européen et soutenues en France de 1824 à 1969*, Paris 1970, s. 312.

¹¹⁸ H. JELÍNEK, *Zahučaly lesy*, Praha 1947. Mnohé doplňující informace k organizaci a průběhu kurzu nabízí i pozůstalost H. Jelínka (LA PNP, Literární pozůstalost č. 287, zejména dopisy došlé od E. Denise, V. Dyka a A. Jiráska).

¹¹⁹ V. Tille, který byl v první polovině roku 1910 také v Paříži, se ve svých fejetonech do Prahy o přednáškách vůbec nezmiňuje, jako docent srovnávací literatury na univerzitě si s největší pravděpodobností dělal ambice na tento post po Jelínkovi. H. JELÍNEK, *Zahučaly lesy*, s. 394 a 425–27.

¹²⁰ VLČEK, s. 81–82; REZNIKOW, s. 186–89.

¹²¹ VLČEK, s. 323, pozn. 140.

Akademický čtenářský spolek pak další profrancouzské sympatie manifestoval o patnáct let později. V roce 1889 se v Paříži mimo Všeobecnou výstavu slavnostně otevírala budova nové Sorbonny. Z Čech se tam chystalo několik účastníků (např. Alois Rašín). V době, kdy ve Francii získával pozice generál Boulanger a v Čechách se začala výrazněji prosazovat mladočeská strana, měla tato událost silný politický podtext. Association générale des étudiants de Paris, která tuto slavnost organizovala, své sympatie jasně ukázala již 24. července, kdy okázale přivítala exkurzi českých techniků.¹²² Snad i pod tímto dojmem poslal nově zvolený předseda Akademického čtenářského spolku Karel Groš (1865–1938), jednající s největší pravděpodobností z vlastní iniciativy, do Paříže telegram informující o chystaném příjezdu české delegace:

„Bratři! Vysíláme k vám ze svého středu druhy, aby vylíčili vám, jak mocnou sympatií jata jest naše duše k vám, milení bratři, jako k pýše a naději velkého nositele ideí lásky k vlasti i svobodě – národa francouzského. Milujeme, ba zbožňujeme Francii, hledíme k ní s nadšením a posvátnou úctou, vzneslat v novověku vítězně myšlenku svobody, pro níž ve středověku krvácel národ náš. Jsme synové malého ve přítomnosti národa, stojíme však na mohutném podstavci velké minulosti a marny budou snahy hojných našich nepřátel, usilujících o záhubu naši; my vneseme se opět ku bývalé svojí slávě: ručit nám za to jak vlastní vědomí, tak i ono nadšení, s jakým nám jdete vstříc, vy synové velkého národa francouzského. Vám vzešlo již světlo svobody, jehož zář padá na celý vzdělaný svět, a tím světlem osvíceni i my se povznésti chceme k oněm ideálům, jichž Vy jste již dosáhli. I přijměte naše soudruhy jako posly, zvěstující Vám obdiv náš a neobmezenou naši úctu. Z výboru Akademického čtenářského spolku v Praze 2. srpna 1889.“¹²³

Rakouské úřady pochopily Grošova slova jakožto politickou provokaci a projev se jim stal záminkou k rozpuštění Akademického čtenářského spolku. I o tom čeští studenti do Francie informovali vznosnými slovy určenými tak trochu i rakouské straně: „Nenadáli jsme se, že za projev obdivu a lásky, který jsme vůči Vám při velkolepé slavnosti Vaší učinili, stihne nás rána tak těžká... Akademický čtenářský spolek propadl již pro nás zhoubnému osudu, my dnes jako akademičtí občané a v letech příštích jako rádcové a vůdcové lidu českého nepřestaneme do posledního dechu vás ctít, Vás zbožňovati, kteréžto oprávněné city nedovede nikdo ani hrozbami, ani přikojími, ba ani okovy, ze srdce našeho vyrvat...“¹²⁴

Další česko-francouzské studentské manifestace (1891, 1900) měly již menší politický dopad, vždy však utužovaly vztahy mezi oběma zeměmi. Nejzajímavější událostí je v tomto ohledu francouzský zájezd do Čech (1909) a český do Francie (1910). V lednu roku 1909 se konaly slavnostní oslavy 500. výročí vydání Dekretu kutnohorského (18. 1. 1409). Těžko si lze představit lepší příležitost k manifestování historické nezávislosti českého školství na německém vlivu. Slavnosti byly pojaty celonárodně, probíhaly v Praze i Kutné hoře za účasti nejdůležitějších českých osobností. Svaz československého studentstva (ustanovený v roce 1904) pozval do Prahy i delegaci pařížských studentů. Ta do Čech přijela v počtu pěti členů a v čele s předsedou Association des étudiants de Paris Pierrem Julienem. Čekalo ji velmi slavnostní a okázalé přijetí, které udělalo na mladé muže jistě nesmírný dojem. Již v den příjezdu (16. 1.) byl uspořádán slavnostní přípi-

¹²² Pařížští studující podali opět nový důkaz své upřímné sympatie k nám Čechům... *Národní listy*, 24. 7. 1889.

¹²³ *Národní listy*, 4. 8. 1889.

¹²⁴ *Národní listy*, 2. 9. 1889.

tek na pražské radnici. Pak následoval kolotoč projevů a banketů uspořádaných v Národním divadle, ve Vlašském dvoře v Kutné Hoře, v Národním domě na Vinohradech a konečně závěrečné „dîner“ zorganizované přímo pro francouzské hosty 20. 1. v Národním domě na Smíchově. Přítomnost francouzských hostů logicky vedla k frankofilským projevům. Dokonce i T. G. Masaryk, který velmi odsuzoval nacionalistické manifestace a municipální výměny přelomu století, zaslal při této příležitosti pozdravný dopis: „*Milujeme Francii svobodnou a osvobozující, milujeme Francii demokratickou, milujeme Francii republikánskou. Ať žije Francie krácející v čele lidského pokroku!*“¹²⁵ V poměru ke studentům existovala národní shoda a politické spory šly stranou.

To se projevilo i v lednu příštího roku, kdy pařížští studenti pozvali české delegáty na slavnost otevření nového studentského domu; pořádali ji od 20. do 30. 1. 1910 pod patronací prezidenta republiky. Již 4. ledna přišlo na adresu Národní rady české oficiální pozvání od Pařížské studentské asociace, později dorazil podobný dopis i na pražskou radnici.¹²⁶ O den později se na Jana Podlipného obrátil předseda franko-české komise Svazu československého studentstva a budoucí primář ve vinohradské nemocnici Milan Janů a sdělil mu své představy o chystané akci. Důvody k zájezdu byly jednak zdvořilostní (oplatení návštěvy z minulého roku), jednak propagační, neboť „*na slavnostech budou, jak jsme přesně informováni, i delegace národů, s nimiž národ český v dobrých stycích dosud žítí nemohl. Především Maďaři, státem podporovaná a dekorovaná delegace, jež neopomene chauvinistickou propagandu, dále budou tam i studenti berlínští... kteří jistě také proti studentstvu slovanskému zaujati jsou bezohledně. Je tedy zřejmo, že neúčast Čechů, zvaných tak vřele, mohla by poměru mezi mladou inteligencí francouzskou a českou... značně uškodit!*“¹²⁷ Janů informoval, že Svaz hodlá vypravit tři až čtyři studenty znalé dokonale francouzské řeči i poměrů v obou zemích. Dále navrhoval, že by bylo vhodné vydat francouzskou brožuru o činnosti studentstva a rozšířit ji mezi francouzské žurnalisty a konečně přivést i Asociaci čestný dar, nejlépe obraz nějakého pražského panoramatu. Celkovou sumu odhadoval na 2500 K a žádal o podporu ze strany Národní rady české, která by mohla apelovat na česká města (Vinohrady, Smíchov, Plzeň, Kutná Hora) a další instituce, aby zájezd podpořily. O tom, jak byli studentští reprezentanti motivováni, dobře svědčí i fakt, že se usnesli na sepsání reverzu, ve kterém nabízejí finanční prostředky vrátit, jakmile se po studiích postaví na vlastní nohy. NŘČ se obrátila na starosty přidružených pražských obcí se žádostí o podporu akce. Ti, přestože si vzali čas na rozmyšlenou, zájezd finančně podpořili.¹²⁸ Pražská městská rada věnovala čtyřčlenné delegaci (J. Hanzík, M. Janů, L. Sychrava, J. Tvrzický) slavnostně vázanou knihu o Praze a plaketu Buditele od Stanislava Suchardy.¹²⁹ O tom, že se studentská výprava těšila podpoře i na oficiálních francouzských místech, svědčí depeše P. Claudela, který Paříž o jejím odjezdu informoval.¹³⁰ Jak dokazuje český tisk, výprava měla obrovský úspěch.¹³¹ Od příjezdu dne 19. ledna na Gare de l'Est byla Čechům provolávána sláva na každém kroku. Ubytování byli v Latinské čtvrti, zúčastnili se na čestných mís-

tech všech oficiálních slavností, které vyvrcholily otevřením studentského domu v rue de la Boucherie. Podíleli se také na pracovních zasedáních sjezdu studentského svazu Corda Fratres, což předznamenalo aktivní českou, resp. československou účast při organizování mezinárodního studentského hnutí v poválečném období. Cestou domů se čeští studenti dočkali i nadšeného přijetí na univerzitě v Lille.

Tato studentská výprava se souhrnně považovala za ideální způsob propagace české věci na francouzské půdě. Mladí delegáti, byť byli jen čtyři, se mohli seznámit s kulturními poměry cizích národů, navázat kontakty a poznat hlouběji francouzské studenty. Tím by se jim mohlo podařit „*uvést na půdu reálnější mělké a povrchní tzv. česko-francouzské styky oficiální!*“¹³² Protože pro evropeizaci české otázky „*v první řadě je ovšem třeba, aby český student neopomíjel univerzity francouzských, jež jsou mu jistě bližší než jiné!*“¹³³ Přes všechno nadšení, kterým český tisk delegaci zahrnoval, a naděje, které do ní vkládal, zájem o studium ve Francii v Čechách nijak výrazně nestoupl.

Vazby studentského hnutí na Francii po roce 1918

Po roce 1918 samostatně vstoupila na mezinárodní scénu česká věda, v širších souvislostech se formovalo i studentské hnutí. Pozice Francie a její aktivita byla v této oblasti dost výrazná. Jestliže celoevropské organizační zakotvení české vědy bylo v podstatě novinkou, studenti v rámci mezinárodní spolupráce navazovali na své dřívější kontakty a aktivity. Již v polovině dubna 1919 odjížděla na pozvání předsedy československé delegace na mírových jednáních v Paříži Karla Kramáře do Francie dvoučlenná studentská delegace (V. M. Havel a H. Pelcl), aby se na začátku května účastnila debat o vzniku první mezinárodní studentské organizace. O významu, která byl delegaci přisuzován svědčí např. i fakt, že byla ubytována v hotelu Lutétia společně s československými účastníky mírové konference.¹³⁴ V čele připravované organizace byl absolvent Sorbonny, chemik Jean Gérard. Po třítydenních jednáních, které byly podle Havla dost neskonné, se ustavující schůze Mezinárodní konfederace studujících (Confédération Internationale des Etudiants – CIE) přesunula na podzim do Štrasburku.¹³⁵ Nebylo to náhodné datum, neboť v době od 18. do 25. 11. zde probíhala velkolepá slavnost znovuočtení francouzské univerzity. Štrasburk se stal, tak jako v 70. letech 19. století, symbolickým místem česko-francouzských studentských vztahů. Za přítomnosti prezidenta Poincarého, maršálů F. Foche, J. J. C. Joffra a H. P. Pétaina a zástupců desítek dalších států a univerzit, byla inaugurována nová univerzita, která se měla podle slavnostních prohlášení stát jasným důkazem francouzské kulturní převahy nad německým rivalem.¹³⁶ Československo bylo na slavnosti zastoupeno ministrem Gustavem Habrmanem (1864–1932), rektorem Karlovy univerzity Josefem Zubatým (1855–1931) a děkanem právnické fakulty Václavem Horou (1873–1959). Svaz československého studentstva byl reprezentován V. M. Havlem, M. Mužíkem a J. Beaufortem. Pro poválečnou dobu bylo charakteristické, že součástí slavností byly i mnohé vojenské přehlídky. Přímý účastník si tehdy poznamenal, že ve „*Štrasburku to byla paráda skutečně skvělá!*“¹³⁷ Došlo zde nicméně i ke

¹²⁵ L. FELLER, *Université de Prague*, Revue de l'enseignement 57, 1909, s. 399–401.

¹²⁶ Association générale des étudiants de Paris J. Podlipnému 4. 1. 1910. SÚA, NŘČ, k. 323/1, i. č. 154.

¹²⁷ Tamtéž. M. Janů J. Podlipnému 5. 1. 1910.

¹²⁸ Tamtéž. Dopisy z 10. 1. a 14. 1.

¹²⁹ České slovo, 25. 1. 1910.

¹³⁰ AMAE, NS Autriche-Hongrie, 51, Claudel Pichonovi, 18. 1. 1910.

¹³¹ Jmenujme jen České slovo 23. 1., 25. 1. 1910, Venkov 25. 1. 1910, Národní listy, 26. 1. 1910, Den 8. 2. 1910.

¹³² České slovo 23. 1. 1910.

¹³³ Den 8. 2. 1910.

¹³⁴ V. M. HAVEL, *Mé vzpomínky*, s. 122–123.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ *Inauguration de l'Université de Strasbourg*, Revue des Deux Mondes, 1. 12. 1919.

¹³⁷ V. M. HAVEL, *Mé vzpomínky*, s. 124.

konečnému ustanovení CIE. Do čela byl zvolen za Francii Jean Gérard a generálním tajemníkem se stal zástupce Belgie, Van Laert. O aktivitě československého studentstva na mezinárodním poli svědčí nejen fakt, že místopředsedou organizace se stal Jiří Beaufort, ale i dohoda, že první oficiální sjezd CIE se uskuteční na jaře r. 1921 (28. 3. – 6. 4.) v Praze. Do poloviny 20. let byly vytvořeny základní struktury, a tak mohl předseda Zahraněního odboru Ústředního svazu československého studentstva (ÚSČS) Václav Holý v roce 1926 konstatovat, že „uplynulý rok znamená počátek nové etapy zahraniční studentské práce – etapy konsolidace a upevnění“.¹³⁸

ÚSČS byl vrcholným orgánem československého studentstva. Problematika zahraniční spolupráce náležela jeho zahraničnímu odboru, který byl definován §19 spolkových stanov. Ten jediný měl být kompetentním orgánem při zastupování ÚSČS v cizině. Členil se na několik sekcí, z nichž ta románská byla v počátečním období velice aktivní.¹³⁹ Pro podporu studia v zahraničí byla v sídle Svazu ve Strakově akademii zřízena Informační kancelář pro studium v cizině, plánovaná již od roku 1910. Její pobočka vznikla roku 1926 i v Brně. Jak vyplývá z pravidelných zpráv o činnosti této kanceláře publikovaných v čtrnáctidenním Věstníku Svazu i z obsahu tohoto zpravodaje, zájem o Francii se v řadách československého studentstva projevoval zejména v létě, v době prázdninových jazykových kurzů, které měly „za účel rozšířiti znalost jazyka francouzského, literatury i seznámiti s celým životem francouzským“.¹⁴⁰ Francouzské univerzity jich pořádaly tradičně velké množství, lákavá byla i možnost slev jízdného a dalších výhod, kterých mohli naši studenti využít. Svaz do Francie pořádal i společné exkurze. Jen pro zajímavost uvádím, že při „zábavné a studijní výpravě za velmi výhodných podmínek“ organizované na jih Francie v roce 1924 přijel zájezd na hranice přivítat student v Aix-en-Provence, Vladimír Clementis (1902–1952), budoucí významný komunistický funkcionář a oběť procesů 50. let.¹⁴¹ Přesto se domnívám, že by se počet českých a slovenských studentů, kteří do Francie za studiem či poznáním v poválečném období odjížděli, neměl přeceňovat. Zvláště Paříž si udržela renomé značně finančně náročného města. Ostatně to platí dodnes.

Spolupráce ve školství

S trochou zjednodušení se dá říci, že česko-francouzské kontakty v oblasti vzdělávání byly velmi jednostrannou záležitostí. Vyplývalo to ze samé podstaty vztahů mezi oběma zeměmi. V 19. století stejně tak jako v první polovině 20. století se vždy jednalo spíše o hledání cesty Čechů k Francii než o oboustranný proces. Návštěva Prahy zůstávala pro Francouze poněkud exotickou záležitostí i po válce.¹⁴² Trochu nechtěně na tento fakt ukázal ve svém slavnostním projevu k otevření francouzského lycea v Praze v roce 1933 i F. Špíšek. Promluvil zde o československo-francouzském přátelství a sbratření obou zemí. „První podmínkou bratrství jest, aby si rozuměla srdce,“ začal a pokračoval dále, „srdce pak si rozumějí teplým, upřímným slovem promluveným bezvadným jazykem. Pro-

to musíme ovládati jazyk, ten jest zlatým klíčem, jenž nám otevírá francouzské srdce a zároveň zlaté sluje francouzské bohaté kultury...“¹⁴³ Ze Špíškových slov je patrné, že to byla vždy česká strana, kdo měl větší zájem na rozvíjení těchto vztahů. Po prožitku Mnichova a druhé světové války změnil v tomto ohledu úvahy i E. Beneš, když prohlásil: „Francouzi musí pochopit, že v této zemi uspějí, jen když s ní budou jednat bratrsky, jako rovný s rovným, a vždy budou pojímat své poslání jako vzájemnou službu.“¹⁴⁴

Kontakty v oblasti školství se mohou rozdělit na dvě základní oblasti: zřizování francouzských školských zařízení v Čechách a vznik českých sekcí na gymnáziích ve Francii. Správa obou těchto oblastí spadala zejména pod pravomoc československého ministerstva školství, přesněji pod 6. oddělení V. odboru, které mělo na starosti „kulturní styky s cizinou, vyjma zemí slovanských“. Hovořili jsme již o tom, že jeho vedením byl od roku 1919 pověřen F. Špíšek. Je známe, že první taková instituce, která začala v Čechách působit, byla francouzská školka. Mezi lety 1918 až 1920 ji navštěvovalo kolem třiceti dětí. Z počátku tvořily naprostou většinu děti cizích diplomatů a členů vojenské mise, postupně však začali převládat Čechoslováci, hodně bylo i ruských emigrantů. Aby se jejím žákům umožnilo pokračovat plynule ve vzdělávání, od roku 1920 se otevřely tři třídy základní školy. Ve školním roce 1921/1922 se konečně přistoupilo na to, že škola nemusí mít francouzské vzdělávací osnovy. V případě jejich ponechání by jí totiž hrozilo, že zůstane soukromou vzdělávací institucí, bez tzv. práva veřejnosti. O dva roky později byla otevřena první třída francouzského reálného gymnázia. Zapsalo se do ní šestnáct žáků. Zájem o studium stále stoupal a původní sídlo v Dušní ulici přestalo vyhovovat.¹⁴⁵ Proto byl vypsán konkurz na novou stavbu a podle návrhu architekta J. Gillara byla v Dejvicích postavena velmi moderní funkcionalistická budova. Při slavnostním inauguračním projevu 17. 11. 1933 mohl F. Špíšek hrdě prohlásit, že ve francouzštině dnes výuku absolvuje několik stovek českých žáků v pěti třídách obecné školy a osmi třídách reálného gymnázia.¹⁴⁶

Nejvýraznějším počinem se v oblasti školské politiky v meziválečném období nicméně stalo zřízení českých sekcí na francouzských gymnáziích. Projekt se začal projednávat na jaře roku 1920. Z české strany s myšlenkou přišel za ministerstvo školství F. Špíšek a vzhledem k tomu, že se ve Francii v té době rozvíjela již podobná iniciativa například s polskou stranou, formality byly velmi brzy vyřízeny. Prvních devatenáct pečlivě vybraných československých studentů odjelo do Francie 24. 10. 1920.¹⁴⁷ Jak se mladíci, kterým byla oficiální česko-francouzská kulturní spolupráce jistě zcela vzdálena, cítili, výborně zachytil ve svých pamětech V. Černý: „Vyjeli jsme z Prahy – Wilsonova v 11 hodin večer... dvakrát čtrnáct mladíčků dvou tříd... československé sekce Carnotova lycea v Dijonu... Byli jsme tlupa „primusů“ dost namátkou posbíraných z kvint střed-

¹³⁸ Studentský věstník 6/20–21, 1926, s. 8.

¹³⁹ Stanovy viz Studentský věstník 5/10–13, 1925, s. 15–22.

¹⁴⁰ Studentský věstník 5/8, 1925, s. 6.

¹⁴¹ Studentský věstník 4/6, 1924, s. 3.

¹⁴² V této souvislosti upozorňují zejména na zprávu o cestě do Prahy a Čech z pera George Duhamela z roku 1921. Georg DUHAMEL, *Prague*, Mercure de France, 1. 4. 1921; uloženo také v LA PNP, pozůstalost H. Jelínka, dopisy došlé od G. Duhamela.

¹⁴³ AMZV, Zastupitelský úřad Paříž 1920–1945, k. 56.

¹⁴⁴ Z rozhovoru E. Beneše s M. Aymoninem v roce 1945, citováno podle A. MARES, *Miniaturní univerzita 1920–1951*, s. 34.

¹⁴⁵ S. REZNIKOW, *Francouzské gymnázium v Praze, dvojjazyčné sekce – Bohatá kulturní spolupráce*, in: Z historie Francouzského institutu v Praze, 1993, s. 42.

¹⁴⁶ AMZV, Zastupitelský úřad Paříž 1920–1945, k. 56.

¹⁴⁷ 19 studentů se vybíralo ze zhruba 150 uchazečů. Rozhodující byly školní výsledky a znalost jazyka. Rodiny vybraných žáků ne vždy disponovaly dostatečnými finančními prostředky, aby mohly tento pobyt financovat. Jak silně česká strana o provedení myšlenky usilovala, jasně dokazuje fakt, že ministerstvo neváhalo platit 3000 korun ročního stipendia pro třetinu gymnazistů. SÚA, Ministerstvo školství a národní osvěty, k. 460, pres. 2243.

ních škol všech typů ze všech koutů republiky, a třebaže jsme se k sobě na těch tvrdých dřevěných lavicích třetí třídy nedávno zřízeného mezinárodního expresu polozděšeně a spíš rozpačitě než družně tiskli, opravdu veselo nebylo nikomu.“¹⁴⁸ Carnotovo gymnázium patřilo ke klasickým francouzským internátům založeným ještě v napoleonských dobách. Burgundská metropole byla za sídlo československé sekce vybrána vzhledem k tradiční otevřenosti místní univerzity v přístupu ke slovanským studiím (např. zde obhájené doktorské práce Eisenmanna a Beneše). Nezanedbatelné bylo také, že zde působil slavista a přítel generála Pellého Jules Legras. Legras se také později stal s Eisenmannem examinátorem při zdejších českých maturitách. Svou roli konečně sehrál i fakt, že Dijon se nachází v rozumné vzdálenosti od českých hranic. I přesto však cesta v poválečných dobách trvala přes 30 hodin. Za prvního ředitele dijonské sekce byl vybrán „výborný organizátor zájezdů a cest“ a budoucí ředitel Francouzského gymnázia Bohuř Tenora (1888–1959). Studijní plán českých studentů se nijak nelišil od náplně programu jejich francouzských kolegů. Jediné předměty, které probírali s českými profesory, byl dějepis a český jazyk. Vzhledem k tomu, že první zdejší „československé“ maturity proběhly s velkým úspěchem, byla v roce 1923 založena obdobná dívčí sekce na gymnáziu v St. Germain-en-Laye u Versailles a o rok později další chlapecká sekce na gymnáziu v Nîmes. Podle úmluvy se mohli čeští studenti vrátit do vlasti a pokračovat na nějaké české univerzitě, nebo zůstat ve Francii a dát se zapsat na jakoukoliv francouzskou vysokou školu, pokud by nepožadovala užší specializaci. Ne všichni z absolventů francouzských lyceí se později prosadili. Někteří však výrazně zasáhli do kulturních dějin meziválečného Československa. Jmenujme v této souvislosti několik prvních maturantů – V. Černého, Jaroslava Trnku či Jiřího Voskovce. „Sekcionáři“ založili roku 1927 Společnost bývalých žáků československých sekcí francouzských lyceí (Association des anciens élèves des sections tchécoslovaques des lycées de France).¹⁴⁹

Oficiální podpora studia ve Francii měla jeden rozhodně pozitivní dopad. Jak svědčí materiály ministerstva školství i ministerstva zahraničních věcí, ve dvacátých letech se kladně vyřizovaly téměř všechny žádosti o stipendium. Není proto divu, že v této době bylo obhájeno ve Francii deset doktorských prací, které se týkaly různých aspektů Československa. Oproti předchozí době to byla jistě změna k lepšímu.¹⁵⁰

¹⁴⁸ V. ČERNÝ, *Paměti*, I, s. 9. Černý patřil ke skupině vypravené v roce 1921. V první části jeho pamětí (s. 9–76) najdeme detailní popis dijonské studentské každodennosti i zajímavé poznámky k mnohým aspektům zdejšího pobytu.

¹⁴⁹ Jaroslav TRNKA (ed.), *Československá oddělení na lyceích ve Francii*, Praha 1931.

¹⁵⁰ Nejvíce dizertací bylo věnováno ekonomickým otázkám, silné místo zabírala také problematika Malé dohody. M. SEYDOUX – M. BIESIEKIERSKI, *Répertoire des thèses concernant les études slaves*, Paris 1970.

PŘÍLOHA Protestní memorandum KČSN z roku 1870

Vaše Excellence,

Francouzské hlavní město je v současné době ohroženo nebezpečím, jehož následky by bolestně pocítil celý vzdělaný svět. Paříž ukrývá ve svých Institutech, knihovnách a uměleckých sbírkách nevyčíslitelné cennosti, které nabízí již po staletí vzdělancům všech národů bohaté prameny vědeckého a uměleckého bádání. Újma, kterou by zničením oněch pokladů utrpěla evropská kultura a věda v případě, že by Paříž měla být bombardována, by byla nezměrná. Křik hrůzy ze zničení knihoven, archivů a uměleckých sbírek metropole Francie by nikdy neumkl, ale zněl by dále v běhu staletí a zároveň jako ozvěna by vyvolal oprávněnou žalobu, že naše současnost nevyvinula všechny možné prostředky, aby takovou katastrofu odvrátila.

Nanejvýš oddaná Společnost nauk věří, že je zvláštní povinností této korporace, která si učinila svým úkolem podporovat vědu, pozvednout své hlasy proti počínání, které musí být fórem civilizace na věky odsouzeno. Královská česká společnost nauk se cítí zvláště pověřená poukázat na to, že se ve veřejných knihovnách a archivech města Paříže nacházejí důležité památky české literatury a mnohé spisy, které se vztahují k dějinám Čech. Jako unikáty mají nevyčíslitelnou hodnotu pro české království, jejich zničení by byla proto nenahraditelná ztráta pro naši zem a národ. Ačkoli je nanejvýš oddaná společnost přesvědčena, že humánní cit Vaší Excellence nepotřebuje žádný vnější impuls, aby vykonala vše možné k uchránění ohrožených literárních a uměleckých pokladů uložených v hlavním městě Francie před zničením, společnost věří ve splnění své povinnosti v zájmu vědy a humanity tím, že se připojuje k předložené prosbě vrchního kurátora Ossoliňského Institutu k Vaší Excelenci. Nejvyšší c. k. vláda by měla zahájit účelné diplomatické kroky s odvoláním se na ženevskou konvenci, ve spojení se zbylými neutrálními mocnostmi, aby odvrátila zničením hrozící katastrofu vědeckých a uměleckých institucí metropole Francie.

Podepsáni F. Palacký a J. E. Vocel

JIRÍ HNILICA

Der kulturelle und intellektuelle Austausch zwischen Böhmen und Frankreich 1870–1925

RESÜMEE

Dieser Beitrag zeigt die Hauptetappen auf, die einen bestimmten Typ von Kontakten zwischen beiden Ländern in einer Zeit beeinflussten, die zwischen den ersten Wellen tschechischer profranzösischer Sympathien und der ersten Hälfte der 20er Jahre des 20. Jahrhunderts lag, als die oft verkündete tschechische Frankophilie ein wichtiges Element in der internationalen Verankerung der selbständigen Tschechoslowakei wurde. Nach einer kurzen Charakteristik der Entwicklung der tschechisch-französischen kulturellen Bindungen in der Zeit vor und nach dem Ersten Weltkrieg folgen die beiden Hauptteile der Studie: 1) der wissenschaftliche und universitäre Austausch zwischen Böhmen und Frankreich und 2) tschechische Studenten in Frankreich.

Der Teil über den wissenschaftlichen Austausch geht allmählich den Forschungsaufhalten von Tschechen in Frankreich (Rieger, Tomek) und der Entwicklung des fachlichen Interesses an den Slawen in diesem

Lande nach, geht dann zu wichtigen profranzösischen Sympathiekundgebungen tschechischer Wissenschaftler über, die mit ihrem bislang kaum zitierten Memorandum sogar der bekannten Erklärung der Landtagsabgeordneten vom 8. 12. 1870 zuvorkamen. Der Beitrag beschäftigt sich ferner mit dem direkt auf Frankreich bezogenen Gegenstand einiger Fächer an der tschechischen Universität und an anderen bedeutenden wissenschaftlichen Einrichtungen (Die böhmische Akademie der Wissenschaften und Künste, die Königlich-böhmische Gesellschaft der Wissenschaften), und selbst die Entwicklung der internationalen Verankerung der Wissenschaft in Böhmen bleibt nicht außer Betracht. Erhöhte Aufmerksamkeit wird der institutionalisierten Sicherstellung der intellektuellen Zusammenarbeit zwischen beiden Ländern geschenkt, und zwar insbesondere dank der Entstehung des Instituts für slawische Studien in Paris, des Instituts Ernest Denise in Prag und dank bilateraler Übereinkommen, die in dieser Zeit von den Regierungen beider Länder unterzeichnet werden.

Es zeigt sich, dass die tschechischen Studenten nicht allzu oft für längere Zeit nach Frankreich fuhren. Die Studie macht auf einige Gründe für dieses Desinteresse aufmerksam und unterstreicht die Schwierigkeiten, die mit einem Frankreichaufenthalt verbunden waren. Dennoch taten die tschechischen Studenten wiederholt und sehr laut ihre profranzösischen Sympathien kund. An solcherart Sympathiekundgebungen knüpften damals bereits die tschechoslowakischen Studenten im Rahmen ihres äußerst aktiven Auftretens innerhalb der internationalen Studentenorganisation an. Der letzte Teil der Studie beschreibt die Hauptmerkmale der tschechisch-französischen Zusammenarbeit im Schulwesen, und zwar insbesondere die Bildung tschechoslowakischer Sektionen an französischen Lyzeen und am französischen Realgymnasium in Prag.

Materiály

ROK '89 MÝMA OČIMA

LIBOR PÁTÝ

Pohlížím z balkonu svých šestasedmdesáti let na dobu, kterou jsem prožil, a shledávám, že to byla doba velká. Tak velká, že nevím, čím jsem si zasloužil právě v ní žít. Byť jako jen osmiletý chlapec jsem hluboce vnímal pohřeb TGM i brzy nato následující otřesy spojené s porobou našeho národa Němci. Ztrácela se nám dosud bezpečná půda demokratického státu pod nohama a každý krok byl nejistý. Jedinou jistotou bylo, že ohrožení mých blízkých, rodičů, spolužáků a gymnaziálních profesorů se stále stupňovalo. Oblíbeného profesora nám poslal známý Oberschulrat Werner rovnou do koncentráku. Přišel osvobozující konec války a s ním i uchvacující výhled do svobodného světa. Únorový puč vše zmařil a tíha doby se snesla i přímo na mne: vyloučení z gymnázia tři měsíce před maturitou a po několika letech roky (1951–1953) v táboře nucených prací. Jen krátko trvající zásvit svobody po dvaceti letech skončil novou okupací. Ozbrojil jsem se vírou, že obludný režim dospěje ke svému konci, a snažil jsem se pracovat proti němu, jakkoliv nepatrné byly mé síly. Shledával jsem, že nejsem sám, a toto zjištění mne nejen ujišťovalo o správném směru mého úsilí, ale i posilovalo. Pak přišel převrat. Přišel jakoby po špičkách, o to byl výraznější a ze století dvou světových válek a dvou nelidských režimů vytvořil dobu skutečně velkou.

Příši toto svědectví o době, jak jsem ji viděl já sám, až po dlouholetém naléhání svého dávného přítele, historika nad jiné povolaného. Příši je s rozpaky, poněvadž dny převratu mne spojily s lidmi, k nimž cítím více než přátelství. Nejednou jsem se ujistil, že kdyby nastala potřeba pro ně nasadit svůj život, udělám to bez rozmýšlení. Společná vůle nalézt co nejlepší řešení a jeho uskutečnění bez prolití krve, úpornost tohoto úsilí v dusné atmosféře ohrožení vlastního života nás přivedla k vzájemné neomezené důvěře. Je to jenom zodpovědnost k budoucnosti našeho národa, jež mne vede k sepsání tohoto skromného svědectví, takže jsem překonal zábrany vstoupit do krajiny lidských vztahů vytvořených v extrémních situacích.

* * *

Od samého počátku sedmdesátých let,¹ kdy začala tzv. husákovská normalizace, jsem se vydal cestou, mající za cíl udržet styky nás, československých fyziků, se světovou vědou. Kromě toho jsem se snažil využít tehdy počínajících starostí o životní prostředí k vytvoře-

¹ Při sepisování jsem jako prameny použil především své záznamy z diářů a dokumenty, které jsem od té doby pečlivě uschoval. Pořizovat zápisy z jednání koordinačního centra Občanského fóra bylo v listopadových dnech nemožné. Jako vědecký pracovník jsem byl zvyklý pořizovat si záznamy a poznámky z přednášek a seminářů, jichž jsem se účastnil. Tak jsem se choval i na schůzích a jednáních. Jakmile jsem však z kapsy

ní jakési hradby proti brutálnímu kořštění přírodních a lidských hodnot komunistickým hospodařením. Chtěl sem také nastavovat zrcadlo pokřivené komunistické politiky a ideologii. To první úsilí přineslo své plody. Spolu s obětavými kolegy se nám podařilo založit Fyzikální vědeckou sekci Jednoty československých matematiků a fyziků (dále Fyzikální sekce Jednoty) a její přijetí do tehdy založené Evropské fyzikální společnosti (EPS). Stal jsem se prvním voleným předsedou Fyzikální sekce Jednoty, poté místopředsedou. Pak jsem byl z této práce komunistickým vedením Jednoty odsunut až na subalterní místo v Pražské pobožce Jednoty. I tam jsem však založil novou složku pobožky, Fyzikální oddělení. Z tohoto postavení jsem pak mohl rozvíjet práci, kterou lze s dobrým svědomím označit za politickou (v dalším se k tomu vrátím).

To druhé úsilí se započalo styky s Ludvíkem Vaculíkem, který z mého podnětu napsal rozsáhlé pojednání o životním prostředí a jeho ochraně, jako poučení a návod určený veřejnosti, jež k těmto otázkám neměla prakticky přístup. Vše však skončilo neslavně, poněvadž autora stihl zákaz publikování a vydat dílo pod jiným jménem už nebylo možné, jeho autorství se stalo již příliš známým. Úsilí o využití ekologie k otevírání očí jak odborníkům, tak studentům a konečně i celé veřejnosti jsem však nezanechal. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let byla vysokým školám dána jako politický úkol „spolupráce s praxí“. Nebylo za ním nic jiného, než snaha o posílení selhávajícího průmyslu. V tomto úkolu byl obsažen i požadavek vychovávat k tomuto cíli také posluchače fakult technického a přírodovědeckého zaměření. S perspektivou možnosti pořádat pro posluchače besedy a semináře s touto tematikou jsem podal příslušný návrh vedení Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy (MFF), na níž jsem od ukončení studia působil (s výjimkou let 1958–1962, kdy jsem byl z fakulty propuštěn a zaměstnán v žárovkárně). Dostal jsem souhlas a od té doby jsem přišel do styku s posluchači celé fakulty, nejen Katedry elektroniky a vakuové fyziky (KEVF), na níž jsem pracoval. Semináře a besedy po léta pokračovaly, a když vlastní jejich poslání už vyvanulo, pokračoval jsem v nich pod etiketou Fyzikálního oddělení, které se mezitím stalo známým a do jisté míry respektovaným. Semináře a besedy se ukázaly pro posluchače přitažlivými jak pro jejich zajímavý obsah, tak pro svobodnější atmosféru na nich (jako příklad témat mohu uvést: přípravu na vystoupení na vědeckých konferencích, vědecké společnosti a demokratické volby v nich, ekologicky šetrné technologie, jaderná energie a její bezpečné využití, pavěda a sporné jevy, patenty a normy, studijní cesty do zahraničí, rétorika a jak si připravit přednášku aj.). Na některé besedy jsem zval jako přednášející i mimofakultní pracovníky. Ti, když poznali zdejší svobodnou atmosféru, si na ně začali přivádět jako účastníky i své kolegy. Někdy se stávalo, že jsem seminář svěřil pokročilým studentům, kteří přišli se zajímavým námětem. Tak vznikalo neopakovatelné ovzduší, v němž se rozplývá ostrá hranice mezi studentem a učitelem. Toto ovzduší je podle mého názoru nenahraditelné při výchově dorostu k vědecké práci a je podmínkou pro tvůrčí práci skutečné univerzity. Během let se tak vytvořil okruh příznivců těchto akcí, tvořený jak studenty, tak učiteli. Semináře byly sice na hranici přijatelnosti pro režim, nesetkaly se však se zákazem. Dodnes mi není jasné, proč tomu tak bylo – snad proto, že vedení fakulty díky jim

vyňal zápisník na první schůzi v Realistickém divadle, setkal jsem se s nedůvěřivými až podezřívavými pohledy ve svém okolí. Zápisník jsem dal zpět do kapsy a již nikdy jsem se nepokoušel si na jednáních fóra psát záznamy. Milým přátelům z Občanského fóra to však nemám za zlé. Chápu, že mnozí z nich prošli výslechy a vězněním a možná, že podobné zápisky jim přitížily.

vykazovalo jakousi činnost v intencích direktiv strany, či proto, že účastníci chápali možnost ohrožení a o seminářích se na širší fakultní veřejnosti nezmiňovali, a nebudili tak zájem donašečů.

Zvláště efektivní byla práce Fyzikálního oddělení, kde se sešla skupina pracovitých, obětavých a myšlenkově souznějících kolegů. Tak jsem mohl připravit celou sérii několika-denních seminářů, pořádaných obvykle mimo Prahu (Alšovice, Zvíkovské Podhradí, České Budějovice, Řevnice). Byly to semináře s tematikou nových fyzikálních oborů, k nimž se režim choval macešsky. Zvláště významný byl seminář Fyzika a ekologie (1979), který nám, pražským fyzikům, otevřel styky s ekology převážně z jižních Čech, mezi nimiž byly významné osobnosti jako Ivan Šetlík, Dagmar Dykyjová a Jan Květ. Myslím, že usnadnil cestu k uskutečnění tak významného kurzu, jakým byl Šetlíkův seminář v Chlumu u Třeboně (1988). Dále připomenu seminář Fyzika a sporné jevy, který byl významným pro boj proti pavědě, parapsychologii a Kahudovu blouznění o existenci mentionů. Kahudovy přednášky a publikace daly veřejnosti nahlédnout do způsobu pokleslého myšlení politické elity, a to jak naší, tak sovětské, což racionálně myslící účastníky seminářů vedlo k závěru o jejich neodvratně se blížícím konci. Neméně významné bylo i pořádání měsíčních večerů v pražském Klubu školství a kultury, v tzv. Savarinu Na Příkopě, jejichž okruh účastníků přesahoval Matematicko-fyzikální fakultu.

Jako člen historické komise MFF jsem měl možnost působit vedle ekologického i v dalším směru, který dával možnosti implicitně vyslovovat myšlenky působící proti režimu. Již koncem sedmdesátých let, kdy fakulta uváděla do chodu svůj nový areál v Tróji, jsem se postaral, aby do druhého podlaží foyer katedrální budovy bylo pořízeno osm stolových skříněk s vodorovnou deskou, krytou proskleným záklopem. Vznikl tak prostor vhodný pro pořádání nevelkých výstavek. Okolní široké a rozvětvlující se chodby poskytovaly možnost k setkání i dost početného publika. V osmdesátých letech jsem tam uspořádal více než desítku výstav, uvozovaných vernisážemi s uvádějícím proslovem a také komorní hudbou. Výstavky měly různá zaměření, převážně historická, ale i obecně kulturní (např. o Ottově slovníku a jeho nakladatelství, o počátcích Jednoty, o vzniku a rozvoji Československého časopisu pro fyziku, o školských reformách, o betlémech a vánočních tradicích, o Augustinu Seydlerovi, o výtvarném díle A. Poustové a další). Nevšednost výstavek a intelektuální ovzduší vernisáží přitahovaly nejen studenty a pracovníky MFF, ale též pracovníky nedalekých akademických ústavů. To přispívalo k povědomí vědecké pospolitosti o existenci jakéhosi nezávislého kultivovaného střediska v Tróji. Jak se ukázalo v počátku roku 1989, byl to odrazový můstek k projevům vůle po svobodě.

* * *

V prvních dnech roku 1989 jsem měl před sebou neřešenou záležitost zadržování uveřejnění mých článků referujících o seminářích, pořádaných Ekologickou sekcí Biologické společnosti. Vedl je ředitel Ústavu krajinné ekologie ČSAV Emil Hadač a probíhalo v knihovně, umístěné v přízemí Valdštejnského paláce s vchodem do jeho prvního nádvoří. Na těchto seminářích přednášeli naši přední odborníci sledující stav životního prostředí a jeho vlivy na zdraví populace a další mnohostranné a neřešené ekologické problémy. Tyto semináře jsem soustavně navštěvoval, a poněvadž o to byl zájem, referoval jsem o každém z nich na KEVF. Posléze jsem přišel na myšlenku tyto referáty sepsat a předat je k otištění časopisu Vesmír. Uplynul delší čas, aniž k publikování došlo. Navštívil jsem

proto redaktora Vesmíru Ivana Boháčka, s nímž jsem měl už z dřívějších dob dobrý kontakt. Sdělil mi, že se na redakční radě proti otištění postavil Vratislav Schreiber, který měl tehdy dohled nad politickou nezávadností Vesmíru. Zmíněného „cenzora“ jsem vyhledal v ústavu na Karlově náměstí, kde tehdy působil, a položil jsem mu otázku, kdy budou mé příspěvky otištěny. Zle se na mne obořil. Vyslovil se o nich jako o člancích, které podvracejí naši společnost a nato mne vlastně vyhodil.

Počátkem února došel do sekretariátu Jednoty dopis od Ruské fyzikální společnosti, poznamenaný atmosférou tehdejší „perestrojky“ v Sovětském svazu s nabídkou spolupráce. Sekretář Jednoty Albert Rusina, s nímž jsme si dobře rozuměli, mně dopis předal. Dobře věděl, že tehdejší předseda Jednoty Ivan Úlehla by se k němu jakožto dlouholetý komunista vždy usilující o pevné postavení v očích politbyra postavil zády. Za pomoci své paní Ludmily Eckertové jsem na dopis 7. února telegraficky odpověděl předsedovi prof. P. I. Kuzminovi a telegram jsem podepsal jako předseda Fyzikálního oddělení.

V té době připravovalo ministerstvo školství novelu vysokoškolského zákona. Návrh, který měl na ministerstvu na starosti ředitel odboru Josef Dobeš, ani zdaleka nespĺňoval očekávání vysokých škol. O návrhu jsme hovořili ve výboru Fyzikálního oddělení a rozhodli jsme se připravit schůzi věnovanou tomuto tématu. Domníval jsem se, že by bylo dobré podpořit zájem o přípravu uspořádáním výstavy věnované školským reformám vůbec. Po schůzi jsem napsal ministryni školství Janě Synkové dopis se stanoviskem k novele.

Koncem února (22.) se konal v místnostech Československé strany socialistické na náměstí Republiky celodenní seminář s názvem Praha – Bratislava, věnovaný ekologii. Jeho autorem byl Josef Vavroušek. Seminář se zabýval problémy ekologie u nás a participovali na něm i slovenští odborníci. Vzbudil obecnou pozornost a přinesl mi seznámení s J. Vavrouškem, s nímž jsme si od počátku výborně rozuměli.

Dva dny nato jsme na katedře v úzkém kruhu projednávali možnosti a způsoby, jak podat návrh na udělení Nobelovy ceny Václavu Havlovi. Dále jsme jednali o vysokoškolském zákoně. Formulaci návrhu na udělení Nobelovy ceny Havlovi jsem sestavil 26. února a odeslal ji do Stockholmu. Na 1. březen jsme připravili velkou schůzi do menzy v Tróji. Připomínky jsem zpracoval a projednal s Martinem Černohorským z Brna, který přijel na návštěvu do Prahy. Dne 8. března jsem ukončil výstavu o historii školských reforem.

Počátkem dubna přijel na návštěvu do Prahy rektor mnichovské univerzity Wulf Steinmann a projevil pochopení pro situaci u nás. Požádal jsem ho, aby při návratu převezl přes hranice zprávu o situaci v našem vysokém školství do mnichovské stanice Svobodné Evropy. Ochoťně mi vyšel vstříc a brzy nato byla zpráva odvysílána.

V té době se připravovala výstavba ústavů v prostoru Albertova, v okolí Hlavova ústavu a na svazích genetické zahrady pod Karlovem. Neforemné betonové budovy navržené v projektu vzbudily odpor okolních ústavů i veřejnosti milující tvář Prahy. Byl proto uspořádán seminář v prostorách Vědecko-technické společnosti na Novotného lávce, na němž zazněly pádné argumenty proti projektu. Ze semináře jsem sepsal zprávu, k níž jsem připojil obrazovou dokumentaci, rozmnožil ji a rozeslal institucím i jednotlivcům, u nichž jsem předpokládal zájem. Akce měla ohlas a vstoupila i do tisku. Stalo se něco neobvyklého. Projekt byl odvolán, což bylo projevem významné změny, totiž že rozhodování úřadů respektuje mínění veřejnosti. To se v minulé době nestávalo.

Dne 3. května jsem na univerzitě v Brně přednesl přednášku na téma historie vysokoškolských reforem. Vzbudila ohlas a ujistil jsem se, že stanoviska pražských vysokých

škol k návrhu nového zákona nejsou jen stanoviska metropole, ale že jsou sdílena i na ostatních vysokých školách. V Menze 17. listopadu v Tróji uspořádalo Fyzikální oddělení besedu s Arminem Delongem „o diagnóze naší vědy“. Hovořil o výzkumu a jeho využití v praxi. Ukázalo se, že výzkumná práce u nás není dobře zajištěna a že ani průmysl není pro přejímání nových technologií připraven. Ve výboru Fyzikálního oddělení jsem navrhl přejmenování hlavní smíchovské třídy na původní název M. R. Štefánika (třída tehdy nesla název S. M. Kirova). Po jeho projednání jsem druhý den vyhotovil návrh, založený na argumentaci o Štefáníkovi jako astronomovi, a podal jej na Ústředním národním výboru hl. m. Prahy. Zůstal bez odpovědi.

Počátkem června (5. 6.) se sešla v menze v Tróji společnost, kterou jsem sezval jako schůzi Jednoty. Tímto zasedáním se začínalo směřovat k později založenému Kruhu nezávislé inteligence (KNI, Kruh). Schůzi inicioval Ladislav Trlifaj, který byl od počátku roku v korespondenčním styku s tehdejší předsedou vlády Ladislavem Adamcem. Adamec dal několikrát najevo, že podporuje vznik dialogu. L. Trlifaj mu sdělil, že chování státu a úřadů je s tímto prohlášením v rozporu, poněvadž jsou šikanováni ti, kteří podepsali petici Několik vět. Adamec nabídl některé své pracovníky k jednání (mezi nimi Oskara Krejčího z úřadu předsednictva vlády), ale jednání zůstalo na mrtvém bodě. L. Trlifaj o tom informoval své mladší spolupracovníky a další osobnosti, mezi nimi Petra Vopěnku.

Jednání schůze o dalším vhodném postupu však vyžadovalo větší a také bezpečnější prostor, než skýtaly akademické ústavy. Proto jsem navrhl, aby se uskutečnilo v jednom ze sálů Menzy 17. listopadu v Tróji. Na tomto setkání byla ustavena řídicí skupina, která by myšlenky vyslovené na jednání rozpracovala a dále jednala. Skupina se k této práci poprvé sešla 12. 6. v bytě Ladislava Hlavatého v Košířích a 26. 6. u J. Kozáka v Hradešinské ulici. Na těchto schůzích postupně krystalizoval záměr rozšířit naše myšlenky do pražských vědeckých pracovišť a vysokých škol a ustavit širší společenství, samozřejmě bez vědomí úřadů. Připravili jsme formuláře přihlášek k členství v Kruhu nezávislé inteligence, jak jsme toto společenství nazvali. Přihlášky jsme potom opatrně začali dávat každý svým známým, pokud jsme u nich očekávali zájem.

Přicházely letní prázdniny a já je vítal. Všechnu zde uvedenou činnost jsem konal při své práci učitele MFF s týdenním úvazkem přes dvacet hodin. K tomu jsem ještě vedl osmihodinové praktikum vakuové techniky na Fakultě elektrotechnické ČVUT (FEL) v Dejvicích, které MFF pro FEL již několik let zajišťovala. Můj styk s posluchači FEL a důvěra, kterou jsem si u nich získal, se brzy ukázaly být velmi užitečnými. Dovoleno u v Krkonoších jsem přivítal také proto, že jsem se domníval, že tam budu uchráněn před sledováním agenty bezpečnosti. V tom jsem se, jak se později ukázalo, mýlil. Snad to bylo tím, že jsem svou paní doprovázel na poštu na Benecku, odkud telefonovala do mnichovské Svobodné Evropy.

* * *

Po návratu do Prahy koncem srpna jsme připravovali ustavující schůzi Kruhu nezávislé inteligence (KNI) na setkání řídicí skupiny v Košířích u L. Hlavatého. Dne 5. září jsem o jejím programu hovořil s Vladimírem Roskovcem, který mi sdělil své obavy z agentů bezpečnosti. Schůzi jsme z obavy před sledováním svolali do Nebušic, do rozestavěného rodinného domu Petra Kučery, redaktora Melantricha, a to na 6. září. Dali jsme všem zvaným pokyn, aby dle možnosti přišli jednotlivě a pěšky, aby nevzbudili nežádoucí pozor-

nost. Sešlo se nás několik desítek. K projednání a schválení byl předložen návrh prohlášení Kruhu a byl zvolen řídicí výbor a já jeho předsedou. Následující dny jsem pracoval na zápisu ze schůze a připravoval podklady pro schůzi výboru, jež se pak konala 12. září v bytě J. Vavrouška v Příčné ulici.

Dva dny nato jsem se účastnil schůze redakce ilegálních Lidových novin v bytě L. Trlifaje v Soběslavské ulici, kde byli oba redaktori Jiří Ruml a Rudolf Zeman i řada dalších. Podal jsem informaci o založení Kruhu a jeho záměrech. 26. září jsem podal zprávu o Kruhu na francouzské tiskové agentuře v Žitné ulici a na velvyslanectví Spolkové republiky Německo, kde jsem dostal informační materiály od představitelů uprchlíků z NDR, nouzově ubytovaných v parku Lobkovického paláce, a pak jsem rychle šel na schůzi řídicího výboru, která se tentokrát konala v bytě Petra Kratochvíla v Zelené ulici. Byl na ní pozván Leoš Tichý, vynikající a zkušený právník, který nám dal velmi užitečné rady, jak se chovat při výslechu státní bezpečností. Toho velmi brzy využil právě Petr Kratochvíl, který byl vyslýchán. Nedostali z něj ale ani jednu pro ně užitečnou informaci. Na schůzi jsme projednávali kroky, kterými jsme chtěli bránit chystanému rozprodeji uměleckých děl a historických památek z našich muzeí a jejich vývozu do západního zahraničí.

27. září jsem dostal v laboratoři KEVF neočekávanou návštěvu několika posluchačů Vysoké školy ekonomické. Byl mezi nimi i Ivan Pilip a Miroslav Ševčík. Zajímali se o záměry KNI a vyžádali si přihlášky do Kruhu. Po jejich odchodu přišla z vedlejší laboratoře moje spolupracovnice Marcela Nováková a nesla mi na lístku napsaný vzkaz od dvou pracovníků ministerstva vnitra, Dr. Pavlíčka a Grulich, s telefonním číslem. Prý je mám volat. Když se jich ptala, o co jde, řekli jí, že prý dobře vím. Nikdy jsem tam nevolal. Skutečně jsem věděl, o co jde.

Počátkem října (3.–5.) jsem se účastnil semináře s označením CESDEF, pořádaného odbornou skupinou pro historii fyziky Fyzikální sekce Jednoty v Pezinoku. Jel jsem tam rád, abych si trochu oddychl od horečné činnosti a snad se vyhnul zatčení. Avšak přesto, že jsem byl mezi kolegy s mně blízkými zájmy, necítil jsem se tam dobře. Jednak se ukázalo, jak je Slovensko vzdáleno tomu, co se odehrávalo v Praze, jednak jsem se tam z rozhlasu dozvěděl, že Václavu Havlovi Nobelovu cenu nepřirklí. Po návratu do Prahy jsme připravovali velkou členskou schůzi KNI. Členské přihlášky do Kruhu se vršily na mém stole, bylo jich přes dvě stě. Pozvání na schůzi jsme nerozesílali, nýbrž sdělovali telefonicky.

První členská schůze se konala v 12. října v Braníku, v jedné z tamějších loděnic stojících na břehu řeky. Byla v ní příjemná místnost se vzestupnou podlahou, schopná pojmut přes sto návštěvníků. A tento počet se skutečně sešel. Na schůzi jsme se scházeli jednotlivě a na stanici elektrické dráhy nás čekali místní či dobře zasvěcení pořadatelé, kteří nás směřovali po různých pěšinách k místu schůze. Mám v paměti velmi dobré vystoupení Petra Pithy. I na této velké schůzi jsme byli ušetřeni zásahu policie.

Hned nato jsem odjel na odborný seminář v Uherském Hradišti (15.–19. října). I tam jsem byl svědkem poklidného nezájmu o věci obecné, přestože v okolních zemích bylo v té době již dění v pohybu. Jaká událost musí přijít, jakou sílu bude nutné uplatnit, aby se tento inerciální stav překonal? Na to byly upřeny mé myšlenky při dlouhé cestě zpět do Prahy. Na další schůzi výboru konané večer v den návratu u L. Hlavatého se na pozvání dostavil Miloš Zeman. Byl příjemně vzrušen, ale nikoliv ze setkání s námi, nýbrž spíše z velké odezvy, s níž se setkal jeho dnes již legendární příspěvek do Technického

magazínu s rozbořem stavu národního hospodářství našeho státu pod praporem komunismu. Požádal jsem ho o přednášku na MFF. Přislíbil i termín a ten pak dodržel, i když spadl do popřevratových dnů.

Další schůze se konala u Miroslava Katětova na Svobodově náměstí. Tam mezi nás přišel Václav Benda a podrobně informoval o stycích se zahraničím, především s Rakouskem, a o rozsahu podpory, kterou by bylo možné očekávat. V den 28. října jsem prožil demonstraci a poté pracoval na zápisech z posledních dvou výborových schůzí. Snažili jsme se iniciovat založení odboček KNI na pracovištích s větším počtem členů. Nejsnadnější to bylo ve Výzkumném ústavu matematických strojů (VÚMS), kde jsme měli několik desítek členů. Na MFF se konala první schůze odbočky 30. října, a to u Petra Sgalla na Malostranském náměstí. Poslední říjnový den jsme schůzovali v bytě Ivana Gabala a já jsem měl příležitost přítomně pozvat na seminář v menze, který jsem připravoval na 2. listopad. Požádal jsem, aby na svých pracovištích pozvali všechny naše členy a příznivce. Takových bylo mnoho, především z řad těch, kteří se obávali rizika plynoucího z členství v Kruhu.

S Otto Wichterlem jsem se znal již z dřívějších, i s jeho milou paní. Nebylo mi zatěžko ho získat pro seminář, pořádaný samozřejmě, jak se již osvědčilo, Jednotou. Sliboval jsem si, že uvede do správných kolejí téma semináře A. Delonga a že nám poví o zkušenostech ze zlínského „baťovského“ výzkumu, o jeho pojetí, pružnostech a praktikách. 2. listopadu dopoledne, kdy se seminář konal, jsem jel svým autem pro M. Katětova do Dejvic a poté pro přednášejícího do jeho vilky na střešovické Anděлке. Když jsme vstupovali do přeplněného sálu, Wichterle se usmál a i já jsem byl potěšen hojnou účastí. Úsměv mi však záhy pohasl, když jsem k svému překvapení uviděl, že kolem stěn sálu stojí členové stranického výboru fakulty a další smutně proslavení straníci. Bylo jim zřejmě nařizeno, aby dozírali na průběh diskuse a zabránili „pobuřujícím“ výrokům. Sál však byl zaplněn již půl hodiny před začátkem a straníci nastoupili, až když si již neměli kam sednout. Tak jim nezbylo než stát a obklopit obecenstvo jako vězeňská stráž. Muselo jim to být trapné, ale co by neučinili pro stranickou disciplínu. O. Wichterle mluvil klidně, skromně, ale tak přesvědčivě, že ani nejzaujatější komunista k tomu nemohl nic říci. Diskuse a otázky jen potvrdily názory a informace přednášejícího. Po více než hodinové debatě jsem odvezl hosta i M. Katětova zpět domů a loučili jsme se s velkým uspokojením. Druhý den jsem dostal pokyn z děkanátu MFF, že musím vždy před každým budoucím pořádáním semináře Jednoty žádat o souhlas děkana. Ten pokyn byl jen od sekretářky, děkan sám se asi styděl mi to sdělit přímo. O. Wichterle na toto vše s úsměvem vzpomíná ve svých Pamětech. Kdykoliv jsme se spolu v dalších letech vídali, vždy se k tomuto semináři rád vracel.

Dva dny poté jsme se sešli v bytě Ondřeje Trojana v Čimicích, sice v neúplném složení, zato tam byl i Petr Vopěnka a někteří další nám blízcí. 6. listopadu se konala schůze odbočky KNI na MFF, opět u Petra Sgalla. Na ní bylo připravováno jednání s děkanem fakulty. Den nato jsme jako výbor jednali v bytě Václava Žáka Na Rokosce. Na pořadu nebylo nic menšího, než příprava podání požadavků politbyru KSČ, shrnujících všechny kritiky a obsahující návrhy na řešení, včetně důsledné demokratizace, ukončení nátlaku prostřednictvím kádrovacích praktik a otevření výjezdů do zahraničí. Měl jsem s tím v dalších dnech hodně práce, k vlastnímu podání požadavků však už nedošlo, poněvadž je nebylo komu podat.

Bližilo se zasedání ústředního výboru Jednoty. To probíhalo v půlročních odstupu v liblickém zámku a bývalo dvoudenní. Bylo nutné se na něj připravit a mnohé jsem prodnával s brněnskými funkcionáři Jednoty. Když jsme se na zasedání ústředního výboru Jednoty sešli, byla u komunistických členů patrná nervozita, nikoliv však u nás ostatních, my jsme byli dobře naloženi. Po úvodním zasedání ohlásil předseda Ivan Úlehla přestávku nutnou pro obligátní schůzi tzv. stranické skupiny, tj. členů kompartaje. Jak toto ohlásil, vstal jsem a pozval jsem všechny ostatní k jednání skupiny „nestraníků“. Straníci to přijali s podivem, ale neučinili nic proti tomu. Na této schůzi jsem navrhl, abychom požadovali, aby ústřední výbor podpořil připomínky Fyzikálního oddělení k návrhu vysokoškolského zákona, jež mimo jiné požadovaly svobodné volby akademických funkcionářů. Návrh byl přijat po vystoupeních Martina Černohorského a Ivana Šantavého z Brna jednomyslným souhlasem. Na zasedání celého výboru došlo k celé řadě střetů a k vyslovenému projevu odporu ze strany Emanuela Svobody z MFF, který byl tehdy předsedou celouniverzitního stranického výboru. Pro obecný rozpor nebylo přijato závěrečné usnesení.

Po návratu z Liblic se večer 14. 11. u mne v bytě konala schůze výboru KNI. Podal jsem stručnou informaci o průběhu jednání v Liblicích a poukázal na zjevně vzrůstající nejistotu komunistů. Studentští organizátoři oslav padesátého výročí 17. listopadu se na nás obrátili se žádostí, abychom se na oslavách podíleli, a to na jejich zahájení vystoupením našeho zástupce. Miroslav Katětov jako bývalý rektor Karlovy univerzity byl pověřen, aby pronesl krátký proslov, a Ivan Gabal a já jsme ho měli doprovázet.

* * *

V památný den jsme se my tři setkali před šestnáctou hodinou na Karlově a sešli po albertovských schodech dolů. Na chodníku na konci schodů v ose Albertova stál připravený mikrofon a Albertov byl až ke slupské křižovatce zcela zaplněn studenty. Pohlédl jsem vpravo k Hlavovu ústavu s kruhovým severním křídlem. Připomenul jsem si fotografii, kterou mi ukazoval František Nožička. Bylo na ní vidět počátek pohřbu Jana Opletala v roce 1939. Na schodech ústavu stáli akademičtí funkcionáři v talárech a u nosítek rakve stál jako jeden z nosičů František Nožička, tehdy vysokoškolák. Dnes na schodech stál jakožto hlava Svazu mládeže Vasil Mohorita se svými pomocníky a nepochybně také státní policií. U mikrofonu se vystřídali řečníci, z nichž si vzpomínám na Jana Klímu, pracovníka MFF a bratra spisovatele Ivana Klímy, Martina Mejstříka, Josefa Šárku, pamětníka pohřbu v roce 1939, který hovořil se zápalem a zaujetím, a na projev M. Katětova. Po skončení projevů se čekalo na uspořádání průvodu a jeho vykročení. Nebylo jasné, kam se průvod vydá, zda ulicí Na Slupi do středu města, či na nábřeží. Nakonec jsme viděli, že se jeho čelo na slupské křižovatce stáčí vlevo, zřejmě směrem k Vyšehradu. My, kteří jsme byli v blízkosti mikrofonu, jsme se teď ocitli až na konci průvodu. Jak jsme procházeli ulicí k vyšehradským hradbám, slyšeli jsme z oken některých bytů nenávislné výkřiky na adresu studentů. Průvod se zastavil ještě dost daleko před vyšehradskou branou. Došla zpráva, že jeho čelo stanulo u Slavína. Uvědomil jsem si přitom, jak je průvod početný. Po krátkém čase se obrátil a my poslední jsme se tak ocitli v jeho čele. Když jsme sešli na křižovatku s Vyšehradskou třídou, přiběhli nám říci, že u botanické zahrady je policejní uzávěr a že tedy musíme dále po nábřeží. Moje paní v těchto místech byla a potvrdila, že čelo průvodu zamířilo do Vyšehradské, což byla nejkratší cesta na Václavské náměstí. Na jejím konci u botanické zahrady však stál kordon policie. Průvod se

zastavil a žádal po dobrém průchod. Za chvíli se ale kordon dal do pohybu a zatlačoval násilím účastníky průvodu zpět. Ti pak postupně bočními ulicemi přecházeli i na nábřeží a připojili se tam ke druhé části průvodu. U Výtoně se hlavní proud roztáhl po širší vozovky. Z balkonů na dnešním Rašínově nábřeží nám mávaly Masarykovy vnučky. Před křižovatkou u Jiráskova mostu u Havlova domu se volalo „Ať žije Václav Havel!“. Dospěli jsme k Národnímu divadlu, kde bylo několik možností další cesty. Byl jsem stále v jedné z prvních řad. Na křižovatce stálo několik mladých lidí a ti nám ukazovali, že máme pokračovat do Národní třídy. Až dnes vím, že mezi nimi byl s velkou pravděpodobností poručík Zifčák a že jsme jím byli přiváděni do pasti na Národní třídě. S provoláváním hesel jsme došli až do blízkosti perštýnské křižovatky, kde stála početná řada mladých policistů s bílými přilbami, štíty a palicemi. Katětov a Gabal se mi již dlouho předtím ztratili z očí, zato jsem viděl svou paní a Tomáše Růžičku, našeho přítele, který vystudoval na KEVF a stal se pracovníkem Fyzikálního ústavu akademie. Tím byl až do doby, kdy podepsal provolání Charty 77, a od té doby pracoval v kotelnách. Průvod stál delší dobu na místě a přitom na nás doléhal hlas z policejních amplionů: „*Rozejděte se, demonstrace není povolena!*“, ačkoliv prakticky nebylo kam se rozejít. Zástup na tomto místě setrval, část lidí se posadila na zem. Po odeznění zpívané hymny se proti nám policisté začali formovat. T. Růžička vztyčoval ruce a volal „*MÁME JEN HOLE RUCI*“ a do okolí radil, aby dělali totéž, že to na policii působí velmi účinně. Pocítil jsem rostoucí tíseň, jak k nám do čela proudili další a další účastníci průvodu tlačící se z počátku Národní třídy. Ukázalo se, že ze zadu od Mikulandské ulice postupují policejní transportéry a vytlačují lidi před sebou. Na místě, kde jsem stál, jsem se již nemohl ani hnout, poněvadž policisté se svými štíty a holemi byli už přímo u mne. Tomáše a svou paní jsem ztratil z očí. Má paní pak vyprávěla, že stála v podloubí u tehdejšího automatu Metro, dostala se těsně před velkou prosklenou výlohu a hrozilo jí, že bude zatlačena přímo do ní. Situaci vyřešilo několik silných mužů, kteří utvořili pevný řetěz, jenž tlaku odolal. Z dálky k nám začaly doléhat výkřiky. Ampliony stále vybízely k rozchodu. Řada policistů vykročila proti nám. Byli to mladí hoši se skelnými, jakoby nepřítomnými zraky. Vtiskl jsem se do výklenku vstupu do jednoho z obchodů budovy nakladatelství Albatros, policista mne z toho úkrytu vypáčil pomocí hole a štítu, avšak hned poté mne minul a spolu s řadou policistů pokročil dopředu. Vysvětluji si to tím, že mne díky mému vzeření starého občana s černým kloboukem a dlouhým zimmíkem nepovažoval za studenta. Především proti nim měli asi zakročít. Ocitl jsem se na křižovatce a v rukou jsem držel zlomený karafiát, vlastně jen jeho květ. Dodnes ho mám uchován v lihovém nálevu. Bez obtíží jsem vstoupil do stanice metra a odjel do Tróje, kde jsem u vstupu do kolejí čekal na studenty, o nichž jsem předpokládal, že se budou vracet domů. Nemínil jsem se, brzy začali přicházet první a dozvídali jsme se hrozné zprávy o zásahu, o pohybu obrněných transportérů mezi studenty a o ranách obušky do ležících. Odejel jsem domů a s úlevou jsem shledal svou paní doma. Podařilo se jí v kritickou dobu přechodně ukrýt v průchodu jednoho z domů a pak projít již prořídlymi řadami policistů.

* * *

V sobotu 18. listopadu dopoledne mne zavolal Jaromír Jůna, abych co nejdříve přišel k nim domů do ulice Na Baště sv. Tomáše, že se tam schází náš výbor. Když jsem tam dorazil, shledal jsem, že jsme se sešli téměř všichni a že je zde v krásném velkém poko-

ji Jůnova bytu i skupinka pomocníků vybavených tehdy ještě vzácným počítačem s tisíčkou. Zařídil to Václav Žák se svými kolegy z VÚMSU. Studenti, organizátoři věřejších oslav, se obrátili na Kruh se žádostí o rady a pomoc, jak dále postupovat. Nedlouho po mém příchodu se dostavili Monika Pajerová, Martin Mejstřík a další student, snad Štěpán Pánek. Rozhodli jsme se rozeslat na podporu stávky akademickým funkcionářům dopisy a podpořit stávku vystoupeními našich členů před studenty na jednotlivých fakultách. V průběhu dne přišla zpráva, že na demonstraci přišel o život posluchač MFF Martin Šmíd, což vyhotilo odpor společnosti proti režimu. Zpráva se později ukázala jako nepravdivá a vykonstruovaná s velkou pravděpodobností státní bezpečností nebo té její části, která měla zájem na dalších střetech mezi státní mocí a veřejností.

V neděli poté jsme dále jednali u Jůnů, kde jsme připravili a díky technickým možnostem vyhotovili prohlášení Kruhu, v němž jsme vyslovili podporu studentům, odsoudili zákrok policie a požadovali nastoupení cesty k jednání a v něm hledání způsobu, jak řešit nastalou krizi. V odpoledních hodinách jsme dostali telefonickou zprávu, že ze zahrad kadetky vystupuje kouř, tedy že bezpečnost patrně páli kompromitující listiny. Zakročit jsme přirozeně nemohli a bylo i otázkou, zda je telefonát věrohodný. Byli jsme již všichni unaveni téměř nepřetržitým dvoudenním jednáním, když přišlo pozvání Václava Havla na schůzi v Činoherním klubu Ve Smečkách (všechna divadla byla volná, poněvadž herci vyhlásili na podporu studentů stávku). Odebrali jsme se tam s L. Kopeckým, J. Vavrouškem a I. Gabalem. Gabal měl však k jednání nechuť, opustil ho a několik dní odmítal spolupráci s Václavem Havlem i celým Občanským fórem. Ve Smečkách bylo početné shromáždění, které umožnilo divadelní hlediště. Přítomni byli chartisté, disidenti, zástupci komunistické Obrody a my za KNI jakožto představitelé tzv. "šedé zóny", jak se tehdy označovala vrstva občanů, kteří se sice nedeclarovali jako odpůrci režimu, ale proti režimu dle možností pracovali. Náš Kruh byl Havlem vybrán jako jediný představitel této zóny. Schůzi řídil Radim Palouš. Po vystoupeních a diskusi bylo formulováno Prohlášení o založení Občanského fóra (OF). Za Kruh jsme prohlášení podepsali L. Kopecký, J. Vavroušek, který se mezitím dostavil, a já.

Hned zrána 20. listopadu jsem zašel do smíchovského gymnázia Na Zatrance, abych povzbudil gymnazisty ke stávce. Když jsem vstoupil do ředitelny, zastihl jsem zjevně rozrušenou ředitelku při telefonním rozhovoru s nadřazeným úřadem. Zaslých jsem slova, že všichni studenti odešli do města stávkovat. Budovu opustili postranním vchodem, když předtím nechala zamknout vchod hlavní. Když jsem paní ředitelce řekl, že má návštěva se stala bezpředmětnou, poněvadž cíle už bylo dosaženo, strnula v ohromení, ztěžka usedla a já jsem odjel do Tróje na MFF. Tam již byla ve velké posluchárně v proudu schůze. Vědělo se už o mé účasti na založení OF a vyzvali mne, abych o schůzi Ve Smečkách podal podrobnou zprávu, což se stalo. Odpoledne jsem odešel na velké shromáždění na Václavském náměstí, které protestovalo proti policejnímu zásahu, a odtud jsem směřoval do šatny smíchovského Realistického divadla na první jednání OF. Místo pro schůzi zařídila dramaturgyně paní Vlasta Gallerová. Schůzi vedl za Havlovy přítomnosti Václav Malý, a to velmi efektivně. Havel vůbec vedl jednání jen zřídka a do jednání zasahoval jenom v případě, kdy toho bylo nutně zapotřebí. Tehdy zpravidla dával diskusi jiný směr, a to vždy dobře promyšlený a přinášející řešení. Měl velkou autoritu a především díky jemu bylo koordinační centrum Občanského fóra (KC OF) skutečným koordinátorem dalšího postupu (název koordinační a nikoliv řídicí centrum byl také zvolen dle Havlova

návrhu a dávalo se tím najevo, že si neosobujeme funkci rozhodující a řídicí). Na jednání se hledala cesta k představiteli státní moci, kterým byl předseda federální vlády L. Adamec. Ukázalo se, že přístup k němu mají Michael Kocáb a Michal Horáček. Říkali si „Iniciativa Most“ a s L. Adamcem již několikrát jednali o otázkách, v nichž premiér stál o radu. Byli pověřeni úkolem sjednat schůzku s V. Havlem a dalšími představiteli OF.

Po schůzi jsem odjel k Jůnům na schůzi výboru KNI. Tam jsme informovali ostatní o věřejší schůzi Ve Smečkách a já o schůzi KC OF. Ivan Gabal vnesl námítku proti našemu signování Prohlášení OF za KNI s tím, že jsme k tomu neměli zplnomocnění od výboru. Vznikla debata, která končila závěrem, že KNI souhlasí s Prohlášením a že souhlasí se zastupováním KNI v KC OF prostřednictvím Vavrouška, Kopeckého a mne. Gabalovy argumenty se mně a i dalším členům zdály nepřesvědčivé a měl jsem dojem, že jsou jen argumenty zástupnými za argumenty, které nechce vyslovit.

Druhý den jsem měl ve velké posluchárně, zaplněné hlavně studenty, přednášku o úloze inteligence v současné době. Musím zde poznamenat, že na všech vysokých školách studenti stávkovali, tj. normální přednášky se nekonaly. Mnozí studenti odjeli domů, ale mnozí, zejména pražští, na fakultu docházeli a ve velkých posluchárnách pro ně byly připravovány přednášky o zajímavých tématech, přirozeně vztažených především k politickému dění. Po obědě jsme se opatrně scházeli před budovou tehdejšího vyslanectví NDR, dnešním domem Goetheovy společnosti. Odtud jsme přešli do vyhrazených místností kavárny Mánes. Vyslechli jsme tam zprávu o výsledku jednání Kocába a Horáčka s premiérem. Ten byl ochoten jednat, nikoliv však s Havlem. Ten se tím sice cítil dotčen, ale byl ochoten své místo přepustit někomu jinému. To však bylo pro nás všechny nepřijatelné. Jaroslav Krejčí, který s námi všechna další jednání prožíval, zde pořídil pěkné fotografie z jednání a i z dalších dnů a pohotově je knižně vydal. Pak přišla zpráva, že se proti nám chystá zátah. Kavárnu jsme tedy rychle opustili a odešli do nedaleké galerie „U Řečických“ ve Vodičkově ulici, proti vyústění ulice Lazarské. Tam bylo bezpečněji. Byli jsme poučeni, jak se lze v případě potřeby odtud rozutéci pomocí rozvětvené sítě pavlačí, která propojuje dvory a domy Vodičkovy ulice. Dostali jsme také vizitky s adresou, na níž bychom mohli přenocovat v případě, že by bylo nebezpečné vracet se domů. V přerušném jednání jsme dospěli k závěru, že „Most“ má znovu jednat s premiérem s cílem prosadit Havlovu přítomnost na jednáních. Pak jsme obsahově i organizačně připravovali podvečerní manifestaci na Václavském náměstí. Díky Petru Kučerovi jsme dostali souhlas od předsedy Československé strany socialistické k využití balkonů Melantricha a také k ozvučení celého náměstí. Zvláště toto poslední byl velký úspěch. Odešli jsme tam za vedení Karla Míloty v doprovodu tělesně dobře vybavených posluchačů Fakulty tělesné výchovy a sportu (FTVS). Za organizaci doprovodu z řad posluchačů FTVS jsme vděčili Andreji Kvašňákovi, a to nejen tento den, ale i nadále.

Manifestace na Václavském náměstí byla spíše táborem lidu vzhlížejícím nahoru na balkon budovy Melantricha. Za herce promluvil Jiří Bartoška a za OF Václav Havel. Svěřil se mi, že se cítí nejistý řečnit před tak obrovským počtem lidí. Bylo to jeho první vystoupení tohoto druhu, ale dobře v něm obstál. Zpěváci se svými populárními písněmi odlehčili vypjatou atmosféru, a pokračovalo se proto po této zkušenosti takto i při dalších shromážděních. Po ukončení jsem spěchal na schůzi výboru KNI u L. Kopeckého v Krkonošské ulici. Chystali jsme na ní velkou členskou schůzi na čtvrtek 23. listopadu.

Ve středu 22. listopadu jsem měl dvakrát vystoupení před studenty s informacemi o Kruhu a o práci OF. První bylo v Tróji, druhé na Karlově ve velké posluchárně matematického ústavu. To druhé bylo pro mne málo příjemné: v první, předlouhé lavici se usadil bývalý děkan MFF Karel Vacek a vedle něj prorektor UK Václav Prosser a na druhém konci ředitel odboru ministerstva školství Fr. Žaloudek. Byli to všichni nositelé normalizace a posměšně se na mne dívali, jakoby mi chtěli říci, že si to vše zanedlouho pěkně odskáčou.

Ten den se přestěhovalo KC OF do divadla Laterna Magika na Národní třídě. Mělo to svou výhodu, prostory byly podstatně větší a umožňovaly jednat současně ve více skupinách, což bylo při rostoucí aktivitě centra velmi potřebné. Mělo to i výhodu větší bezpečnosti, neboť divadlo bylo ponořeno do vícepodlažního podzemí s mnoha chodbami a chodbičkami. Dostali jsme i zvláštní průkazky, které bránily vstupu nepovolaných. U vstupu byla přísná kontrola. I tak se stalo, že při jednom jednání vykřikl John Bok, že spatřil agenta, který ho v minulosti vyslychal a začal ho bezvýsledně honit po celém divadle.

Dostal jsem úkol navštívit Brno a pokusit se aktivizovat tamější OF. Jel jsem tam k večeru vlakem se svou paní. V Brně jsem měl dlouhá vystoupení na přírodovědecké fakultě, na pedagogické fakultě, ve Strojírenském ústavu a v Ústavu přístrojové techniky. Všude jsem byl velmi přátelsky, ba až nadšeně vítán. Neplatí to však o řediteli Ústavu přístrojové techniky A. Delongovi, který byl příliš spjat s komunistickým vedením Akademie. Zato tam naši věci výrazně pomohli Marie Fojtíková, Jiří Komrská a Ladislav Zobač. Oba dva večery jsem využil k rozhovorům s mně blízkými brněnskými osobnostmi, Martinem Černohorským, Milanem Jelínkem, Ivanem Šantavým, Eduardem Schmidtem, Marií Fojtíkovou, Petrem Dubem a dalšími.

Vrátili jsme se až v pátek. Unikla mi tak k mé velké lítosti členská schůze Kruhu. Dozvěděl jsem se o dosti nejistém až neúspěšném hledání jeho další cesty. Škoda, že jsem promeškal možnost tomu odpomoci. Rád jsem však slyšel, že Ivan Gabal změnil své odmítavé stanovisko k OF a v KC se pak usilovně snažil. Bohužel, více než dva dny mé nepřítomnosti mne připravily o možnost podílet se na přípravách jednání naší delegace s L. Adamcem a dalšími komunistickými činiteli. Tato jednání probíhala v čase ohrožení Prahy dobře organizovanými komunistickými ozbrojenci, tzv. Lidovými milicemi (středa 22. 11.) a vyústila i v závazek v budoucnosti zaručit komunistům beztrestnost na podkladě stávající legislativy. Tím se však v žádném případě nechci vymknout ze spoluodpovědnosti za tento závazek. Ve dnech převratu jsem byl členem tehdy rozhodujícího orgánu a hlásím se k němu i za uvedených okolností.

V Laterně magice jsem podal zprávu o svém jednání v Brně a dostal úkol přes noc vypracovat text jedné z částí programu OF s názvem *Co chceme* (7. část „Kultura, věda a vzdělávání“). Redakcí byl pověřen do centra nově přišedší Václav Klaus z Prognostického ústavu. Přišel společně s Vladimírem Dlouhým z téhož pracoviště a oba se postupně orientovali v naší činnosti. V sobotu 25. listopadu se sešla skupina sedmi členů se svými texty programu, přes noc sepsanými. Klaus je převzal, upravili jsme je stylisticky, a když došlo na sedmou část o kultuře, vědě a vzdělávání, Klaus se postavil proti tomu a prohlásil, že tato část v programu nemá co dělat. Ostře jsem se proti tomu ohradil. Řekl jsem, že o jednotlivých částech bylo už rozhodnuto, to že není jeho kompetence a že jeho úkolem je pouze text redigovat. Ostatní mne podpořili a nezbylo mu, než se podrobit. Až po letech se mi ozřejmilo, proč tehdy tak, k překvapení nás všech, jednal. Bylo mi též podivné jeho chování jakožto nováčka mezi námi, kteří jsme byli u věci od počátku. I to

je však v souladu s letorou jmenovaného, již jsme mohli později poznat. Když jsme skončili, shledali jsme, že je již vše připraveno k odjezdu na manifestaci na letenské pláni. Večer po návratu jsme ji pak hodnotili.

Nadešla neděle 26. listopadu, která byla s následujícím dnem snad nejvýznamnějšími dny z celého týdne. Dopoledne jsme ve skupinách intenzivně připravovali pořad manifestace a po obědě jsme přešli připravenými autobusy do šaten sportovního areálu na Letné. V autobuse jsem se setkal se zpěvákem Jaroslavem Hutkou, který se právě letadlem vrátil ze své emigrace v Nizozemsku a s nímž jsem se před lety seznámil. Vstup na tribunu tváří v tvář milionovému zástupu mne ohromil a patří k mým největším zážitkům. Velký zážitek byl pro mne i výkon Václava Malého, který celý pořad moderoval. Dokázal vytvořit takovou atmosféru, že přivedl milion lidí k modlitbě. Prožíval jsem to tak, že právě touto modlitbou se vykupujeme z vin, které způsobily naši dlouhou porobu a že právě jí v tomto okamžiku vítězíme.

Pořad byl komponován Václavem Havlem, který dokázal sestavit vystoupení jednotlivých aktérů tak, že pravda jedněch a bída druhých do sebe zapadala a kontrastem zesilovala působivost celého pořadu na manifestující, kteří byli vlastně publikem dramatu. Netušil jsem po návratu do Laterny, že jiné drama mám před sebou. Především jsem se dozvěděl, že Václav Malý právě rezignoval na další práci v KC OF. Byl totiž podroben ostré kritice za své moderování, přesněji řečeno za modlitbu. Dále došla zpráva, že stávkový studentský výbor se chce rozejít s Občanským fórem na protest proti jeho postupu. Zástupci studentů mají večer přijít k jednání.

Musím uvést, že na druhý den byla připravována všeobecná celostátní stávka. Od ní se očekávalo, že srazí režim s definitivní platností na kolena. Účast studentů na ní byla neodmyslitelnou. Čekali jsme na příchod studentské delegace dlouhé hodiny. Studenti několikrát telefonovali, že přijdou později, zřejmě nebyli názorově sjednoceni. Naše řady řídily, lidé byli unaveni, měli za sebou zvlášť těžký den. Kolem půlnoci studenti přišli. Zbyli jsme vedle Václava Havla a jeho paní Olgy, která vždy setrvala až do konce s ním a provázela ho domů, jen John Bok a já. Havel studenty přivítal a oslovil. Odpověď studentů se nějak dotkla Johna Boka a tak si na ně ostře vyjel. Viděl jsem, že je zle. I Havel to vytušil a vzal mu slovo a smířlivě jednal dále. Neuspěl však a obrátil se na mne, aby mi tiše řekl jedněte dále, vy to se studenty umíte.

Již před tím jsem mezi delegací uviděl studenta, kterého jsem znal z našeho praktika na FEL. Ujal jsem se slova a řekl, že máme málo času, abychom začali objasňovat neopodstatněnost jejich námitek proti nám. Je potřeba si také uvědomit, že my máme lepší, byť ne dokonalý přístup k informacím, než studenti. Zítra je den, v němž se patrně rozhodne o budoucím politickém vývoji. Záleží na věrohodném průběhu stávky a předpokladem pro něj je naše jednota. Nezbyvá tedy, než položit otázku důvěry. Táži se vás všech, máte důvěru k nám a k našemu postupu? Možná, že vy byste na našem místě postupovali jinak, ale to neznamená, že náš postup byl tak špatný, že zaslouží zmařit všechno naše společné dosavadní úsilí. Táži se vás, věříte nám?

Po těchto mých slovech se stalo něco neočekávaného. Z delegátů vystoupil právě ten student, s nímž jsem se znal. Obrátil se tváří ke svým kolegům slovy: „*Já pana docenta znám. Učil mne, já a my všichni které učil, jsme k němu měli důvěru. Prosím vás, abyste se připojili k této mé důvěře a vyslovili ji i celému fóru.*“ Chvilí si mezi sebou povídali. Havel se ke mně obrátil s tváří plnou naděje. Vedoucí delegace předstoupil před nás

a řekl: „*Věříme vám a zítra jdeme společně do stávk.*“ Havel jim poděkoval a já jsem jim odpověděl: „*A teď hned jdu s vámi na vaši kolej a budeme spolu připravovat plakáty a transparenty až do rána.*“ Havel mi podal ruku a řekl tři slova: „*To je neuvěřitelné.*“

Šel jsem pak se studenty do koleje Divadelní fakulty Akademie múzických umění (DAMU) v Karlově ulici v blízkosti mostu. Tam jsem s nimi pracoval až do pěti do rána. Při povídání jsem zjistil příčinu odklonu studentů od OF. Na telefonní centrálu v koleji se napojila bezpečnost a propojovala jim fingované hovory s informacemi o situaci, o chystaných represáliích a také o křivých záměrech OF, především Havla samotného. Studenty se jim podařilo těmito dezinformacemi vystrašit. Toto podlé jednání StB nebylo ojedinělým. Rozšiřováním letáků a vylepováním plakátů často rafinovaně umísťovaných mezi spontánní plakáty politické změny prosazujících občanů rozsévají nepravdivé zprávy a osočovali přední osobnosti OF (viz příloha). Když jsem šel k ránu domů nakrátko si odpočinout, měl jsem dobrý pocit, že mé učitelské působení přineslo plody ve velmi důležité chvíli.

Následující den ráno jsem na fakultě projednával s Petrem Vopěnkou postup odbočky KNI na MFF vůči děkanovi Pavlu Lukáčovi a obsah dopisu jemu s požadavky. Pak jsme společně odešli na Václavské náměstí na zahájení stávky. Proběhla velmi dobře a splnila naše očekávání, studenti dodrželi své slovo. Odpoledne v Laterně magice jsme projednávali nové uspořádání a dělbu práce KC OF. Byly ustanoveny různé komise s definovanými úkoly a jejich složení, i vzájemný hierarchický vztah mezi nimi. Nejvážnější postavení měl tzv. krizový štáb. Já jsem byl zařazen do operační komise. Den ze dne se zlepšovalo zázemí. Na samém počátku byl v Laterně jen jeden jediný telefonní přístroj, který pro nás znamenal přímý kontakt se světem a u něhož stál stálý zástup petentů. Nyní jsme měli již jakési informační centrum a vydávali denně informační bulletin, který byl základem pro zprávy do tisku, jenž začal Občanskému fóru nastavovat vstřícnější tvář.

Den stávky znamenal určitý zlom, který se projevil velkým zájmem o členství v našem Kruhu. Pro mnohé zmizely zábrany ke vstupu do Kruhu proto, že se přestali bát postihu. U vchodu do Laterny Magiky se začínal tvořit zástup lidí, kteří nabízeli pomoc nejrůznějšího druhu, často vítanou (taxikáři bezplatný odvoz, ženy přicházely s balíčky občerstvení). Bylo to milé a povzbudivé. Byli jsme všichni smrtelně unaveni a každé dobré slovo a vstřícný čin nám dodávaly nové síly. Byli i mnozí, kteří požadovali, aby jim byly přiděleny úkoly uvnitř centra. Poněvadž úkolů bylo mnoho, byli tito lidé přijímáni a tím se dostávali do postavení, které jim především v okruhu jejich zaměstnání přinášelo výhody a později i výsady, na nichž mohli snadno budovat svou další kariéru. K přijetí do KC OF postačovalo doporučení někoho z nás zakládajících členů. Tato doporučení byla dávána často ne dost uváženě a zodpovědně. Tím byla prolomena těžko definovatelná vzájemná vazba důvěry zakládající se mimo jiné také na přihnutí jednoho k druhému nezištnou vůlí prospět státu a národu a na odhodlání pro tento cíl se obětovat. Zde byl vlastní počátek rostoucího tlaku na KC OF ze strany konjunkuralistů. Až později se ukázalo, jak velká to byla chyba.

V úterý 28. listopadu jsem měl vystoupení v modřanské továrně Chirana, kterou jsem znal z kurzů vakuové techniky, jež jsem spolu s dalšími kolegy pořádal pro technické pracovníky výroby rentgenek. Vystoupení proběhlo mezi dělníky ve velké tovární hale a uspořádal je tovární stávkový výbor. Zájem o informace o práci KC OF byl značný a pocítoval jsem velké souznění našich myšlenek a snah. Toto vystoupení (bylo jich pak

více na různých místech) bylo součástí úsilí KC OF o pořádání tzv. výjezdů především do okolí Prahy a pak i na širší území státu. Účinně se na nich podíleli studenti.

Odpoledne jsem pracoval ve výboru Pražské pobočky Jednoty na požadavcích nového pořádku v Jednotě. Následovala příprava schůze výboru OF na MFF a večer schůze výboru KNI u J. Vavrouška, Den nato jsme navštívili děkana MFF P. Lukáče, předali mu dopis odbočky KNI a jednali o potřebném uvolnění poměrů na fakultě. Děkan, do té doby poslušný všech stranických příkazů a pokynů, prokázal pochopení situaci a byl vstřícný k našim požadavkům. Zbytek dne hluboko do noci jsem prožil v KC OF. Práce tam téměř exponenciálně narůstala, otevíraly se nové oblasti, které bylo nutno obstarat – především styk se zahraničím (přicházely podpůrné a vývoj u nás oceňující projevy představitelů významných států, na které bylo třeba na úrovni odpovídat), národohospodářské otázky a snahy o podchycení zájmu dělnictva i udržení a pěstování styku se Slovenskem, kde byla založeno hnutí Veřejnost proti násilí (VPN).

Nastal poslední listopadový den a já jsem si vroucně přál, aby to pro mne byl poslední den dosavadního úporného a vyčerpávajícího snažení. Na MFF v Tróji jsem na velké schůzi informoval především studenty o výsledcích jednání s děkanem. Poté jsem byl krátce v Laterně magice a odsud jsem odešel do Malostranské besedy, kde jsem měl přednášku o převratových dnech. Odpoledne proběhla za mého vedení beseda s Milošem Zemanem o prognostice, na níž vyjádřil své názory a postřehy o stavu a vyhlídkách naší státní ekonomiky. M. Zeman mluvil s ojedinělou brilancí a pohotovostí a setkal se s velkým ohlasem a oceněním. K večeru bylo první popřevratové pokračování již mnohokrát citovaných seminárních besed na MFF v Tróji. Přednášel na něm Tomáš Pasák o mýtech a pravdě 17. listopadu 1939. I tato beseda byla zajímavá a hojně navštívená a jako předsedající jsem si neodepřel vzpomenout dlouholeté tradice těchto besed.

První prosinec přinesl jednání s Karlem Drbohlavem na MFF v Karlíně, na němž jsme připravili následnou schůzi výboru OF na MFF. Odtud jsem spěchal do Jilské ulice, kde se v budově ústavů Akademie konala ustavující schůze komise KC OF pro kulturu, vědu a vzdělávání. Odpoledne jsem pak byl na schůzi školské komise OF v divadle S. K. Neumannova v Libni a večer v Realistickém divadle na setkání se stávkujícími herci.

Den poté jsem byl v Laterně magice. Proběhlo tam důležité jednání o změně na místě generálního prokurátora a o způsobu, jak na toto místo prosadit Otakara Motejla. Do jednání vstoupil Pavel Rychetský a upozornil na význam dané funkce právě v této době. Dne 3. prosince se sešla školská komise v bytě Jaromíra Kopeckého v Plaské ulici. Začali jsme, prvně na půdě komise, jednat o přípravě nového vysokoškolského zákona a využili jsme přitom všech jednání, připomínek a návrhů, o něž jsme se ve Fyzikálním oddělení starali již před převratem. Komise se přípravě věnovala intenzivně až do doby, kdy se jí ujalo ministerstvo školství (ovšem až pod ministrem Milanem Adamem).

Večer jsme u Petra Piňhy na Malostranském náměstí, kde byla schůze výboru OF na MFF, pracovali na dalším postupu vůči vedení fakulty. Tato práce pokračovala další den. Pak následovala moje účast na jednání KC OF v Laterně magice a poté jsem byl v Tróji na KEVF, kde jsme připravovali kroky k personálním změnám na ní. Po jednání s Martinem Černošským, který přijel z Brna informovat mne o tamějším dění, jsem se v 16 hodin zúčastnil další manifestace na Václavském náměstí.

Ani 5. prosinec nebyl na jednání bohatý méně než dosavadní dny. Ráno jsem hovořil s Jiřinou Šiklovou, s níž jsem se znal už z dřívějších dob, pak v Jilské ulici na komisi při-

pravující vysokoškolský zákon a konečně s redaktorem Svobodného Slova Martinem Denemarkem. Hned poté jsme byli s Petrem Vopěnkou v Československém rozhlasu u paní redaktorky Libuše Petrové. Obojí vyústilo v interview, resp. odvysílaný pořad. Večer jsem jednal se svým dávným přítelem Josefem Petráněm o dění na filozofické fakultě.

6. prosince se v KC OF chystal přesun do nových prostor, neboť Laterna magika už musela zahájit svou divadelní práci. Pak jsem odejel na MFF do Karlína k jednání výboru OF na MFF. Svatý Mikuláš přišel u mne tedy v tyto dny zkrátka. Dne 7. prosince už bylo KC OF usídleno v ulici 28. října v tehdejší Auroře. Zvykali jsme si na nové prostory a také zpřísněnou kontrolu u vstupu. Večer jsem se účastnil velkého setkání s učiteli v Karlínské budově MFF. Schůzi organizoval a vedl Petr Vopěnka. Následující den jsem věnoval výboru OF na MFF. Proběhla schůze výboru u Petra Pithy, příprava voleb u Petra Sgalla a pak úvodní schůze k volbám v Tróji. Večer jsem byl v Auroře, kde se na příští den připravovala plenární schůze KC OF. Podstatná práce se totiž odehrávala v komisích, postupně rozšiřovaných, a bylo proto nezbytné se navzájem informovat.

Dne 10. prosince se v Auroře připravovala manifestace na Václavském náměstí, na níž měla být vyhlášena nová vláda. Den poté proběhlo jednání s novým ministrem školství M. Adamem. Účastnil jsem se ho jako člen delegace OF vedené Radimem Paloušem ve složení Alena Hromádková, Jiří Kotásek a student Filip Karfik. Informovali jsme ministra právě do funkce uvedeného o představách a požadavcích OF na budoucí úlohu ministerstva. Ministr byl velmi vstřícný a několikrát nás žádal, aby mu KC OF co nejdříve podalo návrh na jmenování vhodné osoby na místo náměstka ministra. Pak jsem byl na schůzi zástupců fakult na právnické fakultě a večer na plénu v Auroře.

Dne 12. prosince se konala za mé účasti schůze předsednictva Jednoty na Karlově o demokratizačních změnách v ní. Potom jsem byl na plénu KC OF v Auroře a byla mi tam nabídnuta funkce náměstka ministra školství. Nabídku jsem přijal s vědomím, že se budu proto muset tímto okamžikem soustředit na školské otázky a jejich řešení, především na přípravu vysokoškolského zákona. Hned druhý den se toto mé rozhodnutí potvrdilo. Byl jsem pozván na schůzi s ministrem Adamem do Karolina, kde jsme jednali právě o tomto zákoně.

14. prosinec byl pro mne významným dnem a často se k němu v myšlenkách vracím. Ráno jednal za mé účasti výbor KNI na MFF s děkanem a pak byla schůze školské skupiny KC OF v Trojanově ulici. Po ní jsem měl možnost připravit si svůj projev na manifestaci studentstva na Václavském náměstí. Manifestaci připravoval Pavel Rychetský a konečná příprava programu proběhla u ochotně nám vyhrazených kavárenských stolků v tehdejší Domě potravin na jihovýchodním rohu Václavského náměstí. V průběhu manifestace se dostavil Tomáš Baťa, který byl bouřlivě zdraven. Svůj projev jsem pronesl od sochy sv. Václava. Další dny se střídaly schůze školské komise KC OF, schůze OF na fakultě a také schůze OF v místě mého bydliště na Smíchově – Radlicích se schůzemi pléna v Auroře. V průběhu prosince do centra přicházely zprávy a často i osobnosti, které byly nositeli převratu na českém, moravském a slovenském venkově. To bylo velmi důležité, poněvadž jsme se obávali, že my v Praze budeme uneseni představami o uskutečňování převratu a ocitneme se v izolaci od skutečné situace v celém státě. Zvlášť významná byla setkání s představiteli slovenské VPN. Na jedné straně nám přinesla potvrzení vůle Slováků k převratným změnám, na straně druhé nám však otevřela vzhled do často

odlišného ovzduší bratislavské politiky. (Až z dnešního pohledu mohu říci, že to bylo určité předznamenání pozdějšího rozdělení státu.) S velkou radostí jsme přijímali výrazy téměř identických pohledů na směřování vývoje z Moravy, Slezska a jejich metropolí. Podrobnější informace o průběhu stávky vysokoškoláků na Univerzitě Palackého v Olomouci a odezvě na ni jak ze strany univerzity, tak olomoucké veřejnosti nás utvrdily v oprávněnosti doufání, že pražské KC OF se nevznáší ve vzduchoprázdnu.

Nebyl jsem sám z těch, kteří pracovali od samého počátku v KC OF, kdo směřoval k činnosti blízké vlastní odbornosti a odkláněl se od práce politické. První odešel ostrakizovaný Václav Malý, a to k práci kněze (v kostele sv. Gabriela na Smíchově), Radim Palouš směřoval do vedení Karlovy univerzity, Rudolf Battěk do vedení Federálního národního hromáždění (FNS), L. Čepek do vedení Přírodovědecké fakulty UK, Milan Jelínek do funkce rektora Masarykovy univerzity v Brně a později i J. Vavroušek do funkce ministra nově zřizovaného Federálního ministerstva pro životní prostředí. Během dalších dnů uplývajícího roku jsem tuto diferenciaci zjišťoval i u dalších. Neželel jsem toho, že opouštím vzrušivou půdu KC OF, a byl jsem rád, že se vrátím k práci ve školství, i když jsem si byl vědom obtížností mně neznámé práce na ústředním úřadě. V KC OF jsem svolal (20. 12.) schůzi skupiny pro sedmou část Programu OF o kultuře, vědě a vzdělávání. Byly před námi nelehké otázky jak převést naši kulturu z totalitní do kultury svobodného národa, jakou podobu dát Akademii a o jaké základy opřít školství, a to nejen vysokoškolské.

V Auroře začal nad všemi jinými úkoly nabývat vrchu úkol připravit půdu k obsazení prezidentského úřadu Václavem Havlem. Husák v posledních dnech listopadu z funkce odešel a bylo nutné toto místo zaplnit. I když se někdy uvažovalo o Alexandru Dubčekovi, a to především na Slovensku, nebylo sporu o tom, že není člověka těch kvalit a té prestiže, a to i v zahraničí, jako byl Václav Havel. Saša Vondra se jednoho dne objevil s velkými kulatými odznaky, které nabízel i ostatním, s nápisem *Havel for President*. Byl to právě Saša Vondra, který se tímto úkolem zabýval.

Přišel den Sněmu OF, 23. prosinec. Účastnili se ho i zástupci regionů a VPN ze Slovenska. Nám všem, kteří jsme spolu pracovali od počátku převratu a kteří jsme žili problémy hlavního města, se rázem rozevřely oči do širé problémů celého státu. Bylo zřejetnější, že je nutno budovat celý politický systém. Byl založen, byť jen několik dnů od okamžiku jmenování nové vlády, na reprezentaci občanů prostřednictvím politických stran, k nimž však občané neměli velkou důvěru. Doufali jsme, že občanské hnutí, jakým bylo OF, se může i v budoucnosti se všemi úkoly vypořádat. Sněm přijal návrh na kandidaturu Václava Havla na prezidentství a projednal také další postup v regionech a přechod tamních funkcí na nově volené orgány.

Když jsem v den Sněmu opouštěl Auroru, nepřišlo mi na mysl, že se tím loučím s Aurorou a s celým Koordinačním centrem OF navždy. Zanechal jsem tam své přátele, z nichž mnohých jsem si cenil jako ojedinelých vzácných osobností, s nimiž ne každý se může i za sebedelší život setkat. Práce a starosti dalších dnů byly tak naléhavé, že nebylo pomýšlení se do centra vracet. Tam šel běh událostí dále svým zosťrujícím se tempem a byl bych tam býval bez trvalé participace na něm stejně málo platným. Jak jsem se postupně dozvídal, ovzduší se tam rychle měnilo. Přicházeli noví lidé a mnozí z původních členů odcházeli. Z dnešního svého pohledu mohu říci, že odchod z Občanského fóra po třiceti pěti dnech byl pro mne tím nejlepším, co mne mohlo potkat. Díky tomu jsem si

uchoval v paměti Občanské fórum a dny převratu jako zcela čistou a povznášející událost, ke které se mohu s velkou radostí a uspokojením vracet.

* * *

Těsně před vánočními svátky a také mezi nimi a Novým rokem jsem u ministra školství pracoval na návrhu akčního programu ministerstva. Byl to jenom velmi stručný pracovní program, ale měl pro nejbližší týdny svou cenu. Vánoční svátky mi konečně přinesly vytožený oddych. Krásný prožitek z volby prezidenta Václava Havla a následující mše ve svatovítské katedrále je završily. Tak skončil osmdesátý devátý rok, rok převratu, který otevřel zcela novou cestu do dalších let. Bylo tehdy zapotřebí – a zvláště dnes po časovém odstupu to velmi výrazně pociťuji – spočinout pohledem na tento rok, promyslet vše, co se událo, kriticky zhodnotit, a teprve poté se vydat na další cestu. K tomu nebyl na neštěstí čas a tlak na rychlá řešení byl velký. To platilo pro nás všechny, mne nevyjímaje. První dny nového roku přede mne postavily dva velké úkoly. Reorganizaci ministerstva včetně personálních změn na něm a úkol připravit nový vysokoškolský zákon a dosáhnout jeho schválení tehdejším Federálním shromážděním.

Do všeho usilování o obecné dobro, tak průzračně věrohodného a čistého, jakým bylo v prvních dnech převratu, začaly vstupovat plíživě, nenápadně a vždy zastřeně nějakými obecně nezpochybnitelnými argumenty osobní zájmy a touhy po sebeuplatnění. Ty pak ztěžovaly práci. Nositelé osobních ambicí objevili metodu seskupování se do více nebo méně početných smeček. Možná tento způsob jenom převzali od minulého režimu. Těmto smečkám nebylo lehké odolávat. Příkladem toho může být to, že mi 12. ledna 1990 při náhodné společné cestě z jednání v České národní radě nabídl J. Kalous, který byl J. Kotáskem přiveden do školské komise OF, že zařídí odvolání ministra M. Adama a jmenování mne do této funkce. Doprovodil tento návrh požadavkem, že jako ministr budu jmenovat do předních funkcí jeho samotného a další jeho přátele, jejichž jména vyslovil (bez výjimky měli velmi spornou minulost). Bez váhání jsem to odmítl. Netrvalo ani půl roku a všichni se po změně vlády a ministra ocitli na ministerstvu ve funkcích náměstků a poradců.

Čekaly mne tedy téměř čtyři roky nelehké usilovné práce ztěžované útoky a záľudnostmi ze strany chtivců. To je však již jiná kapitola. Toto je pohled na rok 1989, jak jsem ho prožil a jak ho mohu popsat. Pro budoucí časy bych toto rád uzavřel ujištěním, že jsem vše uvedl se zodpovědnou a poctivou snahou o pravdivost.

Poděkování: Děkuji prof. PhDr. Josefu Petráňovi, Dr.h.c., za podnět k této práci, laskavé přečtení a připomínky k rukopisu a své paní prof. RNDr. Ludmile Eckertové za připomínky a významnou pomoc při korekturách.

PŘÍLOHY

1. Rejstřík osob, uvedených v textu (s plným zněním jmen, titulů a postavení)

Vysvětlivky:

– značka // odděluje postavení a tituly před převratem a po něm

– tituly CSc. a DrSc. neuvádím

- ADAM Milan, prof. MUDr. (ministr školství 1989–1990)
ADAMEC Ladislav (předseda vlády ČSSR do prosince 1989)
BARTOŠKA Jiří (herec // organizátor filmových festivalů)
BATTĚK Rudolf (člen Klubu angažovaných nestraníků, 1968–1969 poslanec, mluvčí Charty 77, spoluzakladatel OF // poslanec Sněmovny lidu Federálního shromáždění)
BAŤA Tomáš (syn zakladatele zlínského průmyslu)
BENDA Václav, RNDr. (pracovník VÚMS // zakladatel strany Křesťansko-demokratické hnutí – KDH, senátor)
BOHÁČEK Ivan, RNDr. (redaktor // vedoucí redaktor časopisu Vesmír)
BOK John (vězňen před převratem 1989 // vedoucí činitel Sdružení Šalomoun)
ČERNOHORSKÝ Martin, doc. RNDr. (pracovník Přírodovědecké fakulty univerzity v Brně, člen ústředního výboru Jednoty, spoluvydavatel samizdatové literatury spolu s M. Jelínkem // prof., rektor Slezské univerzity)
DELONG Armin, Ing. (ředitel Ústavu přístrojové techniky ČSAV // ministr pro technický rozvoj v roce 1990)
DENEMARK, Martin (redaktor Svobodného Slova)
DLOUHÝ Vladimír, Ing. (pracovník Prognostického ústavu ČSAV // zakladatel strany Občanská demokratická aliance – ODA, ministr průmyslu)
DOBEŠ Josef, JUDr. (ředitel org. právního odboru MŠMT)
DRBOHLAV Karel, prof. RNDr. (pracovník MFF UK // děkan, zakládající člen výboru OF na MFF UK)
DUB Petr, RNDr. (pracovník Strojní fakulty Vysokého učení technického v Brně // doc., prorektor Vysokého učení technického v Brně)
DUBČEK Alexandr (politik KSČ v době „Pražského jara“ // předseda FNS ČSSR)
DYKYJOVÁ Dagmar, RNDr. (pracovnice Botanického ústavu ČSAV, Třeboň)
ECKERTOVÁ Ludmila, doc. RNDr. (pracovnice MFF UK // prof., členka Akreditační komise VŠ, členka Ústředního výboru Jednoty, spoluzakladatelka výboru OF na MFF UK)
FOJTÍKOVÁ Marie, RNDr. (pracovnice Ústavu přístrojové techniky ČSAV v Brně // spoluzakladatelka OF na ÚPT, vedoucí kanceláře Klubu rektorů)
GABAL Ivan, PhDr. (sociolog // průzkumník veřejného mínění)
GALLEROVÁ Vlasta, dramaturgyně Realistického divadla v letech 1980–1997)
GRULICH (pracovník Federálního ministerstva vnitra ČSSR)
HADAC Emil, prof. RNDr. (ředitel Ústavu krajinné ekologie ČSAV, předseda Ekologické sekce Biologické společnosti)
HAVEL Václav (dramatik, disident // zakladatel OF, prezident ČSSR, ČSFR a ČR)
HAVLOVÁ, Olga (první manželka Václava Havla)
HLAVATÝ Ladislav, RNDr. (pracovník Fyzikálního ústavu ČSAV // doc.)
HORÁČEK Michal (publicista)
HROMÁDKOVÁ Alena, Ing. (pracovnice Ústavu pro rozvoj vysokého školství // zakladatelka strany Demokratická unie – DEU)
HUSÁK Gustáv, JUDr. (komunistický politik a prezident ČSSR)
JELÍNEK Milan, PhDr. (pracovník Filozofické fakulty univerzity v Brně, disident, vydavatel samizdatové literatury // prof., rektor Masarykovy univerzity v Brně)
JUNA Jaromír, RNDr. (jaderný fyzik, pracovník Ústředního ústavu geologického, člen výboru KNI)
KAHUDA František, prof. RNDr. (ministr školství)
KALOUS Jaroslav (statistik // člen školské komise OF, poradce ministra školství Petra Vopěnky)
KARFÍK Filip, doc. (student klasické filologie // ředitel Ústavu filozofie a religionistiky FF UK)

KATĚTOV Miroslav, prof. RNDr. (bývalý rektor UK // úřadující předseda ČSAV)
 KLAUS Václav, Ing. (pracovník Prognostického ústavu ČSAV // zakladatel Občansko-demokratické strany – ODS, předseda vlády, prezident ČR po roce 2002)
 KLÍMA Jan, RNDr. (pracovník MFF UK // doc.)
 KLÍMA Ivan (spisovatel)
 KOCÁBS Michael (písníčkář, člen iniciativy Most // poslanec FNS)
 KOMRSKA Jiří, RNDr. (pracovník Ústavu přístrojové techniky ČSAV v Brně // prof., ředitel Ústavu přístrojové techniky ČSAV, spoluzakladatel odbočky OF tamtéž)
 KOPECKÝ Jaromír, doc. PhDr. (pracovník Pedagogické fakulty UK // člen školské komise OF, prof.)
 KOPECKÝ Lubomír, RNDr. (pracovník Ústředního geologického ústavu)
 KOTÁSEK Jiří, doc. PhDr. (pracovník Ústavu pro rozvoj vysokého školství // člen školské komise OF, děkan Pedagogické fakulty UK)
 KOZÁK Jan, RNDr. (pracovník Geofyzikálního ústavu ČSAV)
 KRATOCHVÍL Petr, PhDr. (pracovník Ústavu dějin umění ČSAV // ředitel Ústavu dějin umění, člen Akreditační komise VŠ)
 KREJČÍ Jaroslav (výtvarník a fotograf // doc., Pedagogická fakulta UK, spolupracovník KC OF jako fotograf)
 KREJČÍ Oskar, JUDr. (pracovník Úřadu předsednictva vlády ČSSR, mluvčí předsedy vlády L. Adamce)
 KUČERA Petr (redaktor Melantricha // poslanec FNS ČSSR)
 KUZMIN P. I., prof. (předseda Ruské fyzikální společnosti Moskva)
 KVAŠŇÁK Andrej (sportovec, pracovník FTVS // spolupracovník KC OF)
 KVĚT Jan, RNDr. (pracovník Botanického ústavu ČSAV, Třeboň // doc., poslanec)
 LUKÁČ Pavel, prof. RNDr. (děkan MFF UK)
 MALÝ Václav P. (řím. kat. kněz bez státního souhlasu, zakladatel Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných // přední člen KC OF, biskup)
 MEJSTŘÍK Martin (posluchač DAMU, organizátor oslav 17. listopadu // senátor)
 MILOTA Karel (režisér // přední člen KC OF)
 MOHORITA Vasil (předseda Svazu socialistické mládeže)
 MOTEJL Otakar, JUDr. (advokát // ministr spravedlnosti, ochránce občanských práv v ČR)
 NOVÁKOVÁ Marcela (technická pracovnice MFF UK)
 NOŽIČKA František, prof. RNDr. (MFF UK // předseda Jednoty)
 PAJEROVÁ Monika (posluchačka Filozofické fakulty UK, organizátorka oslav 17. listopadu // atašé československého velvyslanectví v Paříži)
 PALOUŠ Radim, doc. PhDr. (disident // prof., rektor UK)
 PASÁK Tomáš, PhDr. (pracovník musea // ředitel Pedagogického musea J. A. Komenského)
 PÁNEK Štěpán (posluchač, organizátor oslav 17. listopadu // organizátor humanitní pomoci)
 PAVELKA, JUDr. (pracovník Federálního ministerstva vnitra ČSSR)
 PETRÁŇ Josef, prof. PhDr. (pracovník Filozofické fakulty UK, zakladatel výboru OF na FF UK // prorektor UK)
 PETROVÁ Libuše, Ing. (redaktorka Československého rozhlasu, Praha)
 PILIP Ivan, Ing. (posluchač Vysoké školy ekonomické // ministr školství, ministr financí)
 PÍTHA Petr, PhDr. (pracovník MFF UK, spoluzakladatel výboru OF na MFF UK, // prof., ministr školství)
 PROSSER Václav, prof. RNDr. (prorektor UK)
 ROSKOVEC Vladimír, RNDr. (pracovník VÚMS // ředitel odboru MŠMT, náměstek ministra školství)
 RŮŽIČKA Tomáš, RNDr. (pracovník Fyzikálního ústavu ČSAV // pracovník Kanceláře presidia AV ČR)
 RUML Jiří (novinář a publicista, vězněn před převratem 1989)
 RUSINA Albert, Mgr. (pracovník Polarografického ústavu ČSAV, pracovník sekretariátu Jednoty // pracovník MŠMT, středoškolský profesor)
 RYCHETSKÝ Pavel, JUDr. (pracovník advokátní poradny // ministr spravedlnosti, předseda Ústavního soudu)
 SEYDLER Augustin, prof. PhDr. (profesor teoretické fyziky a astronomie, spolu s prof. Čeňkem Strouhalem zakladatel české novodobé fyziky)
 SGALL Petr, prof. PhDr. (MFF UK, spoluzakladatel výboru OF na MFF)
 SCHMIDT Eduard, doc. RNDr. (pracovník Přírodovědecké fakulty univerzity v Brně // prof., rektor Masarykovy univerzity v Brně)
 SCHREIBER Vratislav, prof. MUDr. (Fakulta všeobecného lékařství UK, člen redakční rady Vesmír // spoluzakladatel Učené společnosti, medaile TGM)

STEINMANN Wulf, prof. Dr. (rektor mnichovské univerzity)
 SVOBODA Emanuel, prof. RNDr. (pracovník MFF UK, předseda výboru KSČ na UK, člen ústředního výboru Jednoty)
 SYNKOVÁ Jana, prof. MUDr. (prorektorka UK, ministryně školství)
 ŠANTAVÝ Ivan, doc. RNDr. (pracovník Strojní fakulty Vysokého učení technického v Brně, člen ústředního výboru Jednoty // prof.)
 ŠETLÍK Ivan, RNDr. (pracovník Mikrobiologického ústavu ČSAV, Třeboň, organizátor konference v Chlumu u Třeboň // přispěl k založení Biologické fakulty Jihočeské univerzity, medaile TGM)
 ŠEVČÍK Miroslav, Ing. (posluchač Vysoké školy ekonomické // člen Rady vysokých škol)
 ŠIKLOVÁ Jiřina, PhDr. (disidentka // vysokoškolská učitelka)
 ŠMÍD Martin (posluchač MFF, jeho jméno bylo zneužito k označení fiktivně ubitého demonstranta)
 TICHÝ Leoš, JUDr. (pracovník Ústavu státu a práva ČSAV // prof., Filozofická fakulta UK)
 TRLIFAJ Ladislav, RNDr. (pracovník Fyzikálního ústavu ČSAV)
 TROJAN Ondřej, PhDr. (pracovník VÚMS // pracovník Filozofické fakulty UK)
 ŮLEHLA Ivan, prof. RNDr. (zástupce ČSSR v OSN, pracovník MFF UK, předseda Jednoty)
 VACEK Karel, prof. RNDr. (bývalý děkan MFF UK)
 VACULÍK Ludvík (novinář, publicista a spisovatel)
 VAVROUŠEK Josef, Ing. (cestovatel a ekolog // přední člen KC OF, federální ministr životního prostředí)
 VOPĚNKA Petr, doc. RNDr. (pracovník MFF UK // prof., prorektor UK, ministr školství, medaile TGM)
 VONDRA Alexandr (Saša), RNDr. (disident // pracovník Kanceláře presidenta republiky, velvyslanec ČR ve Washingtonu)
 WICHTERLE Otto, prof. Ing. (bývalý ředitel Ústavu makromolekulární chemie ČSAV // předseda ČSAV, medaile TGM)
 ZEMAN Miloš, Ing. (pracovník Prognostického ústavu ČSAV // poslanec FNS, předseda vlády)
 ZEMAN Rudolf (novinář, člen redakce ilegálních Lidových novin)
 ZIFČÁK-RŮŽIČKA (poručík StB)
 ZOBAČ Ladislav, Ing. (pracovník Ústavu přístroj. tech. ČSAV v Brně // spoluzakladatel výboru OF na Ústavu přístrojové techniky)
 ŽÁK Václav, Ing. (pracovník VÚMS // poslanec, místopředseda ČNR, publicista)
 ŽALOUDEK František, RNDr. (ředitel odboru vysokých škol MŠMT)

2. Přehled výstav, konaných ve foyeru Matematicko-fyzikální fakulty v Troji (areál v Praze 8-Libni, ulice V Holešovičkách)

- 125 let Jednoty českých matematiků a fyziků (vernisaž 1987; výstava byla po ukončení přenesena do budovy Stavební fakulty ČVUT v Dejvicích)
- Památky na život a dílo prof. dr. Augustina Seydlera (vernisaž 3. června 1987)
- 20 let Čs. časopisu fyzikálního A (vernisaž 15. června 1988 a po ukončení v Praze byla výstava převezena na Pedagogickou fakultu v Brně)
- K stému výročí Ottova slovníku naučného (vernisaž 8. března 1988)
- Družice ve službách meteorologie (vernisaž 28. března 1989)
- 70 let československé měny (vernisaž 4. května 1989)
- Školské reformy (září 1989, bez vernisaže)
- Japonsko, jazyk, školství, věda (vernisaž 28. září 1989)
- Obrazy a grafika Anny Poustové (vernisaž 14. listopadu 1989)
- Vánoční motivy tradiční a současné (vernisaž 20. prosince 1989)
- 100 let Astronomického ústavu české univerzity (vernisaž 22. května 1990)
- Předvánoční zastavení (vernisaž 3. prosince 1990)
- Vánoce v české poezii (vernisaž 12. prosince 1991)

3. Přehled seminárních besed pořádaných Fyzikálním oddělením Pražské pobočky Jednoty československých matematiků a fyziků v klubovně, resp. kinosále Menzy 17. listopadu v Praze 8-Libni, Pátkově ulici (uvedeny pouze besedy pořádané v posledních dvou letech před převratem)

22. 10. 1987 doc. L. Pátý: Isaac Newton a co bylo před ním
29. 10. 1987 doc. L. Pátý: Způsoby komunikace mezi fyziky
19. 11. 1987 doc. L. Pátý, Dr. VI. Matolín: Fyzik a pobyty v zahraničí
21. 12. 1987 doc. L. Pátý: Jednota čs. matematiků a fyziků – minulost a budoucnost
3. 3. 1988 dr. L. Pekárek: Fyzika a nevysvětlitelné jevy
17. 3. 1988 „Klíče k poznání“ – promítání filmu
24. 3. 1988 prof. J. Kvasnica: Jak se rodila kvantová fyzika
31. 3. 1988 dr. J. Fischer, doc. L. Eckertová: Experimentální fyzika a fyzika teoretická, jejich vztah a význam
14. 4. 1988 dr. A. Fejfar: Jak šla fyzika Prahou
21. 4. 1988 doc. L. Pátý: Uplatnění fyziků ve výzkumu a praxi
17. 11. 1988 prof. F. Nožička: 17. listopad 1939 očima účastníka
24. 11. 1988 doc. L. Pátý: Prohlídka historických interiérů Klementina
1. 12. 1988 doc. L. Pátý: Historie budovy Fyzikálního ústavu Karlovy univerzity a jejich původců
8. 12. 1988 dr. V. Roskovec: Jan Tesánek, dvě stě let od úmrtí českého Newtona
15. 12. 1988 dr. Č. Jech: Jak se rodila atomová bomba
6. 4. 1989 dr. T. Jeníček: O postavení vědy a podmínkách její existence
13. 4. 1989 dr. J. Laštovička: Ozónová díra v Antarktidě
20. 4. 1989 dr. A. Fejfar: Rétorika
4. 5. 1989 dr. A. DeLong: O situaci v naší vědě a převodu jejich výsledků do průmyslové praxe
11. 5. 1989 doc. L. Pátý: Počátky české vzdělanosti a Vojtěch Slavníkovec
18. 5. 1989 dr. S. Krupička: O fyzice a hudbě
2. 11. 1989 prof. O. Wichterle: O postavení vědy v naší společnosti
30. 11. 1989 dr. T. Pasák: Mýty a pravda o 17. listopadu 1939

4. Přehled letáků a plakátů rozšiřovaných StB a KSČ (u podrobnějších textů jen stručné výtahy)

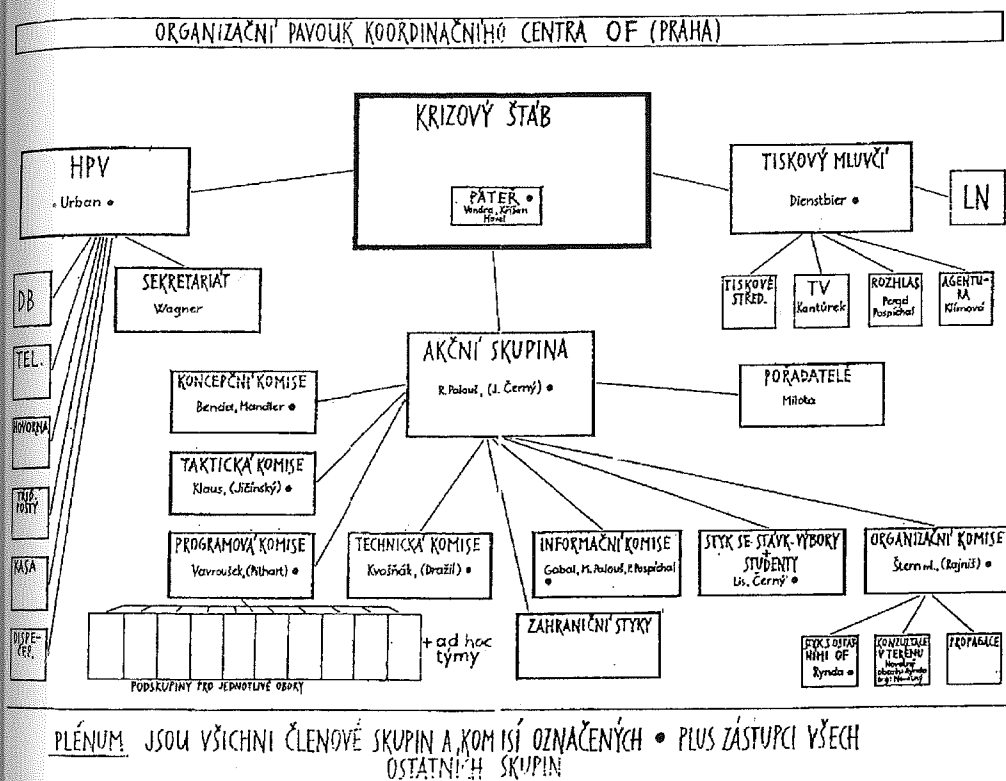
1. Nechceme stávkovat, chceme pracovat!
2. Spolužáci, kolegové! Vraťme se do škol, začněme se učit!
3. Společnou manifestační stávkou bez hospodářských ztrát! Za opravdovou přestavbu! Za socialismus bez chyb! Jsou to emoce, ne dialog!
4. Opozice odkryla své karty! V neděli večer televize zveřejnila program OF! Tím odhalila skutečné záměry opozice! Posud sám, co chtějí a komu to poslouží! Jde o likvidaci socialismu. Je to boj kdo s koho. Na čí straně stojíš?
5. Jednomyslně odmítáme generální stávku! Váš hlas: Byly to emoce, ne dialog!
6. Dělníci, rolníci studenti, učni, inteligence, rodiče! Víte, co se u nás děje? Současný vývoj je nejen revoluční, ale mocensko-politickým bojem! Síla, která boj vede, neusiluje o obrodu socialismu, ale o jeho likvidaci. V čele jsou chartisté, kteří vždy byli proti socialismu. Jsou spojeni s polskou Solidaritou, která přivedla Polsko k hospodářskému rozvratu. A tak Poláci k nám jezdí v nouzi nakupovat naše zboží! K takovému stavu Vás vede charta!
7. Kdo dnes mluví Tvým jménem? Jeho děd byl obchodním ředitelem Baťových závodů a jeho otec byl podnikatelem, milionářem, vlastním Lucernu a Barrandov. V roce 1976 se Václav Havel prohlásil za hlavního kontrolora plnění helsinských dohod a vyučil se u P. Tigrída. Nyní je placen ze zahraničí v devizách. Máš také devizové konto za to, že pod vlajkou OF pomáháš... náš stát, i když ne bezchybný, avšak dělnický?
8. Komunisté jsou realisté! V usnesení ÚV KSČ z 24. listopadu se uvádí, že komunisté navrhnou demokratické volby za účasti i dalších stran, vypracování vysokoškolského, shromažďovacího a tiskového zákona! Dále vyhláší nepoužití moci při řešení politických otázek a žádá vyšetření událostí ze 17. listopadu! Vybízáme k občanské odpovědnosti!
9. Zvláštní vydání časopisu Rozvoj. Podporujeme nové vedení strany. Soudruh Karel Urbánek má naši důvěru!

Literatura

- Milan OTÁHAL, *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu*, Kruh nezávislé inteligence, Doplněk, Brno 1999.
 Otto WICHTERLE, *Vzpomínky*, Nakladatelství Evropského kulturního klubu, Praha 1992.
 Jaroslav KREJČÍ, *ČSSR 68/89 ve fotografii Jaroslava Krejčího*, Verlag Galerie, Viechtach 1990.
 Petr ZATLOUKAL, *Gaudeamus*, Univerzita Palackého v Olomouci a Nadace Charty 77, Olomouc 1990.

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Dokument 1: Organizační pavouk Kulturního centra Občanského fóra (Praha)

Komuniké ze zakládající schůze Kruhu nezávislé inteligence

Dne 6. září 1989 byl v Praze založen a zveřejnil své programové prohlášení Kruh nezávislé inteligence. Jde o otevřeně společenství, které si klade za cíl přispět k rehabilitaci vzdělanosti a racionality, pravdy a poznání, dialogu a tolerance v době, kdy se Československo ocitlo na křižovatce a rozhoduje o svém dalším vývoji a mezinárodním postavení. Kruh nezávislé inteligence si klade za cíl povzbuzování dialogu všech složek společnosti, rozšiřování poznání a informovanosti, zpracování nezávislých stanovisek ke klíčovým společenským problémům, rehabilitaci etiky vědeckého a kulturního života, navazování nezávislých mezinárodních vědeckých kontaktů a v neposlední řadě obhajobu těch vědeckých a kulturních pracovníků, kteří jsou postihováni za prosazování akademických a občanských svobod. Ve svém programovém prohlášení Kruh vyzývá tvůrčí pracovníky, aby se připojili k jeho činnosti. Na shromáždění byl ustaven pracovní tým ve složení dr. I. Gabal, sociolog, dr. L. Hlavatý, CSc., fyzik, dr. J. Juna, CSc., fyzik, akademik M. Katětov, matematik, dr. L. Kopecký, CSc., fyzik, dr. P. Kratochvíl, filosof, doc. dr. L. Pátý, CSc., fyzik, ing. J. Vavroušek, CSc., ekolog.

Kruh nezávislé inteligence vznikl a bude pracovat na základě čl. 29 Ústavy. Zájemci o práci v tomto sdružení se mohou obracet na členy pracovního týmu.

**PROGRAMOVÉ PROHLÁŠENÍ
Kruhu nezávislé inteligence**

Československá společnost se na konci osmdesátých let ocitla v obtížné situaci: politické vedení státu se formálně přihlásilo k reformnímu procesu probíhajícímu v jiných socialistických zemích a zavedlo jisté prvky liberalizace. Vzbudilo tím naději, že bude rozšiřovat prostor pro kritické uvažování, umožní dialog mezi společností a vedením strany a státu a odstraní politické bariéry, které zabraňují věcnému řešení našich současných potíží.

Vývoj po lednu 1989 bohužel naznačuje, že cesta vpřed nebude přímočará. Současný oficiální program reformem tkví svými kořeny v protireformním období tzv. normalizace a nevytváří prostor ani pro posouzení současného stavu a jeho příčin, ani pro vznik projektu nutných systémových změn. Konfrontační ideologická kampaň, která ho doprovází, vyvolává napětí a atmosféru nedůvěry. Československý občan hledí do budoucnosti s obavami a očekává zhoršení již tak složité ekonomické a sociální situace. Přes viditelně ekologická, sociální, zdravotní a další nebezpečí, která ohrožují každodenní život v dnešním Československu, je před veřejností plná pravda o stavu společnosti utajována. Nelze se proto divit, že převažuje opatrný a neangažovaný postoj. Pasivita a resignovanost se ovšem mohou rychle změnit v explozi sociální nespokojenosti.

Jednou z mála možností jak zabránit růstu napětí ve společnosti je strážlivá a ideologicky nedeformovaná posouzení naší situace. Ačkoliv normalizace zasáhla celou společnost, mimořádně citelně postihla oblast vědy a kultury. Proto dnes nemáme k dispozici tolik potřebné systematické studie o stavu a vývoji československé společnosti, které by se mohly stát východiskem dialogu o variantách budoucího vývoje. Ideologie vymezuje společenským vědám natolik úzké meze, že i současné pokusy o analýzu jsou deformovány v zárodku. Strach, zvyk a koruptivní mechanismus poskytování výhod zabraňují společenským vědám výrazněji přispět k překonání dnešní krize.

Eroze významu pravdy a poznání, vzdělanosti a racionality, dialogu a tolerance, hodnot, jež provázejí Evropu a její humanitní kulturu již po tisíciletí,

je hlavním projevem spoluviny československé inteligence za morální, kulturní a vzdělanostní úpadek, který nás postihl.

Vedení pocitem odpovědnosti a ve snaze alespoň zčásti dostát své občanské a profesionální povinnosti, rozhodli jsme se založit *Kruh nezávislé inteligence*. Naším cílem je rehabilitace právě těch hodnot evropské kultury, které by mohly pomoci přivést Československo na cestu demokratického vývoje. Domníváme se, že se Československo ocitlo na křižovatce a rozhoduje o svém dalším osudu v 'evropském domě'. Je reálně ohroženo ztrátou svého mezinárodního postavení i své příslušnosti mezi vyspělé evropské země. Za těchto okolností si již nemůže dovořit další pokračování konfrontace mezi existujícími politickými uskupeními, která může vést k vnitrosociálnímu rozvratu nebo k návratu do letargie minulých let. Vylučovat právě dnes kohokoliv z úsilí o konstruktivní spolupráci je hazardování nejen s vlastním politickým kreditem, ale s budoucností nás všech. Bez široké spolupráce všech společenských sil, bez skutečného dialogu nezatíženého rekriminacemi a vedeného především zájmem o budoucnost se z krize nelze dostat. Jsme v situaci, kdy musíme hledat vše, co nás spojuje, a vzdát se úsilí o eliminaci nebo porážku odpůrce. Proto zakládáme společenství otevřené a oborově nespécializované, jehož členy vzájemně spojuje vědomí odpovědnosti za vzdělanostní, kulturní a morální ozdravení společnosti. Nehodláme vytvářet paralelní vědu a kulturu. Chceme však přispět k obnově významu a vlivu vědy, vzdělání a kultury v životě československé společnosti následujícím programem:

1. Věda a kultura může pomoci hledat východiska z naší krize, nemůže je však prakticky uskutečnit, neboť nemá společenskou sílu potřebnou k jejich prosazení. Za nejdůležitější úlohu současnosti proto považujeme povzbuzování a podporu dialogu všech složek společnosti, které se chtějí podílet na hledání a realizaci optimální varianty vyvedení Československa z krize na dráhu kulturní a hospodářské prosperity. Se vši naléhavostí apelujeme na zodpovědnost všech politických sil a občanských uskupení a jejich připravenost ke konstruktivnímu dialogu na základě konkrétních a racionálních návrhů na řešení rychle se zhoršující situace naší země.

2. Kruh nezávislé inteligence bude usilovat o maximální veřejnou informovanost v těch oblastech, které se týkají životních zájmů obyvatelstva, jako je ekologie, zdravotní otázky, ekonomické a sociální problémy apod.. Budeme se přitom snažit o maximální objektivitu stanovisek. K dosažení co nejširší publicity jsme rozhodnutí využívat všech dostupných prostředků, bez ohledu na jejich 'oficiální' statut. Vyzýváme československou inteligenci, aby aktivně přispěla k informování o hlavních problémech veřejného zájmu. Vědomí odpovědnosti inteligence za další vývoj Československa musí převážít nad strachem, pohodlností i úzce profesními nebo osobními zájmy. Bez dostatečných informací nemůžeme od veřejnosti očekávat zvýšení občanské aktivity, zájmu a vlivu na veřejné dění.

3. Kruh nezávislé inteligence se bude samostatně, podle své kompetence a možností, vyslovovat k důležitým politickým rozhodnutím a plánům, zaujímat k nim vlastní stanovisko a upozorňovat na jejich možné důsledky. Bude prosazovat, aby se při posuzování různorodých otázek respektovala především racionální perspektiva a odborná kompetence.

4. Kruh nezávislé inteligence je výrazem naší snahy a potřeby bránit a rehabilitovat etické principy v životě vědeckých, kulturních a vzdělávacích institucí. Ustavuje se jako základna pro kolektivní a koordinované působení na kulturní úroveň společnosti. Zvláštní význam přisuzujeme osvobození od nekompetentní nomenklaturní praxe. Apelujeme na pracovníky vědy, výzkumu a vysokých škol i na pracovníky kulturních institucí, aby nás podpořili ve snaze o zrušení schis-

matu v naší kultuře, o vytvoření prostoru pro svobodu tvorby, o obnovení akademických svobod a etických norem ve vědě a o demokratizaci školství. Zároveň je vyzýváme, aby takové změny sami aktivně hledali, navrhovali a prosazovali.

5. Kruh nezávislé intelligence chce sloužit jako základna pracovních kontaktů a výměny informací. Budeme tak usilovat o překonávání oborových bariér komplikujících spolupráci a komunikaci ve společensky důležitých otázkách, kde jde o uplatnění multidisciplinárních hledisek nebo o uplatnění obecných racionálních, konstruktivních a dialogických metod řešení.

6. Nezávisle na stávajících institucionálních strukturách československé vědy a výzkumu bude Kruh nezávislé intelligence usilovat o navázání mezinárodních kontaktů se zahraničními vědeckými organizacemi v zájmu rozšíření příležitosti k účasti československé vědy na mezinárodní spolupráci, získání příležitosti a finančních prostředků pro studijní a pracovní pobyty našich vědců na zahraničních pracovištích a projektech s prioritním ohledem na potřeby rozvoje československé vědy.

7. Vzhledem k nadále se opakujícím pokusům o zjevné či skryté postihy za uplatňování a ochranu základních akademických, ale také občanských práv bude Kruh nezávislé intelligence vystupovat na obranu svých členů i ostatních tvůrčích vědeckých a kulturních pracovníků před pokusy o represe a persekuce. Jsme toho názoru, že si československá společnost již nemůže dovést opakování praktik z období "normalizace", za které zaplatily některé vědecké obory, s nimi celá akademická obec a konec konců i naše vzdělanost a kultura, obrovskou cenu.

Kruh nezávislé intelligence není organizací v právním slova smyslu. Jedná iniciativně na základě čl. 29 Ústavy, který vymezuje petiční právo¹⁾ a umožňuje tím občanům vyjadřovat jejich stanoviska a názory. Kruh nejedná jako právnícká osoba a nevlastní žádný majetek. Pracovní tým podepsaný pod tímto prohlášením nemá oficiální statut.

V Praze dne 6. 9. 1989

PhDr. Ivan GABAL	Střešovická 42, 162 00 Praha 6
RNDr. Ladislav HLAVATÝ, CSc.	Nepomucká 7, 150 00 Praha 5
RNDr. Jaromír JONA, CSc.	Na baště sv. Tomáše 3, 118 00 Praha 1
akademik Miroslav KATĚTOV	nám. Svobody 1, 160 00 Praha 6
RNDr. Lubomír KOPECKÝ, CSc.	Krконоšská 1, 120 00 Praha 2
PhDr. Petr KRATOCHVÍL	Zelená 25, 160 00 Praha 6
Doc. Dr. Libor PÁTÝ, CSc.	Fr. Kocourka 27, 150 00 Praha 5
Ing. Josef VAVROUSEK, CSc.	Příčná 2, 110 00 Praha 1

¹⁾ Občané a organizace mají právo obracet se k zastupitelským sborům a k ostatním státním orgánům s nároky, podněty a stížnostmi; státní orgány jsou povinny je odpovědně a včas vyřízovat.

Libor Pátý
M. Kato
Jaromír Jona
K. Illarčík

3

Libor Pátý
Prof. Kato
Jaromír Jona
J. Illarčík

LIBOR PÁTÝ

*1929 v Praze, studoval na Státním reálném gymnáziu v Nymburce (1940–1948), po r. 1946 byl členem Studentské rady a jejím politickým referentem, pořádal setkání předních politiků (P. Tigrid, H. Koželuhová ad.) s gymnazisty a ostře se stavěl proti komunismu. 25. 2. 1948 vyloučen z gymnázia. Dostudoval na reálném gymnáziu v Kolíně. Byl přijat na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy. V letech 1951–1953 byl zařazen do Pomocného technického praporu v Karvině a pak ve Sv. Dobrotivé. Po propuštění se vrátil ke studiu, v roce 1954 dostudoval na Matematicko-fyzikální fakultě a stal se asistentem katedry vysoké frekvence a vakuové techniky. V r. 1958 musel po udání spolužákem z gymnázia odejít z fakulty do pražské žárovkárny a na fakultu se mohl vrátit až koncem roku 1962. Pokračoval v práci ve svém oboru na katedře elektroniky a vakuové fyziky. Působil tam až do penzionování v roce 1997. (V roce 1966 CSc., 1967 RNDr., 1983 docent, 1990 profesor vakuové fyziky.) Vědecky pracoval v oboru fyziky nízkých tlaků, publikoval první monografii z tohoto oboru a několik desítek původních prací, podílel se na organizaci celostátních konferencí o elektronice a vakuové fyzice. Byl zakladatelem Čs. národního komitétu pro vakuovou fyziku (byl jeho sekretářem a později předsedou) a uplatnil se jako autor 12 patentů a konstruktér první naší ultravakuové aparatury. Od padesátých let pracoval v Jednotě čs. matematiků a fyziků, v červnu 1968 spolu s dalšími fyziky prosadil založení Fyzikální vědecké sekce jako složky Jednoty československých matematiků a fyziků (JČSMF) a byl zvolen jejím prvním předsedou. V roce 1968 se spolu s doc. Zdeňkem Málkem a dalšími fyziky podílel na založení Československého časopisu pro fyziku A (tzv. „Žlutý časopis“) a po dvacet let byl členem jeho redakčního kruhu a redakční rady. Po roce 1975 se stal předsedou Fyzikálního oddělení pražské pobočky JČSMF, k jehož založení dal podnět. V tomto oddělení rozvíjel podmínky pro setkávání pražských fyziků zejména prostřednictvím besed v pražském Klubu školství a kultury a staral se i o pořádání odborných seminářů pojednávajících o moderních oborech a problémech fyziky a vydával v JČSMF sborníky prací z těchto seminářů. V roce 1989 se stal spoluzakladatelem Kruhu nezávislé inteligence a Občanského fóra. Po převratu působil jako první náměstek ministra školství za ministrů Adama, Vopěnky a Piňhy až do roku 1993. V této funkci mimo jiné připravil nový zákon o vysokých školách, podstatně přispěl k založení nových univerzit, zakotvení základních uměleckých škol do popřevratového školského systému a k spolupráci našich vysokých škol s rakouskými, za což byl vyznamenán rakouským křížem za zásluhy. Byl vyznamenán i Bolzanovou medailí a Komenského medailí. Až do roku 2003 byl činný jako sekretář Kruhu spolupracovníků Obecné školy, kde se snažil o přenesení programu „Obecná škola“ do našeho základního školství.

O VÝJIMEČNÝCH CHVÍLÍCH NA TÉTO FAKULTĚ... ...I O VÝJIMEČNOSTI TÉTO FAKULTY

VLASTIMIL JEŽEK

V „sametové“ době byl autor studentem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a jedním ze studentských vůdců. Později mj. několik let řídil Český rozhlas, angažoval se v iniciativě Děkujeme odejďte!, byl českým komisařem pro výstavu EXPO 2000 v Hannoveru. Momentálně pracuje pár kroků od FF UK, stal se ředitelem Národní knihovny.

Text byl zpracován na výzvu členů Studentské rady FF UK při příležitosti 15. výročí listopadu 1989 a byl dán autorem k dispozici k otištění.

Nezapomenu třeba na to, jak se naše fakulta nechala obelstít děkanem Vaňkem. To se asi nemohlo stát jinde než na filozofické fakultě, ta je v jistých věcech dost výjimečná... Tenkrát v pondělí dvacátého jsme skoro všichni odešli na Václavák a na fakultě zbylo strašně málo lidí. A když jsme se z té demonstrace vrátili, tak jsme zjistili, že jsme jediná fakulta, která stávkuje tak, že stávkující stojí přede dveřmi. Děkan Vaněk ty dveře zamknul. Lidí uvnitř předtím přesvědčil, že pro ně bude bezpečnější, když budou venku. Že tak nebudou muset přebírat odpovědnost za majetek. A oni se nechali přesvědčit! Dobře si vzpomínám, jak když šly průvody lidí ulicemi, tak filozofická fakulta jako jediná nedokázala rozsvítit, protože tam prostě nebyl nikdo, kdo by měl prst na vypínači. To byla strašná ostuda. Až když v pět ráno přišla uklízečka, tak jsme se nedali a klíče jsme jí zabavili.

Ta noc, kterou jsme strávili před tou fakultou, to bylo ovšem docela o strach. Nás tam nebylo moc, tak pětadvacet, třicet – a báli jsme se všichni. Kolem jezdily antony, nevěděli jsme, co čekat, a říkali jsme si: to jsme na tom opravdu dobře, takhle nás převálcují během pěti minut...

A ještě jiná vzpomínka na fakultu: stávka, to bylo jediné období, kdy byl na všech záchodech toaletní papír a bylo tam uklizeno. Protože jsme se o to starali sami. No, musím říct, že moc dlouho po ukončení stávky to nevydrželo. Ale během ní fungovalo tisíc věcí, které nešly nikdy předtím a nikdy potom. Nevím, jak je to teď... ale čistota záchodů i ten toaletní papír, to po pěti letech utrpení a hledání nějakých podobných věcí po kapsách, to bylo docela fajn.

Pamatuju si taky, že první z učitelů, který nám odemkl dobrovolně svou kancelář – protože jsme tam museli spát a na chodbách bez koberců se spí blbě – byl pozdější mluvčí prezidenta Ladislav Špaček, který nás učil češtinu. A moje budoucí žena Alena mohla jako první spát na koberci, protože byla v devátém měsíci...

Lidi nám tehdy přinášeli strašně moc peněz. Vzpomínám si na jednu nenápadnou návštěvu: přišel takový nenápadný pán a do naší papírové krabice hodil nevelký pytlík. Až když odcházel, tak si někdo uvědomil, že je to Bohumil Hrabal... a v tom pytlíku bylo sto tisíc!

Kronika

**XXV. mezinárodní komeniologické kolokvium:
Jezuitské školství v době protireformace – země Koruny české
a střední Evropa. 12. – 13. 10. 2005,
Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě**

XXV. komeniologické kolokvium se skutečně mohlo chlubit mezinárodní účastí. Kromě bohatě zastoupené slovenské sekce tu přednášeli odborníci z Polska, ale i z Baleár, v auditoriu se pak do diskuse zapojili i komeniologové japonští a němečtí. Z Říma přijel P. Josef Koláček SJ a doplnil početné řady posluchačů i příspěvkatelů z řad Tovaryšstva.

Po slavnostním uvítání ve sloupovém sále Muzea Jana Amose Komenského zahájila kolokvium Ivana Čornejová (ÚDAUK) úvodním referátem, v němž podala historický nárys vývoje jezuitského školství v českých zemích od roku 1556. Popsala výstižně a stručně vývoj univerzit v Praze, Olomouci a Vratislavi, která k české provincii patřila až do r. 1755. V příspěvku nechyběla ani srovnání s poměry na univerzitách v jiných provinciích (Viedeň). Na závěr postavila do kontrapozice častou kritiku jezuitského školství a vysvětlení kritizovaných fakt v dobových souvislostech.

Následoval referát Ratio studiorum a jeho historické pozadí, který přednesl P. Josef Koláček SJ (generální kurie SJ v Římě), a který přinesl o mnoho více, než sliboval jeho název: výklad popudů Tovaryšstva k výuce vůbec, přes založení prvních škol, až po podrobné popsání jednotlivých verzí budoucího Ratio studiorum. Autor zmínil i redakci z r. 1607, poukázal na regionální variety a fakt, že v roce zrušení řádu se na mnohých českých kolejích učily živé jazyky, historie a další speciální obory.

Celkem osm referentů přijelo na kolokvium ze slovenských univerzit. Jako první z nich přednášel Ladislav Csontos SJ (TF Trnavskej univerzity, Bratislava). Ve svém příspěvku Jezuitské školstvo včera a dnes (Tradícia jezuitských škôl) překročil vymezené hranice, když hovořil o současných jezuitských školách a řádové misijní činnosti.

Petr Zemek (Muzeum J. A. Komenského Uherský Brod) vystoupil s diskusním příspěvkem, v němž rekapituloval terminologické spory o protireformaci, rekatolizaci, katolickou reformu či konfesionalizaci.

Dějiny historiografie pedagogiky se zabývala Jana Uhlířová (PedF UK) v příspěvku Obraz jezuitského školství v dějinách české pedagogiky. Zaměřila se na slovníkové příručky a kompendia pedagogiky, aby zhodnotila jejich pohled na problematiku Tovaryšstva Ježíšova.

Poté následoval oddíl věnovaný jezuitskému školství v dnešní Slovenské republice, v němž vystoupili Jozef Pšenák (FF, Univerzita Komenského, Bratislava) a děkan Teologické fakulty Trnavské univerzity Juraj Dolinský, oba s referáty týkajícími se dějin nejstaršího vysokoškolského ústavu na Slovensku. Libor Bernát (Katedra STU, Trnava) pak mluvil o jezuitském školství na Trenčiansku, Oravsku, Liptovsku a Turčiansku. Podobně se regionální problematice věnovala Viera Žbirková (PedF, Univerzita KF, Nitra) v příspěvku Jezuitské školstvo a studium generale v Šali koncom 16. a zač. 17. sto-

ročia. V posledním referátu slovenského bloku se Katarína Račeková (PedF, Univerzita KF, Nitra) věnovala jezuitské koleji v Banské Štiavnici. První den jednání pak uzavřely dva dodatečně zařazené referáty, a to M. Jozka (PedF, Univerzita KF, Nitra), pedagogicky a pragmaticky zaměřený, nazvaný Ignaciánská vize interpersonální komunikace, a Zdeňka Orlity (Slezská Univerzita Opava), který řešil otázku flagellantství v jezuitských bratrstvech.

Druhý den zahájily příspěvky obou Baleárských historiků filosofie. Francesc Torres Marí (Campus UIB Palma de Mallorca) se v hlavním příspěvku čtvrtého dopoledne Language and Social Reform in William Bathe, Isaac Habrecht and Jan Amos Comenius věnoval především vztahům mezi Bathem a Komenským a nahlížení na způsob výuky latiny u obou.

Joan Lluís Llinás Begon (Universita de les Illes Balears) začal rozsáhlým úvodem o středověkém řešení sporu či souladu rozumu s vírou. Dovedl jej až k řešení Melanctonovu ve srovnání se španělskými teology 16. století. Svému tématu Unum verum bonum in Arriaga's Cursus Philosophicus se tak věnoval v širokých souvislostech s přesahy k pozdějším filosoficko-teologickým proudům, včetně srovnání Arriagových myšlenek s J. A. Komenským.

Igor Zmeták (Slovenská národní knihovna, Martin) otevřel knihovnický pojetým příspěvkem blok referátů, týkajících se přírodních věd. Sledoval uchování díla Sebastiana Münstera Cosmographia Universalis v bývalých jezuitských knihovnách. Dotkl se i vztahu katolické církve k této univerzální encyklopedii, otázky zpřístupnění knihy či jejích poznatků studentům a censorských opatření vůči ní.

Celkem dvakrát na kolokviu vystoupil P. Bogdan Lisiak SJ – poprvé s monografickým referátem Adam Kochanski SJ und seine Tätigkeit an den Jesuitenschulen in Prag, Olmütz und Breslau a podruhé s diskusním příspěvkem věnovaným obecněji významu matematiky na českých jezuitských školách. V prvním referátu zmínil zajímavé kontakty Adama Kochanského s protestantskými učiteli. V diskusi pak vystoupili Tomáš Knoz (FF MU, Brno) a Martin Svatoš (ÚKS AV ČR), kteří poukazovali i na další doklady nadkonfesijních kontaktů (Balbín – Ware atp.) a význam Rei publicae literariae.

Otázky středu vesmíru, polohy těles ve vesmíru a jeho duality u jezuitských astronomů řešil Rostislav Rajchl (Dům kultury, Uherský Brod). Kromě představení Riccioliho systému se věnoval i učební praxi jednotlivých kosmologických systémů. Zmínil i snahy o zachycení měsíčního povrchu u Valentina Stansela SJ a různé pokusy o interpretaci slunečních skvrn. Od přírodních věd zpět ke konfesijní polemice navrátil jednání příspěvek o setkávání Jednoty bratrské s jezuitou Oty Halamy (ETF UK).

Jerzy Kochanowicz (Dolnośląski Uniwersytet, Wrocław) pak zahájil poslední blok konference přednáškou na téma Jesuit Music Seminaries in Poland and Lithuania during the 17th and 18th Centuries. Od vztahu jezuitů k hudbě zavedly posluchače Magdaléna Jacková (Divadelní ústav AV ČR) a Kateřina Valentová (HÚ AV ČR) k divadlu a jeho využití ve výuce. Valentová postavila svůj referát na příkladu uherskohradištského jezuitského gymnázia ve 30. letech 18. století.

Literárním tématům se věnovali Jiří Havlík (PedF UK, AUK), který analyzoval elogium J. Malobického, jeho zpracování Matějem Tannerem a Malobického spisek Dům věčnosti, jež chápal jako protiklad Věčného pekelného žaláře, a Hana Bočková (FF MU), která představila jiný příklad nábožensky vzdělávací tvorby, tentokrát pro čtenáře lido-

vého, na příkladě Vidění rozličné sedláčka sprostného od V. B. Jestřábského. Problematikou jezuitů na Jindřichohradecku obohatil kolokvium Miroslav Novotný (Historický ústav Jihočeské univerzity) a celou konferenci uzavřela Petra Oulíková-Nevimová (Národní archiv, KTF UK) s referátem na téma Stavební praxe jezuitského řádu.

Jiří Havlík

Recenze a zprávy

Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc. Festschrift in memoriam Prof. PhDr. Jan Havránek, CSc. Studies dedicated to Prof. PhDr. Jan Havránek, CSc., in memoriam.
Edd. Michal Svatoš, Luboš Velek a Alice Velková, Karolinum, Praha 2005, 630 s.

Nakladatelství Karolinum vydalo již rozsahem úctyhodný sborník, věnovaný památce prof. Jana Havránka. Sborník, který měl být původně jubilejním (k 75. narozeninám), vyšel shodou nepříznivých okolností dva roky po Havránkově smrti. Je škoda, že tento fakt nereflektovali redaktoři při konečné revizi textů – zmínky o jubilujícím a jeho současné činnosti působí, alespoň na mě, poněkud nešťastně (dva roky považují za dobu dostatečně dlouhou).

Sborník je obsahově koncipován tak, aby odrážel široké pole zájmů vzpomínané osoby – za bibliografií Havránkových prací za léta 1988–2004, doplňující soupis vydaný roku 1988, a vzpomínkovými příspěvky se nacházejí čtyři tematické oddíly věnované historiografii a metodologii moderních dějin, dějinám univerzit a vzdělanosti, modernímu státu a společnosti 18.–20. století a konečně oddíl nazvaný Češi, Němci, Rakušané a Židé. Toto věcné a pomocné dělení lze samozřejmě přijmout, i když se přiznám, že jsem u některých příspěvků dlouho přemýšlela, proč byly zařazeny do příslušného oddílu (opravdu jsou všechny příspěvky deklarující použití nějaké metody metodologickými příspěvky?).

Nyní ale již k samotnému obsahu. Jak je zřejmé již z názvů jednotlivých oddílů, je sborník zaměřen na středoevropský prostor, časově pak na období od konce 18. století víceméně do současnosti. Na tomto místě není možné se podrobněji věnovat všem příspěvkům (ve sborníku jich je padesát sedm), a proto postupuji značně výběrově s akcentem na dějiny univerzit a vzdělanosti, jimž je ve sborníku věnován značný prostor. Metodologicky je zajímavý příspěvek Pavla Koláře, zabývající se problematikou vlivu instituce (jakožto mocenské struktury) na změnu paradigmatu historické vědy na příkladě sporu o „nástupnictví“ po Oswaldu Redlichovi na vídeňské univerzitě v letech 1929–1931. Příspěvek ukazuje, že dějiny instituce nemusí být nutně chápány jen jako po sobě jdoucí biografie a bibliografie jejích představitelů. Inspirativní je též zamyšlení Waltraud Heindl nad úlohou univerzitního prostředí při utváření rakouské státní ideologie po rozpadu Svaté říše římské. Nad příčinami odlišného politického hodnocení národohospodáře Waltera Heinricha v letech 1935–1945 (od nacionálního socialisty k oběti národního socialismu) se zamýšlí Gernot Heiss. Působení egyptologa Ludwiga Keimera na pražské německé univerzitě se věnuje příspěvek Wolfa B. Oertera. Obecněji své příspěvky, zabývající se univerzitními kariérami, pojali Petr Svobodný, Marie Štemberková a Peter Urbanitsch. První z nich mapuje osudy profesorů lékařské fakulty pražské německé univerzity po jejím zrušení roku 1945. Marie Štemberková se zabývá obvykle opomíjenými osobnostmi jazykových lektorů (konkrétně lektorů anglického jazyka v období 1. republiky). Akademickou peregrinací pražských a vídeňských profesorů v druhé polo-

vině 19. století se pak zabývá Peter Urbanitsch. Tradiční pojetí Prahy jakožto „přestupní stanice“ akademické kariéry německojazyčného vysokoškolského pedagoga poměrně přesvědčivě ukazuje v číslech. Také dva další příspěvky se věnují okruhu pražské německé univerzity. Jiří Pešek sleduje pražskou německou slavistiku prostřednictvím obhájených dizertačních prací. Helmut Slapnicka pak zkoumá podíl profesorů německé právnické fakulty na kodifikačních pracích v období 1. republiky. Hmotné zajištění profesorů na přelomu 19. a 20. století mapuje Ivana Čornejová. České a německé lékařské prostředí druhé poloviny 19. a počátku 20. století srovnává na příkladě spolkového života a vydávání odborného tisku Ludmila Hlaváčková. Jen jediný příspěvek se zabývá problematikou českého vysokého školství po roce 1948, a to článek Johna Conellyho, zabývající se tématem tzv. studentokracie na českých vysokých školách po převratu roku 1948, kdy studenti rozhodovali o profesních osudech nejen svých kolegů, ale též profesorského sboru.

Jak je zřejmé již z výše uvedeného přehledu jednoho z tematických okruhů, ve sborníku se nacházejí (jak je ostatně u příležitostných sborníků zvykem) vedle příspěvků koncipovaných poměrně široce (Urbanitsch) či příspěvků řešící obecnější problém na konkrétním příkladě (Kolář, Heiss) i články s charakterem spíše ilustračním či dodatky k biografii (Oerter). Přesto lze redaktorům sborníku poděkovat především za to, že sborník udrželi v poměrně přesně vymezených tematických mantinelech a usnadnili tak práci pozdějším čtenářům, kteří se často jen velmi těžce orientují v různých příležitostných sbornících obsahově oscilujících od středověku do 20. století a od hospodářských dějin po dějiny umění. A v neposlední řadě se ve sborníku budoucím badatelům, zabývajícím se osobností Jana Havránka, zpřístupňují vzpomínky jeho kolegů, přátel i žáků.

Jana Ratajová

**Werner Tschacher, „Ich war also in keiner Form aktiv tätig“.
Alfred Buntru und die akademische Vergangenheitspolitik an der RWTH
Aachen 1948–1960,
Geschichte im Westen 19, 2004, s. 197–229.**

K biografii některých pražských rektorů se člověk dostane spíše velkou oklikou. Alfréd Buntru, cášský expert v oboru vodních staveb a od roku 1922 soukromý docent pozemního stavitelství na TH Karlsruhe, byl po jednorozhodném profesorském hostování na univerzitě v Šanghaji povolán roku 1928 na Německou techniku do Prahy. Stal se tak na pár let dokonce československým občanem. Jako důvěrník Konráda Henleina a reprezentant radikálního křídla SdP se tu roku 1935/1936 stal rektorem. Již roku 1936 byl však povolán zpět do Německa na Grenzland-Hochschule TH Aachen. Umožnilo mu to zbavit se československého občanství a tedy nerušený vstup do NSDAP, NS-Dozentenbund, NS-Bund Deutscher Technik, NS-Altherrenbund a roku 1938 i do SS. Tschacher na základě pramenů soudí, že Buntru byl pravděpodobně též agentem Sicherheitsdienst (SD). Roku 1937 se Buntru stal rektorem cášské techniky, kterou okamžitě antisemitsky „vyčistil“ a přeorientoval na zbrojní výzkum a vývoj.

Již v létě 1939 byl však z iniciativy K. H. Franka povolán zpět do – již protektorátní – Prahy, aby – nakonec „až“ k 1. 1. 1940 – nastoupil i zde na Německé technice rektorský úřad. Autor konstatuje, že v Praze Buntru patřil k užšímu vedení SD. Je doloženo, že 16. 11. 1939 na schůzce v Petschkově paláci spolu s Frankem a Jakobim připravoval nacistický zásah proti českým vysokým školám a zřejmě se osobně zúčastnil i poprav zatčených studentských funkcionářů (s. 213). Těto důvěryhodnosti odpovídalo i povýšení na hodnost Standartenführer SS, kdy jen obecný stopstav zabránil jeho povýšení na SS-Oberführera. Buntru se dostal do užšího Heydrichova okruhu a z jeho pověření převzal v květnu 1942 na jeden a půl roku komisařsky rektorát Německé univerzity. Od července 1942 zastával i úřad prezidenta Nadace Reinharda Heydricha. Roku 1943 byl poctěn nově zřízenou funkcí čestného senátora NU a zároveň se stal zastupujícím Reichsdozentenbundführerem a Gaudozentenführerem sudetské župy. Autor vypočítává i Buntruova vysoká nacistická vyznamenání.

Vlastním tématem důkladné pramenné studie, která vznikla v rámci prof. Arminem Heinem vedeného biografického projektu o prvním i druhém životě prominentních nacistů na cášské universitě (TH-Aachen), je Buntruova kariéra po válce. Osmapadesátiletý exrektor zpočátku neusiloval o zaměstnání. Díky tomu nemusel podstoupit poměrně přísnou britskou vojenskou denacifikaci. Až poté, co bylo denacifikační řízení předáno německým soudům, přihlásil se k němu roku 1948 i Buntru. V říjnu 1948 byl prověřen do nacismem nejméně zatížené kategorie V. a tedy de facto očištěn. Za podpory svých pražských kolegů z doby války prohlásil veškeré své nacistické funkce za formality, které na sebe vzal výhradně proto, aby chránil vysoké školy a jejich učitele. Argumentoval přitom svými zájmy ve prospěch konkrétních profesorů (např. slavisty Gerharda Gesemanna). Denacifikační orgány, byť měly k dispozici Buntruova pražská osobní akta, nezajímalo, že tak činil pouze v rámci vnitřních střetů nacistických elit mezi sebou. Ve prospěch rektora Buntru vypovídali jak mezi tím již opět „integrování“ bývalí nacisté, tak staří konzervativci nebo např. z Mnichova z „Kirchli-

che *Hilfstelle für die Heimatvertriebenen*“ páter Dr. Paulus Sladek, zasloužilý spoluzakladatel Ackermannsgemeinde (s. 207). Všichni Buntruovi přiznali politickou pasivitu, aktivní vystupování ve prospěch pronásledovaných a „*aktivní odbojářský postoj*“ (tamtéž).

Tschacher s oporou v materiálech Hauptstaatsarchiv Düsseldorf podrobně popisuje Buntruovu denacifikaci a poválečné působení opět ve funkci profesora TH Aachen, kde vyučoval až do své sedmdesátky, tj. do roku 1957/1958. Tehdy odešel do zasloužené penze, poctěn buršáckým pochodňovým průvodem se zpěvy a následně i slavnostním projevem rektora. Roku 1959 mu univerzita udělila hodnost čestného senátora. Jeho pražské čestné senátorství NU nebylo v tomto rámci připomínáno, pocta byla bývalému rektorovi udělena výhradně za zásluhy o TH Aachen. Laudator, děkan stavební fakulty, historik umění Wolfgang Braunfels nicméně připomněl i Buntruovu pražskou rektorskou činnost v době nacistické okupace Prahy a pojal ji jako součást německé kulturní mise ve východní (v současné době komunistické) Evropě. *Aachener Volkszeitung* z 22. 2. 1960 resumovala toto laudatio ve smyslu, že Buntru obdržel vyznamenání „*za svoji činnost jako rektor Německé techniky v Praze v letech 1935/36 a 1940–45*“.

Tschacher nejprve zkoumá a podrobně dokumentuje jak průběh denacifikace, tak cíleného zahlazení udání, která došla zemskému ministerstvu školství na Buntru po jeho opětovném nástupu profesury a která připomínala jeho pražské výkony. V druhé fázi ho pak zejména zajímá vytváření osobních i odborných sítí vzájemně se podporujících „bývalých“ prominentů a jejich příhrávačů, resp. otázka, do jaké míry nacisté Buntruova typu v padesátých letech „*vyčnívali*“ mezi ostatními nacionálně konzervativními profesory. S oporou zejména v pracích Ulrich Herberta pak ukazuje, že prolínání tradicionalisticky pravicových elit s „*novou pravicí*“ začalo již za výmarské republiky a až do závěrečné fáze druhé světové války lze sledovat „*integraci nacionálně socialistických a přednacistických elit*“, která se začala rozvolňovat až v denacifikaci.¹

V Čáchách se nicméně vedení univerzity (za tiché, ale jednoznačné podpory všech zaměstnanců i válkou zoceleného studentstva) podařilo do roku 1951 dosáhnout „reintegrace“ jedenácti z dvanácti britskou denacifikací vyloučených profesorů zpět do učitelského sboru a jedinému nenavrátitelnému profesorovi – proslulému nacistickému rektorovi TH Hansi Ehrenbergovi – alespoň zajistit řádné emeritování. Hnědá kontinuita trvala daleko přes konec padesátých let: Tschacher vypočítává, že ze čtrnácti rektorů, úřadujících v Čáchách v letech 1945–1977, jich deset bylo členy NSDAP, pět působilo v SA, dva v SS. Celkem dvacet poválečných čestných senátorů univerzity bylo členy NSDAP, devět vedle toho bylo v SA a tři v SS. Nic z toho se neobjevilo v univerzitních publikacích: nejen v jubilejním spisku z r. 1970, ale ani v pamětní knize z roku 1995. Změnu přinesla až těsně po jejím vydání vypuknuvší aféra „*Schwerte Schneider*“, mající mezinárodní dosah, v níž byl zasloužilý, levicově liberální cášský rektor z roku 1968, germanista

¹ Ulrich HERBERT, *Wer waren die Nationalsozialisten? Typologie des politischen Verhaltens im NS-Staat*, in: G. Hirschfeld – T. Jersak (hgg.), *Karrieren im Nationalsozialismus. Funktionseliten zwischen Mitwirkung und Distanz*, Frankfurt a. M. – New York 2004, s. 17–42; Frank BÖSCH, *Das konservative Milieu. Vereinskultur und lokale Sammlungspolitik in ost- und westdeutschen Regionen (1900–1960)*, Göttingen 2002. Z významné starší literatury srov. Hellmut SEIER, *Die Hochschullehrerschaft im Dritten Reich*, in: K. Schwabe (hg.), *Deutsche Hochschullehrer als Elite 1815–1945*, Boppard am Rhein 1988.

Schwerte, odhalen jako v Německu i Holandsku nechvalně známý Hauptsturmführer SS-Ahnenerbe Schneider, který si po válce formálně změnil identitu.²

Je škoda, že Werner Tschacher nestudoval v pražských archivech. Zpracoval svoji obsažnou studii na základě archivních akt centrálních nacistických úřadů v Berlíně a zejména pak s oporou v poválečných aktech, uložených v Düsseldorfu. Autor sice zná pražskou publikovanou produkci, stýská si však, že tak klíčové osobě nacistického akademického školství, jako byl jednoznačně Buntru, v ní dosud nebyla z české strany věnována bližší pozornost.

Jiří Pešek

² Srovnej Helmut KÖNIG (hg.), *Vertuschte Vergangenheit. Der Fall Schwerte und die NS-Vergangenheit der deutschen Hochschulen*, München 1997; TÝŽ (hg.), *Der Fall Schwerte im Kontext*, Opladen 1998; Joachim LERCHENMÜLLER – Gerd SIMON, *Maskenwechsel. Wie der SS-Hauptsturmführer Schneider zum BRD-Hochschulrektor Schwerte wurde und andere Geschichten über die Wendigkeit deutscher Wissenschaft im 20. Jahrhundert*, Tübingen 1999.

James Van Horn Melton, Absolutism and the eighteenth century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria,
Cambridge University Press, Cambridge – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 2002, 260 s.

James Van Horn Melton zveřejnil tento titul, jenž vychází z jeho diplomové práce obhájené na univerzitě v Chicagu, poprvé v roce 1988. Nové paperbackové vydání je vlastně jen reprintem rezignujícím i na doplnění aktuální odborné literatury. Ačkoliv v uplynulých téměř dvaceti letech postoupilo bádání o počátcích povinné školní docházky už dále, mohu konstatovat, že Meltonovo dílo neztratilo na zajímavosti. Pro přehlednost a systematické utřídění látky ho lze užívat jako kvalitní příručku.

Autor se k sepsání knihy připravoval důkladným studiem pramenů, archivních i vydávaných, literaturu přečetl v úctyhodném záběru. Na středoevropskou problematiku se dívá sice ze zámořského odstupu, ale jedná se o velmi kvalifikovaný nadhled. Nesnaží se přitom postihnout jen státní zásahy do školství v průběhu reformy, ale uvažuje také o jejich možných dopadech v značně odlišných regionech v Prusku i v Rakousku, různých se geografickými i kulturními rozdíly (z ryze právního stanoviska by bylo samozřejmě možné zpochybnit korektnost užívání pojmu Rakousko – Austria pro 18. století). Jako pars pro toto uvádí diference mezi dvorem v Sans Souci a zapadlou pomořanskou lokalitou nebo mezi Hofburgem a alpskou vískou v Dolním Štýrsku. Zdůrazňuje přitom velkou roli pomalého přenosu informací i obtíže vznikající při značné jazykové diferenciaci středoevropských národů.

V úvodu se Melton zamýšlí obecně nad rolí absolutistického státu a upozorňuje čtenáře na ideové kořeny osvícenství. Zde asi kniha působí nejvíce „zastarale“, protože bouřlivá diskuse o pojmu „absolutismus“ proběhla až v následných letech. Nechci však vůbec tvrdit, že by tento fakt Meltonovu pojetí nějak uškodil. Naopak je pozoruhodné, jak už v osmdesátých letech akceptuje (nyní stále populární) termín „sociální disciplinace“.

Autor pak podává stručný nástin raně novověkého elementárního školství, aby se následně věnoval hlavním zásadám pietistické pedagogiky a dalších duchovních zdrojů ovlivňujících školské reformy, přičemž v protestantském prostředí vyzdvihuje roli univerzity v Halle a mezi katolickými mysliteli podrobně píše o Janu Ignáci Felbigerovi. Líčení o „sociálních a ekonomických“ vlivech se nese v dost tradičním proudu (kameralismus, přínos rozvoje manufaktur). Zajímavá je Meltonova teze stručně vyjádřená heslem „od povinné práce k povinnému školství“. Autor tu hledá a nachází souvislosti mezi agrární a školskou reformou.

Rozhodně nejpřínosnější je třetí část, zasvěcená hledání „mezi reformou“, tedy de facto zjišťování, proč nakonec dobře zamýšlené razantní úpravy měly dost malý efekt, kdy chyběly finance na zajišťování řádného chodu škol či byla nouze o vzdělané učitele. Zvláštní pozornost věnuje autor situaci v „neněmeckých“ zemích sdružených pod žezly Hohenzollernů a Habsburků (přesněji: dynastie habsbursko-lotrinské).

Ačkoliv jsem na počátku uvedla, že se v podstatě jedná o starší práci, je třeba ji chválit proto, jak autor dokázal usoustavit složitou problematiku. Nejen to – ještě po řadě let, které nás dělí od vzniku knihy, lze ocenit také tehdejší objektivnost Meltonova pohledu.

Ivana Čornejová

Friedhelm Golücke, Verfasserlexikon zur Studenten- und Universitätsgeschichte. Ein bio-bibliographisches Verzeichnis (= Abhandlungen zum Studenten- und Hochschulwesen 13),
Köln 2004, 368 s.¹

Na první pohled úctyhodně vypadající kniha vzbudí určité pochyby už při pouhém prolistování, nemluvě po bližším ohledání. Pozornost přitáhne jak první strana obálky s mozaikou fotografických portrétů, tak stručná (tři odstavce) informace o knize, jejím autorovi a vydavateli (Gemeinschaft für deutsche Studentengeschichte) na zadní straně obálky. Kniha má ambici podat přehlednou informaci o životě a díle téměř 400 žijících i nežijících autorů, kteří se v uplynulých dvou až třech stoletích „vyjádřili“ k dějinám studentů a vysokých škol. Na jednotlivé osobnosti se autor údajně dívá nezřídka novým pohledem, v potaz bere nejen vědecká, ale i estetická měřítka. Biografie a podrobné bibliografie jsou zpracovány mnohdy na základě dosud nepublikovaných pramenů a z větší části dosud nebyly nikdy dokumentovány. Tolik parafráze základní informace o knize. Mnohé z velmi rozsáhlých biogramů včetně podrobných bibliografií jsou takto skutečně zpracovány a o zařazených autorech přinášejí množství přínosných informací i hodnocení.

Základním problémem lexikonu je ovšem skutečnost, kdo je a kdo není do hesláře zařazen a jaká byla kritéria výběru. O nich totiž není v publikaci jediná informace! Po třístránkovém seznamu zkratk začíná přímo vlastní heslář (s. 9–366), na konci je zařazen jednostránkový doslov. V něm se uživatel příručky dozví, že podobné slovníky jsou dokonale teprve při třetím až čtvrtém vydání a že autor přiznává určité mezery. Zároveň žádá o připomínky, dodatky a opravy. Končí poděkováním kolegům, kteří mu poskytli informace, případně některá hesla autorsky zpracovali (jména autorů jsou uvedena také u příslušných hesel, pokud je nezpracoval sám F. Golücke).

Přehled o tom, jaký okruh autorů byl do lexikonu zařazen, získá uživatel teprve a jediné poté, co přečte jména všech zařazených osob. Z tohoto pohledu pak vyplyne, že jsou uvedeni pouze (až na ojedinělé výjimky) autoři z německojazyčné oblasti, z ostatních pak – výjimečně – jen ti, kteří se významně zabývali dějinami „německých“ studentů, vysokých škol a vzdělanosti. I tak obě kritéria nejsou uplatněna zcela uspokojivě, natožpak důsledně, a následkem toho vynikají disproporce, zvláště z pohledu neněmeckého uživatele. Ačkoliv následující řádky budou pochopitelně silně ovlivněné okruhem zájmů recenzenta, myslím, že připomenutí těch, kteří by v lexikonu měli či mohli být, osvětlí nevyváženost a tím i spornou reprezentativnost vzniklého souboru (německých) historiků vysokého školství.

Najdeme zde pochopitelně dnešní nejvýznamnější akademické představitele oboru univerzitních dějin v Německu, jakými jsou například Notker Hammerstein (s. 128–131), Peter Moraw (s. 232–234), Rainer Schwinges (s. 304–306) nebo Eike Wolgast (s. 357–358), méně již některé jejich rakouské kolegy, jako je Kurt Mühlberger (s. 235–237). Dějiny vzdělanosti a profesionalizace akademických povolání reprezentují Konrad Jarausch (s. 157–158) a jako příklad zahraničního germanisty Charles McClelland (s. 220). Z představitelů starších generací zaujme znalce dějin pražské univerzity

¹ Název dle titulní stránky; na obálce je ovšem uveden jiný titul, než na titulní straně, která je dle knihovnických norem rozhodující: *Verfasserlexikon zur Studenten- und Hochschulgeschichte* (zvyraznil P. S.).

Wolfgang Wolfram von Wolmar, (nechvalně) známý jako autor knihy *Prag und das Reich. 600 Jahre Kampf deutscher Studenten* z roku 1943. Většina ostatních biogramů je ale věnována méně známým badatelům zabývajícím se dějinami univerzit a vzdělanosti a především plejádě zájemců o dějiny studentstva z řad akademických historiků, středoškolských profesorů, členů studentských spolků a žurnalistů. Typickým reprezentantem tohoto typu autorů je vedle zakladatele „*burschenschaftlichen Geschichtsforschung*“ Hermana Haupta (s. 133–138) sám autor lexikonu. Na zadní obálce je představen jako paderbornský historik, zabývající se vedle soudobých dějin a regionální historie zejména dějinami univerzit a studentstva. Z hesla o něm se dovídáme více o profilu jednoho z typických historiků studentstva: Friedhelm Golücke (s. 115–116) je gymnaziální učitel, člen würzburškého studentského spolku Markomania a zakladatel a předseda Společnosti pro dějiny německého studentstva.

Vezmeme-li v úvahu toto profesionální a společenské zakotvení autora a vydavatele lexikonu, jeho struktura s důrazem na první slovo v názvu (*Studentengeschichte*) na úkor druhého (*Hochschul-*, respektive *Universitätsgeschichte*) už tolik nepřekvapuje. Přesto je možné litovat, že v lexikonu chybí například někteří významní představitelé poválečné generace badatelů v oblasti dějin univerzitní medicíny v Německu (H.-H. Eulner) i Rakousku (E. Lesky), nemluvě o prvořadých reprezentantech dějin univerzitní medicíny na dnešních lékařských fakultách. Je-li zastoupen W. W. von Wolmar jako badatel o „nejstarší německé univerzitě“, tím více postrádáme zmínky o F. Seibtovi či H. Lembergovi, ale už zcela rezignujeme na údaje o V. V. Tomkovi nebo dokonce J. Havránkovi či F. Šmahelovi, jejichž práce o pražské univerzitě jsou v němčině, případně dalších světových jazycích, dobře dostupné.

Celkově vzato předložený lexikon reprezentuje v relativní úplnosti jen jednu z větvi německojazyčného bádání v oblasti dějin vysokého školství, tedy dějiny německého studentského hnutí v 19. a 20. století.

Petr Svobodný

Maciej Zdanek, Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu, Neriton – Instytut Historii PAN, Warszawa 2005, ISBN 83-89729-23-7, 231 s.

Je všeobecně známo, že páteří středověkého školství bylo dlouho školství církevní. Nejdříve výlučně, včetně fenoménu univerzit, aby teprve v pozdním středověku se k tomu připojilo školství městske, do značné míry ovšem stejně tak či onak formované církevním prostřednictvím. Proto je potřebí věnovat tomuto základnímu článku středověké vzdělanosti zvýšenou pozornost. Jestliže jde v starší době o školy zejména při benediktinských klášterech a při kapitulách, postupem doby se situace mění a do popředí se dostávají řády žebřavé se svým školstvím, především pak v důsledku své profilace řád kazatelů – dominikáni. Sledování jejich školství, kterému už od počátku řádu byla věnována značná péče, je tak jedním z předních úkolů nejen církevní, ale i profánní historiografie. K získání komplexního pohledu je potřebí detailních studií jak v kontextu správněhistorickém, tedy pokud jde o organizaci jejich škol, tak co se týče vnitřní náplně výuky. Tu se mohou o práci podělit teologové s historiky v širším slova smyslu. Jednu takovou práci v rámci první kategorie přináší Maciej Zdanek, žák krakovského his-

torika K. Ožoga. Představuje v ní dominikánské školství v středověkém Krakově od jeho vysledovatelných počátků do prvních desetiletí 16. století. To ovšem znamená, že na začátku nutně skicuje i obecný vývoj dominikánského školství a ovšem také obecné předpoklady existence řádové komunity v Krakově. Její vznik je svázán se sv. Jackem (Hyacint) a je provázán i s počátky dominikánů v Čechách, resp. v Praze (tu poněkud překvapuje, že autor – ač zná jiné jeho rozpravy – nepoužil Koudelkovy stati o české dominikánské provincii).

První kapitola je tedy věnována obecnému vývoji dominikánského školství, resp. vzdělanosti a jeho třem základním stupňům, totiž školám konventním, provinciálním a posléze generálním, jakož i řádovému podílu na školství univerzitním. Činí se tak se znalostí obecné literatury a s povděkem bereme na vědomí i skutečnost, že autor seznamuje i s obsáhlou již literaturou polskou. Klíčové pak jsou kapitoly třetí až pátá, jež sledují vlastní rozvoj krakovského dominikánského školství. První z nich věnuje pozornost údobí 13. a 14. století, sleduje známé lektory a přerod školy pouze konventní v provinciální a organizaci jejího studia, druhá pak konstituování generálního studia v Krakově a posléze jeho napojení na univerzitu poté, co tato získala souhlas se založením teologické fakulty. Pátá kapitola navazuje chronologicky sledováním vývoje v 15. a na počátku 16. století. Ve čtyřech přílohách jsou podány časově limitované soupisy: v prvních dvou to jsou seznamy jednotlivých učitelů dle jejich specializací (které ale byly možné až pro dobu po r. 1400, i když i tu se značnými mezerami – na studiu generálním: regens, sentenciář, biblicus a magister studentium, na provinciálním příslušní lektori, resp. cursor a opět magister studentium), v druhých pak seznamy studentů jednak na vlastním generálním studiu, jednak na krakovské univerzitě. To dokonce až od poloviny století 15.

Autor věnuje pozornost také vlastní výuce a rovněž knižní vybavení není ponecháno zcela stranou, takže se získává, přes značnou fragmentárnost výkladu, danou ovšem torzovitostí pramenů, užitečný srovnávací materiál pro další studie v rámci českého vývoje. Ty budou muset úzce navazovat na základní statě Jaroslava Kadlece, kterých ovšem Zdanek použil. Stejně tak se v textu Zdanekovy knihy objevují další české vazby, zejména pak v kontextu s dominikány působícími na pražské univerzitě, kteří pak přešli do Krakova, ať to byli Jan Falkenberg, Jindřich z Bitterfeldu či cisterciák Jan Štěkná, i když se nemohu zbavit dojmu, že by bylo možno učinit to zevrubněji. To je ovšem spíš připomínka pro foro interno.

Ivan Hlaváček

Księga – Nauka – Wiara w średniowiecznej Europie.

Pod red. Tomasza Ratajczaka przy współpracy Jacka Kowalskiego,

Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk, Poznań 2004, ISBN 83-7063-432-X, 227 s.

Stručně představit tento sborník není jednoduché. Jde totiž o přednášky tří poznaňských mediivistických seminářů s různými názvy a zaměřením. První (v pořadí už 21.) je věnován otázce *Knih na rozhraní západního a východního křesťanství (10.–16. století)*, druhý (v pořadí 20. !) pod názvem *Univerzity* přináší tři referáty a třetí (v pořadí 22.)

se nazývá *Počátek a konec. Od pohanství ke křesťanství*. Už z názvů vyplývá, že nás tu bude zajímat jen první a druhá část, ačkoliv je třeba říci, že jde do značné míry o popularizující přednášky, i když v některých případech i o detailní témata badatelská. Protože pak jsou stati doprovázeny poznámkovým aparátem, možno jich dobře použít a zejména se lze poučit i v tom, jak se nesmí vynechat žádná příležitost k prezentaci i zdánlivě odtažitých témat.

První oddíl podává takřka na stu stran ve dvou oddílech (*Kniha a umění a Kniha a lidé*) celkem patnáct příspěvků (sedm a osm). Protože už jen jejich výčetem by narostl rozsah této anotace, upozorním – až na výjimky – jen na základní témata bez autorských i názvových citací. V oddílu vztahu knihy a umění přichází pět německy tištěných referátů zahraničních autorů, vesměs z Kielu, a dva polské. Tuto část uvozuje přednáška Ulricha Kudera o tom, jak je prezentována kniha jako artefakt ve středověké knižní malbě (s. 9–21 s řadou reprodukcí), aby následovaly rozборы jednotlivých rukopisů, resp. jejich částí (evangeliář v pokladu dómu v Essenu, wolfenbüttelský rukopis sv. Augustina z Luxeuil, skica vývoje knižní malby v klášteře Allerheiligen v Schaffhausenu či tematika Salomé v knižní malbě) až po otázky předloh dřevorytů krakovského vydání Hortulus animae z r. 1533.

Druhá část prvního oddílu je do značné míry věnována knižní kultuře na Litvě a na Bílé Rusi, nicméně tři rozpravy jsou nám blízké. V první (Piotr Tylus) čteme reflexe filologa na téma středověké knihy, resp. možnosti uchopení textu v ní obsaženého, v druhé se Natalie Czekalska pokouší vysledovat cestu iluminovaného Kamienieckiego pontifikátu (Univerzitní knihovna ve Vratislavi IF 380) z počátku 14. stol. na Slezsko a snaží se doložit, že se tam nepochybně dostal prostřednictvím lucemburského pražského dvora. Protože ale nejsou k dispozici žádné konkrétní indicie, musela se spokojit s modelovou situací.

Druhý oddíl přináší tři stati. V první Marta Czyżak skicuje studia hnězdenských kanovníků na univerzitách (zejména ovšem v Krakově, ale i jinde, především v Itálii) v 1. polovině 15. století, v druhé Anna Korczakowska sleduje vztah Ludvíka svatého k pařížské univerzitě a konečně ve třetí redaktor sborníku T. Ratajczak (mimochodem autor knihy o vzdělání žen v piastovském prostředí) podává přehled vývoje i základní literatury k tomuto mimořádně obsažnému fenoménu. Takže je zřejmé, že na dvanácti stranách mohlo být k tématu řečeno jen to zcela nejpodstatnější.

Ivan Hlaváček

Czasy katedr – czasy uniwersytetów. Źródła jedności narodów Europy,
red. Wiesława Sajdek,
Wyd. KUL, Lublin 2005, ISBN 83-7363-258-1, 238 s.

Jde o celkem třináct rozprav, které ovšem nejsou spolu spojeny žádnou konkrétnější jednotící myšlenkou mimo té, jež je akcentována v titulu sborníku. Už to, že sborník je dílem filozofů, teologů, právníků, historiků architektury i vlastních historiků, kteří nepouštějí svůj užší okruh zájmů, na jedné straně napovídá, že si tu skoro každý mediavista může něco pro sebe najít, na druhé ale leckdy naznačuje, že témata zdaleka ne vždy mohla být vyčerpána, ba většinou jde spíše jen o jakési shrnutí látky. To platí především

pro témata, která jsou blízká okruhu zájmů tohoto časopisu. Mám tu na mysli stati Lucyny Nowak, *Scholar, student, bakałarz, magister – edukacja w średniowieczu* (s. 115–132) a Agnieszky Kijewskiej, *Edukacja karolińska* (s. 165–180), i když osvětlení si širších souvislostí není na škodu nikdy. Dva zajímavé eseje se týkají významu práva (Antoni Dębiński, *Znaczenie prawa dla rozwoju nauki w średniowieczu*, s. 23–37), eventuálně filozofie pro středověk, i když ten je v druhé z obou prací výrazně překračován (Jan Czerkowski, *Rola filozofii w integracji i dezintegracji kultury późnego średniowiecza*, s. 57–66), neboť autor jde až hluboko do novověku.

I jinde názvy rozprav ne tak zcela korespondují s obsahem. To platí zejména o rozpravě Jozefa Mareckiego, *Wpływ świętych na rozwój i kształt średniowiecznej Europy* (s. 67–86), který se pokouší ne příliš šťastně vytvořit jakousi desetičlennou typologii středověkých světců, v níž se jednotlivé aspekty jejich „světскosti“ kříží, nehledě na to, že prezentovaní světci častěji vystupují v několika kategoriích navrhované retrospektivy. V rozpravách z problematiky dějin středověké filozofie tu frekventují v otázkách recepce i antičtí autoři (zejména Plotin), ale zejména jde o autory středověké (Tomáš Akvinský, Occam, Duns Scotus, Anselm), a to jak při kladení speciálních otázek filozofických, tak v souvislosti s kontexty obecně společenskými. Jmenovité zmínky si v té souvislosti zaslouží stať Romana Majerana o názorech Tomáše Akvinského a Viléma Occama v otázce, zda je teologie vědou či nikoliv (s. 181–208), a rozprava Bogdana Szlachty, *Prawo i aequitas w filozofii Jana z Salisburu* (s. 209–232).

Ivan Hlaváček

ZPŮSOB CITACÍ V POZNÁMKÁCH V ČASOPISU AUC – HUCP

1. Knižní publikace

Jaroslav VLČEK, *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy*, Praha 1881, s. 14.

Pierre RENOUVIN – Jean-Baptiste DUROSELLE, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris 1964, s. 1.

2. Editované publikace (edice i sborníky, atp.)

Zkratky:

- u německých titulů **hg.** (jednotné číslo), resp. **hgg.** (množné číslo)
- u anglických titulů **ed.** (jednotné číslo), resp. **eds.** (množné číslo)
- u ostatních titulů, včetně českých **ed.** (jednotné číslo), resp. **edd.** (množné číslo)

Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, I. Band – Mittelalter (1100–1500). Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung. Hg. von Helmut COING, München 1973, s. 60.

Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Edd. Martin NODL, Petr SOMMER a Eva DOLEŽALOVÁ, Praha 2004.

Walter RÜEGG (Hg.), *Geschichte der Universität in Europa*, I–III, München 1993–2004.

Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula*, II. Popis Čech r. 1564, Praha 1954.

Enea SILVIO, *Historia Bohemica – Historie česká*. Edd. Dana MARTÍNKOVÁ, Alena HADRAVOVÁ a Jiří MATL, Praha 1998.

Dějiny Univerzity Karlovy, I. 1347/48–1622. Red. Michal SVATOŠ, Praha 1995, s. 58–61.

3. Studie ve sbornících

Jaroslav MEZNÍK, *V nouzi poznáš přítele*, in: M. Nodl – P. Sommer – E. Doležalová (edd.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*, Praha 2004, s. 15–18.

4. Články v časopisech

Karel CHOTEK, *Význam národopisu ve spolupráci s ostatními vědami historickými*, *Český lid* (dále ČL) 53, 1966, s. 271–291.

Ivan HLAVÁČEK, *Jeden dokument ke vztahu university a pražských měst v druhé polovině 14. století*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (dále AUC–HUCP) 2/1, 1961, s. 89–96.

5. Články v novinách

František Václav KREJČÍ, *O vlivu francouzském na novou literaturu českou*, *Český svět* 1, 5. 10. 1904, s. 5–7.

6. Recenze

Zdeněk HOJDA (rec.), *Die Matrikeln der Universität Graz, I. (1586–1630), bearb. von Johann Andritsch, Graz 1977, 434 s.*, in: AUC–HUCP 21/2, 1981, s. 94–95.

Jiří PEŠEK (rec.), *Julian Dybiec, Uniwersytet Jagielloński 1918–1939, Kraków 2000, 759 ss.*, in: AUC–HUCP 43/1–2, 2003, s. 304–305.

7. Archivní materiály

Nejprve název a místo archivu, pak název fondu a bližší určení pramene.
Archiv Akademie věd ČR (dále AAV), fond Lubor Niederle, k. 1, i. č. 12.

8. Opakované citace

J. VLČEK, *Literatura*, s. 254.

Zdeněk URBAN, *Z dějin výuky etnografie a folkloristiky na Karlově universitě*, ČL 67, 1980, s. 66–69.

K. CHOTEK, *Význam národopisu*, s. 280.

AAV, f. Lubor Niederle, k. 2, i. č. 30.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2005

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XLV. Fasc. 1–2

Redakční rada:

doc. PhDr. Petr Svobodný, předseda,

PhDr. Blanka Zilyská, tajemnice,

PhDr. Karel Beránek, prof. PhDr. Marie Bláhová, CSc., doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., Mgr. Miluše Havránková, doc. PhDr. Vilém Herold, CSc., prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., doc. JUDr. Karel Litsch, CSc., prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., prof. PhDr. Josef Petráň, CSc., PhDr. Zdeněk Pousta, PhDr. Michal Svatoš, CSc., prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.

Prorektor-editor: prof. PhDr. Mojmír Horyna

Vedoucí redaktor: doc. PhDr. Petr Svobodný

Výkonné redaktorky: PhDr. Blanka Zilyská a Mgr. Kateřina Schwabiková

Resumé do němčiny přeložil doc. Dr. phil. Wolf B. Oerter

Obálku navrhl Jaroslav Příbramský

Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 3, 116 36 Praha 1

Praha 2006

Sazba a zlom: DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

Vydání 1. Náklad 200 výtisků

ISBN 80-246-1218-6

ISSN 0323-0562

Adresa redakce: Ústav dějin UK – Archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz